

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANADOLU MUVAKKİTHANELERİ

Erdal Zeki TOMAR

YÜKSEK LİSANS

Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı

Kasım-2011
KONYA
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Erdal Zeki TOMAR tarafından hazırlanan "Anadolu Muvakkithaneleri" adlı tez çalışması 23/11/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Başkan Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR	.....
Danışman Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU	.....
Üye Yrd. Doç. Dr. M. Emin BAŞAR	.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Bayram SADE
FBE Müdürü

*Bu tez çalışması S.Ü. Bilimsel Araştırma Koordinatörlüğü tarafından 10201119 nolu proje ile desteklenmiştir.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Erdal Zeki TOMAR

Tarih: 23.11.2011

ÖZET

YÜKSEK LİSANS

ANADOLU MUVAKKİTHANELERİ

Erdal Zeki TOMAR

Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU

2011, 395 Sayfa

Jüri
Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR
Yrd. Doç. Dr. M. Emin BAŞAR

Anadolu Muvakkithaneleri adlı çalışmamızda: İlk örneklerine İslam coğrafyasında rastlanan muvakkithanelerin, tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, değişimi mevcut örnekler ile değerlendirilerek gerek konum gerekse plan bakımından ortaya konan tipoloji çalışması ile külliye içinde, sokak başlarında ve meydanlarda yer alan kültür tarihimizin küçük ölçekli, önemli yapılarından olan muvakkithanelerin günümüzdeki durumu teknik çizimlerle tespit edilerek bu mekânların gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Güneş Saati, Kıble-nüma, Kum Saati, Muvakkithane, Muvakkit, Osmanlı, Rub-u Tahtası, Selçuklu, Saat Kulesi, Usturlâb, Vakit, Zaman,

ABSTRACT

MS THESIS

ANATOLIA MUVAQQITS OFFICE'S

Erdal Zeki TOMAR

THE GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCE OF SELÇUK UNIVERSITY
THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE / DOCTOR OF PHILOSOPHY IN MECHANICAL ENGINEERING

Advisor: Asst.Prof.Dr. Bahtiyar EROĞLU

2011, 395 Pages

Jury
Advisor: Asst.Prof.Dr. Bahtiyar EROĞLU
Advisor: Asst.Prof.Dr. Yaşar ERDEMİR
Advisor: Asst.Prof.Dr. M. Emin BAŞAR

The first examples were seen on Islamic geography.With the evaluation of existing examples and their development and change in the historical process, typology set out in the terms of both location and plan. Muvaqqits offices which are small-scale but important buildings of our culture history take part in the complex, per street and squares. Current status of them are identified by technical drawings. With Anatolia Muvaqqits office's study, muvaqqits offices has been transferred to future generations.

Keywords: Anatolia, Sun Clock, Qibla-Numan, Sand Clock, Clock Room(Muvaqqits office), timekeepers(Muvaqqit), Ottoman, Rub-u Board, Seljuk, Clock Tower, the Astrolabe, Time,

Bu Tez, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapabilmeme imkân tanıyan ve Türk-İslam Kültürünün vakit kavramına verdiği önemin mimarideki yansıması "Anadolu Muvakkithaneleri" konulu bu çalışmayı hazırlamama vesile olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU'na ithaf olunur.

ÖNSÖZ

Tez çalışması olarak hazırlamış olduğumuz bu çalışmanın konu seçiminde öncelikli olarak danışmanım Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU'nun yönlendirmesinin birinci derecede etkili olduğunu belirtmek isterim.

İkinci olarak yapıyı çalışma konusu yapan unsur ise, çocukluğumun geçtiği şehirde, dershaneye giderken devamlı önünden geçtiğim, ve sadece adını bildiğim, geçmişte zaman tayin eden Ortahisar Muvakkithanesi'nin anılarımı tayin etmesinin ardından gelen süreçtir. Bu süreçle beraber, insanların ilk yaradılışından beri zaman mefhûmunu bilme ihtiyacını: bazen doğada, bazen de kendisindeki rutin olaylara bağlaması gibi gelişmelerin bir ürünü olarak mimariye yansıyan mimari kol saatlerini, yani muvakkithaneleri yakından tanıyınca, kendi tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip Türk Sanatı'nın ürünü olan bu mekânların günümüzde adı duyulduğun da "…oda ne…" tabirinin çıktığı muvakkithanelerin zaman yerine yok olan tarihimizi tayin etmelerini engellemektir.

Çalışma süresince benden yardımlarını esirgemeyen değerli Danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar EROĞLU'na minnet duygularımı ifade etmek isterim. Ayrıca Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR, Yrd. Doç. Dr. Osman KUNDURACI ve Yrd. Doç. Dr. Tülay ZORLU'ya Osmanlıca kitabeleri okumamda yardımcı olan Doç. Dr. Alaeddin AKÖZ ve Dr. Zekeriya ŞİMŞİR'e; Araştırma Görevlileri: Mimar Esra YALDIZ ve Sanat Tarihçi Mustafa ÇETİNASLAN, Muzaffer YILMAZ ve Ahmet YAVUZYILMAZ'a, her konuda olduğu gibi çizimlerde de tecrübesini benden esirgemeyen Mimar M. Argun KOCADAĞİSTAN'a ve Ceray Mimarlık Çalışanları: Nihat ABAYHAN'a; Mimar Süheyla KOÇ, Enes SELÇUK, Emine Nur HAMARAT, Uğur YILDIRIM, Mehmet Ali SÜNDÜS ve Fatma YILDIZ'a; Şehir Plancı Mürsel KARTAL'a; Yüksek Mimar Turgut BAŞ'a; Meslektaşlarım Sedat MERMERKAYA ve Ali Hamza KARADENİZ'e; Arkeolog Cüneyt ÖZ, Eren ESER'e; Restöratör D. Rabia BAKIR, Samet ŞİMŞEK, Leyla ŞAŞI, Deniz YUCA, Nurgül GÜREL ve Ayşe TOPRAKKALE'ye; Harita Teknikeri: Haydar ÜZGÜN'e; Konya Vakıflar Şube Müdür Yardımcısı Yaşar KOCADAĞİSTAN'a; Trabzon Rölöve Anıtlardan amcam Zeki TOMAR'a; Çalışmam süresinin çizim ve yazım aşamasında özellikle İnşaat Teknikeri Durmuş ÇOPUR'a ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve nişanlım Sevil ALİHANOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Erdal Zeki TOMAR

KONYA–2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vii**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

KISALTMALAR ..... **x**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Konunun Tanımı, Sınırları ve Önemi 1
1.2. Araştırmada İzlenen Metot ve Yöntem: 2
1.3. Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar 3

2. MUVAKKİT VE MUVAKKİTHANE KAVRAMLARI **11**

2.1.Muvakkit Kavramı 11
2.1.1. Muvakkit Kelimesi'nin Etimolojik Kökeni ve Tarihsel Gelişimi 11
2.1.2. Muvakkitlerin Bağlı Oldukları İdari Yapı: 15
2.1.3. Muvakkit Olmada Aranan Şartlar 16
2.2.4.Muvakkit Kıyafetleri 18
2.2.5. Önemli Bazı Muvakkitler 19
2.2. Muvakkithane Kavaramı 21
2.2.1.Muvakkithane Kelimesi'nin Etimolojik Kökeni ve Tarihsel Gelişimi 21
2.2.2. Muvakkithanelerde Kullanılan Aletler 28

3.TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜNDE ZAMAN'IN MEKÂNA YANSIMASI **42**

3.1. Muvakkithane ve Saat Kuleleri 42
3.1.1. Konumuna Göre Muvakkithaneler 42
3.1.2. Plan Tiplerine Göre Muvakkithaneler 45

4. ANADOLU MUVAKKİTHANELERİ **47**

4.1. Günümüze Ulaşan Muvakkithaneler 50
4.1.1. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi 53
4.1.2. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi 63
4.1.3. Balıkesir Zağanos Paşa Cami Muvakkithanesi 84
4.1.4. Diyarbakır Ulu Cami Muvakkithanesi 102
4.1.5. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi 123
4.1.6. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi 139
4.1.7. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi 153
4.1.8. Kayseri Muvakkithanesi 170
4.1.9. Kütahya Muvakkithanesi 189
4.1.10. Muğla Muvakkithanesi 209
4.1.11. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi 225
4.1.12. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi 247

4.1.13. Tokat Muvakkithanesi 259
4.1.14. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi 276
4.2 Günümüze Ulaşmayan Muvakkithaneler 292
4.2.1. Bafra Muvakkithanesi 295
4.2.2. Bolu Muvakkithanesi 296
4.2.3. Erzurum Lala Paşa Muvakkithanesi 297
4.2.4. Giresun Muvakkithanesi 299
4.2.5. İnegöl Muvakkithanesi 301
4.2.6. İskilip Muvakkithanesi 302
4.2.7. Kahramanmaraş Muvakkithanesi 303
4.2.8. Karapınar Sultan Selim Muvakkithanesi 304
4.2.9. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi 305
4.2.10. Rize Muvakkithanesi 311
4.2.11. Samsun Muvakkithanesi 314
4.2.12. Trabzon Çarşı Cami Muvakkithanesi 315
4.2.13. Ünye Muvakkithanesi 318
4.2.14. Yalvaç Devlethan Cami Muvakkithanesi 319

5. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME 323

5.1. Konumlarına Göre Muvakkithaneler 326
5.2. Plan Tiplerine Göre Muvakkithaneler 337
5.3. Malzeme ve İnşa Tekniği 340
5.3.1. Taş 341
5.3.2. Tuğla 343
5.3.3. Alçı 343
5.3.4. Ahşap 344
5.3.5. Metal 344
5.3.6. Diğerleri 344
5.4. Tavan ve Üst Örtü Sistemi 345
5.5. Süsleme 345
5.5.1. Bitkisel Süsleme 346
5.5.2. Geometrik Süsleme 346
5.5.3. Yazılı Süsleme 346
5.5.4. Nesnel Süsleme 347

6. SONUÇ 348

Kaynaklar 351
Minyatür Listesi 363
Tablo Listesi 363
Çizim Listesi 364
Fotoğraf Listesi 370

ÖZGEÇMİŞ 386

KISALTMALAR

T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
cm.	Santimetre
m.	Metre
bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
H.	Hicri
M.	Miladi
Hz.	Hazreti
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
s.	Sayfa
K.No	Katalog No
D.	Doğumu
Ö.	Ölümü
K.K.V.K. K.	Konya Kültür Varlıkları Koruma Kurulu

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı, Sınırları ve Önemi

Muvakkit-muvakkithane kavramı ve kavram üzerine yapılan araştırmaların değerlendirildiği çalışmada genel olarak Türk kültürüne mâl olan, bu kültürdeki kadar zengin ve ünik örnekleri bulunmayan; buna rağmen adı duyulduğunda "*...o da ne?*" tabirinin kullanıldığı muvakkithane kavramı Anadolu örnekleriyle ele alınmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde muvakkithanelerin gelişimi net olarak bilinmese de plan, süsleme, malzeme ve teknik açıdan en üst seviyeye Osmanlı Dönemi'nde külliyelerin oluşmasıyla ulaşmıştır. Bunların yanında günümüze ulaşan muvakkithane örnekleri İstanbul başta olmak üzere geç dönem özelliği göstermektedir.

İlk örneklerinin İslam coğrafyasında ortaya çıktığı bilinse de başlangıç noktasının ne zaman ve nerede olduğu ile ilgili elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Muvakkithaneler konusunda bilinen en eski örnek ise Emeviler döneminde (661-750) Şam'daki Emevi Camii muvakkithanesidir. Bunların yanında muvakkithanelerin Türk mimarisine mâl olduğu diğer İslam ülkelerinde ise bu mekânların yer almadığı bazı araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Özelliklede Orta Asya Türklerinde "Tanrı'nın Güneş"[1] olması, Türkleri gök bilimi ile uğraşmaya, İslam inancı ile beraber de zamanı beş vakitte doğru kullanmaya itmiştir. Bunun sonucunda astronomi ile zaman tayininin yapıldığı mekâna ve yapacak şahısların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Muvakkit adı verilen bu şahıslar bulundukları mekânda sadece zamanı tayin etmekle kalmamış, astronomi ilminin gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır. Kısacası İslamiyet ile tanışmadan önce de Türklerin astronomiye meraklı olduğu İslamiyet ile beraber de astronomi faaliyetlerinin daha da geliştiği tarihi süreç içerisinde görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ilk muvakkithanenin Fatih Dönemi'nde yapılması XVI. yüzyıldaki bilim, kültür ve sanat alanındaki mütekâmil çalışmalara bağlıdır. Sayıları gittikçe artan muvakkithanelerde muvakkitler Sosyal Hizmet Elemanlarına bağlı Muhtelif Hizmetli olarak görevlerini sürdüren muvakkitler görevlerine karşılık vakıftan cihetlerini yani maaşlarını almaktaydılar.

Zamanı tayin eden muvakkithaneler, özellikle sanayi devrimi ve II. Abdülhamit döneminde saat kulelerinin yapılması ile eski önemin kaybetmiş, 20 Eylül 1952

[1] Şapolyo, Enver Behnan, "Muvakkithaneler", **Önasya**, Yıl:4, Sayı:43, Cilt: 4, Ankara, 1969

tarihinde ise resmen kapatılmıştır. Başkent üslubu olarak başta İstanbul, taşra üslubu olarak da Trabzon, Afyon, Kayseri, Amasya, Kütahya, Edirne, Aydın, Manisa, Balıkesir, Diyarbakır, Hatay, İzmir, Tokat, Muğla, Bursa, Gelibolu, İznik, Safranbolu ve Tire gibi pek çok il ve ilçelerde muvakkithane yer almaktadır.

Araştırma konumuzun "*Anadolu Muvakkithaneleri"* olarak belirlenmesinin nedeni; İslam dininin en iyi şekilde temsil edildiği Anadolu'da Türklerin Orta Asya'dan getirdiklerini, İslam'ın doğduğu topraklar da öğrendiklerini, Anadolu'da ise yeni karşılaştıkları kültürlerin harmanlandığı sürecin bir yansıması olarak ortaya çıkan Selçuklu, Beylikler, Osmanlı ve Cumhuriyet Mimarisi'nin temellerinin atıldığı zengin birikimin bir tezahürü olan muvakkithanelerin mimari ve sanatsal özelliklerinin ortaya konulmasıdır. Bu süreç içerisinde dini ve sosyal mimarinin zorunluluğu olan muvakkithanelerin kimi zaman bir yapı gurubuna bağlı kimi zaman ise yapı grubundan bağımsız olarak inşa edilen günümüzde ise adı duyulduğunda "*...o da ne?*" tabirinin kullanıldığı ve unutulmaya yüz tutmuş bu mekânları tarihteki yerini alması en büyük amacımızdır.

1.2. Araştırmada İzlenen Metot ve Yöntem:

Anadolu'daki Muvakkithanelerin ele alındığı çalışmada mevcut literatür ile ilgili belgeler bulunmuş, bu belgelerin kaynakçaları yardımıyla literatürün kapsamı genişletilmiştir. İnternet yardımı ile de Anadolu Muvakkithaneleri'nin genel olarak tespiti yapılmıştır. Tespiti yapılan muvakkithaneler *günümüze ulaşan* ve *ulaşmayanlar* şeklinde gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmada öncelikli olarak günümüze ulaşan muvakkithanelerin bulundukları il ve ilçeler tespit edilmiştir. Bu tespitte başta *Süheyl Ünver'in* çalışmalarının birinci dereceden yararlı olduğunu belirtmek isterim.

Muvakkithaneler üzerinde yapılan arazi çalışmasında katalog bölümünde belirlenen muvakkithanelerin fotoğraf çekimi ve rölöve çalışmalarında klasik yöntemin yanında Total Station'lu üç boyut ölçümler de yapılmıştır. Bunun yanında bazı muvakkithanelerin rölöveleri yetkili kurumlardan istenmesine rağmen istenen bu belgelerin güncel olmayanları tekrara gözden geçirilerek, eksik olan yerler güncellenmiştir.

Günümüze ulaşamayan muvakkithaneler ise arşivlerde ki belge ve eski fotoğraflar yardımıyla plan, süsleme ve mimari özellikleri hakkında bilgilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Özellikle bu bölümde "*T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Kataloglarının"* muvakkithanelerin tespitin de birinci

dereceden bunun yanında vilayetlere özel "*Salnamelerin"* de ikinci dereceden etkili olduğu görülmüştür. Günümüze ulaşamayan muvakkithanelerden Konya Sultan Selim ve Rize Muvakkithanelerine ait eski fotoğraflardan yola çıkarak yapılan rekonstrüksiyon çalışmalarında muvakkithanelerin planı ve cephe özellikleri ortaya konulmuştur.

Tespitleri yapılan muvakkithaneler çalışmanın katalog bölümünde muvakkithanenin yeri, kitabesi, yaptıranı (banisi), yapım tarihi, yapının mimarı, süsleme ve mimari özellikleri adlı başlıklar altında incelenmiştir.

1.3. Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Araştırma konumuz ile ilgili yapılan literatür çalışmasında kaynaklar konu içeriği bakımından altı bölümde incelenmiş ve bölümler aşağıdaki şekilde verilmiştir. Bu bölümlerin dışında muvakkithanelerin Osmanlı da külliyelerin[2] artması ile beraber önem kazandığı buna bağlı olarak da Türk İslam Sanatı[3] içerisindeki yeri ve önemi üzerinde de durulmuştur.

Birinci bölümü anonim kaynaklar oluşturmaktadır. Bu kaynaklar genel olarak ansiklopedik bilgiler içermektedir. Özellikle Muvakkit ve muvakkithane kelimelerinin etimolojik kökenlerine değinilen yayınlarda, muvakkit kelimesinin Arapça'da "tevkit'ten" muvakkithane kelimesini ise Farsça'daki "hane'den" türediği belirtilmiştir. Bunun yanında muvakkithanelerin ulu camilerin yanında yer aldığı ve bünyesinde zamanı doğru saptamaya yarayan zaman ölçme araçlarının yer aldığından bahsedilmektedir[4].

İkinci bölümde yapılan araştırmalar genellikle makale tarzındadır. Bu yayınlarda da "*muvakkit-muvakkithane*" kavramlarının etimolojik kökenine, muvakkithanelerin tarihine, işleyişine ve mimari özelliklerine değinilmiştir[5]. Özellikle *İstanbul*

---

[2] Akozan, Feridun, "Türk Külliyeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: VII, Ankara, 1969, s. 303-308; Cantay, Gönül, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Ankara, 2002, s.1-4.

[3] Arseven, Celal, Esad, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1984, s.85-89;

[4] Anonim, "Muvakkit", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Cilt: 16, İstanbul, 1986, s. 8422; Anonim, "Muvakkit", **Meydan Lûgat Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi**, Cilt: 14, İstanbul, 1992, s.274; Anonim, "Muvakkit", **Rehber Ansiklopedisi**, Cilt: 12, İstanbul, 1984, s. 348–349; Anonim, "Muvakkit", **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, Cilt: 15, İstanbul, 1994, s. 44; Anonim, "Muvakkithane", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Cilt: 16, İstanbul, 2004, s.347; Anonim, **Milliyet Gazetesi**, 23.08.1950, s.2; Anonim, **Safranbolu Belediyesi 2006 Dönemi Korumacılık Faaliyetleri**, Safranbolu, 2006; Anonim, **Türk Saatçılık Dergisi**, Sayı:1-12, İstanbul, 1985-1988; Anonim, **Türkiye de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler**, Cilt: II, Ankara, 1977, s.18.

[5] Aydüz, Salim, "Osmanlı Devleti'nde Küçük Gözlemevleri Muvakkithaneler", **Osmanlı**, Cilt:8, Ankara, 1999, s.664-675; Aydüz, Salim, "Osmanlı Devleti'nde Küçük Gözlemevleri, Muvakkithaneler", **Yeni Türkiye**, Yıl:6, Sayı:33, Ankara, 2000 s. 684-695; Aydüz, Salim, "Muvakkithane", **Türkiye Diyanet**

Muvakkithaneleri[6] örnekli olan bu çalışmalarda *Anadolu Muvakkithaneleri*[7] konusunda ise bilgiler oldukça az ve tespit niteliğindedir.

Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:31, İstanbul, 2006, s.413-415; Ayverdi, Ekrem, Hakkı, "Fatih", **Türkler**, Cilt:9, Ankara, 2002, s.338-352; Bayrak, M., Orhan, "Muvakkithane", **Osmanlı Tarihi Sözlüğü**, İstanbul, 1999, s. 311; Bayyiğit, Mehmet, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumu Olarak Vakıflar", **Türk-İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi**, Konya, 1999, s.59-66; Dayıoğlu, Server,"Muvakkithaneler", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009, s.123-132; Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1992,s.831; Günyol, Zübeyde, **Eski Vakitlere Dair İz: Muvakkithaneler,**http://www.ebediyyen.biz/archive/index.php/t-23552.html (06/MART/2009); İpşirli, Mehmet, "Cihet", **Türk Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, 1993, s.546-548; Kuban, Doğan, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1981, s.191; Merçil, Erdoğan, **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, Ankara, 2000, s.181; Neftçi, Aras, "Vakıf Mimari Mirasımız", **Vakıflar Dergisi 2006 Vakıf Medeniyet Yılı Özel Sayısı**, Ankara, 2006, s.31-37; Öztuna, Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, Türkiye nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat tarihi,** Cilt: XI, İstanbul, 1978, s.150-153; Özün, Mustafa, Nihat, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, İstanbul 1987, s. 574; Pakalın, Zeki, Mehmet, "Muvakkit", **Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt:2, İstanbul, 1983, s.587; Pay, Salih, "Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi", **Türkler**, Cilt:10, Ankara, 2002, s.491-509'da Muvakkithaneleri "Sosyal Hizmet Elemanları" başlığının alt başlığında "Muhtelif Hizmet Elemanları" içerisinde ele almıştır. Bu başlık altında muvakkithane kavramından ve külliye içinde muvakkitin görevlerinden bahsedilmiştir. Senemoğlu, S, Yavuz, "Muvakkithaneler", **Milliyet Gazetesi**, 18.05.1987, s.11; Sertoğlu, Midhat, "Muvakkit", **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul, 1986, s.230; Şapolyo, Enver Behnan, "Muvakkithaneler", **Önasya**, Yıl:4, Sayı:43, Cilt: 4, Ankara, 1969; Uslubaş, Tolga; Keskin, Yılmaz, "Muvakkit", **Alfabetik Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul, 2007, s.423; Ünver, Süheyl, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", **Atatürk Konferansları**, Sayı:V, Ankara, 1975, s.217-257'de Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde muvakkithaneler bütününde bizim çalışmamızın başlığını oluşturan Anadolu Muvakkithanelerinin bulunduğu il ve ilçelerin (Bursa, Gelibolu, Kütahya, Trabzon, İznik, İzmir, Aydın, Tire, Konya, Çorum, Erzurum, Balıkesir, Manisa, Edirne ve Çanakkale) belirtilmesi çalışmamızın katalog bölümünde daha detaylıca bakılmasına yardımcı olmuştur. Yıldız, Ahmet, "Muvakkithaneler", **BeşinciMevsimDergisi**,http://www.besincimevsimdergisi.com/baglanti.asp?baglanti=2&dosyano=239(06/Mart/2009); Yücel, Erdem, "Muvakkithaneler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt:VI, İstanbul, 1994, s.10-11.

[6] Anonim, **Eğitimde İyi Örnekler Konferansı 2007**, İstanbul, 2007, s.22; Aydüz, Salim, "İstanbul'da Zamanın Nabzını Tutan Mekânlar Muvakkithaneler", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.92-97; Bayrak, Orhan M., "Muvakkithane", **İzahlı İstanbul Sözlüğü**, İstanbul, 2000, s. 16-32-84; Bilecik, Gülberk, "Güzden Kaçan Bir Kültür Mirasımız Yeni Cami Muvakkithanesi", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sayı:10, Erzurum, 2006, s.43-54; Cyrıl, Mango, "Materials for the Stady of the mosaics of St, Sophia at İstanbul (İstanbul'da Ayasofya'nın Mozaiklerinin İncelenmesi için malzeme", **Belleten**, Sayı: 109-112, Cilt: XXVIII, Ankara,2001,s.773-789.(Semavi Eyice Bibliyografya); Dayıoğlu, Server, "Saatleri Ayarlama Enstitüleri İstanbul'un Muvakkithaneleri", **İstanbul**, Sayı:13, İstanbul, 1995,s.33-39; Dayıoğlu, Server, "Osmanlı Kültüründe Muvakkithaneler ve İstanbul", **İstanbul Seçme Yazılar**, İstanbul, 2002, s.81-92; Kumbasar, Zaliha, **Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri**, İstanbul, 2008, (Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Muvakkithanelerinin İstanbul ayağının incelendiği yüksek lisans tezinde İstanbul Muvakkithaneleri'nin plan, süsleme ve mimari yönleri etraflıca ele alınmıştır. Tezin katalog bölümünde İstanbul Muvakkithaneleri ayrı ayrı tablolar halinde verilmesi yapılara bütüncül gözle bakmamıza yardımcı olmuştur. Bu katalog bölümü bizim tezimizdeki karşılaştırma bölümünde İstanbul Muvakkithaneleri yani başkent üslubuyla taşra üslubunu gerek plan gerekse süsleme açısından değerlendirmemize katkı sağlamıştır. Ünver, Süheyl, "İstanbul Muvakkithaneleri Vazifelerinin İlmi ve Kültürel Değerleri Üzerine", **International Symposium On the Observatories in Islam 19-23 September, 1977**, İstanbul, 1980, s.45-51.

[7] Albayrak, Hüseyin, **Trabzon Orta Hisar ve Çevresi**, Trabzon, 1998, s. 131'de Trabzon merkez Ortahisar Mahallesi, Fatih Camii'nin kuzeyinde yer alan muvakkithane XIX. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Altun, Ara, "Kütahya'nın Türk Mimarisi Bir Deneme", **Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan Kütahya**, İstanbul, 1981-82, s.400-401'de Balıklı Mahallesinde yer alan Kütahya Muvakkithanesi 1247'de hicri, Miladi 1831/32 yılında Kapıcıbaşı rütbesinde bulunan Kütahya Mütesellimi Halil Kamil Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. Hakkı, Uzun, Çarşılıoğlu, İsmail, **Bizans, Selçuklu, Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul, 1932, s.133-

Üçüncü bölümde *Osmanlıda Bilim ve Teknoloji*[8] alanında yapılan araştırmaların Astronomi İlmi[9] ile ilgili bölümlerinde muvakkithanelerin astronomi kavaramı ile

---

134'de "Kütahya Muvakkithanesi[7] hakkında önemli tarihsel bilgilerin yer aldığı yayında; muvakkithanenin kitabesi, vakfiyesi, banisi ve mimari özellikleri hakkında da bilgiler yer almaktadır "; Renda, Günsel, "Amasya II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithane", **Sanat Tarihi Yıllığı**, Sayı: VI, İstanbul, 1976, s.181-196'da Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi'nin plan, mimari ve süsleme özelliklerini detaylı olarak ele almış ve yapı kitabesine göre 1256(Hicri) 1840(Miladi) yılında Hacı Hüseyin Efendi tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. Zorlu, Tülay; Yılmaz, Demet, "Kültürel Süreklilik Bağlamında Muvakkithaneler: Trabzon Örneği", **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-23 Mayıs, 2010 Bildiriler Kitabı,** Safranbolu, 2011, s.269-284'de Anadolu muvakkithaneleri adlı çalışmamızın Trabzon'daki iki muvakkithanenin incelendiği yayında, muvakkithaneler hakkında genel tanımlama yapıldıktan sonra Ortahisar ve Çarşı Cami Muvakkithanelerinin tarihi, planı, süsleme ve mimari özellikleri ele alınmıştır.

[8] Adıvar, Abdülhak, Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, 1943; Aydın, Sayılı, **The Observatory İn İslam And Its Place İn The General History Of The Observatory,** Ankara, 1988. s. 225, 242, 315, 361'de Konumuzla ilgili en önemli yayınlardan olan araştırmada İslam'da rasathane kavramı üzerinde etraflıca durulmuştur. Bu anlamda İslam'daki önemli rasathaneler ve astronomlara değinilmiştir. Yayında da belirtildiği üzere muvakkithanelerinde rasathanede çalışan astronomlar gibi olduğu ancak onlara göre daha geri planda durdukları belirtmiştir. Özellikle muvakkithanelerin işlevine ve burada çalışan muvakkitlerin hangi alanda kendini yetiştirmesi gerektiği ve bağlı olduğu kurumlarında belirtmesinin yanında "muvakkithane" tabiri yerine de "muvakkit ofisi" kullanılması da ayrıca dikkat çekicidir. Baltacı, Cahit, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", **Türkler**, Cilt:11, Ankara, 2002, s.446-462; Bayrakdar, Mehmet, **İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi**, Ankara, 1992; Braesch Fuzeau, Suzel, **Astroloji**, İstanbul, 1991, s.55-56. Çevirenler: Meltem Cansever-Okşan Taşkent; El Fergani, **The Elements of Astronomy**, Harvard University, 1998, Tıpkı Basım: Yavuz Unat "Dünya Bilim Tarihi'nde astronomi alanında IX. yüzyıl da yazılması ve araştırma konumuz olan muvakkithanelerin de astronomi ile yakın bir ilişki içinde olması yayının incelenmesine neden olmuştur."; Huff, Toby, E., **Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi İslâm Dünyası**, Çin ve Batı, Ankara, 2010'de "Dokuz ana başlıktan oluşan çalışmada; özellikle konumuzla dolaylı ya da doğrudan ilişki içerisindeki "Arap Bilimi ve İslâm Dünyası" ile "Medreseler, Üniversiteler ve Bilim" başlıklarında muvakkitlik ve astronomi kavramlarına değinilmiştir."; İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Medeniyet Tarihi**, Cilt:1-2, İstanbul, 1999, s.266-268; İhsanoğlu, Ekmeleddin; Kaçar, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Bilim Geleneğinin Tarihçesi", **Türkler**, Cilt:11, Ankara, 2002, s.155-174; İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlılar ve Bilim**, İstanbul, 2003; İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bilim", **Osmanlı Uygarlığı**, Ankara, 2004, s.319–343; Kaçar, Yasemin, **Bahrî Memlûk Devleti'nin Eğitim Sistemi ve Medreseler (1250-1382)**, Tokat, 2006, s.122-124. (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Kazancıgil, Aykut, **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji**, İstanbul, 2007'de Osmanlıda Bilim: XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX yüzyıllara göre ele alınmıştır. Fatih Dönemi ile başlayan bilimsel faaliyetler içinde "Astronomi", "Müneccimlik" ve "Rasathane" bölümleri "Muvakkithane" kavramı ile dolaylı ve doğrudan ilişki içerisindedir. Yayının Astronomi ve Müneccimlik bölümünde yapılan önemli çalışmalar kaynak olarak gösterilmiştir. Müneccimbaşıların birer muvakkit olduğu ve muvakkitlerin kurum olarak müneccimbaşılarına bağlı bir olduğu üzerinde durulmuştur."; Özbilgen, Erol, **Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniye, Devlet, Kurumlar, Toplum, Şehir, Aile, Birey, Bilim, Sanat, Kültür, Ticaret, Sanayi, Teknoloji**, İstanbul, 2003, s.599-603; Tanman, Baha, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", **Osmanlı Uygarlığı**, Ankara, 2004, s.289–315; Taşkın, Ünal, "Ottoman Educatıon Founda Tıons in Classical Terms" **The Journal Of İnternation Social Research**, Volme: 1/3, 2008, s.344-366'da "Osmanlı Devletinde ilmiye teşkilatının ele alındığı yayında eğitim kavramlarını Özgün ve Yaygın Eğitim Kurumları gibi başlıklar altında değerlendiren Taşkın, rasathanelerin muvakkithanelere göre daha ileri seviyede olduğunu ancak muvakkithanelerin halkı belgilendiren önemli bir kurum olduğunu belirtmiştir."; Unat, Yavuz, "Osmanlı Teknolojisine Genel Bir Bakış", **Osmanlı**, Cilt: 8, Ankara, 1999, s.637-654; Unat, Yavuz, "Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış", **Yeni Türkiye**, Yıl:6, Sayı:33, Ankara, 2000 s. 674-683; Unat, Yavuz, **İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi**, Ankara, 2001;

[9] Aksoy, Nurşah, **Tarihteki Ünlü Bilim Adamları,** İstanbul, 2008, s.42-45,63-67,83-91; Aydüz, Salim, "Osmanlı Astronomi Müesseseleri", **Türkiye Araştırma Literatür Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara, 2004, s. 411-453; İhsanoğlu, Ekmeleddin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Astronomisi ve Müesseseleri", **Osmanlı İmparatorluğunun Doruğu 16. Yüzyıl Teknolojisi**, İstanbul, 1999, s.217-229; Unat, Yavuz, "Türk Astronomi Tarihi Literatürü /1923-2004)", **Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:

verilmesi, yayın taramasının da bu alana kaydırılmasına neden olmuştur. Özellikle Osmanlı Devletinde ilk astronomi faaliyetleri Fatih Devrinde Ali Kuşçu ile başlamış, buna bağlı olarak da ilk rasathane 1577 de Takiyüddin tarafından Tophane sırtlarında kurulmasına neden olduğu görülmüştür. Gelişen süreçler içerisinde devrin Şeyhülislamı tarafından verilen fetva ile Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa gözlem evi yıkılmış, bu yüzden de uzun yıllar astronomi, faaliyetleri muvakkitlerin elinde namaz vakitlerinin tayini ve kısmi astronomi faaliyetlerinin yürütüldüğü mekânlar olarak hizmet vermişlerdir[10]. Hatta bazı önemli muvakkitlerin[11] kendilerini yetiştirdikten sonra saraya müneccimbaşı olarak atandığı buna bağlı olarak da rasathanelerde[12] de birer astronom olarak görevler aldıkları da bilinmektedir.

Dördüncü bölümde Anadolu Muvakkithanelerinin tespiti sırasında şehirlere ait salname kayıtları incelenmiş ve birçok muvakkithane varlığına ulaşılmıştır. Salname kayıtlarında yer alan bazı muvakkithanelerin bir kaçı günümüze ulaşırken, pek çoğu günümüze ulaşamamıştır. Salname Defterleri[13] sayesinde özellikle günümüze ulaşan ve

---

4, İstanbul, 2004, s.103-133; Unat, Yavuz; Kalaycıoğulları, İnan, "Cumhuriyet Döneminde Astronomi Çalışmaları", **XVI. Ulusal Astronomi Kongresi 31 Ağustos- 4 Eylül 2004**, Kayseri, 2004, s.1-14;

[10] Bir, Atilla; , Mustafa "Takiyüddin Bin Maruf Gözlem Saati", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009, s.67-81; Demir, Remzi, **Takiyüddin de Matematik ve Astronomi**, Anakara, 2000; Unat, Yavuz, "Takiyüddin'in İstanbul Gözlemevi", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.87-91.

[11] Fazlıoğlu, İhsan, "Ali al-Muwaqqit. Muslih al-Din Mustafa İbn Ali al-Qustantini al-Rumi al-Hanafi al-Muwaqqit", **Biographical Envyclopedia of Astrınomers**, New York, 2007, s.33-34; Fazlıoğlu, İhsan, "Mustafa b. Ali el-Muvakkit", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XXXI, İstanbul, 2006, s. 287–288; Müneccimbaşı, Ahmed, Dede, **Müneccimbaşı Tarihi**, Cilt:1-2, Çeviren: İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser; Tağman, Ertan, S., **Mustafa İbn Ali El-Muvakkit'in Usturlab Risalesi**, Ankara, 2007, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, İstanbul, 2008; Anonim, **Septimus'tan Muvakkit Nuri Efendi'ye Ayar Farkları** (http://www.kitap.metu.edu.tr/2005/septimus.html (06/ Mart/ 2009)

[12] Kafadar, Nafız; Yeşilyaprak, Hülya, "Geçmişten Günümüze Kandilli Rasathanesinde Zaman Ölçümü", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.112-113; Şapolyo, Enver, Behnan, "Türk Kültüründe Rasathaneler", **Önasya**, Sayı: 49, Ankara, 1969; Şapolyo, Enver, Behnan, "Türk Kültüründe Kuleler", **Önasya**, Yıl:4, Cilt:4, Sayı:48, Ankara, 1969.

[13] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993, s.207; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994, s.207; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873**, Cilt: 5, Ankara, 1995, s.181; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1874**, Cilt: 6, Ankara, 1995, s.187; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1875**, Cilt: 7, Ankara, 1995, s.263; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1876**, Cilt: 8, Ankara, 1995, s.261; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1877**, Cilt: 9, Ankara, 1995, s.203; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1878**, Cilt: 10, Ankara, 1999, s.247. "Trabzon Vilayeti ile ilgili bu salnamelerde: Trabzon iline ait 1871 , 1872 , 1873 , 1874 , 1875 , 1876 , 1877 ve 1878 yılına ait salnamelerinin özellikle Doğu Karadeniz il ve ilçelerinde verilen tarihlerde muvakkitlerin tespitinin yapılması yapacağımız güncel çalışmada bu muvakkithanelerin günümüze ulaşıp ulaşmadığı, özellikle Rize ve Trabzon'da yer alan muvakkithanelerin bu kayıtlarda yer almaması dikkat çekicidir. Rize ve Trabzon da yer alan, Ortahisar ve Çarşı Cami Muvakkithanelerinin hangisinin salname kayıtların da yer aldığı bilinmemektedir. Bu iki muvakkithanenin salnamede yer almaması belki de muvakkithanelerin tespitten önce yıkıldıklarının göstergesi olabilir. 1871-1872 yallarına ait salnamede 5 tane olan muvakkithaneler 1875 yılında ise yalnızca 1 tane olarak kayıtlara geçmiştir. Bu da muvakkithanelerin ne kadar hızlı bir biçimde yok olduğunun açıkça kanıtıdır. Bu yüzden yaptığımız bu çalışma ile kalan ünik örneklerin

ulaşmayan muvakkithanelerin tespitleri daha kolay yapılmıştır. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogların[14] da yer alan, ana bilgiler sayesinde muvakkithaneler de atamaların nasıl yapıldığı ve cihetlerin nasıl verildiği hatta hangi il ve ilçelerde muvakkithanelerin olduğu, bu muvakkithanelerin banisi ve mimari üslup özellikleri hakkında da bilgiler verilmektedir. Bunun dışındaki illerde bulunan mimari eserlerin incelendiği, monografi çalışmaları Anadolu'da yer alan muvakkithanelerin tespit edilmesinde önemli katkı sağlamıştır[15].

---

tarihteki önemli yerine ulaşması sağlanacaktır."; İlter, Zerrin, **Salnamelere Göre Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bilecik**, Eskişehir, 2007. (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) de "Yayın salnamelere göre Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Bilecik'in sosyo-ekonomik durumunu aydınlatmaktadır. Yayında vilayetin yönetimi, ekonomik yapısı, eğitimi, nüfusu, coğrafi ve tarihi belgeleri vesikalar yardımıyla incelenmiştir. İnegöl kazasına ait 1890 tarihli salnamede: 7 cami, 2 mescid, 1 medrese, 1 kütüphane, 1 eczahane, 1 muvakkithane, 5 hasır fabrikası, 1 bedesten, 2 hamam, 7 fırın, 13 debbeğhane, 30 kahvehane, 20 mağaza, 305 dükkân, 7 mektep, 1 telgrafhane, 1 hükümet konağı ve 1374 hane yer almaktadır. Anadolu'nun değişik illerdeki muvakkithanelerin tespitinde salname kayıtlarının ne kadar önemli olduğu görülmektedir."; Kılıç, Nermin; Kayapınar, Ayşe; Kaya, Bilge; Kılıç, Fahri; Kayapınar, Levent; **Bolu Livası 1921-1925 Senesi Salnamesi (Giriş-Metin-Tıpkıbasım-Dizin)**, Bolu, 2008'de: "Bolu Salnamesinde yer alan kayıtlarda Aşağı Çarşıbaşı mevkilerinde bir muvakkithane varlığından söz edilmektedir. Saat Kulesi ve muvakkithanenin Sultan Mahmud zamanında Vali Mazhar Bey tarafından yaptırıldığı söylense de Bolu mutasarrıfları arasında "Mazhar" isimli kaydının rastlanılmaması ayrıca dikkat çekicidir. Metinde muvakkithanenin plan, süsleme ve mimari özelliklerinden bahsedilmemektedir."; Kozak, Yasin, **V ve VI Numaralı Maraş Ahkam Defterlerinde Maraş'a Gönderilen Hükümler**, Kahramanmaraş, s.5. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) de "Yayında 1903 yılında ki Halep Vilayeti Salnamelerine göre: şehirdeki taşınmaz mallardan bazıları şu şekilde belirtilmiştir: 1 Hükümet Konağı, 1 Askeri Hastane, 1 Mevlevihane, 1 Muvakkithane, 1 İdadi, 8 İptidaiye, 20 Sıbyan Mektebi, 4 Ermeni Kilisesi, 2 Protestan Kilisesi, 1 Katolik Kilisesi, 10 Hristiyan Okulu, 1 Rahip Okulu'dur. Bu tarihteki salname kayıtlarında 1 adet muvakkithane varlığının tespiti Anadolu Muvakkithaneleri adlı çalışmada günümüze ulaşamayan bir muvakkithanede literatürdeki yerini almıştır."; Şahiner, Makbule, **Trabzon Salnamesi (1295)**,Tokat, 1999, s.74. (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) de "Doğu Karadeniz muvakkithanelerin tespitinde yararlanılan salnamedeki tarihte Trabzon'da bir tane muvakkithanenin varlığı tespit edilmiştir."

[14] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Katalogları**

[15] Baş, Gülsen, **Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme I-II**, Van, 2006, s.42. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi); Bizbirlik, Alpay, **16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliği'nde Vakıflar**, Ankara, 2002; Çerkez, Murat, **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri I-II**, Ankara, 2005, s.114-117. (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi); Gündoğdu, Hamza, **Erzurum Lala Paşa Külliyesi**, Ankara, 1992, s.62; Karpuz, Haşim, "Konya'nın Tarihsel Kimliği ve Koruma Sorunları", **Prof. Dr. Halûk Karamağralı Armağanı**, Ankara, 2002, s.205-224; Kahrıman, Ömer, **Trabzon'daki Türk Devri Mimari Eserleri**, Erzurum, 2003, s.29,51,259. (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Kara, Adem, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850)**, Ankara, 2004, s.97. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi); Karpuz, Haşim, " Muvakkithane", **KonyaTürk Kültür Varlıkları Envanteri**, Cilt:1, Ankara, 2009, s. 811-812; Karpuz, Haşim, **Rize,** Ankara, 1999, s.31; Küçükdağ, Yusuf, **Karapınar Sultan Selim Külliyesi**, Konya, 1997, s. 73-124; Odabaşı, A., Sefa, 20. **Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü**, Konya, 1998, s. 59-61; Önge, Yılmaz **Konya Mevlânâ Dergâhı'nın Kaybolan Yapısı: TürbeHamamı**,http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://akademik.semazen.net/images/article/5325.jpg&imgrefurl=http://muze.semazen.net/content.php%3Fid%3D00134&usg=__0pMqhkZUofc7BnccH14sK9jMcAw=&h=267&w=425&sz=43&hl=tr&start=7&um=1&tbnid=T3yT9YRzbbo0QM:&tbnh=79&tbnw=126&prev=/images%3Fq%3Dmuvakkithane%26hl%3Dtr%26rlz%3D1W1GGLR_en%26sa%3DX%26um%3D1 (20.07.2009); Özkan, Daştan, Meltem, **Amasya İli Yapılarındaki Kalem İşi**

Beşinci bölümde zaman ile ilgili yayın ve araştırmalar irdelenmiştir. İslam da zamanın mutlak zaman olarak düşünüldüğü ve genellikle manevi olarak ele alındığı vaktinde bu zaman içerisinde kısa bir periyodu olduğu bilinmektedir[16]. Soyut bir kavram olan zamanın somuta dönüşmesini sağlayan zaman ölçer aletler[17] hakkında da önemli bilgiler verilmiştir. İnsanların zamanı her daim bilme ve belirleme ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkan güneş saatlerinin[18] yetmediği yerde kum saati bunların da yetmediği yerde gündüz su saati[19], geceleri ise mum saati kullanılırdı. Bunlarda kum, su ve mum saatleri belli bir zaman aralığını tespit etmesi bakımından güneş saatlerine göre İslam ülkelerinde pek kullanım alanı bulmamıştır. Bu aletlerin dışında Rub-u Tahtası'nın muvakkithanelerin olmazsa olmaz demirbaşı olduğu, hatta namaz vakitlerinin Rub-u Tahtasına yansıması ve ortaya çıkacak şeklin İslam inancına göre namaz ve saat vakitlerini ayarlamada katkısı olan Rub'u Tahtaların da namaz vakitleri: sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve bayram namazı olarak yansımıştır. Bu vakitler alete

---

Süslemeleri, Ankara, 2001, s.61-70. (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Şancı, Fuat, **Hatay İlinde Türk Mimarisi I- II**, Ankara, 2006, s.98,102. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Sanatları Tarihi) Anabilim Dalı); Uz, Mehmet, Ali, **Yok Olan Hatıralar**, Cilt:7, Sayı:37, Konya, 2007; Yıldırım, Mustafa, **Konya'da Son Asırda Kaybolan Bazı Türk Yapıları**, Konya, 1997. (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi); Yılmaz, Çelik, İbrahim, **XIX. Yüzyılının İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840 Fiziki, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapı)**, Ankara, 1995, s.51; Yüksel, Murat, **Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler,** Cilt:1, Trabzon, 2000, s. 247-250.

[16] Acar, Şinasi, "El vardır el üstüne: Meyer'in Ayar Gerektirmeyen Ezani Saati", **Yapı Dergisi**, Sayı:287, İstanbul, 2005, http://www.yapi.com.tr/Haberler/el-vardir-el-ustune-meyerin-ayar-gerektirmeyen-ez%C3%A2n%C3%AE-saati_61108.html (06 /MART/2009); Gürsoy, C, R, "Takvim", **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: XXX, Ankara, 1981, s.365-368; Hunka, Sigrid, **Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi,** İstanbul, 1991, s.105-106; Juynboll, Th, W, "Zaman", **İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya, Lugati,** Cilt: XIII, İstanbul, 1986, s.462; Muhyiddin-i Arabi, **Saatlerin Hazinesi**, İstanbul, 1973, Tercüme: Selâhaddin Alpay; Ögel, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Cilt:I, Ankara, 2000, s.447-470; Ortaylı, İlber, "Takvim", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009, s.11-17; Unat, Yavuz, 'İslam da ve Türklerde Zaman ve Takvim', **Türk Dünyası, Nevruz Ansiklopedisi,** Ankara, 2004 s.15-24; Üçer, Cumhure, "İstanbul'da Zaman ve Takvimler", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s. 76-80.

[17] Bir, Atilla, "Zamanı Belirlemeye Yarayan Aletler", **Osmanlı İmparatorluğunun Doruğu 16. Yüzyıl Teknolojisi**, İstanbul, 1999, s.231-271; Dayıoğlu, Server, "Osmanlı Muvakkithanelerinde Kullanılan Aletler", **İlgi**, Sayı: 87, Ankara, 1996, s. 3-11; Gürbüz, Şule, "Osmanlı Saatçileri", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009, s. 105-114.

[18] Bir, Atilla, "İstanbul'da 3500 Yıllık Güneş Saati", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.81-83; Bir, Atilla; , Mustafa, "Güneş Saatlerinin Tarihçesi ve Türleri", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul; 2009, s.33-56; Çam, Nusret, "Osmanlılarda Güneş Saatleri", **Osmanlı**, Cilt:8, Ankara, 1999, s.676-679; Çam, Nusret, "Zamanı, Gölgeden İzlemek İstanbul'un Güneş Saatleri", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.72-75; Çam, Nusret, **Güneş Saatleri Osmanlı**, Ankara, 1990; Eyice, Semavi, "Ayasofya'daki Otomat Saat", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.84-86; Kabaş, Avşar, **Güneş Saatleri**, Çanakkale, 2004. (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fizik Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi); Meyer, Wolfgang, **İstanbul'daki Güneş Saatleri**, İstanbul, 1985, s.7-92; Wolfgang Mayer, "İslamiyet'teki Güneş Saatleri", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler**, İstanbul, 2009, s.27-32.

[19] Selman, Barış, "Saatin Eski Çağlardaki Teknolojisi: Güneş ve Su Saatleri", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009, s.17-26.

dikilen çubuğun gölge boyuna göre yatsı namazından sonra ise belli açılar temel alınarak namaz vakitleri belirlenmiştir[20].

Osmanlıya mekanik saatin[21] gelmesi ile beraber alafranga saat 1912 yılı mayıs ayında başlayarak ordu ve devlet dairelerinin resmi işlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Toplumda bu zamanın değişimi, Cumhuriyetin ilanından sonra 26.12.1925 tarihindeki yasa ile alaturka saat tarihe karışmıştır. Zaman kavramı değişikliğinin pek de kolay olmadığı görülmüştür.

Altıncı bölümü oluşturan yayınlarda muvakkithanelerin önem kaybetmesine sebep olan, saat kuleleri[22] ve bu kulelerin tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur. Osmanlı'da kule kavramının ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1520-1566) tarihlerine rastladığı, zirveye ise Abdülhamit'in 1901 de tahta çıkışı ile yayınladığı fermanda, her ilin valisine saat kulesi yapımıyla ilgili emrin yer alması bu dönemdeki saat kulesi artışının temel nedenidir. Kayseri[23], Muğla[24] ve Tokat[25] Saat Kuleleri'nin altında muvakkithanelerin olması bu saat kulelerini konumuz gereği daha önemli kılmıştır. Aslına bakıldığında aynı amacın farklı tarihlerde yapılmış, ürünleri olan muvakkithane ve saat kuleleri verilen hizmet bakımından birbirlerine benzerken, plan olarak ayrılmaktadır. Muvakkithaneler plan olarak, kütüphane[26] ve sebillere[27]

---

[20] Acar, Şinasi, "İrtıfâ Vakte Âlâtdır Etem Rub'u Tahtaları", **Yapı**, Sayı:232, İstanbul, 2001,s.84-94; Acar, Şinasi, "Rubu Tahtalarının Tarihçesi", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009, s.83-89; Dizer, Muammer, **Rubu Tahtası**, İstanbul, 1987; Gökmen, Fatih, **Rubu Tahtası Nazariyatı ve Tersimi**, İstanbul, 1948.

[21] Çakmut, Feza, "Topkapı Sarayı Müzesi Saat Koleksiyonu", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.98-101; Gündüz, Doğan, "Evvel Zaman "Tik Tak"ları Arasında", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.107-111; Gündüz, Doğan, "Alaturka Saatten Alafranga Saate Geçiş Osmanlı'nın Mekanik Saatle Buluşması", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.120-127; Kurz, Otto, "Yakındoğu'daki Avrupa Saatleri", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı: 51, İstanbul, 2004, s.127–129; Tekeli, Sevim, **16'ıncı Asırda Osmanlılarda Saat ve Takiyüddin'in Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar Adlı Eseri**, Ankara, 1966.

[22] Acun, Hakkı, **Anadolu Saat Kuleleri**, Ankara, 1994; Acun, Hakkı, "İstanbul Saat Kuleleri", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004, s.102-106; Duymaz, A., Şevki, **II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)**, Isparta, 2003, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi)

[23] Demir, Kaya, Nur, Ayşe, **II. Abdülhamit Dönemi Kayseri Yapıları**, Kayseri, 2006. (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

[24] Uluengin, Mehmet, Bengü, "Seclarızıng Anatolıa Tıck By Tıck: Clock Towers in The Ottoman Empıre And The Turkesh Republic", **İnt. J. Middle East Stud: 42**, Cambridge Üniversity Press, 2010, s.17-36.

[25] Acun, Hakkı, **Anadolu Saat Kuleleri**, Ankara, 1994, s.36; Duymaz, A., Şevki, **II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)**, Isparta, 2003, s.165. (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi); Duymaz, A., Şevki, "Sultan II. Abdülhamid'in 25. Cülus Töreni Kapsamında Yer Alan Saat Kulesi Yapım Etkinlikleri", **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-23 Mayıs, 2010 Bildiriler Kitabı**, Safranbolu, 2011, s.77; Çakmak, Sevim, **Sultan II. Abdülhamid'in 25. Cülüs Yıldönümü Kutlamaları**, İstanbul, 2000, s.60-61. (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

[26] Eroğlu, Bahtiyar, **Anadolu Kütüphanelerinde Mimari Kompozisyon Özellikleri**, Konya, 1988 (S. Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri); Eroğlu, Bahtiyar, **Bazı Örnekleri ile Anadolu'da Tarihi**

benzemektedir. Zaten bazı kütüphanelerin zamanla işlevini tamamladığı ve mekânın muvakkithaneye dönüştürüldüğü görülmüştür.

Türk Kütüphane Mimarlığı, Konya, 1990 (S. Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Eroğlu, Bahtiyar, **XVII-XIX yüzyılda İç-Batı ve Güneybatı Anadolu da Kütüphane Mimarisi**, Konya, 1998. (S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim dalı yayınlanmış Doktora Tezi)

[27] Tali, Şerife, "Importance And Posıtıon Of Emınonu Sabıls In Water Archıtecture Istanbul", **The Journal of International Social Research**, Volume: 3/10, 2010, s.559; Yılmaz, Muzaffer, **Aydın Çeşme ve Sebilleri**, Konya, 2009, s.56. (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Seminer Çalışması)

2. MUVAKKİT VE MUVAKKİTHANE KAVRAMLARI

2.1.Muvakkit Kavramı

2.1.1. Muvakkit Kelimesi'nin Etimolojik Kökeni ve Tarihsel Gelişimi

Muvakkit kelimesi sözlüklerde tevkit eden,[28] güneşe bakarak namaz vakitlerini,[29] vakti tayine yarayan saatleri tanzim eden; hesaplamada kullandığı usturlap, güneş saati, rubu tahtası, kıblenüma ve mekanik saat gibi aletlerin[30] tamirlerine bakanlar hakkında kullanılan tabirdir.[31] Muvakkitlere için "saatçi" ve "muvakkit-i salat" tabiri de kullanılmaktaydı.[32]

İnsanların zamanı her daim bilme ve belirleme ihtiyacı, çeşitli zaman ölçer aletlerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Endüstri Devrimi ile beraber zaman kavramının toplumlarda değiştiği, ancak bu değişimin pek de kolay olmadığı görülmüştür[33]. Çünkü bir yaşam kültürü olan zaman, Avrupa'da "gündüz ve gece" tabirini alırken; Anadolu'da ise gece ve gündüz tabirini alır. Bu gelenek eski Türklerde de bu şekildedir. Türklere göre gece önce gelir ve gündüzü aydınlatır. Zaten gün değişimi gece yarısından itibaren başlar ve akşamla beraber değişirdi[34]. Saat 12:00 olduğunda güneş ufuktan kaybolmuş ve yeni gün başlamıştır[35]. Hepimizin bildiği üzere "Gün doğmadan neler doğar." atasözü de bunu gayet net açıklamaktadır. Bu geleneğin devamı olan Osmanlı da alaturka saatten, alafranga saate geçişte bazı zorlukları yaşadığı muhtemeldir.

İslam dininde düzenli bir ibadetin (beş vakit anlayışı) olması, dini vecibelerin vaktini tayin etmede hassas olmayı zorunlu kılmıştır. Zaten bu anlayış İslam bilginlerinin astronomi ile ilgilenmelerini zorunlu kılmıştır[36]. Özellikle İslam da zamanın mutlak zaman olarak düşünüldüğü ve genellikle zamanın manevi olarak ele alındığı, vaktinde bu zaman içerisinde küçük bir bölümünü oluşturduğu[37] bu yüzden de

---

[28] Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.831; Parmaksızoğlu, İ., **Agm.**, s.6.; Anonim, **Agm.**, s.274.
[29] Anonim, **Agm.**, 1986, s. 8422.
[30] Anonim, **Agm.**, Sertoğlu, Midhat, **Age.**, s.230
[31] Pakalın, Zeki, Mehmet, **Age.**, s.587.
[32] Aydüz, Salim, **Agm.**, s.413.
[33] Ortaylı, İlber, **Agm.**, s.11-17.
[34] Ögel, Bahaeddin, **Age.**, s.447-449.
[35] Wolfgang Mayer, **Agm.**, s.29.
[36] Acar, Şinasi, **Agm.**, s.83.
[37] Unat, Yavuz, **Agm.**, s.15-24.

ilk muvakkit ve muvakkithane tabirlerinin İslam coğrafyasında ortaya çıkmış olabileceği muhtemeldir.

Muvakkitler, ritüel ve dini emirler dolayısı ile namaz için Mekke'nin yönünü belirlemede gerekli hesaplamaları yapmak amacı ile geometri bilgisini kullanmak ve trigonometriyi öğrenmek zorunda kalmaları dini ihtiyaçların, hem de merak güdüsünün sürüklediği ile Arap-Müslüman dünyası VIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar bir çok önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu bilim eserlerinin neticeleri her zaman kabul görmese de din adamları tarafından çok geliştirilmiştir[38]. Yerel camilerdeki bu gelişmenin bilim adamı muvakkit; mekânı ise muvakkithanedir. Ancak muvakkitlerden önce rasathanelerde trigonometrinin biliniyor olması, bu kavramı muvakkitlerin keşfetmesi gibi bir husun olmadığı, zaten muvakkitlerin astronomi konusunda, rasathanelerde çalışanlardan geri planda tutuldukları bilinmektedir[39]. Çünkü öğle vaktinin zaman tespitinde güneşin meridyen çizgisini aşması ve buna bağlı olarak da bu hesabı tam anlamı ile hiçbir muvakkitin yapamayacağı muvakkitlerin astronomi konusunda rasathanelerden geri planda olduklarını gösterir[40]. Ancak rasathanelere göre muvakkithanelerin halkı daha çok bilgilendiren kurum olduğu, bunun da hizmet ettiği kitleden kaynaklandığı söylenebilir.

Büyük Selçuklular Dönemi'nde "Bedî el- Usturlabî" adlı eserin müellifi Kasım bim Hibetullah ile onun talebesi Ebu'l Ferec'in Atabek Nurettin için yaptığı 1160 tarihli güneş saatinde "Namazın saatlerini ve namaz vakitlerini öğrenmek için Kasım bin Hibetullah'ın talebesi Ebu'l Ferec İsa'nın eseridir" yazılı olması Türk devletlerinde muvakkitlik kavramının XII. yüzyılda da olduğunu gösterse[41] de muvakkit mesleğinin Türkiye Selçukluları'nda olmadığı[42] bunun yerine; müneccimin bu görevi üstlendiği, çünkü bu dönemdeki müneccimlerin rasat yeteneğinin olması, zaman tespitine yabancı olmadıklarını göstermektedir. Muhtemelen Selçuklular Dönemi güneş saatlerine bakarak, namaz vakitleri ve zaman tayini bu müneccimler tarafından yapılırdı. Astronomi kavramının "dinin hizmetçisi" olarak kabul edilmesine rağmen astroloji ile bağlantılı olması ve astrolojinin geleceği tahmin etme ideası, İslam inancına doğrudan aykırı olsa da Selçuklularda bu işi müneccimlerin yapması Selçuklu İmparatorluğu

[38] Huff, Toby, E., **Age.**, s. 89.
[39] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 315.
[40] Demir, Remzi, **Age.**, s.95.
[41] Dayıoğlu, Server, **Age.**, s.124
[42] Merçil, Erdoğan, **Age.**, s.181,198-206.

haricinde gözlemevlerinin yıkılmasına neden olmuştur[43]. Zaten Selçuklular Dönemindeki astrolog ve müneccimin yerini; Osmanlı Döneminde muvakkitler almıştır[44].

Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde muvakkitlik için tahsisi edilen özel bir bina hakkında bilgimiz bulunmamakla birlikte bu konu hakkında medreselerde ders verildiği bilinmektedir. Özelliklede Konya Karatay Medresesi (1251), Kırşehir Cacabey Medresesi(1272)[45], Kütahya Vacidiye Medresesi (1308)[46] gibi önemli bazı medreseler de astronomi ve matematik ilminin okutulduğu bilinmektedir[47]. Hatta Konya Karatay Medresesi kubbesinde yer alan mozaik çini kompozisyonlarda 24 kollu yarım ve tam yıldızların[48] yer alması süsleme anlayışında gökyüzünden etkilenildiği bu yüzdende astronomi kavramına yabancı olunmadığını göstermektedir.

Selçuklu yapıları üzerinde herhangi bir güneş saati, izine rastlanmaması Anadolu'da bilinen en eski güneş saatinin de Konya Hacı Hasan (Kadı Mürsel) Camii (Fotoğraf 3) kıble duvarında yer alan, 1409 tarihli Karamanoğlu veya Osmanoğulları Dönemine ait güneş saatinin[49] olması bu dönemdeki güneş saati ve bu saatten zaman ve vakitleri tayin eden görevli (muvakkit) konusunda fikir yürütülmesi imkânını zorlamıştır.

Bahrî Memlûk Devleti'ne (1250-1382) ait, Emevi Camii muvakkitliği yapmış, Semseddin el-Mizzî (Ö:1349), Musa b. Muhammed el-Halilî (Ö:1404) ve Ezher muvakkiti Sıbtu'l-Mardînî Muhammed b. Muhammed el-Gazzâl ed-Dimeskî adlı üç muvakkitin[50] görevli olması bu mesleğinin kurumsallaşmasını XIII. yüzyılın sonlarına doğru Kahire'ye götürmektedir. XIV. yüzyıl da Suriye'de yaygınlaşan muvakkithanelerde çalışan muvakkitlerin şehirlere göre namaz vakitlerinin tablolarını hazırlamaları "İlm-i Mikat" güneş ay ve yıldızlar aracılığı ile namaz vakitlerini belirlenmesi ilmini ortaya çıkartmıştır.[51] Hatta yıldızların Hz. Muhammed'in (s.a.v.)

---

[43] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 10/C /1112 (Hicrî) Dosya No:20 Gömlek No:1842 Fon Kodu: İbnülemin Dahiliye'de "*Yalan ve kötülük yayarak halka zarar verdiğinden ve müneccimlik isnadıyla Midilli adasına sürüldüğünden afv ü ıtlakı hakkında Fatih muvakkiti Osman imzalı arıza*." yazılıdır. Buradan anlaşıldığı üzere muvakkitlerin kainlik, müneccimlik gibi yönelimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.
[44] Huff, Toby, E., **Age.**, s.132,239-240.
[45] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 253-254.
[46] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 254-255.
[47] Baykara, Tuncer, Türkiye'nin **Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)**, Ankara, 2000, s.208-209.
[48] Erdemir, Yaşar, **Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi**, Konya, 2009, s.26.
[49] Çam, Nusret, **Age.**, s.9.
[50] Kaçar, Yasemin, **Age.**, s.122-124.
[51] Aydüz, Salim, **Agm.**, s.413. Dayıoğlu, **Agm.**, s.123.

izleyicileri tarafından Allah'ın iradesinin işaretleri olarak değerlendirilmesi ve birçok halifenin hizmetinde bir astrologun bulunması,[52] bunun yanında Hz Ömer zamanında da eyaletlere yani bir vali atanırsa astronomi ilmini, namaz vakitlerinin ve kıbleyi (yönlerini) iyi tayin edebilmesi istenirdi.[53] Bu bilgiler bize İslam'da gök bilimine olan ilginin ve astronomi kavramına yabancı olunmadığının göstermektedir. Hatta astronominin şöhret bulup itibar kazandırdığı[54] bu yüzden de pek çok yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini çektiği bilinmektedir. Türk bilim tarihinin yetiştirdiği: "el muvakkit" lakabını alan Mustafa İbn Ali[55], Takiyüüddin İbn Marûf[56], İbni- Sina ve Ali Kuşçu'nun yanında İtalyan Galieo Galile ve Alman Johannes Kepler gibi araştırmacılar konuya örnek verilebilir[57].

Saat ve namaz vakitlerinin tespiti yanında: (cebir geometri ve trigonometriyi kapsayan) yüksek matematiğin gelişmesi ve kullanılması bazı yerel camilerde muvakkitlik yapan dini işlerle ilgili görevliler tarafından, astronominin gayet başarılı bir şekilde ilerlemesine katkı sağlamışlardır[58].

Muvakkitler hizmetleri karşılığında vakıflardan cihetlerini (ücret) alırlardı.[59] Osmanlılarda vakıfların çeşitli dini, sosyal ve kültürel hizmetlerini sürdürebilmeleri için tahsis edilmiş olan görevlere verilen ada cihet denilmektedir. Muvakkitlik gibi cihetlerde çocuğun yeteneğine göre babadan oğla geçerdi. Siyakât[60] ve rikâ[61] türünde yazılan cihetler de meydana gelen artışlar pek çok suiistimali beraberinde getirmiş, hiçbir iş yapmaksızın buradan geçim kaynağı olarak istifade eden bir zümrenin ortaya çıkması cihetlerin ilk önce Şer'iyye Evkaf Vekâletine daha sonra Vakıflar Umumi Müdürlüğüne bağlanması ile cihet sistemi kaldırılmıştır.[62] Cihetlerin haricinde muvakkitlere on akçe yevmiye, yüz kuruş ev kirası[63] ve ekmek yardımı[64] gibi kolaylıklar da sağlanmaktaydı.

---

[52] Braesch Fuzeau, Suzel, **Age.**, s.55-56.
[53] Kandehlevi Yusuf, , M., **Hadislerle Müslümanlık**, Cilt:4, İstanbul, 1984, s.1540.
[54] Erzurum'lu, İbrahim, Hakkı Hz. **Marifetname**, Cilt:I, İstanbul, 1991, s.278.(Sadeleştirenler: Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç)
[55] Fazlıoğlu, İhsan, **Agm.**, s.33-34.
[56] Demir, Remzi, **Age.**, s.1-3.
[57] Aksoy, Nurşah, **Age.**, s.42-45,63-67,83-91.
[58] Huff, Toby, E., **Age.**, s. 130-131.
[59] Anonim, **Agm.**, s.347.
[60] Siyakat: Yazı çeşididir. Her kelime bir kısaltma yapılmış, okunması oldukça zordur. Maliye, Tapu, Evkaf gibi dairelerde resmi kayıtları tumada çokça kullanılmıştır. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.407.
[61] Rikâ: Devir ve meyiller azaltılmış, bu suretle yazıda çabukluk elde edilmiştir. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.407.
[62] İpşirli, Mehmet, **Agm.**, s.546-548.
[63] Özbilgen, Erol, **Age.**, s.603; Aydüz, Salim, **Agm.**, s.667.
[64] Dayıoğlu, Server, **Agm.**, s.81-92.

XVI. yüzyıl ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliği 972 numaralı Tahrir Defteri'nin Diyarbakır Cami-i Kebîr Vakfı'nın gelir ve giderini gösteren tabloda Cihet-î Muvakkitin 1518 ve 1564 yıllarında yıllık 9.480 akçe aldığı görülmektedir[65].

2.1.2. Muvakkitlerin Bağlı Oldukları İdari Yapı:

Muvakkitlerin idari yapısı bağlı oldukları vakfın mütevellisine ait olup muvakkitlik vakıfların imâmet[66], hitabet, müezzinlik gibi cihât-ı ilmiyye denilen kısmındandı. Muvakkitlerin, yerine geçecek birini bırakmadan veya tayin etmeden vefat etmesi durumunda, ayrıca muvakkithanelere muvakkit tayinin de adayların imtihanları Osmanlı Sarayı'nın Bîrun erkânından[67] olan müneccimbaşıları tarafından yapılırdı.[68] Bu resmi izlek XIX. yüzyılın sonuna kadar bu şekilde devam etmiştir.

Adaylardan imtihanları kazananlar tayin için Divân-ı Hümâyun Ruûs Kalemi'ne kaydedilir, bir dilekçe ile de divana müracaat ederlerdi. Divan muvakkithanenin son durumu hakkında Evkaf Muhasebesi Kalemi'nden bilgi ister, ilgili şahsın imtihanı kazandığına dair müneccimbaşından i'lâm[69] alınır.[70] Müneccimbaşının i'lamı vermesiyle müracaat eden şahsın bütün kayıtları bir araya toplanmış olduğundan ve gereken netice alındığından telhisi[71] istenirdi. Neticede telhisi yazılır ve ne kadar cihet ve hangi neticelerde tayin edildiğini bildiren bir telhisi ile beratının verilmesi emr olunur ve üzerine sahh[72] çekilerek beratı kendisine verilir. Bu aşamalar sonunda muvakkittin meşru olarak tayini yapılmış ve görevine başlaması için izin verilmiş olurdu.[73] Görevlerinde başarılı olan bazı muvakkitler müneccimbaşılık makamına da yükselebildiği bilinmektedir.[74] Bu anlamda Takiyüddin döneminde müneccimbaşı olan Mustafa Çelebi'nin ölümü üzerine Sultan II. Selim tarafından 1571 yılında müneccimbaşılık görevine tayin edilen Takiyüddin buna örnek gösterilebilir.[75] (Tablo 1)

---

[65] Bizbirlik, Alpay, **Age.**, s.19.
[66] İmamet: İmamlık. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.516.
[67] İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Agm.**, s.219-220.
[68] Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.254.
[69] İ'lâm: Elemi kader verme. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.511.
[70] Aydüz, Salim, **Agm.**, s.414.
[71] Telhîs: özetleme, hulâsa etme, uzun bir yazıyı kısaltma. Sadrazam tarafından padişaha yazılacak şeylerin kısaltması veyâ bu yolda kısaltılmış yazı. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.1284.
[72] Sahh: Doğrudur, yanlışsızdır manasına resmi yazılara konulan bir işaret. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.1093.
[73] Aydüz, Salim, **Agm.**, s.666-667.
[74] Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.46.
[75] Bir, Atilla; Kaçar, Mustafa, **Agm.**, s.68.

2.1.3. Muvakkit Olmada Aranan Şartlar

Muvakkitlerde aranan şartlar kurumun bağlı bulunduğu vakfın vakfiyesinde belirtilirdi. Medrese eğitimi[76] ve fen ideali[77] taşıyan muvakkitler: muvakkit ilm-i nücûma[78] ait bilgilere, ilm-i mîkâta[79], san'at-ı mîkâta vakıf olacak, ezan vakitlerini müezzinlere bildirir, irtifa alma, fennini bilip muvakkithane saatlerinin doğruluğunu kontrol ve tashih ederdi. Cuma ve bayram namazlarında hafızlar ve müezzinlerle birlikte mahfilde hazır bulunur[80]. Akşam ezanının tam ezani saate göre 12:00 da okunması ile de herkesin saatini ayarlamasına yardımcı olurlardı[81]

Sarayda çalışan muvakkitin görevi ise saray saatlerinin tamiri, bakımı, padişaha ve saray mensuplarına namaz vakitlerinin bildirmekti. Muvakkitlerin karakter olarak: cömert ve özverili olduklarını, bu yüzden de burada çalışanların tıpkı medrese, cami veya hastanede çalışanlar gibi seçkin insan oldukları bilinmektedir[82]. Özellikle İslam dininin hizmetçisi olarak, muvakkitin sürekli cami içinde bulunması ve elindeki sınırlı imkânlarla zamanı tespit eden, İbn el-Şatır'ın (1375) muvakkitlik yaptığı Şam'daki Emeviye camiide saygın bir kişi olarak nitelendirildiği bilinmektedir[83].

Ebu Behram Dımışki'nin "Atlas-i Minor" "Kavânini Ülemâ-i Kiram" (Nuruosmaniye K.No.2296-N. 2295) adlı eserde muvakkitlerin bilmesi gerekenler şu şekilde belirtilmiştir[84].

1-) Mikat Sanatı'na vakıf olmaları yani ibadette esas olan vakitlerin tayinini doğru yapmak.

2-) Namaz vakitlerinin tayinini dikkatle ve doğru olarak yapmak.

3-) İrtifa usullerini tam bilme, saat olsun olmasın her gün değişmesinden istenen vakitleri dikkatle ayarlamak. Mutlaka elerlinde bulunması gereken Rub'u Tahtası ile zamanları dakikasına göre ayarlar ve saatleri buna göre düzeltir, arada usturlabı da kullanırlardı.

4-) Vakıf saatlerini tashih icabında tanzim edebilmek.

5-) Namaz vakitlerini vazifedarlara onlarında halka bildirmesini sağlamak.

---

[76] Şapolyo, Enver, Behnan, **Agm.**, s.11.
[77] Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.47.
[78] İlm-i nücûm: astroloji, yıldız bilimi. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.1013.
[79] Mîkât: Bir iş için belirtilen vakit, zaman veya yer. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.773.
[80] Aydüz, Salim, **Agm.**, s.414.
[81] Uslubaş, Tolga; Keskin, Yılmaz, **Age.**, s.423.
[82] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 242.
[83] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 16.
[84] Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.45-46; Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.254-257.

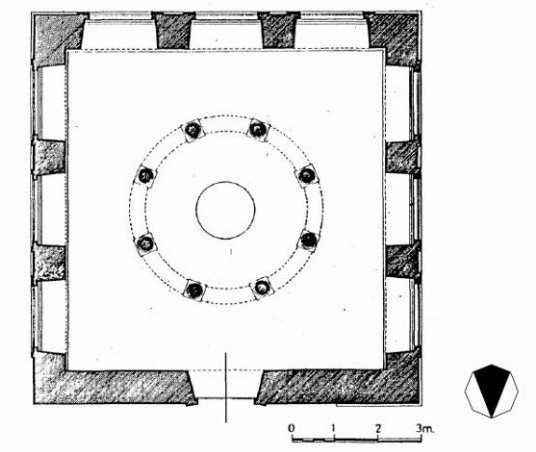
6-)Muvakkithanede bulunan saat ayarlarının çabuk bozulmaması için sağlam zeminde, kalın ve üstü mermer döşeli kaidelere koymak. Bu mermer kaidelerden günümüze özgün bir şekilde G. T. Fossati'nin[85] yaptığı Ayasofya Muvakkithanesi gelebilmiştir[86]. (Çizim 1, Fotoğraf 1)

7-) İrtifa alma vazifeleri esas görevleridir.

8-) Birer âlim olan muvakkitlerin medresenin şeri ilimleri bölümünden yetişmiş olanları Arapça dilini bilmek Farsçayı da hususi olarak öğrenmek.

9-) İnsanların zamanlarını değerlendirmek için yılları, mevsimleri, ayları, günleri, ramazanlarda oruç ve imsak saatlerini gösteren çizelge (takvimler)[87] hazırlamak.

10-) Bozulan saatleri tamir edebilmek. Zamanın çoğununu saatleri tamir ederek geçiren Muvakkit Nuri Efendi yaptığı bozuk saatleri de fakir insanlara hediye eder ve onlarda "Al bakayım şunu! Hele bir zamana sahip ol… Ondan sonrası Allah kerimdir!..." derdi.[88]

Çizim 1. Ayasofya Muvakkithanesi'nin Planı (Semavi Eyice'den)

Fotoğraf 1. Ayasofya Muvakkithanesi'nin dış cephe görünüşü

[85] Cyrıl, Mango, **Agm.**, s.773-789.
[86] Yücel, Erdem, **Agm.**, s.11.
[87] Üçer, Cumhure, **Agm.**, s.80; Gürsoy, C, R, **Agm.**, s.364.
[88] Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Age.**, s.31-32.

2.2.4.Muvakkit Kıyafetleri

Muvakkithanelerde her gün çalışan muvakkitler ilmiye sınıfına ait olmalarına rağmen işçi gibi çalışırlardı. Görevleri sırasında muvakkitler başlarına bir takke giyerlerdi. Cübbelerini de çıkarıp, haddariye yakalı, omuzları kapaklı bir yelek giyip, şalvarlı olarak, irtifa tahtaları başında ellerinde ipe bağlı şakulle güneşin seyrini tayin ederlerdi[89]. Son müneccimbaşı Hüseyin Hilmi Efendi ile arkası dönük Beylerbeyi muvakkitin başındaki takke ve elindeki şakul dikkati çekmektedir. (Fotoğraf 2)

Fotoğraf 2. Son Müneccim Hüseyin Hilmi Efendi ve Arkası Dönük kişi Beylerbeyi Muvakkiti (Server Dayıoğlu'ndan)

[89]Şapolyo, Enver, Behnan, **Agm.**, s.11.

2.2.5. Önemli Bazı Muvakkitler

Asıl görevleri namaz vakitlerini tayin etmek olan bazı meşhur muvakkitler aşağıdaki tabloda şu şekilde belirtilmiştir.[90]

No	Önemli Muvakkitler	Muvakkitlik Yaptığı Cami	Doğum Yeri	Yaşadığı yüzyıl
1.	Ahmed Nakşî Efendi	Süleymaniye Camii	Bilinmiyor	XVII. yüzyıl
2.	Mustafa İbn Ali el-Muvakkit	İstanbul Yavuz Sultan Selim Camii	İstanbul	XVI. yüzyıl
3.	Mehmed Çelebi	İstanbul Şehzade Camii	İstanbul	XVI. yüzyıl
4.	Müneccim Mehmed b. Ahmed	İstanbul Fatih Camii	İstanbul	D: Mart 1668
5.	Cihangirli Mehmed Sadık Efendi	İstanbul Valide Sultan Camii	İstanbul	D:19 Haziran 1742 Ö:Kasım 1812
6.	Hacı Hüseyin Efendi	İstanbul Nusretiye Camii	Bilinmiyor	XVIII. yüzyıl
7.	Halifezâde İsmail Efendi (Çinarî)	İstanbul Laleli Camii	Bilinmiyor	XVIII. yüzyıl
8.	Derviş Talib Efendi	İstanbul Sultan Selim Camii	Bilinmiyor	XVI-XVII. yüzyıl
9.	Hüseyin Hilmi Efendi	İstanbul Sultan Selim Camii	Karlovo (Filibe)	D: Şubat 1859 Ö:29Eylül1924
10.	Ahmet Ziya Akbulut	İstanbul Eyüp Sultan Camii	İstanbul	D:15Haziran1869 Ö:17Nisan 1938
11.	Muvakkit Ali	İstanbul Gülnuş EmetullahveYenicamii	Bilinmiyor	XVIII. yüzyıl
12.	Şehit Hasan	İstanbul'un Beşiktaş Semti Muvakkitidir.	Bilinmiyor	XVIII. yüzyıl
13.	Hüseyin Hulusi	İstanbul Yenicamii	Bilinmiyor	XIX. yüzyıl
14.	Muvakkit Ziya Gökçe	Bursa muvakkiti	Bilinmiyor	Bilinmiyor

[90] Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.48-50; Aydüz, Salim, **Agm.**, s.13.

15.	Süleyman Dürri	İstanbul Fatih muvakkiti	Bulgaristan (Şumnu)	D: 1821 Ö: Bilinmiyor
16.	Salih Efendi[91]	Hatay Meydan Camii	Hatay	1844
17.	Müfettiş Sadi[92]	Trabzon Çarşı Camii	Trabzon	1848
18.	Şükrü Bağrıaçık Hoca[93]	Konya Sultan Selim Camii	Konya	D: 1933
19.	İbn el-Şatır[94]	Şam Emeviye Camii	Şam	XIII. yüzyıl
20.	Semseddin el-Mizzî[95]	Şam Emeviye Camii	Şam	Ö: 1349
21.	Musa b. Muhammed el-Halilî[96]	Bilinmiyor.	Bilinmiyor.	Ö: 1404
22.	Sıbtu'l-Mardînî Muhammed b. Muhammed el-Gazzâl ed-Dimeskî[97]	Ezher'de muvakkitlik yapmıştır.	Kahire	Bilinmiyor.
23.	Şirinoğlu Mihail	Çarşı Cami'sinde muvakkitlik yapmıştır.	Trabzon	H. 1265 M. 1848
24.	Saatçi Mikail	Çarşı Cami'sinde muvakkitlik yapmıştır.	Trabzon	19. yüzyıl

Tablo 1. Osmanlı Muvakkitlerinin çalıştığı cami ve yaşadığı yüzyılı gösterilişi

[91] Kara, Adem, **Age.**, s.97.
[92] Yüksel, Murat, **Age.**, s. 247-250.
[93] Uz, Mehmet, Ali, **Agm.**, s.2.
[94] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 17.
[95] Kaçar, Yasemin, **Age.**, s.122.
[96] Kaçar, Yasemin, **Age.**, s.123.
[97] Kaçar, Yasemin, **Age.**, s.124.

2.2. Muvakkithane Kavaramı

2.2.1.Muvakkithane Kelimesi'nin Etimolojik Kökeni ve Tarihsel Gelişimi

Muvakkithane kelimesi lügatlarda: Arapçada "muvakkit" ve Farsçada "hâne'den" "muvakkit-hâne" kelimesi türemiştir[98]. Muvakkitin bulunduğu oda, muvakkitle zamanı ta'yin eden âlet ve saatlerle birlikte[99] bazen avlu içinde bazen küçük bir oda olarak camileri çevreleyen avlu duvarının bir kenarına yerleştirilmiş, kendine özgü mimarisi olan[100] uygulamalı astronomi eğitiminin yapıldığı[101] kamu binalarından biridir[102]. Bu özeliklerine bağlı olarak muvakkithaneler de aktif bir bilim kültür ortamı oluşmuştur[103].

Vakıf eserlerimizin[104] başında gelen muvakkithaneler, kültürün mimariye nasıl yansıdığını göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Bu yüzden de külliyelerin sosyal amaçlı, bir birimini oluşturlar[105]. İnsanlar arasındaki sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı[106] geliştiren bu mekânlar İstanbul'un fethinden sonra külliyelerin bir parçası olmuştur[107]. Sayıları gittikçe artan bu mekânların külliye içinde veya dışında "Sosyal Hizmet" kurumuna bağlı "Muhtelif Hizmetli" görevini üstlenmişlerdir[108]. Külliye bütünü içerisinde veya dışında küçük bir yardımcı hizmet mekânı[109] olarak inşa edilen muvakkithanelere hemen hemen her şehirde rastlamak mümkündü. Örneğin İstanbul'da bir zamanlar 70'e yakın muvakkithane varken günümüzde bu oran 31'e kadar düşmüştür[110]. (Tablo 8) Bu mekânlar bulunduğu semtte, zaman tayinini belirlemesinin yanında, ilmi derslerin de verildiği[111] muvakkithaneler, "Yaygın Eğitim Müesseseleri"ndendir[112]. Bazı külliyelerde bağımsız bir mekân olarak değil bir yapıya bağlı odanın da muvakkithane olarak hizmet verdiği bilinmektedir[113].

---

[98] Anonim, **Agm.**, s.274; Anonim, **Agm.**, s. 8422.
[99] Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.831; Pakalın, Zeki, Mehmet, **Age.**, s.587.
[100] Yücel, Erdem, **Agm.**, s.10.
[101] İhsanoğlu, Ekmeleddin; Kaçar, Mustafa, **Agm.**, s.168.
[102] Parmaksızoğlu, İ., **Agm.**, s.6; Arseven, Celal, Esad, **Age.**, s.88.
[103] İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Agm.**, s.320.
[104] Neftçi, Aras, **Agm.**, s.31-37.
[105] Arseven, Celal, Esad, **Age.**, s.85-89.
[106] Bayyiğit, Mehmet, **Agm**, s.59-66.
[107] Taşkın, Ünal, **Agm.**, s.360-361.
[108] Pay, Salih, **Agm.**, s.491-498.
[109] Ramazanoğlu, M., Gözde, "16. Yüzyılda Osmanlı Külliyeleri", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:17, Sayı:3, Adana, 2008, s.344.
[110] Kumbasar, Zaliha, **Age.**, s.39-42; Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.220-225.
[111] Akozan, Feridun, **Agm.**, s.305.
[112] Baltacı, Cahit, **Agm.**, s.450-451; Taşkın, Ünal, **Agm.**, s.344-366.
[113] Küçükdağ, Yusuf, **Age.**, s. 73.

Zamanı tayin eden muvakkitlerin bazıları görevli oldukları muvakkithanelerde kalırdı[114].Konya'da Sultan Selim Camiinde muvakkitlik yapan Muvakkit Şükrü Bağrıaçık Hoca[115] ve İstanbul'da muvakkitlik yapan Muvakkit Nuri Efendi'nin[116] de görevli olduğu, muvakkithanenin bir bölümünde kaldığı bilinmektedir.

Muvakkithanelerin, külliyelerdeki konumu konusunda kesin bir ifade yoktur. Bu mekânların genellikle külliyede, halka en iyi şekilde hizmet verebilecek noktalarda yapıldıkları bilinmektedir. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi (Çizim 10) külliyenin kuzeydoğu köşesinde yer almakta, bu şekilde hem külliyeye hemde sokaktan geçenlere hizmet verirken, Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi (Fotoğraf 22-23) ise sadece külliye içinde hizmet vermektedir. Bunu dışında Kayseri Muvakkithanesi (Fotoğraf 143-144) de meydandan geçen halka Ortahisar (Fotoğraf 263-264) ve Kütahya (Çizim 76) Muvakkithaneleri de sokaktan geçen halka hizmet vermesi bu muvakkithanelerin bulunduğu konumdan kaynaklandığı söylenebilir. Bu muvakkithanelerin konumu itibariyle farlı şekilde hizmet verebilmesi bizim tipolojiler kısmında "Konumlarına Göre Muvakkithaneleri" sınıflandırmamız da yardımcı olmuştur. (Tablo 6)

Muvakkithaneler genellikle tek katlı yapılar olmasına rağmen Safranbolu ve Kayseri muvakkithaneleri iki katlı olup alt katlar depo şeklindedir. Genellikle iki katlı olanlar: sıbyan mektebi veya kütüphane gibi bir vakıf müessesi ile birleşmişlerdir[117]. Bunu dışında İzmir'in Tire ilçesinde yer alan, Yavukluoğlu Külliyesine ait rasathanenin alt katının muvakkithane (Fotoğraf 230; Çizim 98) olabileceği bazı kaynaklarca belirtilmişse de kesin bir ifadenin olmadığı Aydın Sayılı tarafından belirtilmiştir[118]. Bize göre de alt katın muhtemelen muvakkithane; üst katında rasathane olabileceği muhtemeldir. Benzer şekilde hizmet veren bu mekânlar plan bakımından da birbirine benzediği bundan dolayı da yakın zamanlara kadar literatürlerde: sebille, muvakkithane ve kısmen de kütüphaneler[119] bir başlık altında değerlendirilmekteydi. Bu yüzden de muvakkithaneler bugün bir külliye içinde bulunan, onu mimari olmasa bile görünüm açısından tamamlayan sebil, çeşme, şadırvan gibi yapılarla birlikte yer almalarından dolayı genellikle sebil olarak tanımlanmaktadır[120]. Zaten plan bakımından sebillerle

[114] Uslubaş, Tolga; Keskin, Yılmaz, **Agm.**, s.423; Anonim, **Agm.**, s. 44.
[115] Uz, Mehmet, Ali, **Agm.**, s.1-20.
[116] Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Age.**, s.31.
[117] Dayıoğlu, Server, **Agm.**, s.129.
[118] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 247.
[119] Eroğlu, Bahtiyar, **Age.**, s.1-200.
[120] Dayıoğlu, Server, **Agm.**, s. 34.

muvakkithaneler benzer özellikler göstermektedir[121]. Halkla doğrudan bağlantılı olan bu yapılarda alt katlar genellikle muvakkithanelere tahsis edilirdi. İstanbul Beylerbeyi Cami Muvakkithanesi[122] iki katlı muvakkithanelere gösterilecek en güzel örnektir.

Tarihsel süreç içerisinde muvakkithanelerin gelişimi net olarak bilinmese de plan, süsleme, malzeme ve teknik açıdan en üst düzeye Osmanlı Döneminde külliyelerin kurulmasıyla ulaştığı bilinmektedir. Bunların yanında günümüze ulaşan çoğu muvakkithane örneklerinde mekânın işlevselliği, estetik unsurları geride bırakmışsa da başkent üslubunda: Barok, Rokoko ve Ampir süsleme özellikleri dikkati çekerken, taşrada sadece Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinde manzara ve nesnel boyalı tezyinat (Fotoğraf 38-42) kendini göstermektedir.

Muvakkithanelerin ilk örneklerinin İslam coğrafyasında ortaya çıktığı bilinse de başlangıç noktasının ne zaman ve nerede olduğu ile ilgili elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. İyi bir eğitim alan entelektüel kişiler, pratik güçler karısında, İslâm kültürünün bilge kişilerini camiye bağlaması, muvakkithanelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Matematik ve astronomide uzman olan kişilerin medreselere sokmak yerine, muvakkitin rolü ile caminin içinde veya dışında bir mekân ile işlevlerini yürüttükleri daha sonrada bu mekânların Türk ve İslam kültürü açısından önemli olacak muvakkithanelerin oluşmasını sağladığı görülmektedir[123]. Bilinen en eski örnek ise Emeviler döneminde (661-750) Şam'daki Emevi Camii muvakkithanesidir[124]. İslam'ın ilk zamanlarında caminin sadece bir ibadet yeri olmadığı, aynı zamanda siyasi konuların görüşüldüğü bir forum, bir yargı evi ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin odak noktasıdır. Zamanla bu çeşit fonksiyonlarını yitirmiş ve sadece ibadet edilen mekân olmuştur[125]. Bu yüzden de muvakkithanelerin İslam'ın ilk devirlerde cami içerisinde bir mekânda işlevini yürüttüğünü söyleyebiliriz. Bunların yanında muvakkithanelerin Türk mimarisine mâl olduğu diğer İslam ülkelerinde ise bu mekânların yer almadığı bazı araştırmacılar tarafından söylense[126] de Aydın Sayılı, Çin'de de astronomi ofislerinin bulunduğunu, hatta bunların İslam ülkelerinde yer alan muvakkithanelerden daha geri planda olduğu konusunda kesin bir hükmümün verilemeyeceğini belirtmiştir[127].

---

[121] Yılmaz, Muzaffer, **Aydın İli Merkezi'ndeki Tarihi Su Yapıları**, Konya, 2010, s.44. (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
[122] Detaylı bilgi içim bakınız Kumbasar, Zeliha, **Age.**, s.80-83.
[123] Huff, Toby, E., **Age.**, s.245,247.
[124] İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Agm.**, s.267; Aydüz, **Agm.**, s.664; Aydüz, **Agm.**, s.93.
[125] Can, Yılmaz, **İslâm Şehirlerinin Fizikî Yapısı**, Ankara, 1995, s.108.
[126] Şapolyon, Enver Behnan, **Agm.**, s.11; Yücel, Erdem, **Agm.**, s.10.
[127] Aydın, Sayılı, **Age.**,. s.361.

Türklerin gök bilimi ile uğraşmalarının sebebi, eski Türk dininin "Şamanizm" ve Şamanizm de Tanrı "Güneş" olmasıdır. İslamiyet ile tanışmadan önce de Türklerin astronomiye meraklı olduğu İslamiyet ile beraber ise astronomi faaliyetleri daha da geliştiği tarihi süreç içerisinde görülmektedir[128]. Özellikle İslamiyet ile zaman kavramına verilen önem müminlerin namaza güneşin hareketlerine göre vakitli çağırmadan kaynaklanmaktadır[129]. Zaten Türkler güneşin doğduğu kutsal doğuya dönüp sağ, sol ve arklarını kendi duruşlarına göre yön veriyorlardı. Bu yüzden de Türk kağanı çadırını, güneşin doğuş yönüne göre düzenlerdi. Kısacası güneşin gezişi onların günlük zamanlarını; ayın dönüşü ise aylık ve yıllık zamanlarını düzenlerdi[130]. Buda bize Türklerin astronomi ile yakın bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Minyatür 1. 1720 yılında yapılan şenlikte Sultan III. Ahmet'e diğer armağanlarla birlikte bir masa saati sunuluyor (Surname-i Vehbi'den)

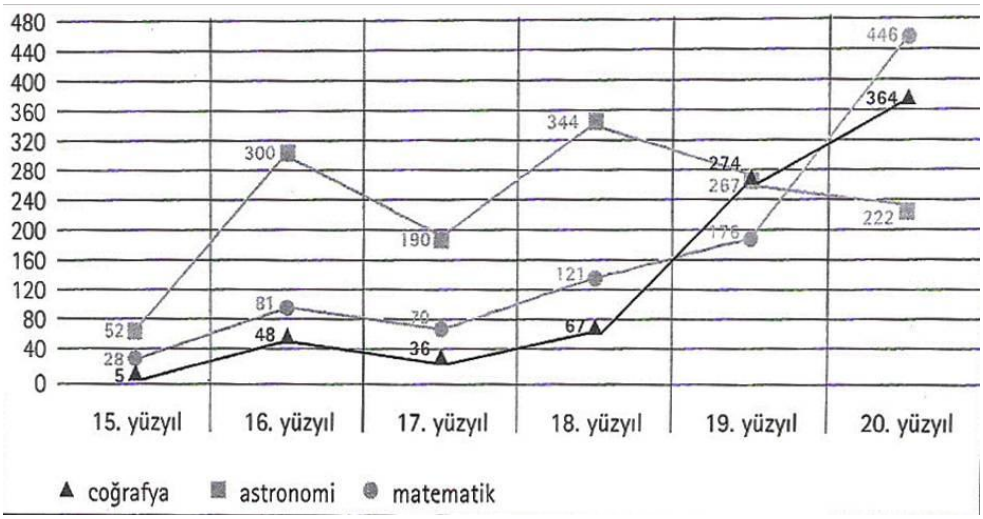
Minyatür 2. 1720 yılında yapılan şenlikte Sultan III. Ahmet'e diğer armağanlarla birlikte alt sağda kalkan saat taşıyan Saatçiyan Esnafı (Surname-i Vehbi'den)

[128] Şapolyo, Enver, Behnan, **Agm.**, s.10.
[129] Hunka, Sigrid, **Age.**, s.105-106.
[130] Ögel, Bahaeddin, **Age.**, s.55.

XV. asırda müneccimbaşılık makamı ile tüm imparatorluk sınırları içerisindeki astronomi çalışmalarını idare etmeyi hedefleyen Osmanlı Devleti, muvakkithaneler vasıtasıyla memleketin her köşesinde bir tür astronomi faaliyetlerinin yapılmasını sağlamıştır[131]. İstanbul'un fethi ardından XVI. yüzyıl da gelişen ilim faaliyetleri[132] beraberindeki mekânların gelişme göstermesine neden olmuştur. Özelliklede Astronomi alanında yapılan gelişmeler, muvakkithanelerin artmasına ve gelişmesine neden olduğu söylenebilir.

Osmanlıda ilk muvakkithanenin 1470 tarihli Fatih Sultan Mehmet Külliyesi içerisinde yer alan Fatih Camii Muvakkithanesi[133] olduğu; 1489 yılına ait muhasebe defterinden Musa adlı bir muvakkitin görev yaptığı ve günlük 15 akçe yevmiye aldığı aynı yıl Ayasofya Camii Muvakkiti Alaêddin ise 13 akçe yevmiye almaktaydı. [134] Bu ücretlerin camilere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir[135].

Cumhuriyet Döneminde astronomi alanında çalışmaların sürdüğü ve birçok eserlerin[136] verildiği bilinmektedir. 1900-2004 yıllarında astronomi eserlerinin %28,9'u astronomi bilginleri, %13,6'sı zaman hesapları, %12,2'si gözlem araçları, %7,6'sı gözlemevleri, %4,3'ü kozmoloji, %2,3'ü astroloji, ***%1,5'i muvakkithaneler***, %1,5'i kataloglar, %0,9'u astronomik terimler ve %27,2'si ise genel konulara değinilmiştir[137]. (Tablo 2-3-4)

Tablo 2. Osmanlı'da Astronomi alanında yazılan eserlerin yüzyıllara göre dağılımı (Ekmeleddin İhsanoğlu'ndan)

[131] Aydüz, Salim, **Agm.k.**, s. 411-412.
[132] İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Agm.**, s.217-229.S
[133] Ayverdi, Ekrem, Hakkı, **Agm.**, s.348.
[134] Aydüz, Salim, **Agm.**, s.414.
[135] Aydüz, Salim, **Agm.**, s.667.
[136] Unat, Yavuz, **Agm.**, s.103-133.
[137] Unat, Yavuz; **Agm.**, s.1-14.

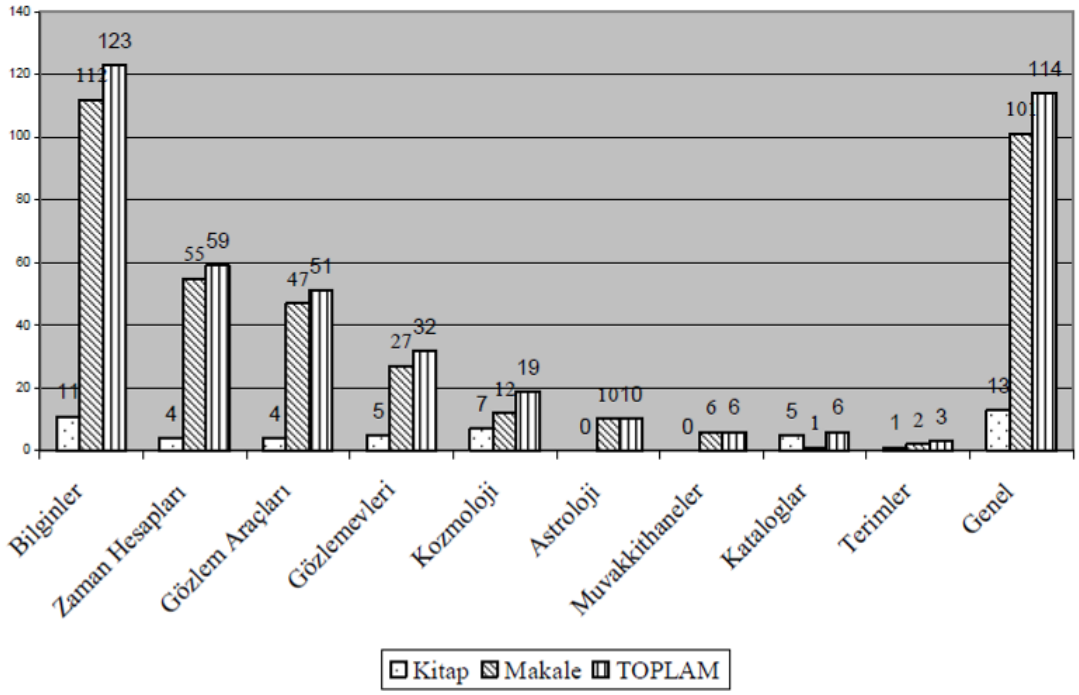
Yayınların Konuları						
Konular	Kitap		Makale		TOPLAM	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Astronomlar	11	22	112	29,8	123	28,9
Zaman Hesapları	4	4	55	14,9	59	13,6
Gözlem Araçları	4	8	47	12,7	51	12,2
Gözlemevleri	5	10	27	7,3	32	7,6
Kozmoloji	7	12	12	3,2	19	4,3
Astroloji	-	-	10	2,7	10	2,3
Muvakkithaneler	-	-	6	1,6	6	1,5
Kataloglar	5	10	1	0,5	6	1,5
Terimler	1	2	2	0,7	3	0,9
Genel Konular	13	32	101	26,6	114	27,2

Tablo 3. Osmanlı'da Astronomi alanında yapılan yayınların konularına göre oranları (Yavuz Unat'tan)

Sosyal işlev taşıyan bu kurumlara zaman içinde herkesin bir saate sahip olması, meydan saatlerinin şehir ve kasabalara konulması ile görevlerini tamamlamış, çoğu yıkılmış, kalanlarsa amaçları dışında ya cami görevlerince kullanılmaya başlanmış ya da Vakıflar Genel Müdürlüğü İdaresi'nce çeşitli kurum ve kuruluşlara kiraya verilmiş, özelliklerinde kayıplar olmuş, bir takım değişikliklere uğramış, içlerinde bulunan ve kullanılan saatler ile araç gereçler yine Vakıflar İdaresi'nce depolara kaldırılmış veya külliyenin camisine bırakılmışlardır.[138]

Osmanlı'da alafranga saat 1912 yılı mayıs ayında başlayarak, orduda, devlet dairelerine ve resmi işlerde kullanılmaya başlanmıştır. Toplumda bu zamanın değişimi Cumhuriyetin ilanından sonra 26.12.1925 tarihindeki yasa ile alaturka saat tarihe karışmıştır. Zaman değişiminin pek kolay olmadığı çünkü gece olan saatlerin aydınlık, gündüz olan saatlerin karanlık gösterilmesi insanlara başka bir dünyada oldukları izlenimi vermiştir. Bu zaman değişikliğinin muvakkithanelerinde önemini yitirmesine sebep olduğu muhakkaktır.[139]

[138] Dayıoğlu, Server, **Agm.,** s.33.
[139] Acar, Şinasi, **Agm.,** s.35-38.

Tablo 4. Osmanlı'da Astronomi alanında yapılan yayınların konularına göre dağılımı (Yavuz Unat'tan)

II. Abdülhamit Döneminde Saat Kulelerinin yapılması ile eski önemin kaybeden muvakkithaneler 20 Eylül 1952 tarihinde ise resmen kapatılmıştır. Bu mekânların kapatılması ile boşa çıkan muvakkitler, saat kulelerinde çalışmaya başlamışlardır[140]. Günümüze gelebilen muvakkithaneler değişik şekillerde kullanılmakta olup, eski mimari eser olarak varlıklarını güçlükle sürdürmektedirler.[141] Bu muvakkithanelerden ünik örnek teşkil edenlerin "*Muvakkit Müzesine*" dönüştürülmesiyle ilim ve kültür değerlerimizin yeni kuşaklara aktarılması sağlanacaktır. İstanbul'da 68 adet muvakkithaneden günümüze 38 tanesi ulaşmıştır. (Tablo 8) Anadolu'da ise: Trabzon, Kayseri, Amasya, Kütahya, Edirne, Aydın, Manisa, Balıkesir, Bursa, Tokat, Çorum, Kırklareli, Konya, Çanakkale, İznik Gelibolu, Safranbolu ve Tire gibi pek çok il ve ilçelerde birçok muvakkithane örneklerine rastlanmaktadır.[142] Kısacası XVIII. yüzyılda muvakkithaneler, XIX. yüzyılda ise saat kuleleri ve saatçi dükkânları, zamanı öğrenmek isteyenlerin uğrak yerleri olmuştur.[143]

[140] Öztuna, Yılmaz, **Age.**, s.151.
[141] Yıldız, Ahmet, **Agm.**, s.2.
[142] Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.226. Dayıoğlu, Server, **Agm.**, s.126-127.
[143] Çam, Nusret, Zamanı, **Agm.**, s.73.

2.2.2. Muvakkithanelerde Kullanılan Aletler

İbadet vakitleri ve dinsel günlerin güneşin konumuna ve ayın hareketlerine bağlı olması, İslâm bilginlerinin astronomiyle ilgilenmelerini zorunlu kılmıştır.[144] İslam dünyasında bu günkü anlamda ilk rasathanelerin IX. yüzyılda Halife Memûn[145] tarafından kurulduğu bilinmektedir. Özellikle XIII. yüzyılda kurulan Meraga ve Semerkand gibi büyük rasathaneler dönemin bu alanda zirveye ulaşmasını sağlamıştır. Bu rasathaneler resmi ve özel olarak kurulmuşlardır[146]**.** Bu kurumlarda yazılan her türlü teorik eserler, gerek İslam dünyası içinde veya dışında astronominin gelişmesine katkı sağlamıştır. Meraga gözlemevinde alet yapımcıları ve matematikçilerden oluşan personel ile içerisinde 400.000 ciltten oluşan çok büyük bir kütüphanenin olması[147] itibariyle astronomi faaliyetlerinin neden zirvede olduğunun kanıtıdır. Anadolu'da astronomi ve gözlem çalışmaları Türkiye Selçuklularında 1272 yılında kurulan, Kırşehir'deki Cacabey Medresesi ile Beylikler devrinde Kütahya'da kurulan, Vâcidiye Medresesin de yapılırdı.[148] Bu medreselerin kulelerinden yapılan gözlemler astronominin gelişmesine büyük bir katkı sağladığı muhtemeldir.[149]

Osmanlı Devletinde ilk astronomi faaliyetleri Fatih Devrinde[150] Ali Kuşçu ile başlamış, ilk rasathane 1577 de Takiyüddin tarafından Tophane sırtlarında kurulmuş ve XVI. yüzyılın en önemli gözlem araçları inşa edilmiştir.[151] Devrin Hocası Sadeddin ile vaktin Şeyhülislamı Ahmed Şemseddin Efendi'nin padişaha sunduğu bir rapor sonucunda "gözlem yapmanın uğursuz, feleklerin esrar perdesini küstahça öğrenmeye cüret edenin akıbetinin meçhul olduğu ve eğer bir memlekette zîc[152] hazırlanacak olursa, o memleket mamur iken harap hale geleceğini devletin binalarının zelzele ile yıkılacağı" belirtilmiştir. Bunun üzerine Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa gözlem evini yıkmıştır.[153] Bu yüzden de uzun yıllar astronomi, faaliyetleri muvakkitlerin elinde namaz vakitlerini tayin ve kısmi astronomi çalışmalarından öteye gidememiştir.[154]

---

[144] Unat, Yavuz, **Age.**, s.79-88.
[145] El Fergani, **Age.**, s. 11.
[146] Aydüz, Salim, **Agm.**, s. 411.
[147] Huff, Toby, E., **Age.**, s.239-240.
[148] Bayrakdar, Mehmet, **Age.**, s.100-105.
[149] Şapolyo, Enver, Behnan, **Agm.**, s.15-28.
[150] Adıvar, Abdülhak, Adnan, **Age.**, s.32-40.
[151] Unat, Yavuz, **Age.**, s.131.
[152] Zîc: Yıldızların yerlerini ve dolaşmalarını göstermek için hazırlanmış cetvel. Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.1427.
[153] Unat, Yavuz, **Agm.**, s.88.
[154] Kafadar, Nafız; Yeşilyaprak, Hülya, **Agm.**, s.112-113.

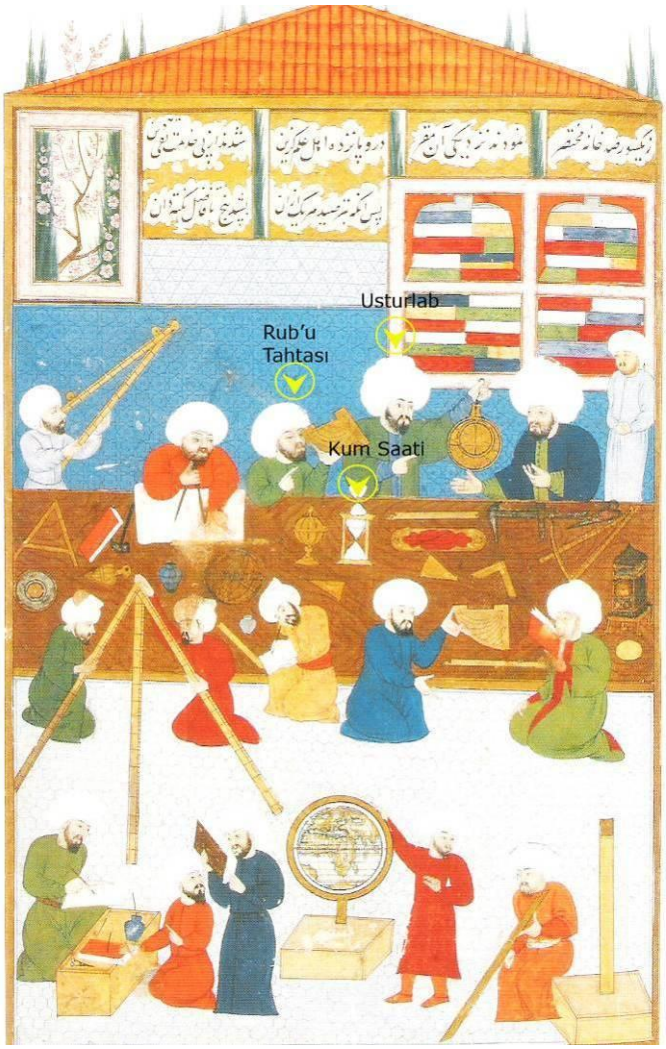
Abdülhak Adnan Adıvar bu olayı Osmanlı'da müspet ilimlere karşı yapılan ilk husumet olarak değerlendirir ve Şeyhülislam'ın ahlaksızlığı ifade ettiğini belirtmiştir[155].

İslâm dininde beş vakit namaz, en önemli vecibelerden biridir ve tam zamanında yerine getirilmesi esastır. Bu anlayış insanlara zamanın ne kadar önemli olduğu düşüncesini vermektedir. Müslümanları zamanı duyarlı bir biçimde belirlemeye ve mekanik saatlerin henüz bilinmediği ya da yaygın olarak kullanılmadığı dönemlerde zaman, muvakkithanelerde güneş saati, rub'u tahtası, usturlâb, sekstant, kıble-nüma, kum saati ve mekanik saatler gibi aletler yardımıyla belirlenmekteydi.[156] (Minyatür 3-4) Hatta bazı Anadolu Camilerinde saatlerin onarımı için Vâkıfın kurulduğu da bilinmektedir[157].

Mekanik saatlerin kimin tarafından keşfedilmiş olduğuna dair kesin bir işarete rastlanmasa[158] da bildiğimiz anlamdaki ilk mekanik saatler, 1300'lü yıllarda Avrupa'da ortaya çıkmıştır.[159] Baron Busbecg seyahatnamesinde Türklerin mekanik saatlere ilgi duymadıklarını belirtmiş, bunun nedeni olarak da muvakkithanelerin varlığını ileri sürmüştür[160]. Bu uygumla saat kuleleri içinde geçerlidir. Çünkü Avrupa'da Saat Kulesi yapımına XIV. yüzyıl da başlanırken, Osmanlı'da XVI. yüzyıl sonlarına doğru görülmektedir. Bu gecikmenin nedeni, yine muvakkithanelerdir[161]. Osmanlı Devleti'nin mekanik saatle buluşması Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlığı (1451-1483) zamanında Venedik'ten cam, çalar saat yapımcısı ile beraber iyi bir ressam talebiyle gerçekleşmiştir.[162]

---

[155] Adıvar, Abdülhak, Adnan, **Age.**, s.84.
[156] Unat, Yavuz, **Age.**, s.15-24.
[157] Ekinci Vakfı; H: 1325 M: 1907 Konya Kapu Camii'nde saatin onarımı için kurulmuş ve mütevellisi Osman Diler adlı bir şahsiyettir. Gül, Muammer, Bayram Atilla, Hakkoymaz Oğzhan, **Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı**, Konya, 2003, s.390.
[158] Tekeli, Sevim, **Agm.**, s.16.
[159] Kurz, Otto, **Agm.**, s.127.
[160] Unat, Yavuz, **Agm.**, s.637-654.
[161] Acun, Hakkı, **Age.**, s.5-6.
[162] Kurz, Otto, **Age.**, s.20-21.

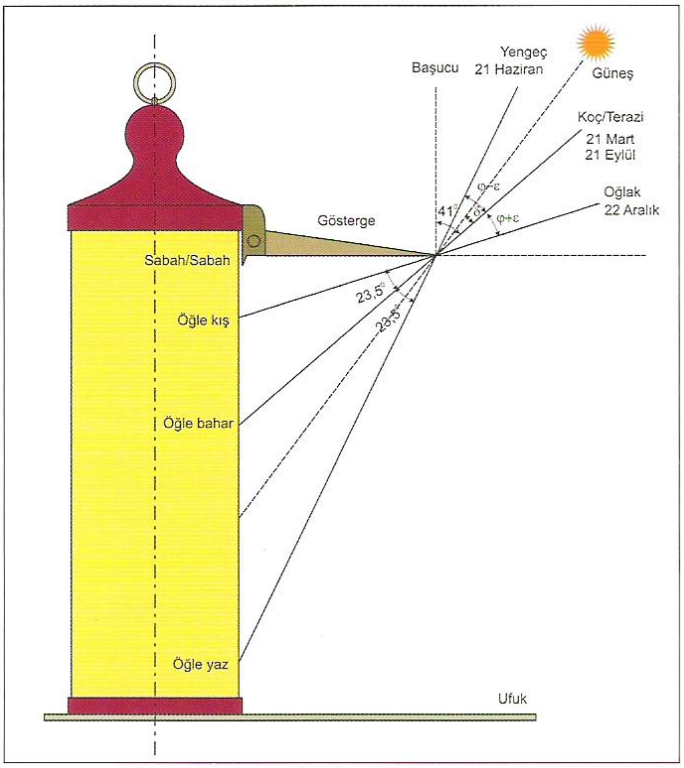
Minyatür 3. Takiyüddin ve arkadaşlarının İstanbul Rasathanesinde çalıştığını gösteren minyatür (Şehinşahnâme'den)

XVII. ve XX. yüzyıllarda teknoloji alanındaki gelişmeler, mekanik saatlerinde gelişmesine neden olmuştur. Bu teknolojik gelişmeler güneş saati, rub'u tahtası, usturlâb ve kum saati (Fotoğraf 3-4-5-6-7-8-9-10-13) gibi aletlerin bazı bölgelerde önemini yitirmesine sebep olmuştur.[163] Muvakkithanelerde bu gelişmeden nasibini almış ve vakti tayin etmede güneş saati, rubu tahtası yerine artık mekanik saatler kullanılmaya başlanmıştır.[164]

Muvakkitlerin saat tamiri yapması da mekanik saate geçilme ile başlar. Özellikle zamanın artık mekanik saat yardımı ile belirlenmesi, muvakkitlerin görevlerinde değişikliği beraberinde getirmiştir. Osmanlıda mekanik saat denince ilk akla Ahmet Eflaki Dede ve 1650 yıllarında yaşamış olan, Saatçi Şahin'in gelmektedir[165]

[163] Çakmut, Feza, **Agm.**, s.98.
[164] Gündüz, Doğan, **Agm.**, s.120-122.
[165] Gürbüz, Şule, **Agm.**, s. 109.

Güneş Saati:

Çizim 2. Dikey Güneş Saati ve güneş açılarına göre çubuk gölgeleri arasındaki ilişki (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

Mekanik saatlerin icat edilmediği veya yaygın olmadığı zamanlarda insanların vakit tayin etmek için kullandığı pek çok araçlardan bir tanesi de güneş saatidir. Güneşin konumuna göre namaz vakitlerinin ayarlandığı[166] güneş saatleri genellikle taş veya maden bir levha üzerine tespit edilen demir bir çubuk ile bunun etrafına çizilen milin gölgesinin hareketine göre vaktin bilinmesine yarayan alettir.[167] Kuşkusuz güneşin vakit tayini için en önemli nimet olduğu ancak güneşin her zaman yüzünü göstermediği, özellikle kış ayları ve yağışlı güneler de bu saatler doğal olarak işe yaramazdı. Bu olumsuz durumu gündüz su ile çalışan su saati ile gidermişlerdir[168]. Bu zaman ölçerlerin yetmediği yereler de (kum veya mum saati) gibi farklı alternatiflerin kullanıldığı tahmin edilebilir. (Çizim 2)

Önemli bir tarihi geçmişe sahip olan güneş saatlerini Çam; İslam Öncesi Güneş Saatleri, Ortaçağ Sonrası Hıristiyan Güneş Saatleri, İlk Devir İslam Güneş Saatleri, Selçuklu, İlhanlı ve Memlük güneş saatleri adlı başlıklar altında incelemiş ve farklı yönlerini ortaya koymuştur[169].

---

[166] Meyer, Wolfgang, **Age.**, s.35.
[167] Çam, Nusret, **Agm.**, s.676.
[168] Selman, Barış, **Agm.**, s.22.
[169] Çam, Nusret, **Age.**, s.3-7.

Güneş saatlerinin bulunduğu yere bakıldığında, Osmanlıda muvakkithanelerin yapıldığı yerlerle örtüştüğü görülmektedir. Antik dönemde: Agora, tapınak veya tiyatro gibi kalabalık yerlerde yapılan güneş saatlerinin Osmanlı'daki külliye veya meydan muvakkithaneleri ile işlev bakımında benzemesi her ikisinin de amacın kalabalık noktalarda insanlara, zaman konusunda doğru bilgi vermesinden kaynaklanmaktadır.

Fotoğraf 3. Hacı Hasan Camii Güneş Saati

Osmanlıda astronomi teknolojisinin[170] gelişmesinde katkısı olan güneş saatlerinin Anadolu coğrafyasındaki en eski güneş saati olarak, Konya Hacı Hasan (Kadı Mürsel) Camii kıble duvarında yer alan, 1409 tarihli Karamanoğlu veya Osmanoğulları Dönemine ait güneş saati[171] bilinmektedir. (Fotoğraf 3) İstanbul'daki en eski güneş saati ise Fatih Sultan Mehmed'in emri ile dönemin astronomu, Ali Kuşçu tarafından Topkapı Sarayı'nın III. Avlusunda yapılmıştır.[172] Anadolu'nun Türk dönemleri dışında ise güneş saatinin tarihi daha eski bir tarihe yani 3500 yıllık Sultanahmet Meydanı'nda İstanbul'un kuruluşu sırasında Mısırdan getirilen Dikilitaş'a

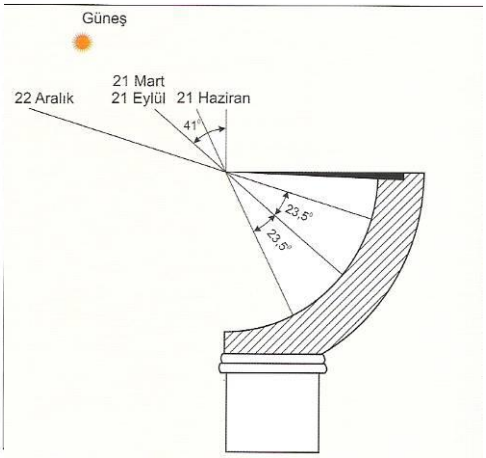
[170] Unat, Yavuz, **Agm.**, s.640.
[171] Çam, Nusret, **Age.**, s.9.
[172] Çam, Nusret, **Age.**, s.4.

kadar gidebilir[173]. Günümüzde başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun pek çok il ve ilçesinde güneş saati örnekleri görülmektedir.[174]

İstanbul camilerinde yer alan güneş saatlerinin güneybatı duvarında olması; İstanbul camilerinin güney-doğu duvarları doğu ile 180º-29º= 151º güney-batı duvarları ile güneyin 29º lik bir açı yapması, namaz saatlerinin öğle ve ikindi vaktinin belirlenmesinin sonucudur[175]. Bu hesaplamaların oldukça hassas ve zor bir iş olduğu; bu yüzden de herkesin bu işi yapamayacağı, sayısal zekâsının ileri seviyedeki görevlilerin (müneccim-muvakkit) rasat işini yaptığı görülmektedir[176]. Bu anlamda, illere gelen güneş açıları cami duvarında veya muvakkithanelerde yer alan güneş saatlerinin konumlarını belirlemekteydi. Hatta güneş saati için en uygun yerin muvakkithane içinde uygun olduğu muhakkaktır.

Fotoğraf 4. Efes Müzesi'ndeki Antik Dönemi Güneş Saatinin görünüşü (Atilla Bir Mustafa Kaçar'dan)

Çizim 3. Efes Müzesi'ndeki Antik Dönemi Güneş Saatinin Çizimi (Atilla Bir Mustafa Kaçar'dan)

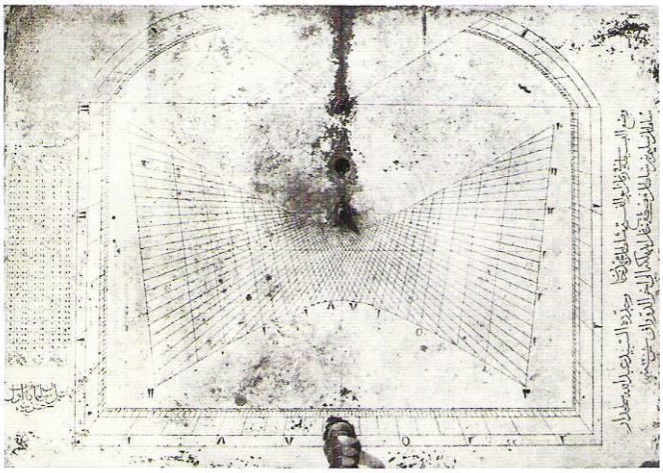
Güneş Saatleri konumlarına göre Yatay, Dikey ve Silindirik Güneş Saatleri (Fotoğraf 4; Çizim 3) şeklinde gruplandırılmaktadır.[177] Güneş saatlerinin genelde güneşin avluda en çok aldığı yer olan kıble veya batı duvarında yapılması muvakkithane yönlerinin de genel itibariyle güneşi devamlı görebilecek şekilde yapılması düşüncesini kuvvetlendirmiştir.

Namaz vakitlerinin güneşin hareketine göre değişmesi İslam ülkelerinde güneş saatinin kullanımını daha da önemli kılmıştır. Sadece İslam toplumlarında değil İlkçağ

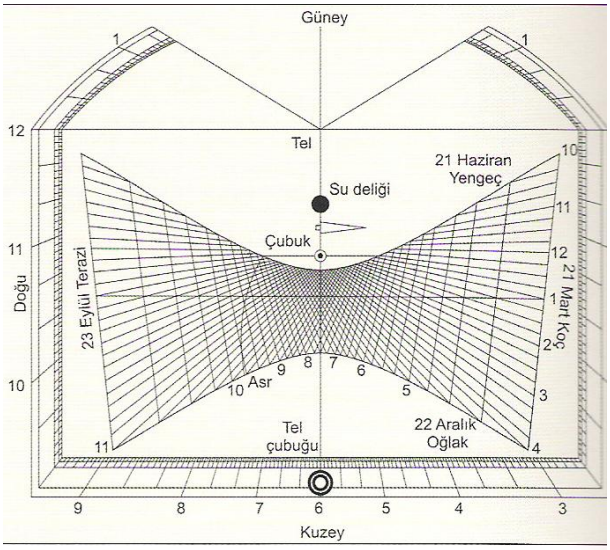
[173] Bir, Atilla, **Agm.**, s.81.
[174] Çam, Nusret, **Agm.**, s.679.
[175] Bir, Atilla; Kaçar, Mustafa, **Agm.**, s.48.
[176] Kabaş, Avşar, **Age.**, s.10-100.
[177] Çam, Nusret, **Age.**, s.12-18; Bir, Atilla, **Agm.**, s.235-254.

Roma ve Ortaçağ Bizans medeniyetinde de zaman ölçümü genellikle güneş saati ile yapılırdı.[178] (Fotoğraf 4; Çizim 3)

Güneş saatleri, bulunduğu yerin enlem dereceleri temel alınarak yapıldığı, bu yüzdende bu saatlerin başka bir yerde kullanılmayacağı, yapıldığı yere özgü güneş saati ancak o yerin zamanını tayin ederdi. Romalıların savaştıkları yerlerden getirdikleri güneş saatlerini kullanmaya çalışmışları ancak bunların kullanıldığı yerle, geldikleri yerin enlem farkı bu güneş saatlerinin Roma da yanlış zamanın tayinine neden olmuştur. Konsül M. Valerianus, M.Ö. 263 yılında Katania'dan getirdiği güneş saatini foruma dikmiştir. Bu güneş saati neredeyse bir asır boyunca burada kalmış ve yanlış saati göstermiştir[179].

Fotoğraf 5. Topkapı Sarayı'ndaki Yatay Güneş Saati ve Çizimi (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

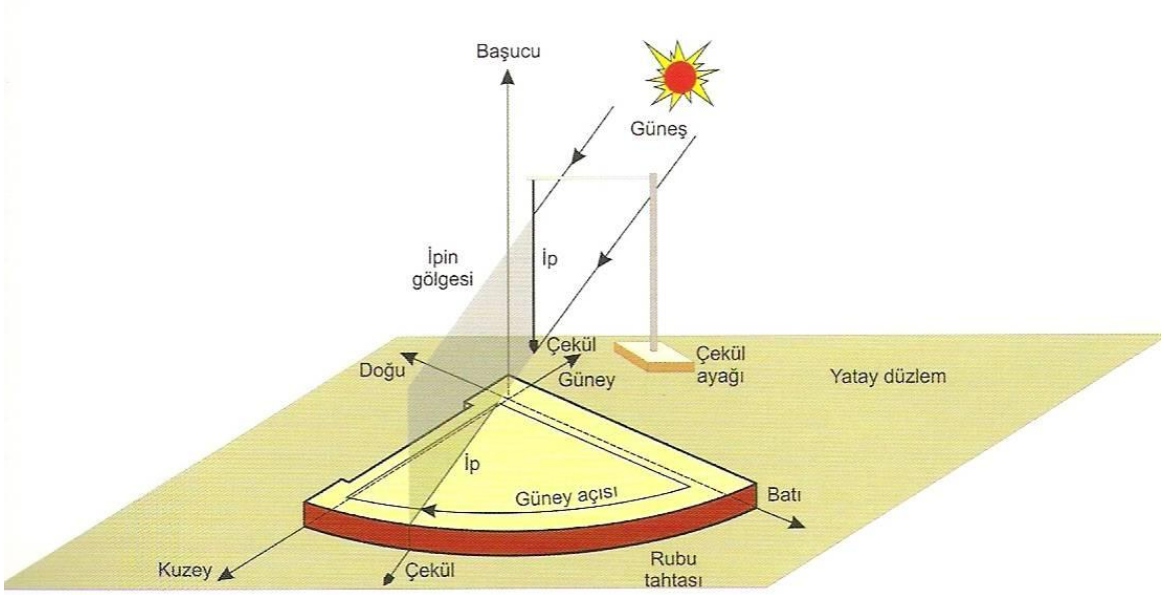

Çizim 4. Topkapı Sarayı'ndaki Yatay Güneş Saati ve Çizimi (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

[178] Eyice, Semavi, **Agm.**, s.84.
[179] Selman, Barış,**Agm.**, s.20.

Rub-u Tahtası:

İslam âleminin kullandığı, Türkler tarafından icad edilen en hassa astronomi aletidir.[180] **"**Rub" kelime olarak Arapça "erba'a" sözcüğünden türemiş bir sözcük olup dörtte bir, çeyrek, bir parçanın dört kısmından biri anlamına gelmektedir.[181] (Fotoğraf 6; Çizim 5)

Çizim 5. Rubu Tahtasının Güneş Saati olarak kullanılması (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

Rubu tahtası gözlem ve hesap yapmaya yarayan bir alet olması nedeniyle üzerine çizilmiş izdüşümlerle ilgili taksimatlar bulunur bunlar yükseklik, hututu müverribe, ekvatoral koordinat, ekleptikel koordinat ve diğer taksimatlardır. (Çizim 5) Bu taksimatlar sayesinde zaman ölçümü yerine ve gölge boyunu göre yapılırdı. Rubu Tahtasının büyüklüğü kullanılacağı bölgenin bağlı olduğu dönencesine göre değişmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin en büyük Rubu Tahtası Ahmed Ziya tarafından 42º enlemindeki Filibe için yapılmış 64 cm yarıçaplı olup halen Kandilli Rasathanesi Bilim Tarih Müzesinde muhafaza edilmektedir[182].

Usturlap yerine Rubu Tahtası geçince, yapım ve çiziminin basit oluşu, kolayca tedarik edilişi zamanı ve namaz vakitlerini daha detaylı belirlemesi, kullanışının daha basit oluşu aletin hemen her tarafa yayılmasına sebep olmuştur. Özelliklede Osmanlı Devrinde Anadolu ve Rumeli'nin bütün şehir ve kasabalarına ve hatta köylerine kadar dağılmış, rubu tahtası tamamı ile Türk aleti vasfını almıştır. Fatih Gökmen'in de hatırladığı üzere 1900'lerin başlarında müderrisler, imamlar, müezzinler, köy hocaları

[180] Dayıoğlu, Server, **Agm.**, s. 8.
[181] Develioğlu, Ferit, **Age**, s.1075.
[182] Dizer, Muammer, **Age**, s.45-55.

ve birçok merak sahiplerinden ve saatçilerden ekseri rubu tahtasının kullanılışı bilinir ve bulunduğu bölgenin namaz vakitlerini tayin eder ve saatlerine ayar verirdi[183]. Şehir ve ilçe merkezlerinde muvakkithaneler tarafından yapılan namaz vakitlerini belirleme işi Anadolu'nun köylerinde ise bu işi yukarıda bahsedildiği gibi yapıldığı anlaşılmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere muvakkithanelerin bulunmadığı yerlerde bu iş ya caminin bir mekânında ya da elinde rubu tahtasını kullanmasını bilenen: müderris, imam, müezzin ve köy hocaları tarafından belirlenirdi.

Tahtadan imal edilen bu alet, yıldızların yükseklik ve zenit yüksekliklerini ölçmeye yarayan bir çeyrek dairedir[184]. Özelliklede ilk kez İslam âleminde kullanılmaya başlanan rubu tahtası bir anlamda da bilgisayarın atası kabul edilir. Bu alet yardımıyla güneşin ufuk yüksekliği ölçülerek namaz ve oruç vakitlerinin doğru olarak saptanabildiği gibi açıların trigonometrik fonksiyonları da çözülebilmekte ve çeşitli aritmetik işlemler kolaylıkla yapılabilmektedir[185]. (Minyatür 4)

Minyatür 4. 1577 de İstanbul semalarını gözleyen görevli ve elindeki Rubu Tahtası (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

Rubu Tahtası hazırlanırken sağlam bir ağaç olması nedeniyle genellikle şimşirden, 2-3 cm kalınlığında budaksız ve gözeneksiz bir tahta seçilir. Dörtte bir daire biçimine getirildikten sonra üzeri düz bir düzlem oluşturacak şekilde tesviye edildikten

[183] Gökmen, Fatih, **Rubu Tahtası Nazariyatı ve Tersimi**, İstanbul, 1948. s.5.
[184] Unat, Yavuz, Takiyüddin'in İstanbul… **Agm.**, s.90
[185] Acar, Şinasi, "Rubu Tahtalarının Tarihçesi", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009, s.85.

sonra, her iki yüzü tamamen düz oluncaya değin zımpara kâğıdıyla işlenir. Hazırlanan yüzeylere ince tutkal sürülür ve kuruduktan sonra tutkalın oluşturduğu kabarcıklar su zımparasıyla giderilir. Daha sonra cam mühreyle parlatılarak tahtanın yüzeyleri çizim yapılacak duruma getirilir. Üzerine çizim yapılan rubu tahtası çizimlerin çıkmaması için laklanır. Daha sonra rubu tahtasının merkezine takılan hayt (ip) ile beraber hazır duruma getirilir. Rubu tahtasını yapan usta daire merkezine yakın bir yere ketebesini koyar. Önemli rubu tahtalarının dış etkilerden en az etkilenmesi sebebiyle deri kılıfları içine konulduğu da bilinmektedir.[186] (Fotoğraf 6)

Fotoğraf 6. Rub-u Tahtası ve Şâkülü (Şinasi Acar'dan)

Özellikle namaz vakitlerinin kolayca belirlenmesine olanak vermesi nedeniyle rubu tahtaları muvakkithanelerin demirbaşları içerisinde yer almaktadır. Bu yüzden XVI. yüzyıl Osmanlı Devletinde birçok zaman ve yön sorununun çözümünde başarıyla kullanılan rubu tahtası XIX. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı egemenliğindeki yerlerde kullanıldığı mevcut örneklerden anlaşılmaktadır. Modern teknolojinin bir sonucu olarak Cumhuriyet döneminde unutulmuş olan bu alet dairesel usturlabın aksine çok az kullanılmış ve incelenmiştir.[187]

[186] Acar, Şinasi, İrtıfâ Vakte… **Agm.**, s.87.
[187] Bir, Atilla, Zamanı Belirlemeye… **Agm.**, s.255.

Usturlâb:

Usturlab, Güneş'in, yıldızların konumlarıyla ve zamanla ilgili problemlerin çözümünde kullanılan astronomik bir alettir. Maden veya ahşaptan yapılan usturlâb dairevi disk şeklinde bir alettir. Üzerinde yön gösteren ve çap işaretlerini veren hareketli bir kısım vardır. Bu kısım güneşin, yıldızların yüksekliğini verir. Arka kısımda ise yıldızların dairevi bir haritası bulunur. [188] (Fotoğraf 7-8-9; Çizim 6)

Fotoğraf 7. Usturlâbın görünüşü (www.flickr.com'dan)

Üç ana kısımdan oluşan usturâbın birinci kısmı pirinçten yapılan dairesel levha, ikinci kısım diğeriyle aynı çapa sahip ek bir levha ve üçüncü kısım ise birinci levhanın dış kısmı üzerine yerleştirilmiş levhalardan oluşur.[189] (Fotoğraf 8) Usturlabın ilk mucidi İznik'te yaşayan Yunanlı Astronom Hipparcos (MÖ. 190-125) olduğu kabul edilse de bazı araştırmacılar da bu aletin yapımının Müslüman astronomistler tarafından icad edildiğini icad edenin de büyük matematikçi İbrâhim el- Fezârî olduğu söylenir.[190] Bu anlamda usturlâbın tarihçesi biraz karışıktır.[191]

---

[188] Dayıoğlu, Server, Osmanlı Muvakkithanelerinde… **Agm.**, s. 8-9.
[189] Unat, Yavuz, Takiyüddin'in İstanbul… **Agm.**, s.90.
[190] Bayrakdar, Mehmet, **Age.**, s.91.
[191] Tağman, Ertan, S., **Age.**, s.24-28.

Güneşin ve yıldızların yüksekliğini ölçmek ve buna bağlı olarak zaman tayini yapmak, güneşin meridyen geçişini izlemek, yön bulmak, iki yer arasındaki açıklığı ve yüksekliği ölçmek gibi işlerde kullanılan bu aletin geliştirilmesi ve yaygın şekilde kullanılması ise İslam bilim adamlarınca gerçekleşmiştir. Örneğin Fergânî'nin astronomi ile ilgili usturlâb yapımını ele alan "Fî San'at el- Asturlâb" adlı eseri bunu göstermektedir.[192]

Fotoğraf 8. Usturlap parçalarının görünüşü

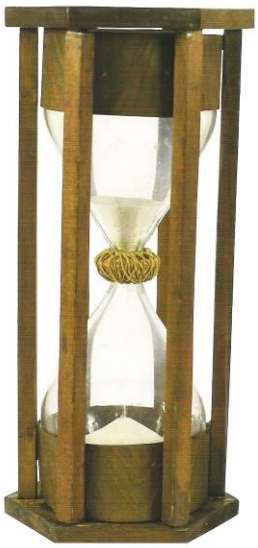
Çizim 6. Usturlap çizimi (Zeliha Kumbasar'dan)

Fotoğraf 9. Usturlap görünüşü (Zeliha Kumbasar'dan)

[192] El Fergani, **Age.**, s.15.

Kum Saati:

Fotoğraf 10. Kum Saati (Rahmi Koç Müzesi'nden

Kum saatinin kim tarafından ne zaman kullanıldığı konusunda kesin bir yargı yoktur. Firavun'un kendisini hapsettirdiği zaman Hz. Yusuf tarafından icat edildiği kabul edilir. XV. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Cam kap içine konulan kumlar belli bir zaman aralığına göre ayarlanır. Bu zaman dilimlerini usta kendine göre ayarlamaktadır. Belli bir zaman aralığını gösterdiği için kum saatinin kullanımı pek tercih edilmemiştir.[193]

Kum saatinin yapımında kullanılacak olan kum veya mermer tozu şarapla kaynatılır. Kaynatma sarasında köpükler alınır, meydana gelen bulamaç güneşte kurutulur bu sayede akıcı bir kum elde edilmiş olur. Sonra zamanı belirleyecek olan kabın içine yerleştirilir. Bu saatlerin atası su saatleridir. Osmanlılarda bu saatlerin ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber astronomi faaliyetlerinde ve muvakkithanelerde vakit tayin etmede kullanıldığı bilinmektedir.[194]

Fotoğraf 11. Edirne Selimiye Cami'ndeki mimaride görülen kum saatinin görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 12. Mum Işığında bir astronom (Washington National Gallery of Art'dan)

[193] Dayıoğlu, Server, **Agm.**, s. 9.
[194] Unat, Yavuz, **Agm.**, s.89.

Kıble-nüma: Kıbleyi, cenûbu (güneyi) gösteren alet anlamına gelir.[195] Genellikle tahta, pirinç ve gümüşten yapılan alet yuvarlak bir kutu içinde pusula ve güneş saatinin bir arada bulunmasından oluşur. Mekanik cep saatleri çıkmadan önce yaygın olarak kullanılmaktaydı.[196]

Fotoğraf 13. Kıble-nüma'nın görünüşü
(Türk-İslam Eserleri Müzesi)

Osmanlılarda çok uzun süre tanınan bu alet İslam ülkelerinde muhtemelen 11. yüzyıldan itibaren zaman ve yön belirlemede kullanılmıştır. Cepte taşınabilecek kadar küçük yapılabilen bu aletlerin büyükleri gemi ve muvakkithaneler içinde yapılmıştır. Bu alet Osmanlıda mekanik saatin ortaya çıkmasına kadar yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.[197]

[195] Develioğlu, Ferit, **Age.**, s.616.
[196] Dayıoğlu, Server, **Agm.**, s. 8.
[197] Unat, Yavuz, **Agm.**, s.90.

3.TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜNDE ZAMAN'IN MEKÂNA YANSIMASI

3.1. Muvakkithane ve Saat Kuleleri

Türk-İslam kültüründe, doğrudan olarak zaman tespiti iki mekânın doğmasına neden olmuştur. Bunlardan muvakkithaneler; bir kültür, bir inanç, bir bilim birikimi sonucu doğmuşsa da saat kuleleri padişahın emri üzerine yapılmıştır. Bu yönden bakıldığında muvakkithanelerin oluşumunda, halk kültürünün izleri görülürken, saat kulelerinde ise bu şekilde bir izlenimden söz edilemez.

Zaman kavramının dini ritüeller ile birleşmesi sonucun da dolaylı olarak minare, ezanlık gibi camiden bağımlı yâda bağımsız mekânların oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Her ne kadar bu mekânlardan zamanı gelince yapılacak ritüelin doğru vaktini, muvakkit tayin eder, ilgili makama intikal eden görevin, vaktinde yapılması sağlanırdı. Hıristiyan kültüründe görülen Çan kulesi gibi mekânların da zamanın mekâna yansıması gibi dolaylı bir sonucun olduğu kuşku götürmez bir gerçektir.

TÜRK-İSLAM KÜLTÜRÜNDE ZAMAN'IN MEKÂNA YANSIMASI			
1.	Muvakkithaneler	**2.**	Saat Kulesi

Tablo 5. Türk-İslam Kültüründe Zamanın Mekâna Yansıması

Araştırmamızın en özgün bölümünü oluşturan tipoloji çalışmasının hiçbir yayında ele alınmamış olması bu anlamda çalışmamızı önemli kılmaktadır. Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bu mekânları gün yüzüne çıkarmak, yapılan tipolojik çalışmalar ile de konun daha da anlaşılır hale getirilmesi, bu sayede de Türk Sanatı ve Mimarlık Tarihine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Anadolu da incelemiş olduğumuz muvakkithane örneklerinde yola çıkarak yaptığımız tipoloji çalışmasında muvakkithaneleri konumuna göre, Sokak, Meydan ve Külliye Muvakkithaneleri; (Tablo 6) Plan tiplerine göre ise kare, dikdörtgen, çokgen ve münferit planlı muvakkithaneler olarak dört ana başlık altında incelenmiştir. (Tablo 7)

3.1.1. Konumuna Göre Muvakkithaneler

Konumlarına göre muvakkithaneleri sınıflandırma ölçütünde bu mekânların sokak, meydan veya külliyedeki konumları birinci dereceden etkili olurken, ikinci dereceden de işlevleri yani bulunduğu bölgede nasıl bir işlev üstlendiği göz önünde bulundurulmuştur. Bazı muvakkithanelerin bulunduğu konum itibariyle iki işlevli olduğu görülmektedir. Bu işleve en güzel örnek, Afyon Yeni Camii (Fotoğraf 14-15-16-

17; Çizim 10) ve İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami (Fotoğraf 105-106-107-108-109-110-) Muvakkithaneleri verilebilir. Mekânın, bulunduğu konum itibari ile külliye muvakkithanesi içerisinde yer aldığı, işlev bakımından ise hem külliyeye hem de sokağa hizmet verdiği görülmektedir.

KONUMLARINA GÖRE MUVAKKİTHANELER					
1.	Sokak Muvakkithaneleri	**2.**	Meydan Muvakkithaneleri	**3.**	Külliye Muvakkithaneleri
				3.1.	Bir Yapı Grubuna Bağlı Muvakkithaneler
				3.2.	Bir Yapı Grubundan Bağımsız Muvakkithaneler

Tablo 6. Konumlarına göre muvakkithanelerin sınıflandırılması

3.1.1.1. Sokak Muvakkithaneleri

Sokak Muvakkithaneleri genelde ana caddeye açılan sokak başlarında veya kesişimlerinde yer almaktadır. Bu muvakkithaneler plan bakımından, Münferit Planlı Muvakkithanelerin alt başlığını oluşturan, Ana Cephesi Çokgen Planlı Muvakkithaneler grubuna girdiği görülmektedir. Bu mekânların sokağın köşelerinde hizmet vermesi, Ana Cephesi Çokgen Planlı muvakkithane tercihini zorunlu kıldığı söylenebilir. (Tablo 7) Bu muvakkithanelere örnek olarak Trabzon Ortahisar[198],(Fotoğraf 263-266) Kütahya[199] (Fotoğraf 158, 166-168; Çizim 76) ve Tokat[200] (Fotoğraf 240-243) muvakkithaneleri dışında Muğla[201] (Fotoğraf 182-186) ve Kapan Cami[202] (Fotoğraf

[198] Yüksel, Murat, **Age.**, s.247-250; Albayrak, Hüseyin, **Age.**, s. 131; Kahrıman, Ömer, **Age.**, s.29,51,259; Şahiner, Makbule, **Age.**, s.74. Zorlu, Tülay; Yılmaz, Demet, **Agm.**, s.269-283; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993, s.207; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994, s.207; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873**, Cilt: 5, Ankara, 1995, s.181; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1874**, Cilt: 6, Ankara, 1995, s.187; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1875**, Cilt: 7, Ankara, 1995, s.263; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1876**, Cilt: 8, Ankara, 1995, s.261; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1877**, Cilt: 9, Ankara, 1995, s.203; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1878**, Cilt: 10, Ankara, 1999, s.247; Özen, Hamiyet; Tuluk, İskender, Ömer; Engin, Emre; Düzenli, İbrahim, Halil; Sümerkan, Reşat, Mustafa; Tutkun, Murat, Demirkaya, Üstün, Fulya; Keleş, Servet, **Age.**, s.449-450.

[199] Hakkı, Uzun, Çarşılıoğlu, İsmail, **Bizans, Selçuklu, Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul, 1932, s.133-134; Altun, Ara, **Agm.**, s.400-401;

[200] Acun, Hakkı, **Age.**, s.36-37; Duymaz, A., Şevki, **Age.**, s.165.

[201] Acun, Hakkı, **Age.**, s.31-32; Duymaz, A., Şevki, **Age.**, s.164; Uluengin, Mehmet, Bengü, **Agm.**, s.22.

351-352) Muvakkithaneleri[203] de örnek olarak verilebilir. Bu örneklerden Kapan Cami muvakkithanesinin bağlı olduğu bir külliyenin olması ancak hizmet ettiği bölge bazında sokak muvakkithanesi özelliği göstermesi bu grup içerisinde değerlendirilmesine neden olmuştur.

3.1.1.2. Meydan Muvakkithaneleri

Meydan muvakkithaneleri ise genelde saat kuleleri ile bir arada yer almaktadır. Açık bir alanda yer alan muvakkithane ve saat kulesi meydan geleneğinin anıt heykellerden sonra en güzel temsilcileridir. Bu muvakkithanenin en güzel örneğini Kayseri[204] (Fotoğraf 143-145) Muvakkithanesi oluşturmaktadır. Muğla Muvakkithanesinin (Fotoğraf 182-183) saat kulesi ile birlikte yer almasına rağmen konumuna göre meydan muvakkithanesi özelliği yerine sokak muvakkithanesi özelliği göstermektedir. Tıpkı Tokat Muvakkithanesi (Fotoğraf 241-242) gibi. Genel olarak saat kulelerinin muvakkithanelerden sonra yapıldığı, bu yüzden önemin kaybeden muvakkithaneler kapatılmış, boşa çıkan muvakkitler ise saat kulelerinde çalışmaya başlamışlardır[205].

3.1.1.3. Külliye Muvakkithaneleri

Osmanlı'da ilk muvakkithanenin Fatih Döneminde Fatih Külliyesi'nde yer alması ile külliyeyi oluşturan yapı elemanları içerisinde, muvakkithaneler; sosyal amaçlı bir yapı grubu olup, insanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışmaya geliştiren kurumlar olarak bilinmektedir. Genellikle külliyeye sonradan dâhil olan bu mekânların külliye içerisinde bulunduğu konum, yani hizmeti tipolojik olarak hangi sınıfta yer alamsı gerektiğini belirlemiştir.

---

[202] Altuntaş, Mehmet, **Kırklareli'ndeki Türk Devri Yapıları**, Konya, 1995, s.31'de (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kapan Cami'nin batı duvarına, 1915 yılındaki tamirler sırasında ilave bir bölüm yapılmıştır. Bu bölüm bir süre sonra fetvahane, bir süre rüştiye mektebi daha sonraları ise müftülük olarak hizmet verdiğinden yayında bahsedilse de yapının orijinalinde muvakkithane olduğu bilinmektedir. Yapıya ait Edirne Kültür ve Tabiat Varlılarını Koruma Kurulu'nun 20.04.1990 ve 646 sayılı Tescil Fişi'nde mekânın muvakkithane olarak tescil edildiği açıkça görülmektedir.

[203] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi Katalogları**, Tarih: 13/11/1975, Sayı: 108827, Dosya: 68-1881886 , Fon Kodu: 30..18.1.2 , Yer No: 342.82..12'de Kırklareli'de bulunan Karaca İbrahim Bey Camii Vakfı'ndan, cami yanındaki muvakkithanenin 10 yıllık intifa hakkının Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmesi ibaresinin geçmesi burada bir muvakkithane varlığını belgelemektedir.

[204] Özbek, Yıldıray; Celil, Arslan, **Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları**, Cilt:II, Kayseri, 2008, s.762; Demir, Kaya, Nur, Ayşe, **Age.**, s.123-125.

[205] Öztuna, Yılmaz, **Age.**, s.151.

İslam dini ve sosyal mimarinin zorunluluğu olan muvakkithaneler kimi zaman bir yapı gurubuna bağlı; kimi zaman ise yapı grubundan bağımsız olarak inşa edilmiştir. Yapı grubuna bağlı olarak inşa edilen muvakkithaneler genelde külliyenin bir paçası durumundadır. Bu muvakkithaneler başta İstanbul örnekli[206] (Tablo 8) olmak üzere; Anadolu'da ise Afyon Yeni Camii[207], (Fotoğraf 14-17) Hatay Meydan Camii[208], (Fotoğraf 83,87-89) Tire Yavukluoğlu[209], (Fotoğraf 226-229) Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa[210], (Fotoğraf 200-201) Merzifon Karamustafa Paşa[211], Balıkesir Zağanos Paşa[212], (Fotoğraf 43-47) Amasya II. Beyazıd[213] Cami (Fotoğraf 22-25) külliyelerine ait muvakkithaneler örnek olarak verilebilir. Bunlar dışında Diyarbakır Ulu[214], (Fotoğraf 63-64-64-66; Çizim 45-47) İzmir Şadırvan Altı[215] (Fotoğraf 119-128) İzmir Hisar Cami, (Fotoğraf 105-108) ve günümüze ulaşmayan Karapınar Sultan Selim[216] Camilerinde bulunan muvakkithanelerin bağımsız bir mekân olarak değil de camiye bağlı bir oda veya bölümünün muvakkithane olarak hizmet verdiği görülmektedir.

3.1.2. Plan Tiplerine Göre Muvakkithaneler

Muvakkithanelerin standart bir plan özelliğinin olmamasına karşın, arazideki konumlarına göre farklı plan özellikleri göstermektedir. Genel olarak: *Ana Cephesi Çokgen* plan formunun tercih edildiği görülürken, bu plan tipinin seçilmesinde muvakkithane için en uygun formun olma düşüncesinden kaynaklandığın söylenebilir. Özellikle bu plan tipinin sebil mimarisinde de tercih nedeni, mekânın verdiği hizmete göre en uygun bu plan tipinden kaynaklanmasıdır.

---

[206]Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.217-257; Kumbasar, Zaliha, **Agm.**, s.10-30.
[207] Eroğlu, Bahtiyar, Yaldız, Esra, Tomar, Erdal, Zeki, **Agm.**, s.217-232; Anonim, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, Cilt:1, Ankara, 1983, s.131; Karazeybek, Mustafa; Polat Zelkif; İlgar, Yusuf, **Afyonkarahisar Vakıf Eserleri**, Cilt:1, Afyonkarahisar, 2005, s.74.
[208] Şancı, Fuat, **Age.**, s.98,102.
[209] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 247.
[210] Tunçözgür, Ünsal, **Dünü ve Bu günü ile Safranbolu,** Safranbolu, 2002, s.45-45;
[211] Çerkez, Murat, **Age.**, s.114-117.
[212] Anonim, **Türkiye de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler**, Cilt: II, Ankara, 1977, s.18.
[213] Renda, Günsel,**Agm.**, s.181-196; Anonim, **Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler**, Ankara, 1983, s.220.
[214] Bizbirlik, Alpay, **Age.**, s.15,19; Yılmaz, Çelik, İbrahim, **Age.**, s.51; Baş, Gülsen, **Age.**,s.42.
[215] Eroğlu, Bahtiyar, **Age.**, s.77-79.
[216] Küçükdağ, Yusuf, **Age.**, s. 73-124'de Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin inşa ve onarımı ile ilgili belgelerde muvakkithane adı geçmemektedir. Bununla birlikte imaretin 1251 H/ 1835 M tarihli evkaf muhasebe defterlerinde kayıtlı vakıf görevleri arasında muvakkit bulunduğu belirtilmiştir. Buna bağlı olarak külliyede muvakkit ve muvakkithanenin olduğu ancak bu külliyede başlı başına mekânın olmadığı odanın muvakkithane olarak kullanılmış olabileceği vakıf kayıtlarına bakarak Küçükdağ tarafından tespit edilmiştir.

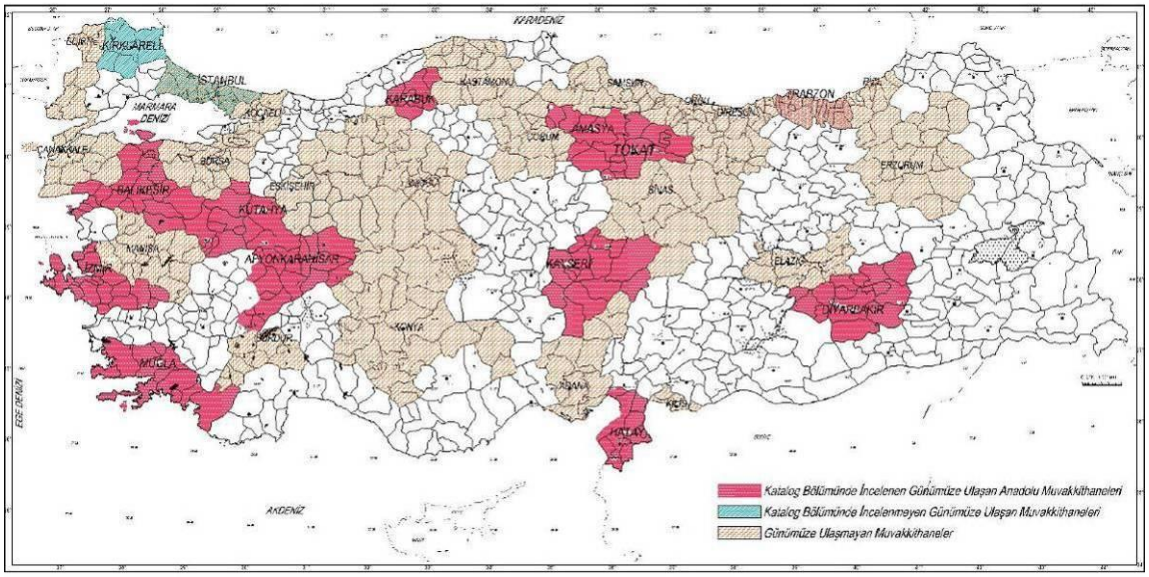
Plan olarak dört ana başlık altında topladığımız muvakkithane mimarisinde iki de alt başlık bulunmaktadır. (Tablo 7) Bu başlıkların oluşmasında İstanbul (Başkent) ve Anadolu (Taşara) muvakkithane örnekleri temel alınarak yapılmıştır. (Tablo 9) Muvakkithane örneği bakımından zengin bir il olan İstanbul plan tiplerine göre muvakkithanelerin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. (Tablo 8)

PLAN TİPLERİNE GÖRE MUVAKKİTHANELER		
1.	Kare Planlı Muvakkithaneler	
2.	Dikdörtgen Planlı Muvakkithaneler	
3.	Çokgen Planlı Muvakkithaneler	
	3.1.	Altıgen Planlı Muvakkithaneler
	3.2.	Sekizgen Planlı Muvakkithaneler
	3.3.	Onikigen Planlı Muvakkithaneler
4.	Münferit Planlı Muvakkithaneler	
	4.1	Ana Cephesi Çokgen Planlı Muvakkithaneler
	4.2	Ana Cephesi Yarım Daire Planlı Muvakkithaneler
	4.3	Ana Cephesinin Bir Kenarı Pahlı Muvakkithaneler

Tablo 7. Plan tiplerine göre muvakkithanelerin sınıflandırılması

4. ANADOLU MUVAKKİTHANELERİ

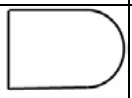
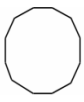
Vaktin doğru bir şekilde tespitini sağlayan muvakkithaneler, kendi içerisinde plan ve mimari özellik bakımından bir tutarlılık gösterse de süsleme bakımından İstanbul Muvakkithaneleri (Başkent Üslubu) (Tablo 8) Anadolu'ya (Taşra Üslubu) (Tablo 9) göre daha tezyinatlıdır. Her ne kadar ayrı bir üslup ve planda verilseler de bu mekânların amacı ortaktır. İstanbul muvakkithanelerinde yapıldığı dönem itibari ile barok, rokoko ve ampir üsluplar görülürken, Anadolu Muvakkithaneleri ise oldukça sadedir. (Çizim 7-8-9)

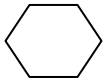
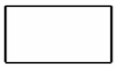

Çizim 7. Günümüze ulaşan ve ulaşmayan muvakkithanelerin Türkiye Haritası'ndaki gösterilişi

İstanbul Muvakkithaneleri de Anadolu Muvakkithaneleri gibi plan olarak dört farklı grup içerisinde yer almaktadır. (Tablo 8-9) Bunlar kare, dikdörtgen, çokgen ve münferit plan şeklinde gruplandırılmaktadır. Bu plan tiplerinde muvakkithanelerin bulunduğu arazinin yeri ve külliye içindeki konumunun etkili olduğu söylenebilir. Bu anlamda İstanbul Muvakkithaneleri plan olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

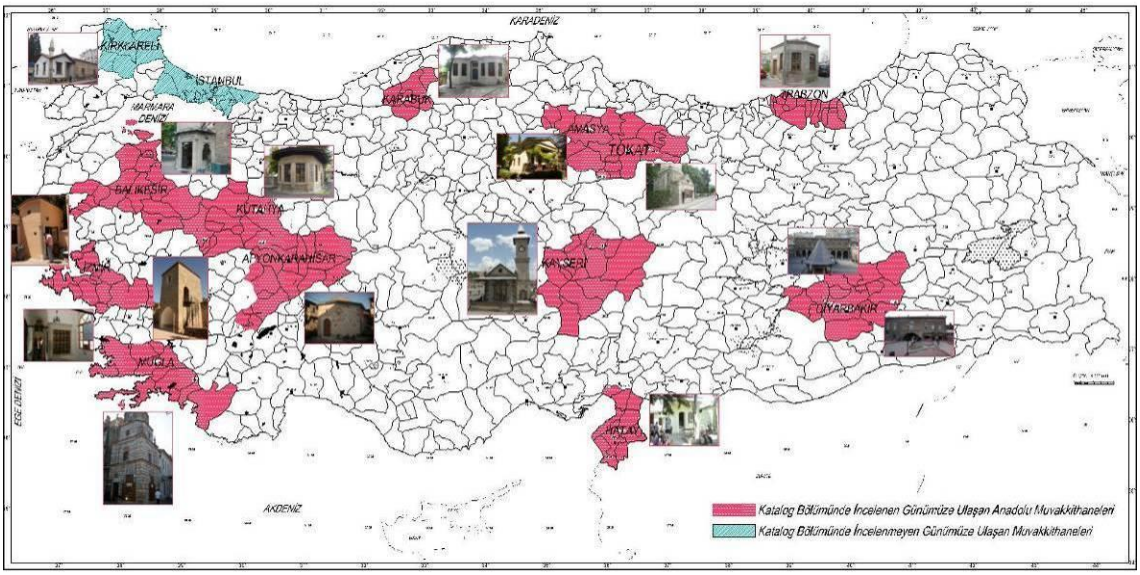
	İstanbul'da Mevcut Olan Muvakkithaneler	**İnceleme Başlıkları**				
No	**Muvakkithanenin Bulunduğu Külliye**	**Cam. Y. T.**	**Muv. Y. T.**	**Dönemi**	**Plan Tipi**	**Yapı Örtüsü**
1	Laleli Camii	1763	1763	III. Mustafa		Kırma çatı

2	Kadıköy İskele Camii	1773	1773	III. Mustafa		İki katlı
3	Şehzade Camii	1548	18.yy olabilir			Kırma çatı
4	Kocamustafapaşa Ramazan Efendi Camii	1585	18.yy olabilir			Kırma çatı
5	Üsküdar Atik Valide Camii	1593	1899			Kırma çatı
6	Üsküdar Yeni Valide Camii	1710				Kırma çatı
7	Eyüp Sultan Camii	1458	1800	III. Selim		Kubbe
8	Halıcıoğlu Humbarahane Camii	1803	1803	III. Selim		Kırma çatı
9	Üsküdar Selimiye Camii	1805	1805	III. Selim		Tonoz
10	Beylerbeyi Camii	1778	1811	II.Mahmud		İki katlı
11	Eminönü Yenicami	1663	1813	II.Mahmud		Kubbe
12	Galata Mevlevihanesi	1491	1818	II.Mahmud		İki katlı
13	Nusretiye Camii	1823	1826	II. Mahmud		Kubbe
14	Sultanahmet Camii	1616	1828	II.Mahmud		Kırma çatı
15	Arnavutköy Tevkifiye Camii	1832	1833	II.Mahmud		Teras çatı
16	Sultan II. Mahmud Türbesi	1840	1840	Abdülmecid		Kırma çatı
17	Emirgan Camii	1781	1844	Abdülmecid		Kırma çatı

18	Kocamustafapaşa (Sünbül Efendi) Camii	1489	1847	Abdülmecid		Kırma çatı
19	Zeytinburnu Yenikapı Mevlevihanesi	1597	1848	Abdülmecid		Kubbe
20	Ayasofya	1453	1849	Abdülmecid		Kubbe
21	Kanlıca Camii	1559	1850	Abdülmecid		Kırma çatı
22	Kumkapı Nişancı MehmedPaşa Camii	1588	19.yy olabilir	Abdülmecid		Kırma çatı
23	Dolmabahçe Camii	1853	1853	Abdülmecid		Kubbe
24	Teşvikiye Camii	1794	1853	Abdülmecid		Kubbe
25	Beykoz Camii	1809	1857	Abdülmecid		Kubbe
26	Sirkeci Sultan V. Murad Sebili	1876	1876	V. Murad		Kırma çatı
27	Silivrikapı Bala SüleymanAğa Camii	1463	1891	II.Abdülhamid		Kırma çatı
28	Çemberlitaş Atik Ali PaşaCamii	1496	1897	II.Abdülhamid		İki katlı
29	Kadıköy Osman Ağa Camii	1612		II.Abdülhamid		Kırma çatı
30	Kasımpaşa Camii	1540	20. yy olabili	II.Abdülhamid		Kırma çatı
31	Suadiye Camii	1907	1907	II.Abdülhamid		Kubbe

Tablo 8. İstanbul Muvakkithanelerinin Sınıflandırılması[217]

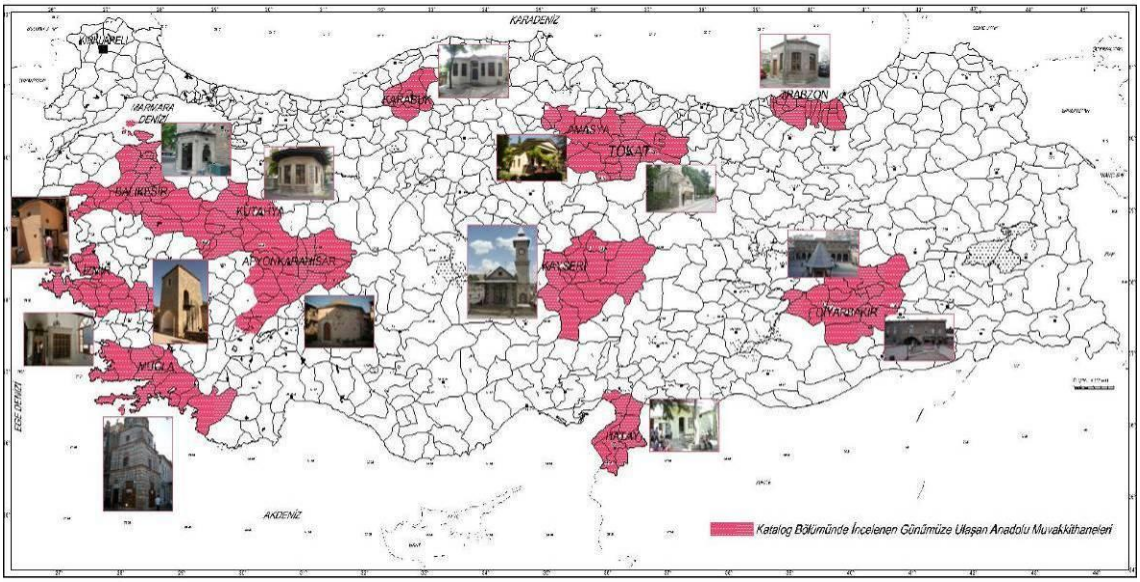
[217] Kumbasar, Zaliha, **Age.**, s.39-41.

Çizim 8. Türkiye'deki günümüze ulaşan ve ulaşmayan muvakkithanelerin il bazında Türkiye Haritası'ndaki gösterimi

4.1. Günümüze Ulaşan Muvakkithaneler

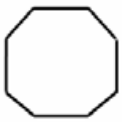
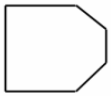
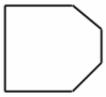
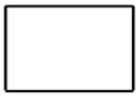
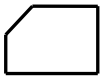
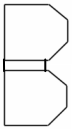
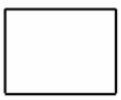
Plan olarak aynı özellikleri barındıran Anadolu muvakkithaneleri (Taşra), genel olarak oldukça sadedir. Bu mekânlar içerisinde bir istisna olarak kabul edilen, Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi dış cephede yer alan revaklı giriş ve üçgen üst örtü dışında; iç cephe duvarlarındaki yazılı, bitkisel, nesnel ve manzara konulu boyalı tezyinatın başkentten Anadolu'ya yayılan resim sanatı geleneğini yansıtması açısından önemlidir[218]. (Çizim 9)

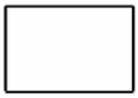
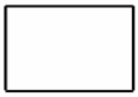
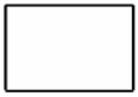
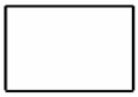

Çizim 9. Katalog bölümünde incelenen Günümüze Ulaşan Anadolu Muvakkithanelerin Türkiye Haritası'ndaki gösterilişi

[218] Özkan, Daştan, Meltem, **Age.**, s.61-70.

Çalışmamızın bu bölümünde İstanbul bölgesi yani başkent üslubu dışında Anadolu'nun diğer il ve ilçelerindeki taşra üslubu ele alınmıştır. Çalışmanın karşılaştırma ve sonuç bölümünde İstanbul muvakkithaneleri de göz önünde bulundurularak Anadolu coğrafyasına has gelişme gösteren bu mekânların topluca değerlendirilmesi sağlanmıştır. Bu sayede başkent ve taşra muvakkithaneleri arasındaki plan, süsleme ve mimari özellikleri arasındaki benzer yön ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

No	**Yapının Bulunduğu Yer**	**M.Yapım Tarihi**	**Plan Tipi**	**Konumlarına Göre**	**Yapım Malzemesi**	**Üst Örtü Biçimi**
1	Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi	XIX. yy		Külliye Muvakkithanesi	Kesme taş ve tuğlu almaşık duvar	Kurşun kaplı kubbe
2	Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi	H. 1256 M. 1840		Külliye Muvakkithanesi	Kabayonu taş malzeme	Kurşun kaplı kırma çatı
3	Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi	XIX. yy		Sokak Muvakkithanesi	Kesme ve kabayonu moloz taş	Oluklu kiremit kaplı kırma çatı
4	Kütahya Muvakkithanesi	H.1247 M. 1831/32		Sokak Muvakkithanesi	Kesme taş	Oluklu kiremit kaplı kırma çatı
5	Kayseri Muvakkithanesi	XIX. yy		Meydan Muvakkithanesi	Kesme taş	Sac kaplı kırma çatı
6	Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesi	H.1256/ M.1840		Meydan Muvakkithanesi	Kesme taş	Kurşun kaplı kırma çatı
7	Safranbolu Köprülü Muvakkithanesi	H. 1274/ M. 1857		Külliye Muvakkithanesi	Kesme taş	Oluklu kiremit kaplı kırma çatı
8	İzmir Şadırvanaltı Cami Muvakkithanesi	XIX. yy		Külliye Muvakkithanesi	Kesme taş	İç mekânda olduğu için üst ört yok

9	İzmir Hisar Cami Muvakkithanesi	XIX. yy		Külliye Muvakkithanesi	Çimento sıva	Kurşun kaplı kırma çatı
10	Tire Yoğurtluoğlu Muvakkithanesi			Külliye Muvakkithanesi	Kabayonu moloz ve tuğla karışık	Oluklu kiremit kaplı hafif kırma çatı
11	Tokat Muvakkithanesi			Sokak Muvakkithanesi	Kesme taş malzeme	Oluklu kiremit kaplı kırma çatı
12	Diyarbakır Ulu Cami Muvakkithanesi	H.1253 M. 1837		Külliye Muvakkithanesi	Kesme taş ve çimento sıva	İç mekânda olduğu için üst ört yok
13	Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi	H.1294 M. 1880		Külliye Muvakkithanesi	Kesmetaş üzeri çimento sıva	Beton tabliyeli düz dam
14	Muğla Muvakkithanesi	M. 1885		Sokak Muvakkithanesi	Taş-tuğla almaşık duvar	yok

Tablo 9. Anadolu Muvakkithaneleri Sınıflandırılması

4.1.1. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 1

İncelenme Tarihi: Mart 2010

Yeri: Afyon ili, merkez Hacı Afdal Mahallesi'ndeki Yeni Cami Külliyesi'nin kuzeydoğu köşesinde 44 pafta, 447 ada, 1 parselde yer almaktadır. (Fotoğraf 17; Çizim 10)

Konumuna Göre: Külliye muvakkithanesidir. (Çizim 10)

Caminin kuzeydoğu köşesinde yer alan, muvakkithanenin hem külliyeye hem de sokağa bakan pencerelerinin olması, hizmet bakımından külliyenin yanında sokak muvakkithanesi olarak nitelendirilmesine de neden olmuştur.

Yapım Tarihi: Afyon'un günümüze ulaşan önemli eserlerden biri olan Yeni Cami (Hacı Bakıoğulları) külliyesi, mahkeme kayıtlarında "Cami-i Cedid" olarak geçmektedir. Külliye: cami, mektep, Abdi Çavuş Medresesi, Topçuzade Mehmed Efendi Kütüphanesi, Şehir içi Hanı, Hamamı, Muvakkithanesi ve Şadırvandan oluşan bir külliyedir. Fakat bu külliyeden günümüze, cami, hamam, şadırvan, muvakkithane ve kütüphane ulaşmıştır. Hacı Bakıoğullarından Abdi Çavuş önderliğinde 1123 H. 1711 M. yılında yapılmış[219] olan yapı, 1254 H. 1823 M. tarihindeki onarımlar sırasında Yeni Cami adını almıştır.[220]

Külliye içerisinde yer alan muvakkithanede diğer yapı gurupları ile benzer malzemenin kullanılması, yapının tarihi konusunda 1123 H. 1711 M. verse de bu tarihin erken olabileceği düşünüldüğünde muvakkithanenin 1823 yılında ki onarımlarımlar sırasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Bazıları bu mekânın camiye ait bir kütüphane olduğunu[221] söylese de bahsedilen mekânın kütüphane değil, muvakkithane olduğu açıkça ortadadır. Yapının bir dönem kütüphane olarak hizmet vermiş olabileceği, yada birbirine benzeyen kütüphane ile muvakkithane mimarisinin

[219] Karazeybek, Mustafa; Polat Zelkif; İlgar, Yusuf, **Age.**, s.70.
[220] Anonim, **Age.**, s.131.
[221] Anonim, **Age.**, s.133.

karıştırılmasından dolayı 1983 yılındaki Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yayınında[222] yanlış isimlendirilmeye neden olduğu görülmüştür. Bu yanlışlık aslında kendi kültürümüzle özdeşleşen muvakkithane kavramına, yabancı olduğumuzun da bir nevi göstergesidir.

Kitabesi: Muvakkithanenin giriş kapısı üzerindeki kemer aynalığında 55x60 cm'lik dilatasyon hatalı bölümde, bir kitabenin olabileceği, 1955[223] yılına kadar bahsi edilen bölümde bir kitabenin bulunduğu ancak 1957 yılında yapılan bir kontrolde yerinden söküldüğü bilinmektedir.[224] Günümüzde ise kitabenin nerede olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. (Fotoğraf 14; Çizim 14)

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Külliyenin kuzeydoğu köşesinde yer alan sekizgen planlı muvakkithaneye, batıdan mermer söve ve lentolu çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. (Çizim 12) Dilimli basık kemerli lento, üzerindeki hafifletme kemeri yuvarlak formlu olup, tuğla malzeme ile kaplıdır. Bu bölümde iki adet dikdörtgen dilatasyon hatalı bölümde kitabe izi dikkati çekmektedir. (Fotoğraf 14; Çizim 14)

İçten ve dıştan kubbe ile örtülü yapının, iç mekânı; sekizgenin doğu, kuzeydoğu ve güney cephelerine yerleştirilen, pencerelerle aydınlanmaktadır. Bu pencerelerin ikisi sokağa diğeri ise avluya yani külliyeye bakmaktadır. Dikdörtgen biçimindeki bu pencereler sokak ve külliyeden geçenlerin saatleri görebilmelerine imkân sağlayacak şekilde cephelere yerleştirilmiştir. Bunların dışında, mekânın güneydoğu, güneybatı, kuzey ve kuzeybatı cephelerine ise yuvarlak kemerli nişler yerleştirilmiştir. Bu nişler, muvakkithanede kullanılan aletlerin konulması için yapıldığı tahmin edilmektedir[225]. (Fotoğraf 18-19-21; Çizim 12-13)

---

[222] Anonim, **Age.**, s.133.
[223] Eroğlu, Bahtiyar, **Age.**, 1988, s.15.
[224] Karazeybek, Mustafa; Polat Zelkif; İlgar, Yusuf, **Age.**, s.74.
[225] Eroğlu, Bahtiyar, Yaldız, Esra, Tomar, Erdal, Zeki, **Agm.**, s.217-232.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Sekizgen plan şemasındaki yapının kubbe üst örtüsü, geçiş elemanı olmadan duvarlara oturmaktadır. Dıştan kurşun kaplı, içten sıvalı olan kubbenin ana yapım malzemesi bilinmemektedir[226]. Kubbeyi taşıyan duvarlar kesme taş malzemeden yığma tekniğinde yapılmıştır. (Fotoğraf 15-16-21; Çizim 11-13)

Muvakkithanenin kapı ve pencerelerin ahşap, söve ile lentolarında mermer, hafifletme kemerlerinde tuğla, demir malzeme ise yapının pencerelerinde, geçme tekniğinde kullanılmıştır. (Fotoğraf 18-19; Çizim 15)

Muvakkithanenin 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan son onarımlarda üst örtü[227] hariç özgün biçimi göz önünde bulundurulmuştur. Bu onarımlar sırasında pencere ve giriş kapısı üzerlerinde sıva raspalarının yapıldığı, bu raspa altından da orijinal tuğla malzemenin çıktığı görülmektedir. Ayrıca beton olan kubbenin kurşun ile kaplandığı ve çimento derzler sökülüp yenilendiği restorasyon önce ve sonrasını gösteren fotoğraflardan anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 17; Çizim 11)

Süsleme Özellikleri: Süsleme açısından oldukça sade olan yapının, özellikle dilimli kapı lentosu, geçme demirli pencere korkulukları ve cephe alınlıklarında kullanılan tuğla malzemenin yer yer verilişi, yapıyı monotonluktan kurtarmış ve yapıya hareket kazandırmıştır. Zaten bu yapılarda işlev ve fonksiyon süslemeden ön planda olduğu için süslemeye pek ihtiyaç duyulmaz.[228] (Fotoğraf 14; Çizim 14)

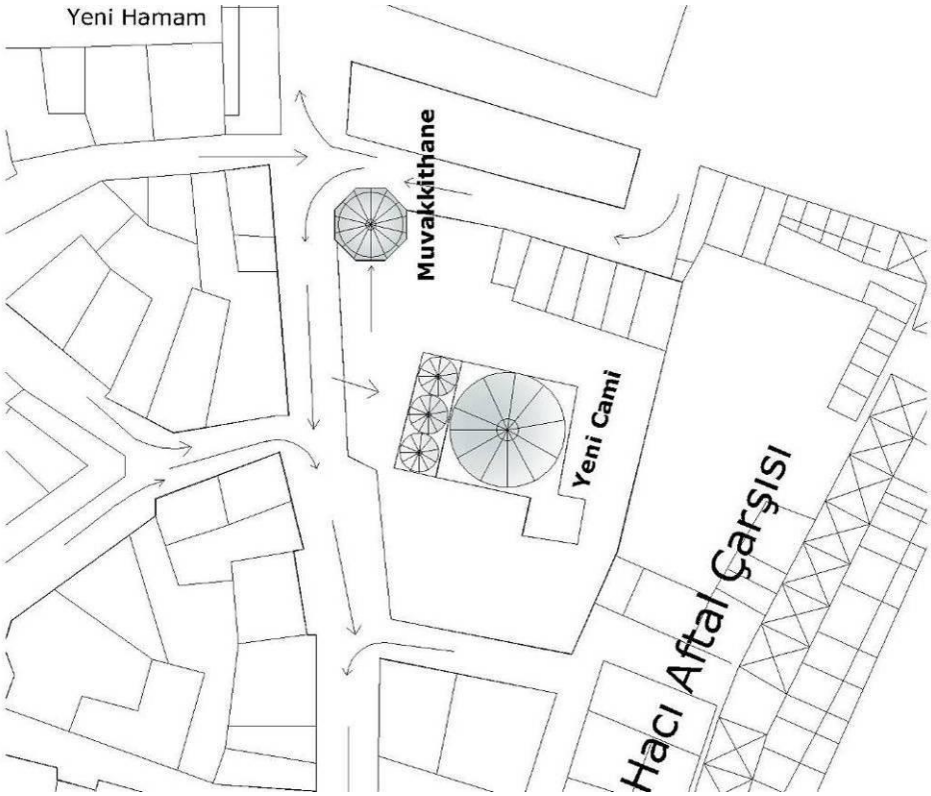
Günümüzdeki Durumu: Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi, günümüzde Yeni Camiye ait kadınlar mescidi olarak hizmet vermektedir.

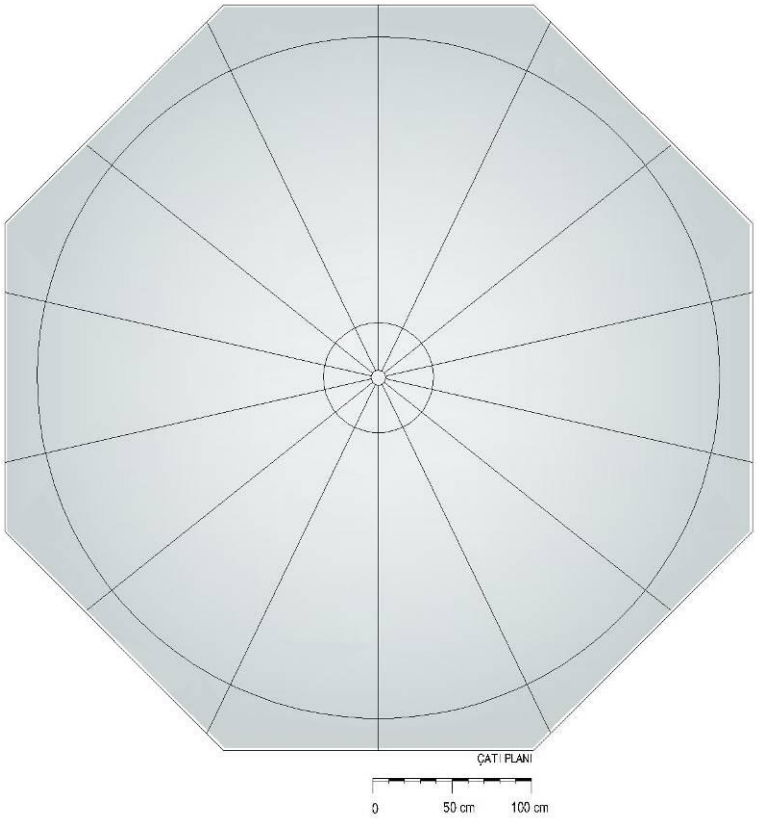
[226] Eroğlu, Bahtiyar, **Age.**, s.15'te Yapının 1955 yılına kadar üzerinin kırma çatı ile örtülü olduğu, 1969 yılında bu çatının çöktüğünü ve 1976 yılında da üzerinin beton malzeme ile yapıldığı söylemektedir. Bu bilgiler Eroğlu tarafından kubbeyi tamir eden şahsın torunu ve yöredeki yaşlılar tarafından kendisine söylenmiştir. Bu bilgilerin doğru olduğunu, Şapolyo, Enver, Behnan, **Agm.**, s.13'te Yeni Cami Muvakkithanesinin fotoğrafında muvakkithanenin kırma çatılı, alaturka kiremitli üst örtü görülmektedir. Ayrıca Anonim, **Age**, s.133'te de yapı üst örtüsünün ahşap kiremitli bir çatı ile örtülü olduğu belirtilmiş, ancak metin içerisindeki fotoğraf da mekânın beton kubbe ile örtülü olduğu görülmektedir. Yine Anonim, **Age.**, s.131'de eserinde yapının kırma çatılı fotoğrafı verilmektedir.

[227] Muvakkithanenin 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan son onarımlarında, Eroğlu'nun üst örtü hakkında belirttikleri ve bunu kanıtlar nitelikteki Şapolyo'nun fotoğrafı göz önünde bulundurulmadan yapının üzeri orijinalinde olmayan kubbe ile örtülmüştür. Aslında yapının üzeri, tıpkı Kütahya, Balıkesir Muvakkithanelerinde olduğu gibi içten kubbe dıştan alaturka kiremitli, kırma çatı ile örtülü olması germektedir.

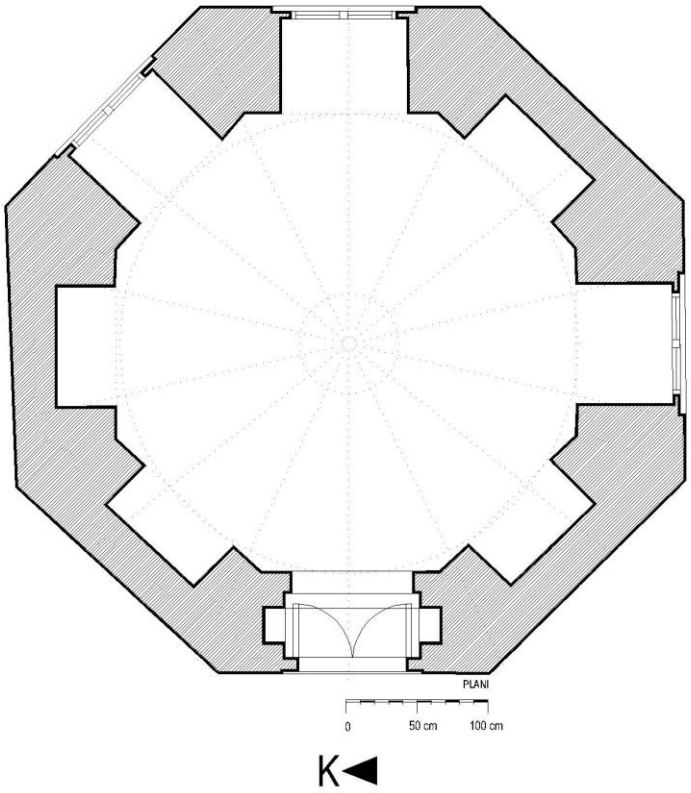
[228] Başkent üslubu taşıyan bazı İstanbul Muvakkithaneleri ve Taşrada yer alan Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi süsleme bakımından oldukça zengindir.

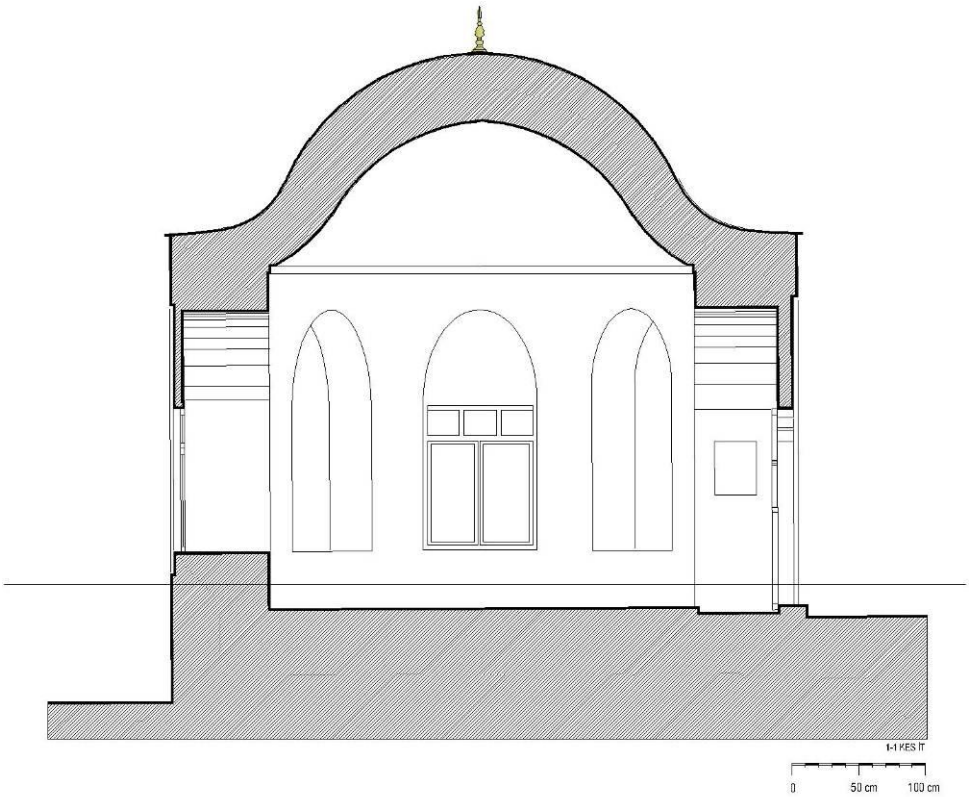
Çizim 10. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesi vaziyet planı

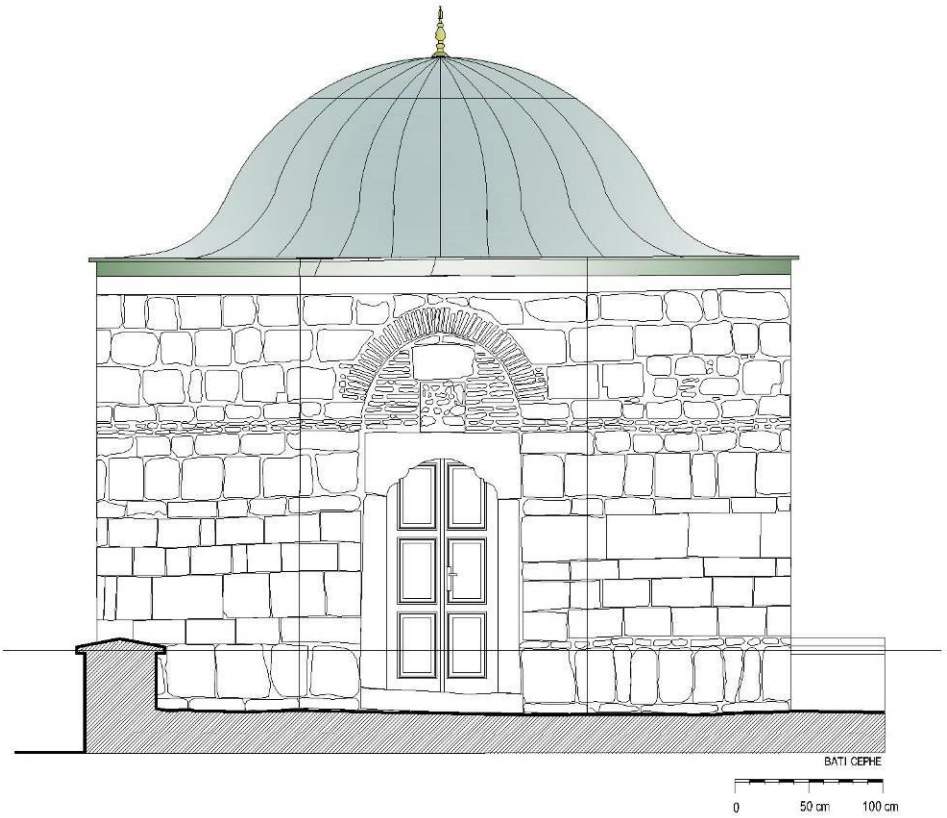
Çizim 11. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesi çatı planı

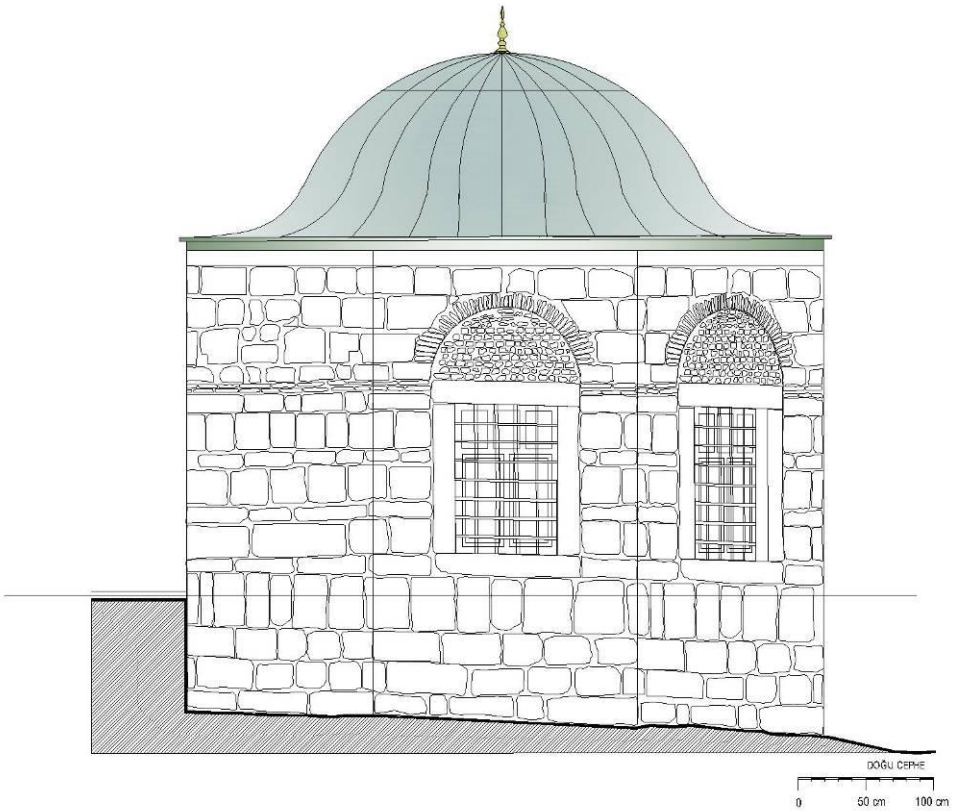
Çizim 12. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesi planı

Çizim 13. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesi 1-1 kesiti

Çizim 14. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesinin batı cephesi

Çizim 15. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesinin doğu cephesi

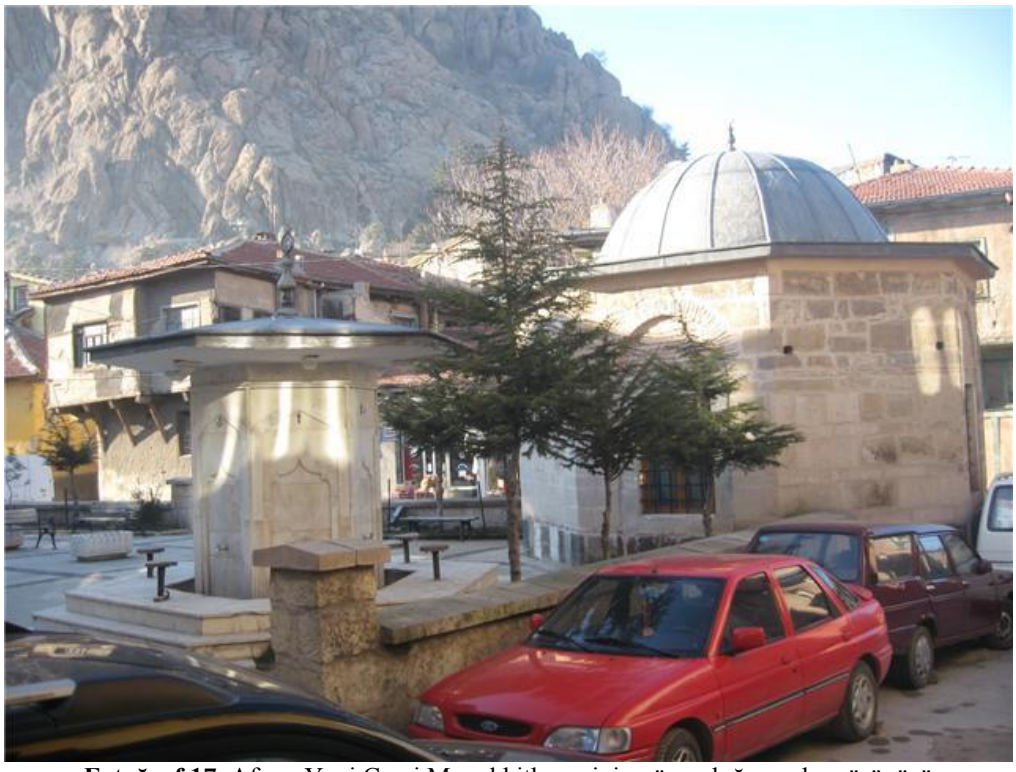
Fotoğraf 14. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 15. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesinin güneybatı cephe görünüşü

Fotoğraf 16 Afyon Yeni Cami Muvakkithanesinin kuzeybatı cephe görünüşü

Fotoğraf 17. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesinin güneydoğu cephe görünüşü

Fotoğraf 18. Muvakkithane iç mekândaki pencere ve nişlerin görünüşü

Fotoğraf 19. Muvakkithanenin İç mekân görünüşü

Fotoğraf 20. İç mekâna girişi sağlayan kapı ve yuvarlak kemerli pencere nişlerinin görünüşü

Fotoğraf 21. İç mekân da yer alan niş ve kubbenin görünüşü

4.1.2. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 2

İncelenme Tarihi: Mayıs 2010

Yeri: Amasya merkez, Ziya Paşa Bulvarı, Hacı İlyas Mahallesi'nde bulunan II. Beyazıt Külliyesi içerisinde yer alan muvakkithane caminin kuzeybatı, medresenin ise kuzeydoğusunda yer almaktadır.

Konumuna Göre: Külliye muvakkithanesidir. (Fotoğraf 22-23)

Yapım Tarihi: Amasya II. Beyazıt Külliyesi cami başta olmak üzere: medrese, imaret, şadırvan, kütüphane ve muvakkithaneden oluşmaktadır. Erken Dönem Osmanlı Mimarisi'nin taşrada yapılan önemli eselerinden olan külliye: Amasya Valisi Ahmet Bey tarafından H.886 / M.1485'te yapımına başlanmış H. 891 / M.1590 da sona ermiştir[229]. Külliyenin mimarı Şemseddin Ahmet'tir[230].

Külliyeyi oluşturan birimlerden biri olan muvakkithanenin doğu cephesinde giriş kapısı üzerinde yer alan, inşa kitabesine göre H.1256 / M.1840 tarihinde inşa edilmiştir. (Fotoğraf 29) Belli dönemlerde tamir geren külliyeye XIX. yüzyılda yapılan muvakkithane bazı kaynaklarda kütüphane ile birlikte ortak kullanıldığı yazmaktadır. Külliyeye sonradan eklenen muvakkithane ise malzeme açısından camiden farklı üslup özelliklerini üzerinde barındırmaktadır. Bazı mevcut literatür kaynaklarında yapının hem muvakkithane hemde kütüphane olarak inşa edildiği yazılsa da "*Ne dilcu yapdı işte bir muvakkit-hâne-i valâ*" tabirinde "Muvakkithane" geçmesi yapının aslında muvakkithane olarak yapıldığı ancak muvakkithaneden önce kütüphane olarak hizmet verdiği bilinmektedir[231].

---

[229] Anonim, **Age.**, s.220.
[230] Hüsameddin, Abi-Zâde, Hüseyin, **Amasya Tarihi**, Cilt: I, Ankara, 1986, s.90.
[231] Hüsameddin, Abi-Zâde, Hüseyin, **Age.**, s.106'da El-Hac Hüseyin Zeki Efendi H. / 1258 M. 1842'de güzel bir muvakkithane ile birlikte bir kütüphane ve ufak bir şadırvan yaptı ve emlâkini vakfettiği yazılmaktadır. Hüsameddin, Abi-Zâde, Hüseyin, **Age.**, s.212'de… H.1147 / M. 1734'de Hıfzızâde el-Hâc Hüseyin Zeki Efendi, Muvakkithane içinde; H.1258 / M. 1842'de Kapancızâde el-Hâc Hüseyin Zeki Efendi Muvakkithane içinde… Bunun gibi adı geçen toplam sekiz kütüphanenin mevcut olduğu ve bunların değişik zamanlarda bina olunduğu belirtilmiştir. Bu iki tarihten anlaşılacağı üzere günümüzdeki muvakkithane yapısının 1734 ve 1842 tarihlerinde kütüphane olarak hizmet verdiği bilinmektedir.

Kitabesi: Muvakkithanenin ana giriş cephesinin düz atkı taşlı giriş kapısı üzerinde yer alan dikdörtgen formlu kitabede ta'lik yazı ile yazılmış, beş satırlık mermer kitabe üzerinde H.1256 / M.1840 tarihi yazılmaktadır.

Kitabede Ta'lik yazı ile şöyle yazılmıştır:[232] (Fotoğraf 29; Çizim 19)

Gürûh-i hâceganın bârî fakr-i musbâhatı /Mehâsin-i menkabet-i Hacı Hüseyin marifet-pîrâ

Amasya şehri içre camiinde Bayezid Han'ın / Ne dilcu yapdı işte bir muvakki-hâne-i vâlâ

Becâdır gıpta etmek doğrusu bir hayr eserdir bu / Muvaffak eyledi zât-i şerîfîn hazeret-î Mevla

Semâda mihr-i meh hemçû semâ ettikçe devrânı / Ola her saati burc-i şerefte şa'şaa-efzâ

Yazılsun tâkına tâhir mücevherle dedim târih / Sezadır Bayezid'e muvakıt-hane-i zibâ 1256[233]

Yapının diğer bir kitabesi muvakkithaneye girişi sağlayan kapın iç kısmının üzerinde 130x40cm. ölçülerinde siyah zemin üzerine beyaz sülüs yazı ile yazılmış iki satırlık kitabede şu ibare yer almaktadır: (Fotoğraf 35)

Bismillahirrahmanirrahim kul mâşâllah la kuvvete
İllâ billah fî târîhi sene hamse ve hamsîn ve mieteyn ve elf (1255)

Yaptıranı ve Banisi: Muvakkithaneye girişi kapısı üzerinde yer alan dikdörtgen formlu kitabesinden anlaşılacağı üzere yapı Kapancızade Hacı Hüseyin Zeki Efendi tarafından vakfedilmiştir[234]. (Fotoğraf 29)

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

---

[232] Kitabelerin okunmasında yardımcı olan Sayın Dr. Zekeriya Şimşir'e teşekkür ederim.

[233] Hüsameddin, Abi-Zâde, Hüseyin, **Age**, s.106'da El-Hac Hüseyin Zeki Efendi H. / 1258 M. 1842'de güzel bir muvakkithane ile birlikte bir kütüphane ve ufak bir şadırvan yaptı ve emlâkini vakfettiği yazılmaktadır. Burada muvakkithanenin yapım tarihi olarak H. 1258 tarihinin verilmesi aslında kapı üstündeki kitabede ise H. 1256 tarihi yazılıdır. Bu tarihi temel alarak yapıyı 1258'e tarihlendiren Gabriel'in hatasını Renda, Günsel, **Agm.**,, s.181'de söylemektedir.

[234] Hüsameddin, Abi-Zâde, Hüseyin, **Age.**, s.106 ve 212'de H.1147 / M. 1734'de Hıfzızâde el-Hâc Hüseyin Zeki Efendi, Muvakkithane içinde; H.1258 / M. 1842'de Kapancızâde el-Hâc Hüseyin Zeki Efendi Muvakkithane içinde adı geçen toplam sekiz kütüphanenin mevcut olduğu ve bunların değişik bina olunduğu belirtilmiştir.

Mimari ve Planı Özellikleri: II. Beyazıt Camiinin kuzeybatı köşesinde yer alan kareye yakın dikdörtgen planlı muvakkithaneye, doğudan cepheden kitabenin taçlandırdığı iki kanatlı, enine ve dikine dikdörtgen tablalı ahşap bir kapıdan girilir. (Fotoğraf 22-23; Çizim 16)

Yapının ön kısmında iki ahşap sütunun taşıdığı geniş bir bursa kemerli bir revak bölümü bulunmaktadır. Muvakkithanenin revak kısmına üç basamakla taş bir merdivenle çıkılmaktadır. Revakların yan bölümünde yer alan bursa kemerlerinin yapının beden duvarları ile birleşim yerinde ahşap sütunlar yerine kemer üzengi seviyesinde birer püskül olarak niteleyeceğimiz ahşap tırnaklar yer almaktadır. Girişin revakının etrafı sonradan yapılan ahşap cumbalarla çevrilmiştir. (Fotoğraf 24-25-28; Çizim 18-19)

Giriş cephenin üzerindeki üçgen alınlıkta[235], etrafı bitkisel kompozisyon ile çevrilmiş, madalyon içerisinde aynalı sülüs olarak "'Mâşaallah' kâne"[236] ibaresi siyah zemin üzerine beyaz harflerle yazılmıştır. (Fotoğraf 28) İçten "C" kıvrımlı kıvrık baklava motifli çıtalı, dıştan ise revak ve odayı örtmek üzere iki kısımdan oluşan kırma çatı ile örtülü yapının, iç mekânı; kuzey ve güneyde iki doğuda ise bir adet dikine dikdörtgen mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır. (Çizim 16) Pencerelerin üstünde ve tavan eteğinde odayı çevreleyen boyalı tezyinat yer almaktadır[237]. (Fotoğraf 37-38; Çizim 18) Sağır olan batı cephenin ortasında etrafı altın yaldızla süslü eski Türk evlerindeki aynalık benzeri kemerli bir niş, yanlarda ise iki adet dikine dikdörtgen dolap yer almaktadır. (Fotoğraf 30-34; Çizim 17-22) Bir dönem kütüphane daha sonrada muvakkithane olarak hizmet veren bu yapıdaki niş ve dolaplar, kütüphane olarak hizmet verdiğinde kitaplık; muvakkithane olarak hizmet verdiğinde ise zaman ölçer aletlerin konulduğu bölümlerdi. (Fotoğraf 30-31; Çizim 17)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Külliye muvakkithanelerinden biri olan yapının beden duvarları zeminde subasman seviyesine kadar yığma tekniğinde kabayonu moloz taş ile örülmüştür. (Fotoğraf 24-27; Çizim 19-20) Kareye yakın dikdörtgen planlı yapın kurşun kaplı kırma çatısı iki bölümden oluşmaktadır. Çatının oluşturduğu üçgen

---

[235] Renda, Günsel, **Agm.**, s.184'te muvakkithanenin üçgen alınlığının benzerlerinin Amasya geç dönem sivil mimari eselerinde de görüldüğünü belirtmiştir.

[236] Renda, Günsel, **Agm.**, s.182'de madalyon içerisindeki aynalı yazıyı "Maşallah"; Özkan, Daştan, Meltem, **Age.**, s.65'de madalyon içerisindeki yazıyı "Allahu Yezdan" olarak okumuştur.

[237] Boyalı tezyinatta detaylı bili için bakınız: Özkan, Daştan, Meltem, **Age.**, s.61-70; Arık, Rüçhan, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976, s. 51-53; Renda, Günsel, **ag.m.**, s.185-196

alınlıklarda bağdadi malzeme kullanımı: yakın bir dönemde sıvanan muvakkithanenin güney cephesinde dökülen sıva altından anlaşılmaktadır. Bunun dışında pencere söve ve lentolarında kesme taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir. (Fotoğraf 26-27; Çizim 19-20)

Yapının revaklı bölümü zeminin de yakın dönemde yapılan altıgen karolar yer almaktadır. Bunun dışında ahşap malzemenin hem yapı içinde hem de dışında bolca kullanıldığı görülmektedir. Özellikle revaklı bölümde sütunlar, başlıklar, tavan ve korkuluklu balkonlarında ahşap; pencere korkuluklarında ise demir malzeme geçme tekniğinde kullanılmıştır.

Muvakkithanenin iç mekânında da farklı malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu malzemelerden özellikle alçı ve kalem işi kapıdan girince karşımızdaki nişte kendini göstermektedir. Niş etrafında kabartma tekniğinde yapılan alçı tezyinatın üzeri, koyu sarı altın yaldızla tezyin edilmiştir. Ampir süsleme sanatında sıkça görülen bu yaldız ve yapraklar taç kısmında daha da giriftleşmektedir. Bu girift taç kısımlı nişin iki yanında dikine dikdörtgen ahşap dolaplar yer almaktadır. (Fotoğraf 30-31-34-39; Çizim 17-22)

Muvakkithanedeki resimler duvar sıvası üzerine toz halindeki talaş parçaları olan kıtıklı kireç kaplandıktan sonra işlenmiştir. Resimler bu tabakaya geçildikten sonra doğal boyarla renklendirilmiştir[238]. Kullanılan renkler de genelde sınırlıdır. Yapılar açık sarıya, damlar kurşun rengi griye, yer ve ağaçlar ise koyu yeşil tonlara boyanmıştır. (Fotoğraf 40-41-42) Bazı yapılarda seyrek de olsa ayrıntılarda kırmızı kullanıldığı görülmektedir[239]. Yakın dönemde yapılan onarımlar sırasında bezemelerin orijinal haline bağlı kalınarak değişikliğe gidilmemiştir. Bunun dışında pencere alt hizasından lambir ile kaplanmış, mekânın kuzey batısına da 75cm. genişliğinde 60 cm. yüksekliğinde seki yapılmıştır. (Fotoğraf 31)

Teknik açıdan külliyenin duvar resimleri külliyedeki şadırvana oranla daha basittir. Muvakkithane resimleri daha yumuşak fırça darbeleri ile fazla ayrıntıya kaçmadan yapılmıştır. Yazılı, bitkisel, geometrik ve nesnel süslemelerin şablon tekniğinde yapılmıştır[240]. Bu teknikte motif şablona çıkarılır, kömür tozu veya ise sürülerek motif uygulanacak zemine çıkartılarak boyanmaya hazır hale getirilir. Bu

[238] Özkan, Daştan, Meltem, **Age.**, s.64.
[239] Renda, Günsel, **Agm.**, s.187.
[240] Özkan, Daştan, Meltem, **Age.**, s.64.

duvar resimlerine yakından bakıldığında kontur izleri daha rahat görülebilmektedir. (Fotoğraf 36)

Süsleme Özellikleri: Yapıda süsleme iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi yapının dış cephesinde, revaklı giriş üzerindeki üçgen alınlıkta etrafı bitkisel kompozisyonlu madalyon içerisinde de siyah zemin üzerine beyaz, yazılı süsleme yer almaktadır. Yapının dış cephesinde özellikle de alınlık kısımlarında eskiden farlı süslemelerinde olabileceği ancak günümüze ulaşmadığı tahmin edilebilir. (Fotoğraf 28; Çizim 19)

İç mekân süsleme bakımından oldukça zengindir. Ahşap ve alçı süslemenin dışında duvar resimlerinde: yazılı, bitkisel, geometrik ve nesnel süslemeler görülmektedir. Anadolu Muvakkithaneleri içerisinde duvar resminin tek görüldüğü Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi iç mekân duvarları üzerinde yer alan boyalı tezyinatın kimin tarafından yapıldığı kesin olmamakla birlikte farklı görüşler ileri sürülmektedir[241]. (Fotoğraf 30-31-32; Çizim 17-18)

Ahşap süsleme yapının tavanında: çıtaların "C" kıvrımlı, kıvrık baklava motifleri ile süslendiği, mekânın batı duvarında yer alan dolap kapakları tablalı yapılarak hareketlendirilmiştir. (Fotoğraf 39) Bunun yanında yapının giriş karşısındaki nişin[242] etrafını altın yaldızlı, akant yapraklı motifler çevreler. Özellikle ampir üslupta rastlanan altın yaldızın uygulandığı akant yapraklı motiflerin üst kısmı dışa doğru girift şekildedir. Kabara şeklinde sarkan püsküllü motifler alçı tezyinatla sonlandırmıştır. Nişin kuzey ve güneyinde dikdörtgen tablalı ahşap dolap kapakları ve bu dolapların üzerinde etrafı bitkisel kompozisyonla tezyin edilmiş madalyonların içlerinde sülüs yazı

---

[241] Arık, Rüçhan, "Anadolu'da Bir Halk Ressamı: Zileli Emin", **Türkiyemiz,** İstanbul, 1975, Sayı:16, s.13; Arık, Rüçhan, **Age.,** 51-53'te muvakkithanedeki resimlerin üslup bakımındaki külliyede ve Merzifon'daki şadırvan resimlerinden ayrı bir üslupta olduğu görülüyor. Minyatür tepelerin, kırlardaki zeminin, ağaçların özellikle yapıların verilişi Zileli Emin'in çocuksu, gelenekçide olsa sağlam ve güvenli desenleriyle hemen hiç ilgisi olmadığı, Amasya'daki yaşlılar buradaki resimlerinin 1960 yılları arasında Mehmet Emin Kutsal adlı bir kişi tarafından yapılmış olduğunu belirtmiştir. Renda, Günsel, **Agm.,** s.195'te bu bilginin yanlış olduğunu ve bu kişinin sadece buranın bazı boyalarını onardığını söylemektedir. Onarımın zamanın Amasya Kütüphanesi ve müzesinde görevli olan Muammer Ülker yönetiminde resimlerin renk ve ayrıntısında en ufak bir değişiklik yapılmadan tamamen orijinaline bağlı kalınarak onarıldığı söylemektedir; Özkan, Daştan, Meltem, **Age.**, s.60 ve 64'te Muvakkithane resimlerinin Rüçhan Arık'ın aksine Merzifon'daki şadırvan resimleriyle üslup, renk ve kompozisyon bakımından benzediği ileri sürülmektedir. Merzifon'daki şadırvan resimlerinin H.1292 / M. 1875 tarihinde yapılmış olmasına bağlı olarak Amasya II. Beyazıt şadırvan duvar resimlerinin de 19. yüzyılın sonuna tarihlendirildiği ancak muvakkithane duvar resimlerinin faklı olduğu bu yüzden de ustanın Zileli Emin'in olamayacağı belirtilmiştir. Ancak resimleri yapan ustanın Amasya'yı çok iyi bildiği veya yörede yaşayan birinin olabileceği söylenmektedir.

[242] Bu nişin kullanım amacı muhtemelen muvakkithanede kullanılan zaman ölçer aletlerin konulduğu söylenebilir. Benzer uygulama Afyon Yeni Camii Muvakkithanesinde görülmektedir.

ile "*Allah, Muhammed (s.a.v.) ve Dört Halife*" isimleri yazılmaktadır. Benzer süslemeler yapının güney ve kuzeyinde iki doğusunda ise bir adet, pencere üstlerinde de görülmektedir. (Fotoğraf 30-32-38; Çizim 17-18-23-24)

Güney cephede iki pencere arasında: bitkisel motiflerle tezyin edilmiş stilize bir mihrap kompozisyonu işlenmiştir. Bu mihrabın iki kenarında burmalı birer sütunçe, "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan bitkisel motiflerle ortada üçgen bir alınlık oluşturacak şekilde birleştirilmiştir. Bu üçgen alınlığın ortasından aşağıya doğru sarkan yanar vaziyette bir kandil motifi işlenmiştir. (Fotoğraf 32-34-36-37; Çizim 18-21-22)

Pencere lentosunun üst seviyesinde kenarları dışa doğru dairesel çıkıntılı, alt ve üst bölümü düz olan enine dikdörtgen bir pano içerisinde siyah zemin üzerine beyaz harflerle "Kullemâ dehale aleyha zekeriyy'el- mihrâb" (Al-i İmrân Sûresi)[243] ayeti yazılıdır. Bu ibare yapıda mihrap yönünü tayin etmektedir. Kitabe üzerinde ise pencere üstlerinde yer alan kompozisyonlara benzer motifler işlenmiş olmakla beraber işlenen renklerde farklılıklar görülmektedir. Burada diğer süsleme kompozisyonlarından farklı olarak kiremit rengi kullanılmıştır. (Fotoğraf 32-34-36-37; Çizim 18-21-22)

Duvar süslemeleri yapının her cephesinde tavan eteklerinde yaklaşık 30 cm genişliğindeki süsleme şeridinde ağaçlar arasına yerleştirilmiş cami, kale, köprü, namazgâh, çadır gibi yapılar doğal ortamında verilmiştir. Minyatür şeklinde verilen bu duvar resimlerinde özellikle güney duvar tavan eteğindeki resimlerde yer alan büyük caminin II. Beyazıt Külliyesi olduğu ancak muvakkithane ve şadırvanın bu resimler de işlenmediği görülmektedir[244]. (Fotoğraf 40-41-42)

Günümüzdeki Durumu: Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi bir dönem mescid günümüzde ise cami görevli odası olarak kullanılmaktadır. Anadolu Muvakkithaneleri içerisinde süsleme ve üslup özellikleri açısından önemli olan yapı, ampir üslubun taşradaki ilginç bir uygulamasını yansıtmaktadır.

Amasya II. Beyazıt Külliyesine 1840 tarihinde eklenmiş olan muvakkithane batılılaşma dönemindeki yeni kültür ve sanat ortamının ilginç bir örneğidir. Muvakkithanede yer alan duvar resimlerinin özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başkent ve çevresinde yaygınlaşan XIX. yüzyılda uygulanan yeni bir duvar süsleme türü olduğu bunların daha çok sivil mimari örneklerinde karşımıza çıktığı görülmektedir.

---

[243] Kur'ân-ı Kerîm, Al-i İmrân Sûresi, 37. Ayet, s.53.

[244] Renda, Günsel, **Agm.**, s.187'de Muvakkithane ve şadırvanın bu resimde yer almaması: muvakkithanenin yapılmakta olduğu ve henüz konumlanmamış olmasına, şadırvanın olmaması ise inşa tarihinin sonra olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir.

Batının barok, rokoko ve ampir üsluplarının Türk mimarisine sızdığı bu dönemde, özellikle iç mimaride yeni bir süsleme programının uygulandığı açıkça görülmektedir. Önce barok[245], rokoko sonrada ampir süsleme unsurları minyatür estetiğinden kopmadan tıpkı Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinde olduğu gibi duvar resimlerinde kendini göstermektedir[246]. (Fotoğraf 30-34; Çizim 17-18-22)

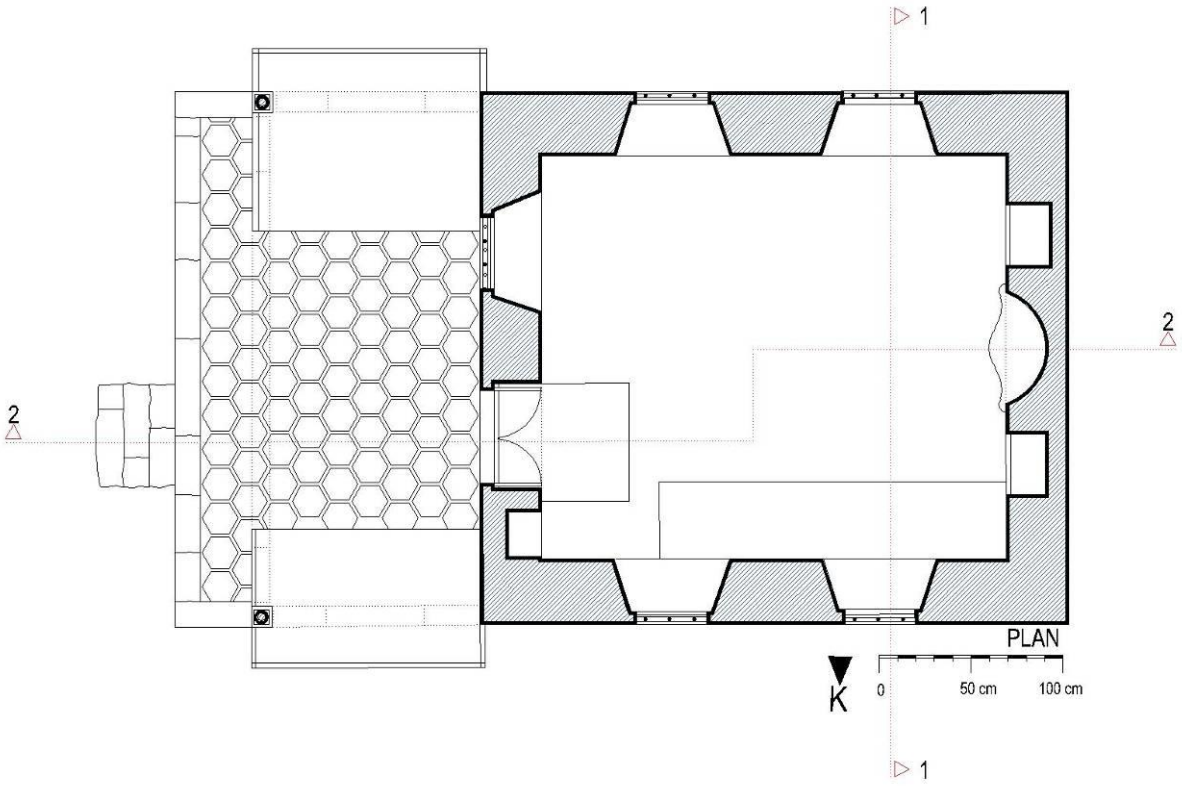
Muvakkithane vakıflar genel müdürlüğü tarafından 1960-1961 yılları arasında onarılmış, Bu onarımlar sırasında iç süslemelerinde hiçbir değişiklik yapılmadan yenilenmiştir. Ayrıca ahşap sütunlar boyanmış ve çatı elden geçirilmiştir.

Anadolu Muvakkithaneleri içerisinde gerek plan, gerekse süsleme bakımından farklılık arz eden yapının, günümüz yetkilileri tarafından yapılacak projelerle beraber içerisinde zaman ölçer aletlerin sergilendiği saat müzesine dönüştürülerek mekânın hizmeti sağlanmalıdır.

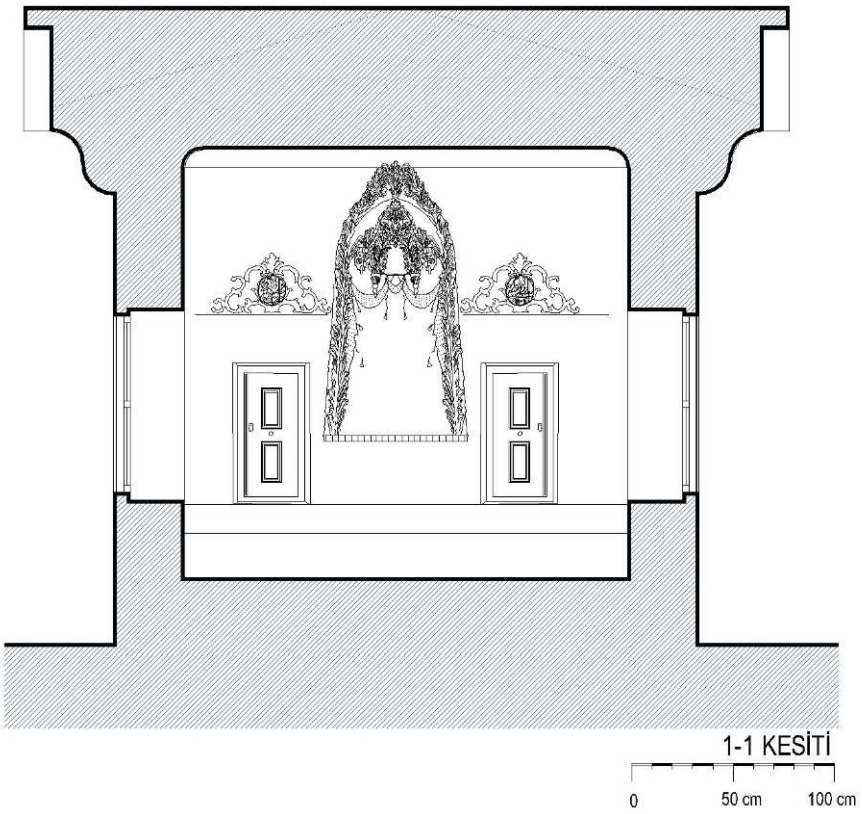
---

[245] Arık, Rüçhan, **Age.**, 51'de Muvakkithanede görülen barok sanatını ilkel barok olarak nitelendirmektedir.

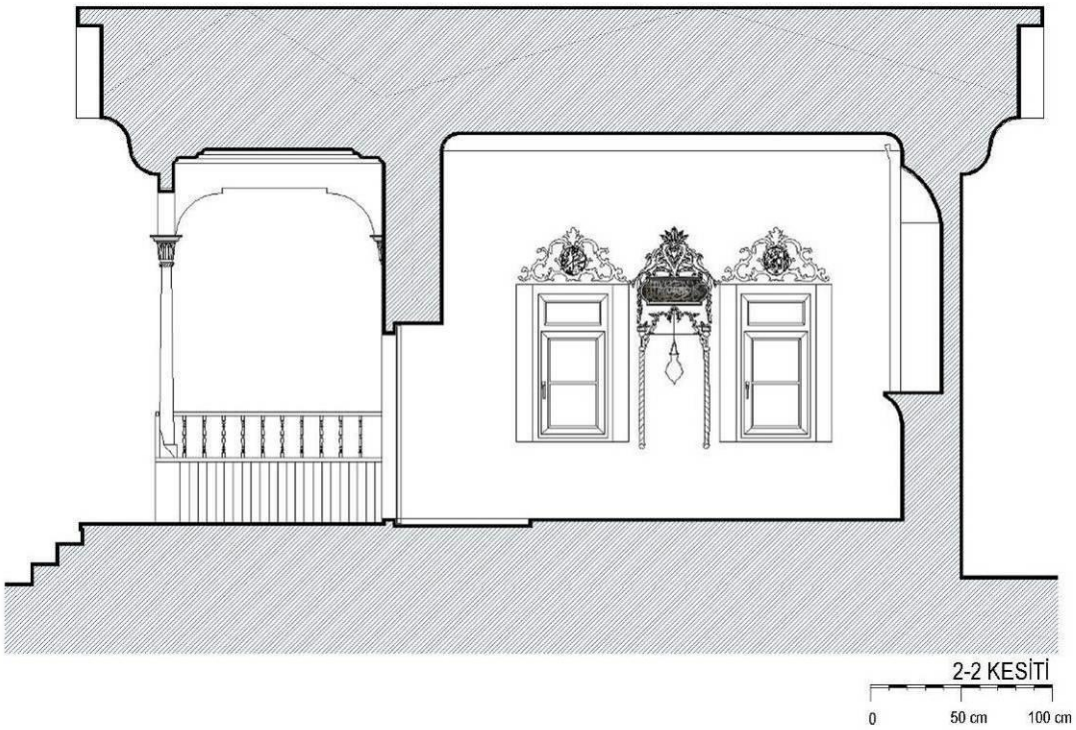
[246] Renda, Günsel, **Agm.**, s.193,195.

Çizim 16. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi Plan çizimi

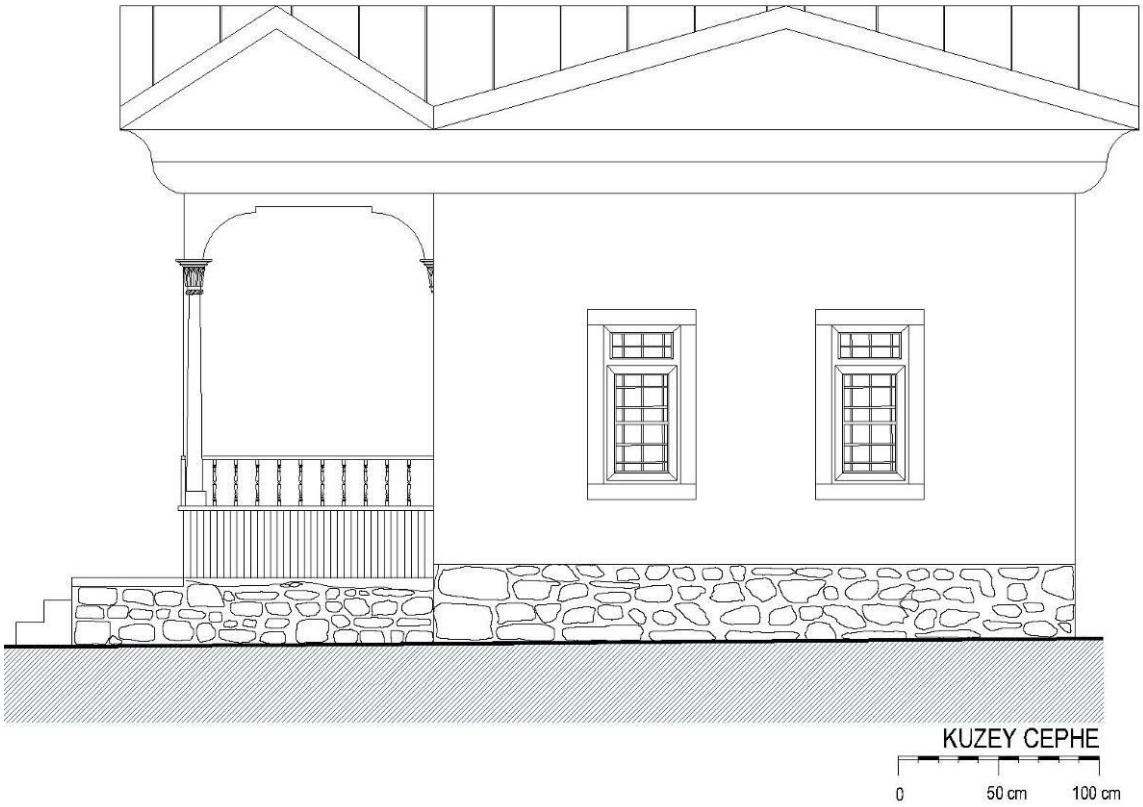
Çizim 17. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi 1-1 Kesiti

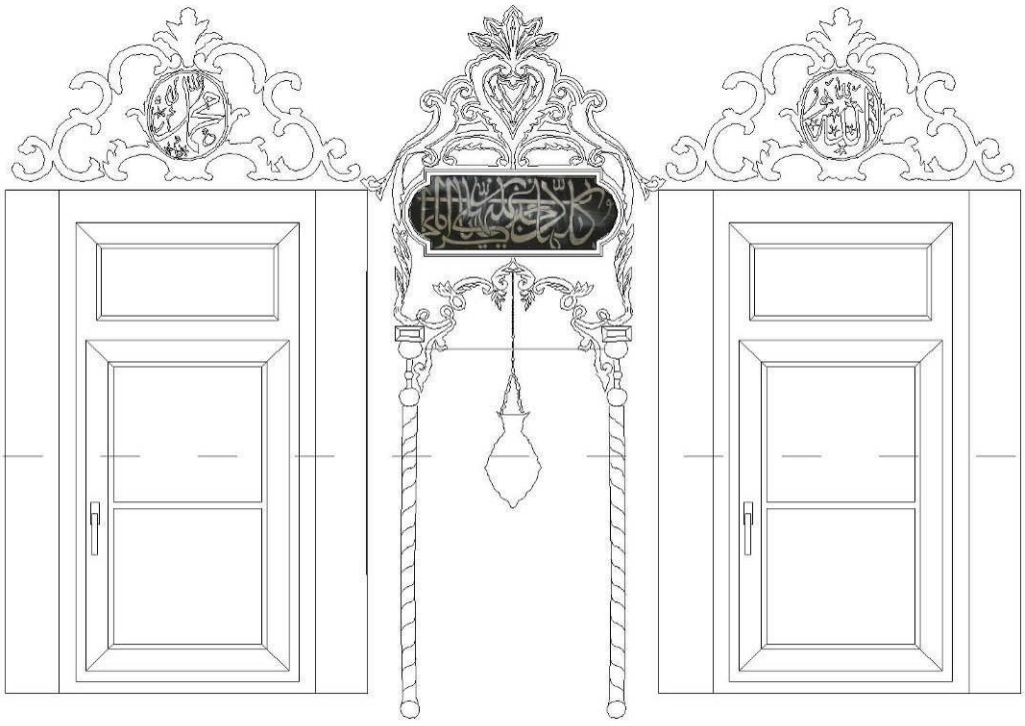
Çizim 18. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi 2-2 Kesiti

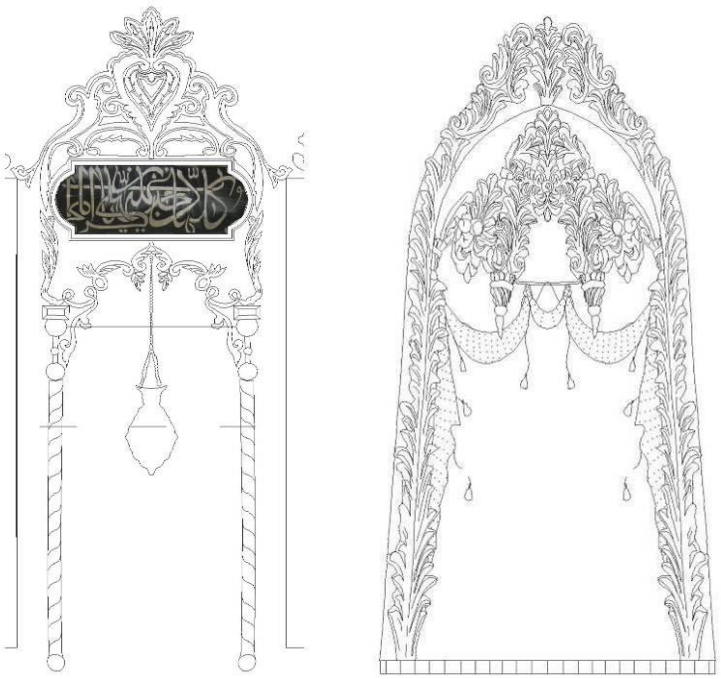
Çizim 19. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi doğu cephenin çizimi

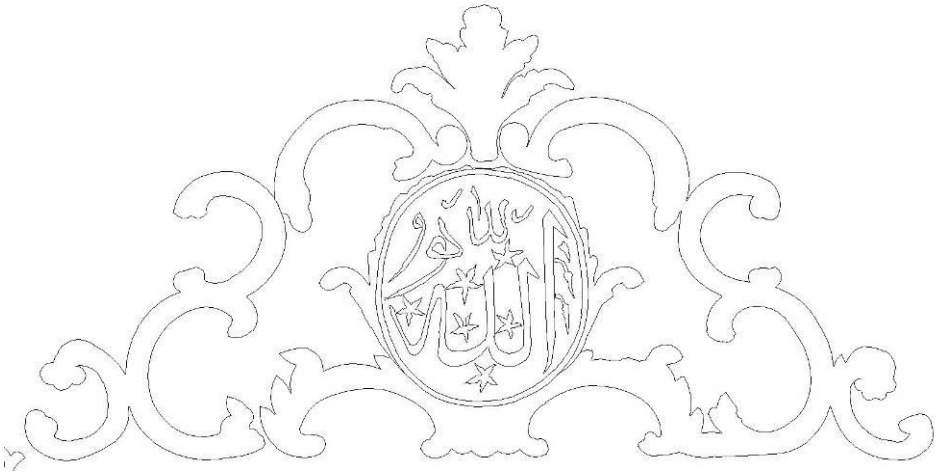
Çizim 20. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi kuzey cephenin çizimi

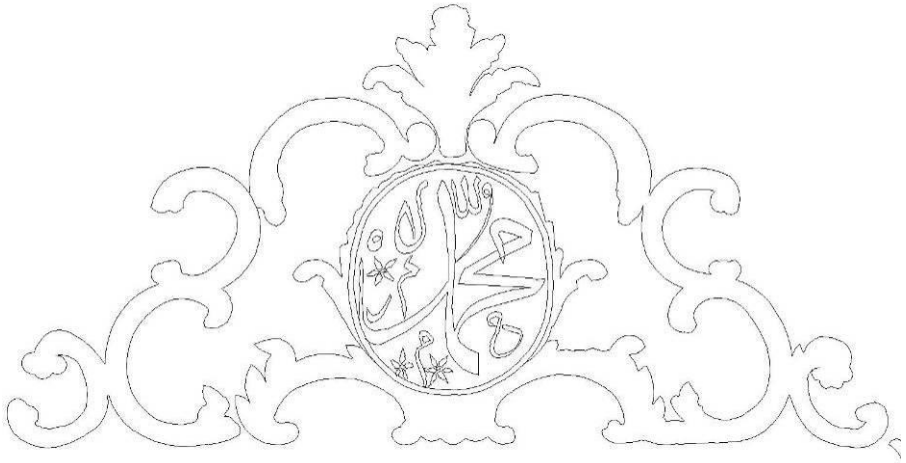
Çizim 21. Muvakkithane de yer alan iki pencere arasındaki hat süslü kalem işi tezynatın çizimi

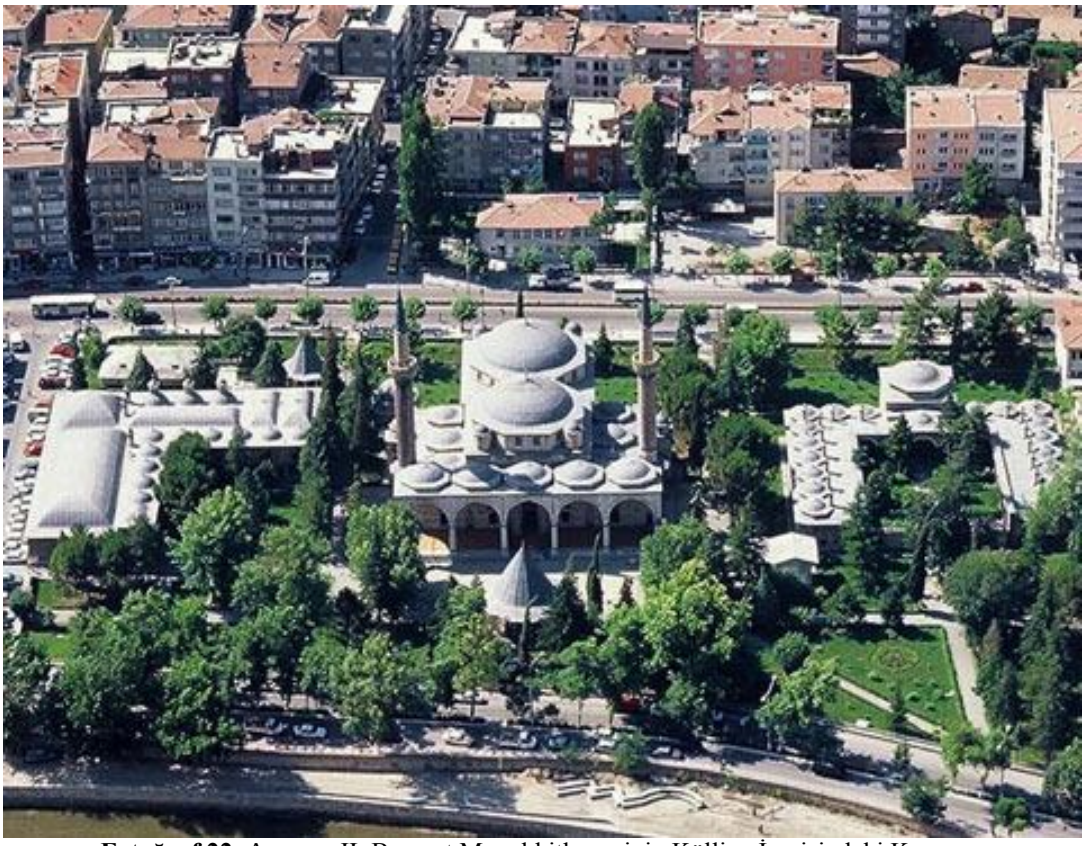
Çizim 22. Muvakkithane de yer alan barok süslü niş ve iki pencere arasındaki hat süslü kalem işi tezynatın görünüşü

Çizim 23. Pencere ve dolap üstlerinde yer alan "Allah" yazılı tezyinat

Çizim 24. Pencere ve dolap üstlerinde yer alan "Muhammed" (s.a.v) yazılı tezyinat

Fotoğraf 22. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin Külliye İçerisindeki Konumu

Fotoğraf 23. Amasya II. Beyazıt Cami Külliyesinin Görünüşü

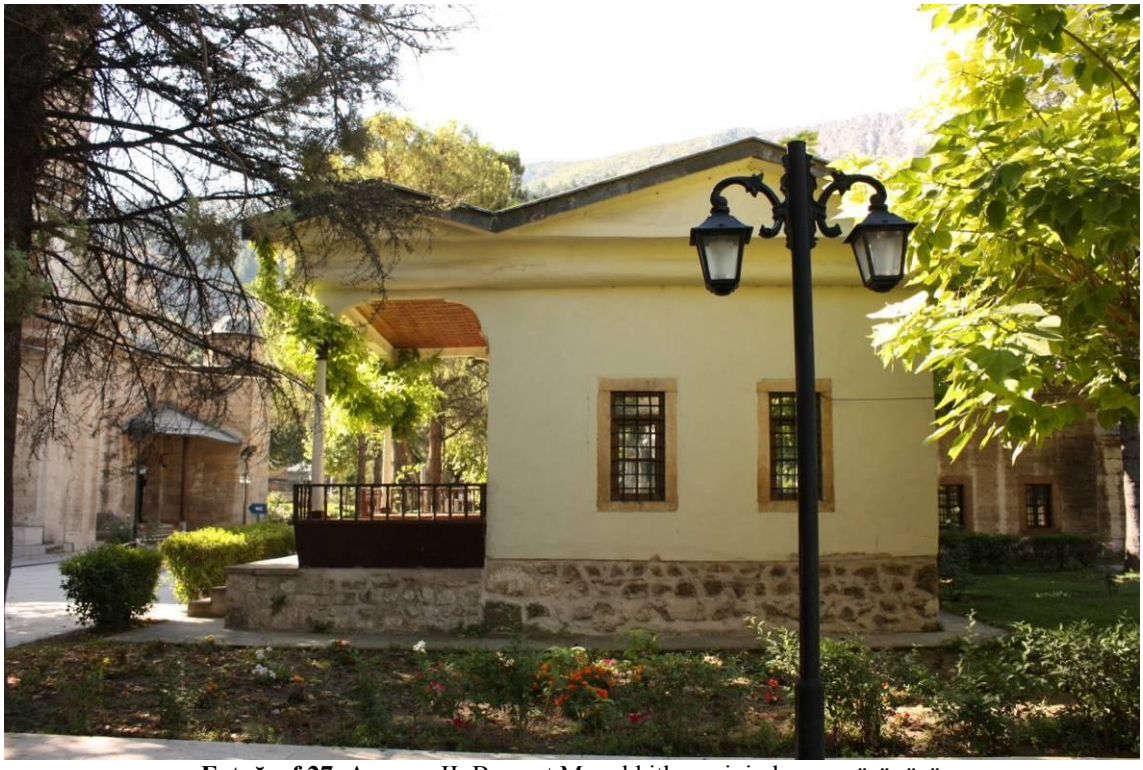
Fotoğraf 24. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin kuzeydoğudan görünüşü

Fotoğraf 25. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin güneydoğudan görünüşü

Fotoğraf 26. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin güney görünüşü

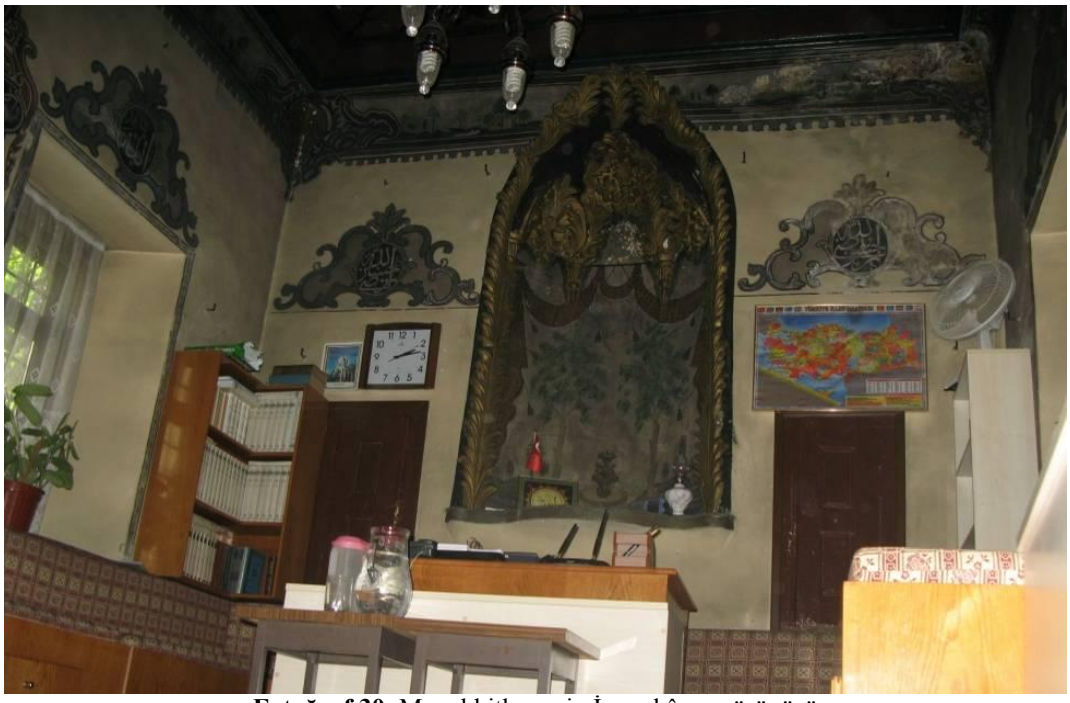
Fotoğraf 27. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin kuzey görünüşü

Fotoğraf 28. Muvakkithane önündeki revaklı bölümün görünüşü

Fotoğraf 29. Muvakkithanenin giriş kapısı üzerindeki beş satırlık kitabenin görünüşü

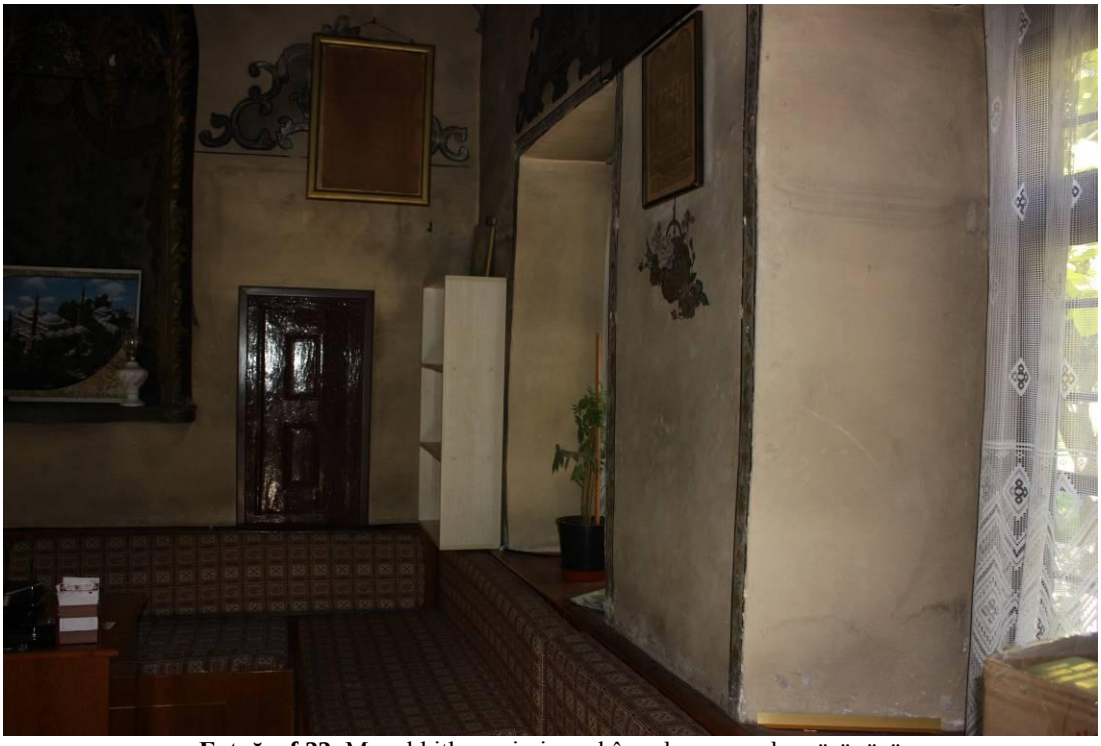
Fotoğraf 30. Muvakkithanenin İç mekânın görünüşü

Fotoğraf 31. Muvakkithanenin İç mekânın görünüşü

Fotoğraf 32. Muvakkithanenin iç mekânın güney cephe görünüşü

Fotoğraf 33. Muvakkithanenin iç mekânın kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 34. Muvakkithanenin iç mekânda yer alan altın yaldızlı nişin ve pencere arasında kıble yönünü gösteren kompozisyonun görünüşü

Fotoğraf 35. Muvakkithanenin iç mekan giriş kapısı üzerindeki ikinci kitabenin görünüşü

Fotoğraf 36. İç mekân pencere arasındaki boyalı ve yazılı süslemenin görünüşü

Fotoğraf 37. İç mekân pencere üstü ve arasındaki süslemelerin genel görünüşü

Fotoğraf 38. Pencere üstündeki yazılı, bitkisel kompozisyonun görünüşü

Fotoğraf 39. Muvakkithanenin çıtalı ahşap tavan ve dolapların görünüşü

Fotoğraf 40. Muvakkithanenin iç mekân tavan köşelerinde yer alan Amasya II. Beyazıt Külliyesinin minyatürü

Fotoğraf 41. İç mekân tavan köşelerinde yer alan manzara ve mimari mekân tasvirlerinin görünüşü

Fotoğraf 42. İç mekân tavan köşelerinde yer alan manzara ve mimari mekân tasvirlerinin görünüşü

4.1.3. Balıkesir Zağanos Paşa Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 3

İncelenme Tarihi: Mayıs 2011

Yeri: Balıkesir merkez Mustafa Fakıh Mahallesi'nde Zağanos Paşa Cami[247]'nin kuzeybatısındaki minarenin güneyin de yer almaktadır. (Fotoğraf 43)

Konumuna Göre: Meydan Muvakkithanesidir.

Yapım Tarihi: Yapıya ait herhangi bir kitabenin bulunmaması muvakkithanenin yapım tarihi konusunda kesin bir ifadenin verilmesini engellemiştir. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndeki Osmanlı Arşiv Katalog kayıtlarında bu muvakkithanede muvakkitin ciheti ile ilgili H.1256/M.1840 tarihli kayıtın[248] olması, bize muvakkithanenin yapım tarihi konusunda 1840 öncesini vermektedir. Buradan hareketle muvakkithane XIX. yüzyıla tarihlendirilebilir. Ancak günümüzdeki muvakkithane H.1316/ M.1898[249] -1897[250] yalında meydana gelen depremde cami ve minaresi yıkılan Zağanos Paşa Cami'nin deprem sonrası onarım gördüğü tarihi kaynaklarda geçmektedir[251]. Bu onarımlar sırasında da yukarıda 1840 yılından önce bir tarihte yapılmış muvakkithanenin, deprem sonrası yıkıldığı cami ve minarenin bu onarımı sırasında elden geçtiği tahmin edilmektedir. (Fotoğraf 45-46)

---

[247] Eren, Muharrem, **Zağanos Paşa**, Balıkesir, 1994, s.141-145; Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986, s.95.

[248] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 11/M /1256 (Hicrî) Dosya No:78 Gömlek No:3877 Fon Kodu: Cihet-i Evkaf'ta "Zağanos Mehmed Paşa'nın Balıkesir'de camii vakfı muvakkıt ciheti." yazılıdır. Bu arşivden hareketle muvakkithanenin inşa tarihini H.1256/M.1840 yılında önce bir tarihe götürmekteyiz.

[249] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 18/Ca/1316 (Hicrî) Dosya No:2113 Gömlek No:51 Fon Kodu: Mektubi Kalemi'nde "Balıkesir'de meydana gelen deprem münasebetiyle kereste temini, Zağanos Mehmed Paşa Camii'nin inşası için bilet basılması vs." yazılıdır.

[250] Eren, Muharrem, **Mutasarrıf Ömer Ali Bey,** İstanbul, 1993, s.103,106,156'da depremin 1897 yılında vuku bulduğunu cami ve minarenin tamamen yıkıldığını belirtmiştir.

[251] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 01/C /1316 (Hicrî), Dosya No:2119, Gömlek No:22, Fon Kodu: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri, "Mektubi Kalemi'nde "Depremden dolayı harap olan Balıkesir'deki Zağanos Mehmed Paşa Camii'nin tamir masrafı için iane bileti bastırılmasına müsaade isteği." yazmaktadır.

Kitabesi: Kapının üst kısmındaki alınlıkta köşeleri pahlı dikdörtgen pano içerisinde sülüs yazı ile yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Panonun uçları "S" ve "C" kıvrımlı bitkisel kompozisyonla taksimatlandırılmıştır. Muvakkithaneye girişi sağlayan kapı üzerindeki kitabe, tabi etkilere maruz kaldığı için okunmaz hale gelmiştir.

Tek satırlık kitabede şu ibare yer almaktadır: (Fotoğraf 48-51; Çizim 27-30-31-33)

"بسم الله الرحمن الرحيم"

"*Bismillahirrahmanirrahim"*

Yaptıranı (Banisi): Deprem sonrası, 1919 yılında yeniden minare ile inşa olunan muvakkithane; Balıkesir Belediye Reisi Sezerli Muhittin Bey tarafından yaptırılmıştır[252].

Mimarı: Muvakkithane caminin minare ustası olan, Taşçı Nazım Usta tarafından yapılmıştır[253].

Mimari ve Plan Özellikleri: Balıkesir merkez Zağanos Paşa Caminin batısında yer alan muvakkithanenin batısı cami, kuzeyi ise minare duvarına dayanmaktadır. Cephesinin bir kenarı pahlı, çokgen[254] planlı muvakkithane tek katlıdır. (Fotoğraf 46; Çizim 25)

Ana cephenin güneybatı kenarından, düzatkı kemerli, metal ve çift kanatlı bir kapıdan muvakkithaneye girilir. (Fotoğraf 48; Çizim 27-30) Dikdörtgen kapının iki yanı başlığı ve kaidesi olan burmalı sütunçe ile nihayetlendirilmiştir. (Fotoğraf 49-51; Çizim 27) Çokgen planlı muvakkithane güney ve batıda bir tane kaş kemerli pencereler ile aydınlatılmaktadır. (Fotoğraf 49-50; Çizim 27-30) Kaş kemerli pencereler sokaktan geçenlerin muvakkithane içindeki saatleri görebilmelerine imkân sağlayacak şekilde cephelere yerleştirilmiştir. Bu pencerelerin üstlerinde küçük rozet pencerelerde yer almaktadır. (Fotoğraf 52; Çizim 32)

---

[252] Eren, Muharrem, **Age.**, s.162. Ancak 1919 yılı, bir muvakkithane için geç bir tarih olduğu, zaten arşiv kayıtlarında 1840 yılında burada bir muvakkitin görev aldığı düşünülünce, günümüzdeki muvakkithanenin deprem sonrası yapıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Zaten minarede kullanılan taş işçiliği de muvakkithane ile aynıdır. Ancak caminin beden duvarları daha eski olduğu dilatasyon ve malzeme farkından anlaşılmaktadır.

[253] Eren, Muharrem, **Age.**, s.162.

[254] Anonim, **Türkiye de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler**, Cilt: II, Ankara, 1977, s.18'de Muvakkithane plan olarak 5 köşeli olarak belirtilmiştir.

İçten basık kubbeli olan yapının tavan köşeleri silmelerle hareketlendirilirken, kubbenin ortasında madalyon içerisinde geometrik kompozisyonlu bir motif yer almaktadır. Dıştan kırma kuruşun çatı ile örtülü yapının, cephelerinde taş saçaklar yer almaktadır. (Fotoğraf 55-56)

Cami avlusun da harimin batısında olan ve camekânla muhafaza edilmiş, bir güneş saati yer almaktadır[255]. Yaklaşık bir metre kaide üzerine 70x70cm boyutlarındaki beyaz mermerden yapılmış, güneş saati oldukça iyi durudadır. Bu güneş saati Balıkesir II. Ordu Erkan-ı Harbiye Reisi Nihad Bey'in emriyle; Erkan-ı Harp Binbaşı Sabri Bey ile muharrir-i âciz Harputlu Saraçzâde Yüzbaşı Hakkı tarafından çizimleri yapılmıştır[256]. (Fotoğraf 59-60)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Ana yapım malzemesi kesme beyaz taş olan yapının üzeri kurşun malzeme ile kaplanmıştır. Bunun yanında pencere doğramaları ahşapken, ferforjeler ve giriş kapısında ise metal malzeme kullanılmıştır. Kesme taş malzeme de yer yer kabartma ve oyma tekniğinde yapılmış, kompozisyonlar, cepheleri hareketlendirmiştir. (Fotoğraf 45-46-48)

Süsleme Özellikleri: Muvakkithane plan ve bulunduğu konum itibariyle oldukça dikkat çekicidir. Süsleme bakımından diğer Anadolu Muvakkithanelerine göre daha süslüdür. Zaten süslemenin dış cephede yoğunlaştığı görülür. Bu anlamda cephelerin üst örtüyü gizleyen taş saçakları taç seklinde olup, ortasında kazıma ile yapılmış daire motifi yer almaktadır. (Fotoğraf 48-51-52; Çizim 33) Giriş kapısının iki yanındaki burmalı sütunçeler ve kitabe etrafındaki bitkisel tezyinatın yanında, pencere altında merkezde daire ve etrafında dikdörtgen panolardan oluşan kompozisyon zemin oyma ve kabartma tekniğinde yapılmıştır. (Fotoğraf 48-51; Çizim 27-30-31-33)

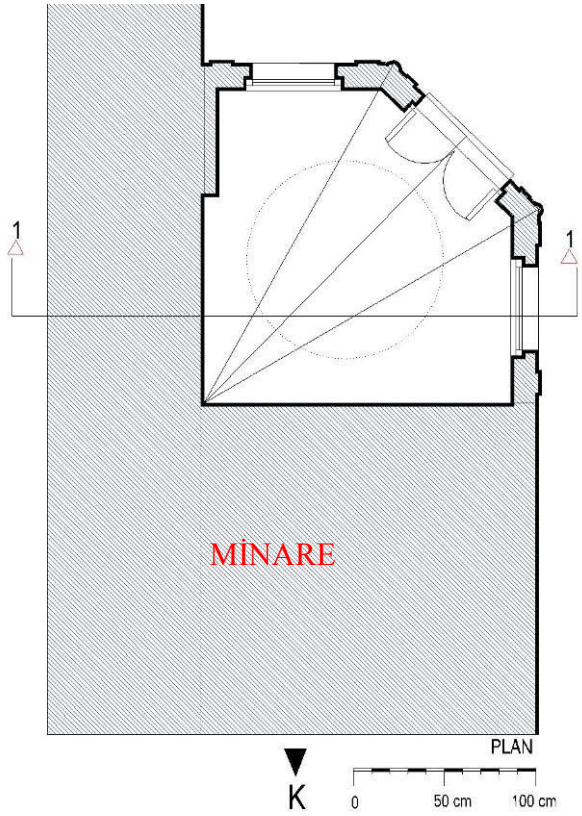
Kaş kemerli pencerelerin yer aldığı cephelerin pencere alınlıklarında kitabe etrafındaki kompozisyonun benzeri yer almaktadır. Bu kompozisyondan farklı olarak panonun ortasında yuvarlak pencere yerleştirilerek cephe hareketlendirilmiştir. (Fotoğraf 52; Çizim 30-32)

Günümüzdeki Durumu: Muvakkithanenin içerisinde 1970'li yıllara kadar birkaç tane tarihi rakkaslı, saat bulunuyordu. İnsanlar buradaki saatlere bakarak

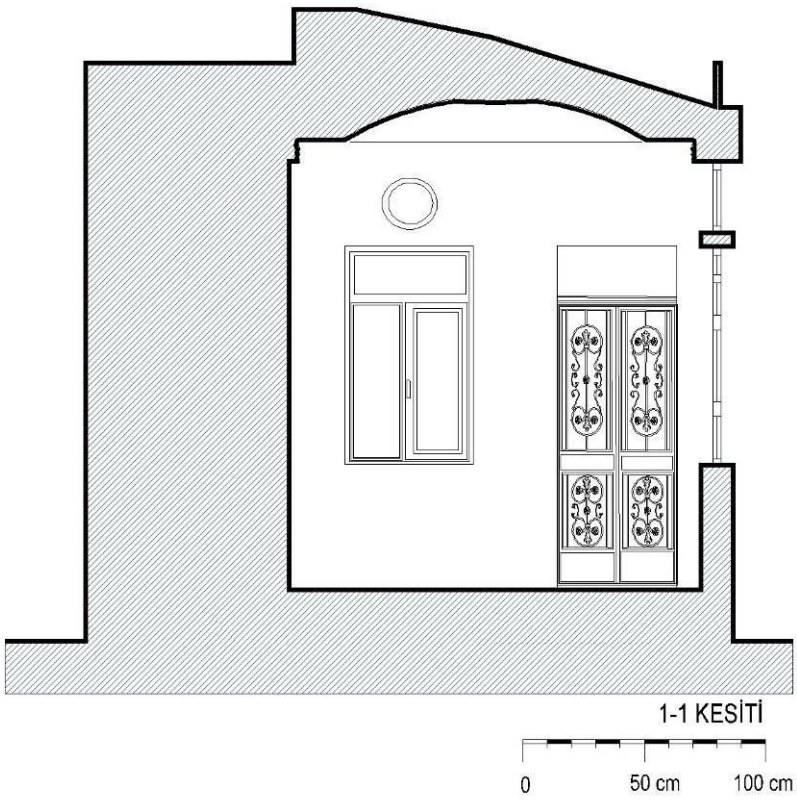
[255] Çam, Nusret, **Age.**, s.128-129.
[256] Eren, Muharrem, **Age.**, s.163-164.

zamanlarını ayarlıyordu. 1970 yılından buyana da muvakkithane orijinal işlevini kaybederek müezzinler odası olarak hizmet vermektedir[257]. İçerisinde yer alan tarihi saatler yetkili kurumlarca kaldırılarak depolara nakil edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda bu saatlerin günümüzde nerede olduğu konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

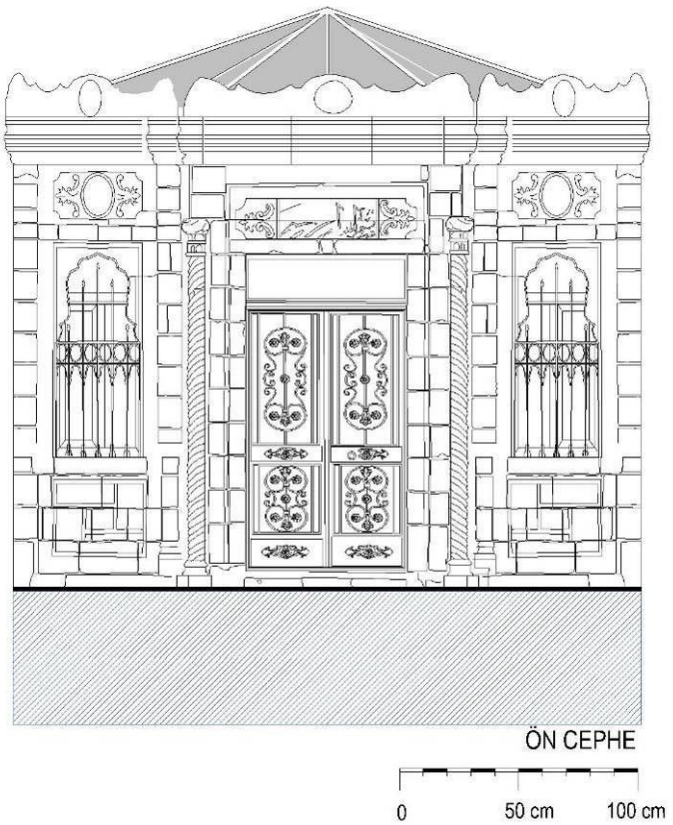
[257] Eren, Muharrem, **Age.**, s.162.

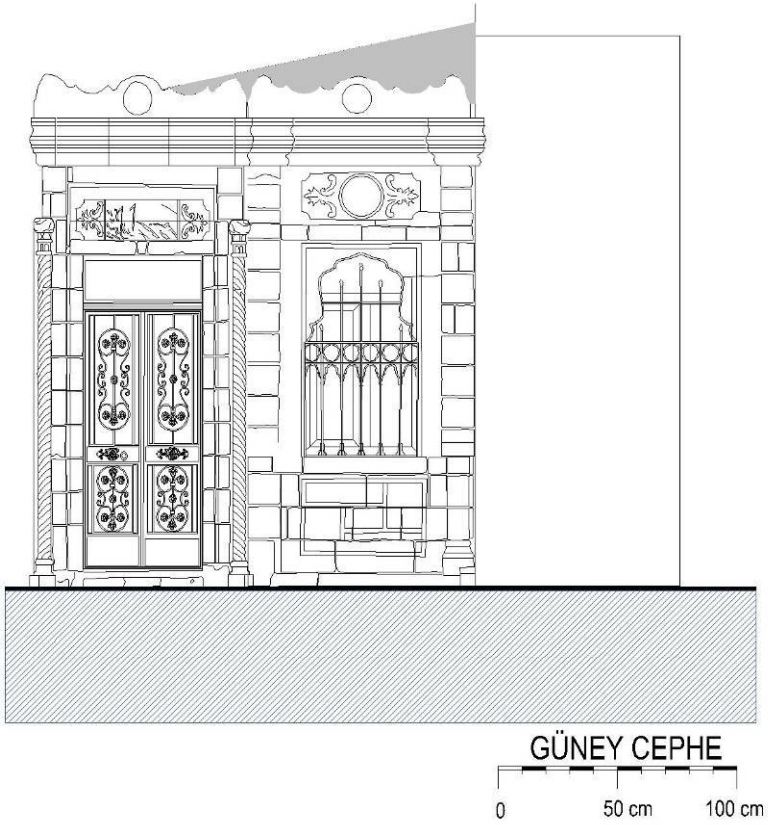
Çizim 25. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesi planı (D. Çopur'dan)

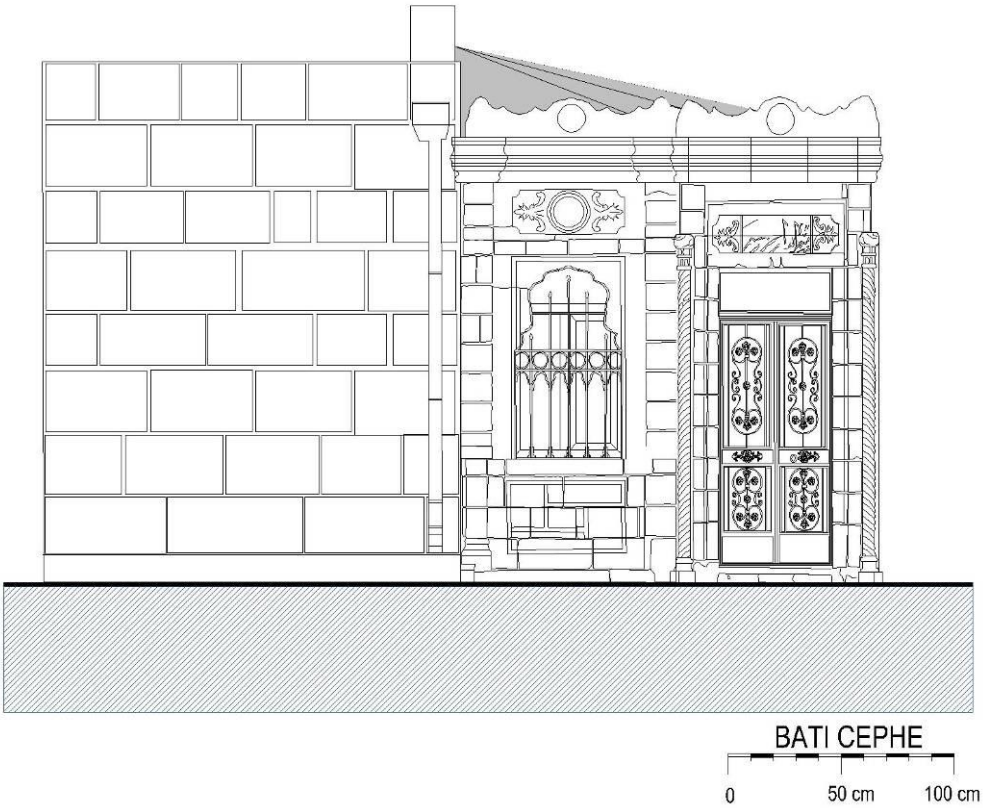
Çizim 26. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesi 1-1 kesiti

Çizim 27. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin ön cephesi

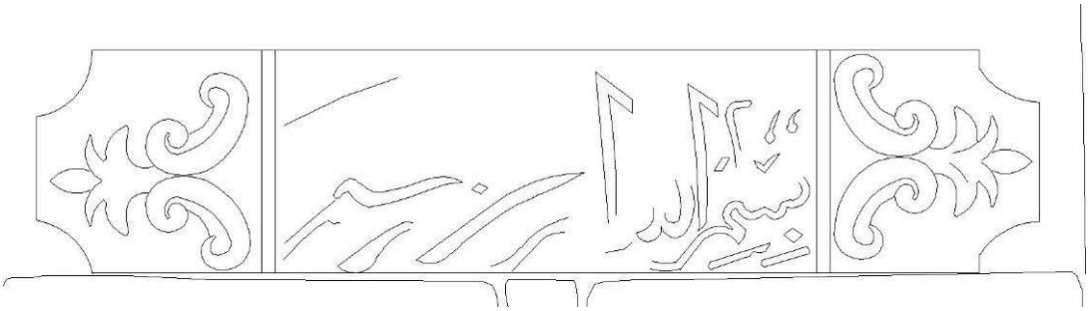
Çizim 28. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güney cephesi

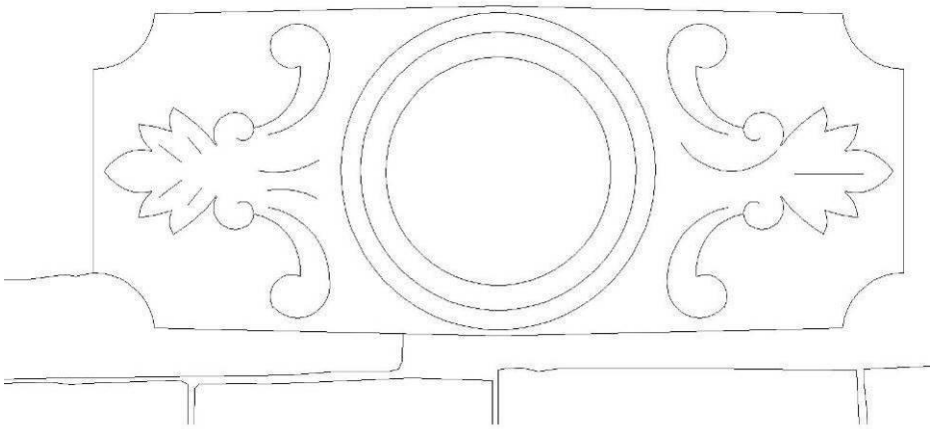
Çizim 29. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin batı cephesi

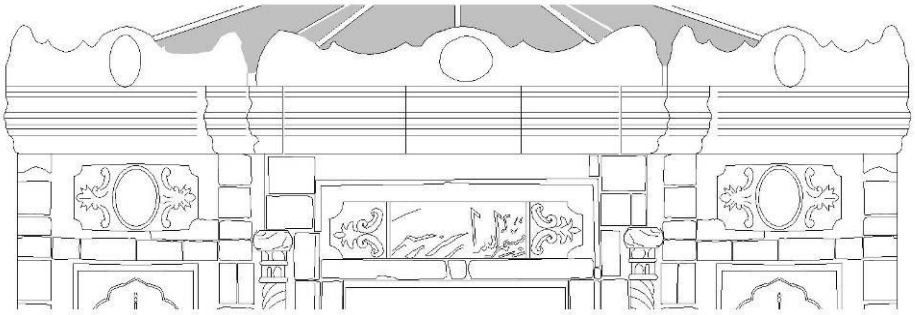
Çizim 30. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin kapı ve pencere detayı

Çizim 31. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin giriş kapısı üzerindeki kitabe

Çizim 32. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin pencere üstündeki süsleme kompozisyonu

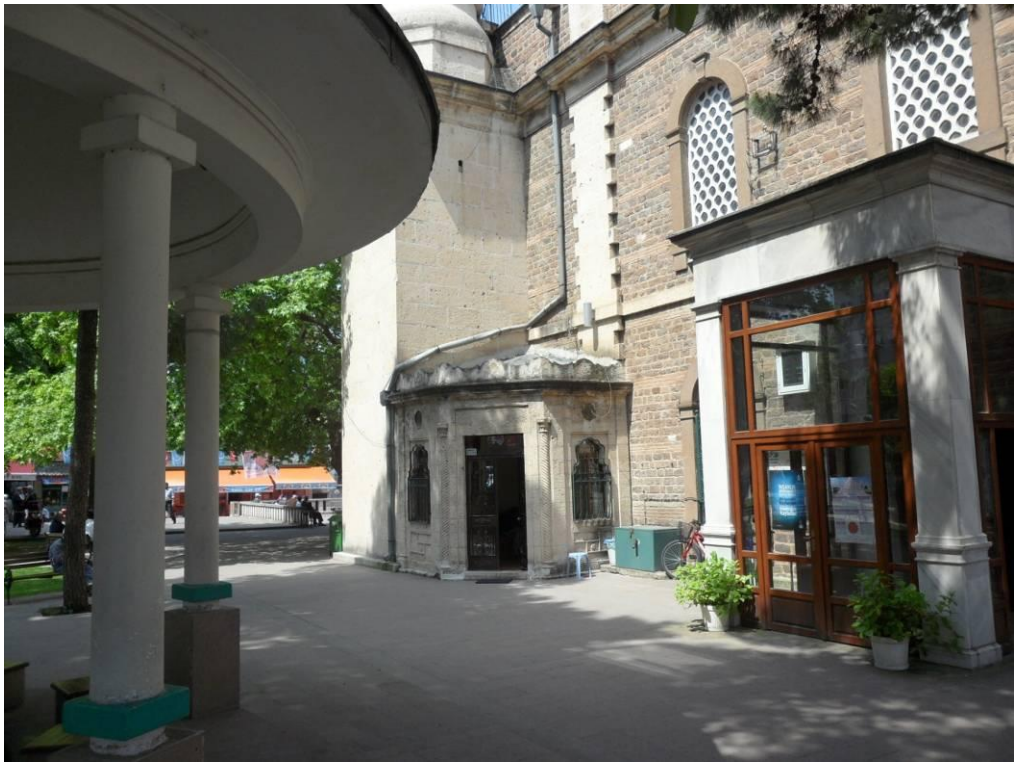
Çizim 33. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin cephedeki taç kısımları

Fotoğraf 43. Balıkesir Zağanos Paşa Külliyesi ve muvakkithanenin görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 44. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin üst örtü görünüşü

Fotoğraf 45. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 46. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesi ve kuzeyindeki minarenin güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 47. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 48. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin ana cephenin görünüşü

Fotoğraf 49. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güney cepheden görünüşü

Fotoğraf 50. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin batı cepheden görünüşü

Fotoğraf 51. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin girişi üzerindeki kitabenin görünüşü

Fotoğraf 52. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin batı cephedeki pencere üstündeki süsleme kompozisyonun görünüşü

Fotoğraf 53. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güney cephedeki pencere üstündeki süsleme kompozisyonun görünüşü

Fotoğraf 54. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin batı cephe pencere altındaki tablalı süsleme kompozisyonunun görünüşü

Fotoğraf 55. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin basık kubbeli üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 56. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin iç mekân doğu cephesinin görünüşü

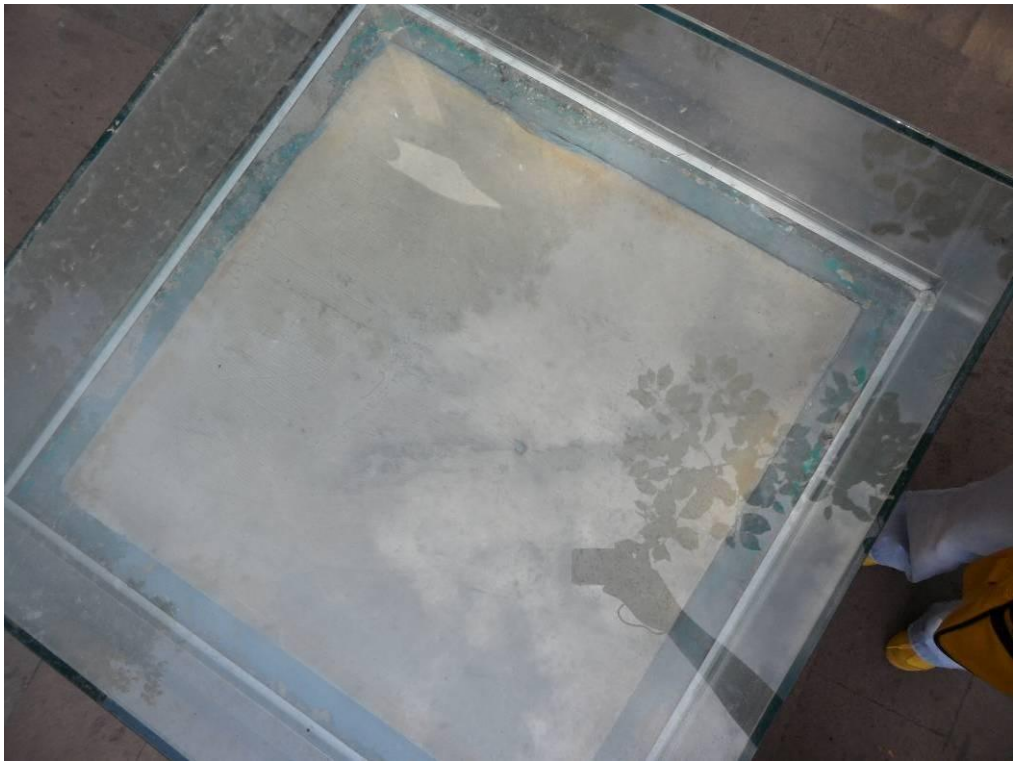
Fotoğraf 57. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güney cephesinin iç mekândan görünüşü

Fotoğraf 58. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin iç mekânın genel görünüşü

Fotoğraf 59. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güneybatısındaki güneş saatinin görünüşü

Fotoğraf 60. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin avlusundaki güneş saatinin görünüşü

Fotoğraf 61. Balıkesir Zağanos Paşa Cami'nin kıble duvarındaki mermer saat kadranının görünüşü

Fotoğraf 62. Caminin 1904 yılındaki inşaatın iki buçuk yıl sürdüğünü gösteren mermer saat kadranının görünüşü

4.1.4. Diyarbakır Ulu Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 4

İncelenme Tarihi: Mart 2011

Yeri: Diyarbakır ili, merkez Cami-i Kebir Mahallesi'nde Cami-i Kebir'in doğusunda[258], günümüzdeki kütüphanenin bulunduğu bölümde yer almaktadır. (Fotoğraf 65-66-68-69; Çizim 34-35-45-46-47)

Konumuna Göre: Külliye muvakkithanesi olup, Cami-i Kebir'in kütüphane yapısı içerisinde yer alması muvakkithanenin bir yapı grubuna bağlı muvakkithane içerisinde yer almasına neden olmuştur. (Fotoğraf 65-66-68-69; Çizim 34-35-45-46-47)

Yapım Tarihi: Diyarbakır Ulu Cami geçmiş tarihlere göre pek çok onarım gördüğü ve defalarca tamir edildiği yapı üzerindeki dilatasyon hatalarından da anlaşılmaktadır. 1824 yılında halkın yardımı ile iyi bir şekilde tamir elden camiye, 1837 yılında Muvakkithane[259] yaptırılmış, 1839 yılında yıldırım düşmesi sonucu tahrip olan minare onarılmış 1849 yılında da avludaki şadırvan inşa edilmiştir[260]. (Fotoğraf 65-66-68-69; Çizim 34-35-45-46-47)

Kitabesi: Yapıya ait kitabe bulunmamaktadır.

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

---

[258] Halifeoğlu, Meral, Fatma, "Diyarbakır Ulu Cami'de Yer Alan Güneş Saatleri", **Safranbolu Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı**, Safranbolu, 2011, s202'de Dörtgene yakın geniş avlunun çevresinde güneyde; Hanefiler Bölümü, kuzeyde Şafiler Bölümü, kuzey giriş aralığı, Mesudiye Medresesi güney revağı, geleneksel bir ev ve helâlar, doğuda; daha önce muvakkithane olduğu söylenen kütüphane, doğu girişi ile satış mağazaları ve kıraathane, batıda ise; batı girişinin de yer aldığı batı revağı ile üstündeki Kur'an kursu dershaneleri bulunmaktadır. Sekizgen, sivri piramidal külahlı, Osmanlı Döneminde yapılmış şadırvan ile birkaç basamakla yükseltilmiş namazgâh ve havuz geniş avluda yer alan diğer birimlerdir.

[259] Anadolu muvakkithaneleri adlı çalışmamızda Diyarbakır merkezinde yer alan Ulu Camide bir odanın muvakkithane olarak kullanıldığı, Tapu Kadastro arşiv kaynaklarında ve Cami-i Kebir Vakfı'nın dönem kayıt defterlerinde "cihet-i muvakkit" tabirinin geçmesi burada bir muvakkitin çalıştığı, ücret olarak da yılda 9.480 akçe aldığı kayıtlar da geçmektedir. Buna benzer bir ücretin Karapınar Sultan Selim Külliyesi'ne ait vakıf kayıtlarında da geçtiği bilinmektedir

[260] Yılmazçelik, İbrahim, **Age.,** s.51; Baş, Gülsen, **Age.,** s.42.

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Diyarbakır Ulu Cami'nin doğu kanadında yer alan, muvakkithane ve kütüphane yapılarının günümüzde içe içe geçmesinin yanın da yakın dönemlerde yapılan onarımlardan dolayı, muvakkithane yapısının kütüphanenin neresinde yer aldığı, tam olarak bilinmemektedir. (Çizim 35)

Kuzey-güney doğrultuda uzanan kütüphanenin iç mekânında, bir bölümün muvakkithane olarak hizmet verdiği tahmin edilse de özellikle kütüphanenin güneydoğusundaki mekânın muvakkithane olarak hizmet verdiği tahmin edilmektedir. (Fotoğraf 74-76; Çizim 35) Çünkü bu mekâna güneyden merdivenle çıkılan ayrı bir girişin olması ve vakit tayini içinde devamlı bir kontrolü gerektirir. (Fotoğraf 78-79) Buna bağlı olarak bağımsız bir girişe sahip olan bu mekânın muvakkithane olma ihtimali daha fazladır[261]. Batı ve doğuda sivri kemerli pencerelerle aydınlatılan mekânlar işlev ve fonksiyon değişikliğine bağlı olarak bölünerek, bağımsız bölümlerin ortaya çıkartıldığı görülmüştür. (Fotoğraf 80-81)

Camii Kebir'in avlusunda sütunu yöredeki mimaride sıkça kullanılan bazalt taşından, bunun üzerinde yatay olarak yerleştirilmiş güneş saati[262] ise beyaz mermerden yapılmıştır. Bu saat yardımı ile geçmişte burada çalışan muvakkitin gerek cami için gerekse Diyarbakır halkı için zamanı tespit ettiği tahmin edilmektedir[263]. (Fotoğraf 64-66-67; Çizim 47-49) Arşiv kayıtlarında da Diyarbakır Cami-i Kebir muvakkitlerinden

---

[261] Kütüphanenin güneydoğusunda yer alan mekanın muvakkithane olduğu tahmin edilmektedir.

[262] Çam, Nusret, **Age.**, s.133'de Diyarbakır Ulu Cami'nin avludaki güneş saati dışında zamanın tespiti harim çatısının gölgesinin göre vaktin hesaplandığı bir güneş saatinin daha bulunduğu eli belirtilmiştir. Örneğine başak hiçbir yerde rastlanamayan bu rasat tekniğinde kazılmış duvara dik çizgi atılarak üzerine saat işaretlerinden oluşmaktadır. Geçmiş yıllarda bu çizgilerde demir çubukların kakalı olduğu ancak bu çubukların hangi çizginin hangi saatine tekabül ettiği gösteren rakamların mevcut olmadığı belirtilmiştir.

[263] Ulu Camiinde yer alan güneş saati ile ilgili Halifeoğlu, Meral, Fatma, **Agm.**, s.208'de Avlunun kuzey aralık girişinin sağında, Mesudiye Medresesi'nin camiye açılan güney revağının köşesinde yer alan güneş saati, 160 x 160 cm. boyutlarında, avlu döşemesinden 13 cm. yükseltilmiş bazalt bir taban üzerinde, metal parmaklıklarla çevrelenmiş biçimde durmaktadır. Geleneksel mimaride çok sık görülen bazalt sütun ve bunun taşıdığı sütun başlığının üzerine yerleştirilmiş 70 x 54cm ebatlarındaki kalker tabaka, çelik bir çerçeve içerisine sabitlendirilmiştir. Ortadaki metal kadrandan köşelere doğru çatlamış ve yer yer dağılmış olduğundan yazıtta ve bazı rakamlarda veri kaybı oluşmuştur. Sağ taraftan 18cm, üst bölümden 32cm. içer de yerleştirilmiş metal kadran, kalker yüzey üzerindeki kelebek biçimi oluşturan çizgiler üzerine düşen gölgelerle zamanı ifade etmeye çalışmaktadır. 34cm. çapında, 60cm. yüksekliğindeki sütun ile 42cm yüksekliğindeki sütun başlığı, güneş saatinin taşıyıcısını oluşturmaktadır. Kalker tabakadan bağımsız olan sütun ve sütun başlığının başka bir mimari yapıta ait parça olduğu ve güneş saatini yerleştirilmek için bu alana getirildiği söylenmektedir.

olan Hacı Ömer Efendizade Mehmed Hamdi'nin halkın zamanı ve günler hakkında bilgilendirdiğine dair çalışmalar yaptığı bilinmektedir[264].

Yapım Tekniği ve Malzeme: Muvakkithane ve kütüphanenin ana yapım malzemesi, külliyenin diğer yapılarında olduğu gibi kesme taştır. Kuzey-güney yönde uzanan kütüphane yapısında mekânlar birbirine kemerlerle bağlanmıştır. Kemerin üzeri betonarme döşeme ile kaplanan mekânların zemini mozaikli beton şap duvarlar ise sıvalıdır. (Fotoğraf 65-70; Çizim 75-76-77)

Süsleme Özellikleri:

Diyarbakır Ulu Camini doğudaki ana giriş eyvanı üzerinde yer alan kütüphane ve muvakkithanenin iç mekânında herhangi bir süsleme özelliği görülmemektedir. (Fotoğraf 75-75-78) Yapının dış cephesindeki süslemeler ise oldukça dikkat çekicidir. Özellikle avlunun doğu cephesini oluşturan kütüphane ve muvakkithanenin bu cephelerindeki sütunlar ve süsleme frizleri cepheye hareketlilik kazandırmıştır. (Fotoğraf 70-71; Çizim 37-38-40-41) İki bölümden oluşan, sütunlardan üstteki yekpare damarlı mermerden oluşurken; zemindeki sütunlar ise devşirme olup, iki üç parçanın birleşmesiyle oluşturulmuştur. Bu sütunlar arasında üç kuşaktan oluşan silme frizleri yer almaktadır. Zeminden kabartılmış silmelerde bitkisel, yazılı ve geometrik kompozisyonlu süslemeler yer almaktadır. Bu sütunların başlıkları akantus yapraklı korint ve kompozit tarzdadır[265]. (Fotoğraf 70-71; Çizim 37-42)

Günümüzdeki Durumu: Günümüzde de kütüphane olarak hizmet veren yapının içi çeşitli kitap rafları ile bölünmüştür. Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğünce 17.03.2010 tarihinden itibaren kapsamlı bir restorasyona giren külliyede Ulu cami'nin yanında kütüphane, Zinciriye ve Mesudiye Medreseleri komple bir külliye halinde restorasyonlarının günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Bu uygulamalarda muvakkithanenin yer aldığı kütüphane yapısında duvar ve ayaklarda yapılacak sıva raspası sonucunda ayakların özgün yada dönem eki olması durumunda mevcut ayakların ve kemerli sistem korunacağı, ayak ve kemerlerin muhdes olduğu

---

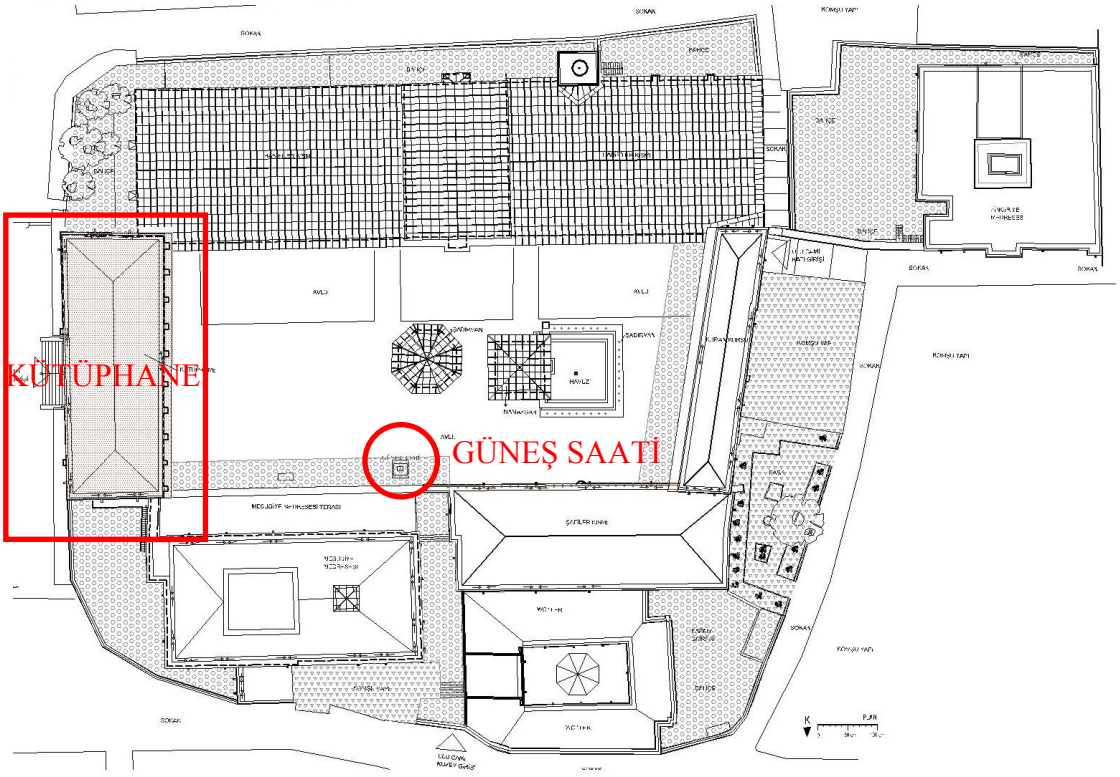
[264] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Katalogları,** Tarih: 09/C /1325 (Hicrî), Dosya No:1008, Gömlek No:31, Fon Kodu: Maarif Nezaret, Mektubi Kaleminde "Diyarbakır Vilayeti Cami-i Kebir Muvakkıtı Hacı Ömer Efendizade Mehmed Hamdi Efendi tarafından tertib olunan Devr-i Daim ile Duvar Takvimi'nin tab ve neşrinde beis olmadığı."

[265] Avlunun doğu bölümünü oluşturan, bu cephedeki süslemelerin detayları için bakınız. Baş, Gülsen, **Age.**, s.46-47.

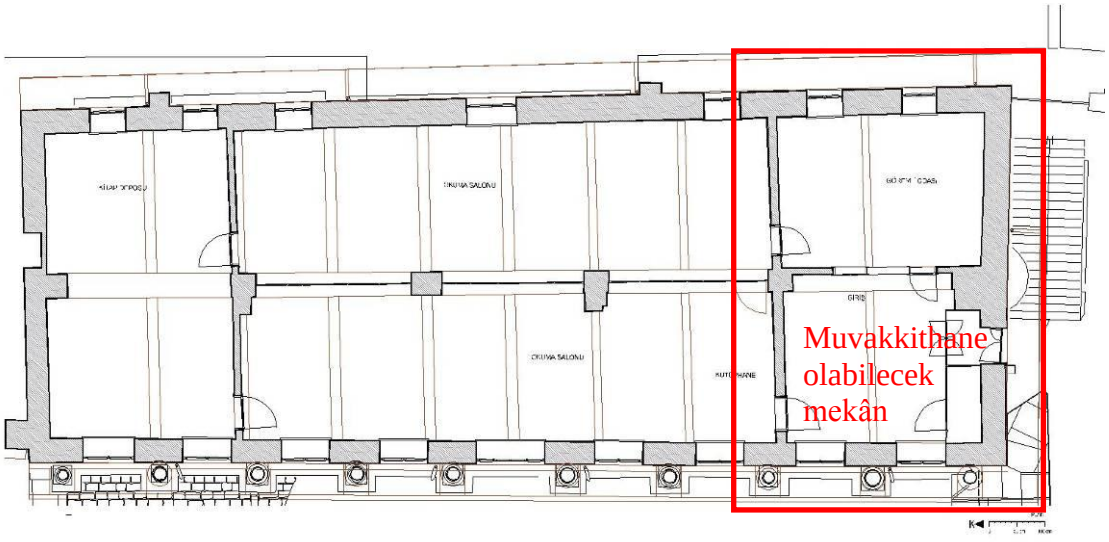
tespit edilirse kaldırılarak ahşap kirişlemeli tavan düzeni yeniden yapılacağı, bunun dışında tüm pencere doğramaları yapının eski fotoğraflarındaki detaylara uygun olarak yenileneceği, ara kat betonarme döşemesi, betonarme çatının kaldırılıp restorasyon projesine göre özgününe uygun hale getirilmesinden sonraki aşamada kaldırılacak ve özgününe uygun ahşap kirişli döşeme olarak yeniden yapılacağı hazırlanan restorasyon projesinden anlaşılmaktadır[266].

Yapıda yapılan restorasyon çalışmaları sırasında 02.05.2011 tarihinde, saat 16:48 sıralarında uygulamada kullanılan ahşap ilacın alev alması sonucu çıkan yangın kısa sürede kerestelere sıçrasa da itfaiyenin hızlı müdahalesi ile yangın kontrol altına alınarak büyümesi önlenmişti[267]. Yangının avlunun güneybatı köşesinde çıkması bu noktada da kütüphane bulunmasının yanın da muvakkithane olarak tayin ettiğimiz mekânda bulunmaktadır. (Fotoğraf 72-73)

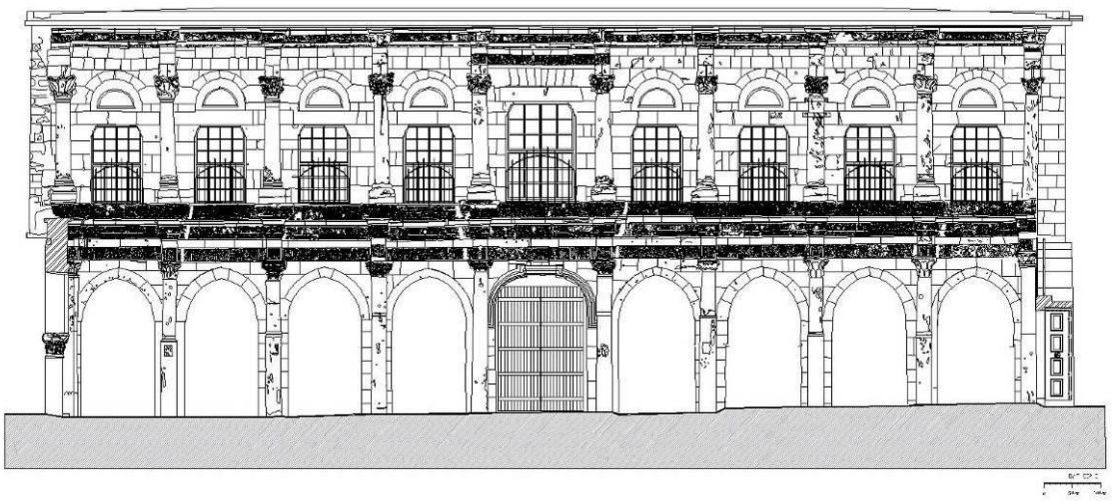
[266] Arkmim Mimarlık Arkeolojik Restorasyon Konservasyon Projelendirme İnşaat Tic. Ltd. Şti. tarafından yapılan Diyarbakır Ulu Camii Doğu Maksuresi Rölöve - Restitüsyon - Restorasyon - Çevre Düzenleme Projesi'nden elde edilen bilgilerdir.
[267] http://www.bugun.com.tr/haberin-galerisi/?id=13717&sira=1

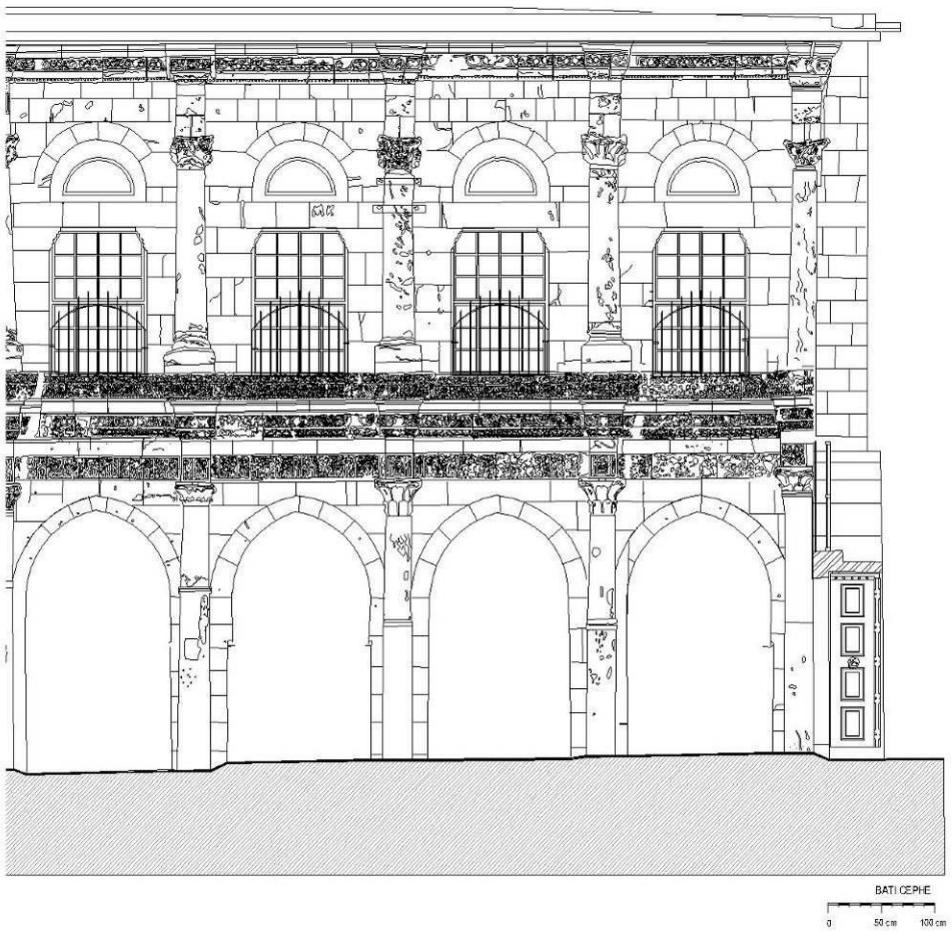
Çizim 34. Diyarbakır Ulu Cami Külliyesi'nin planı (Arkmim'den)

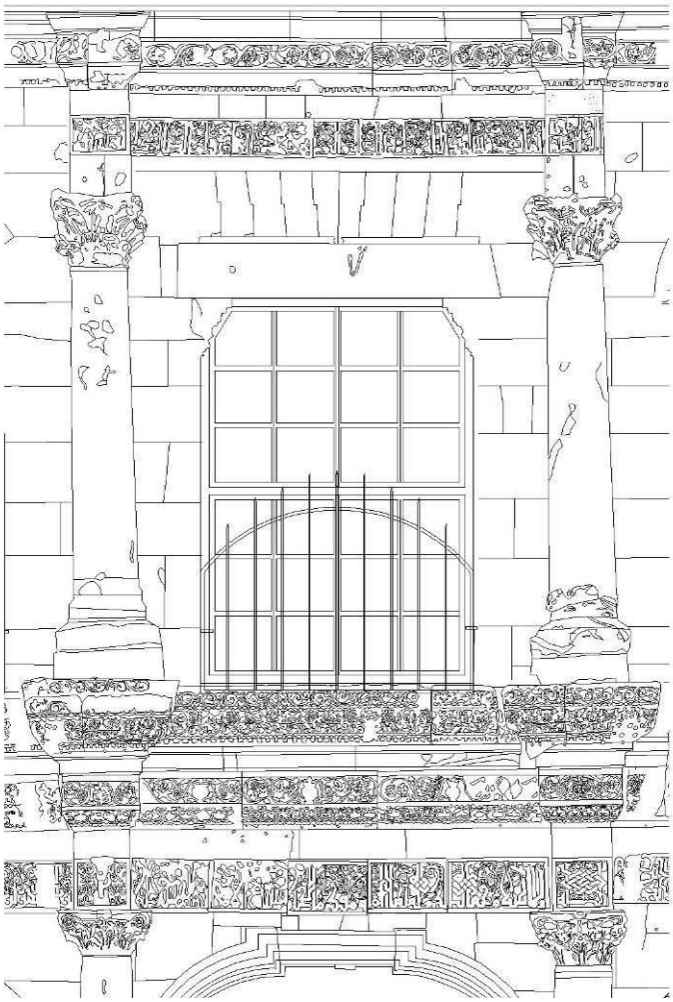
Çizim 35. Kütüphanenin birinci kat planı (Arkmim'den tadilen)

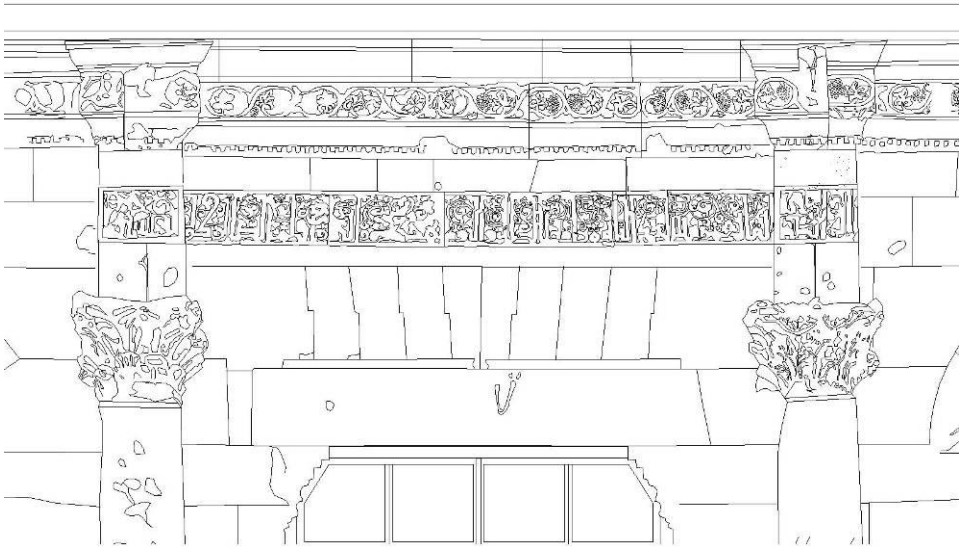
Çizim 36. Kütüphanenin batı cephesi (Arkmim'den)

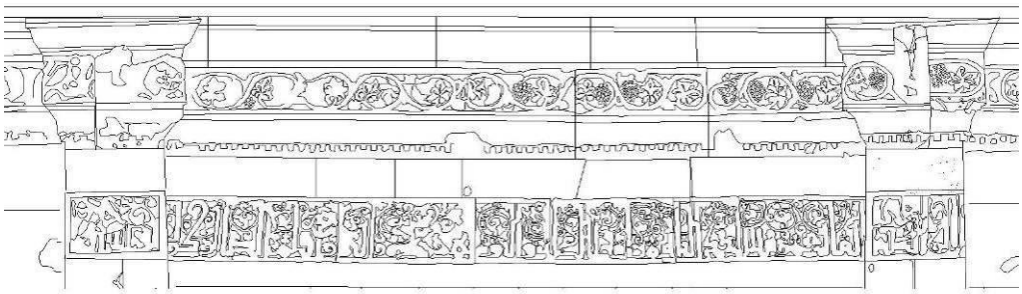
Çizim 37. Kütüphanenin batı cephesindeki muvakkithane olabilecek mekânın cephesi (Arkmim'den)

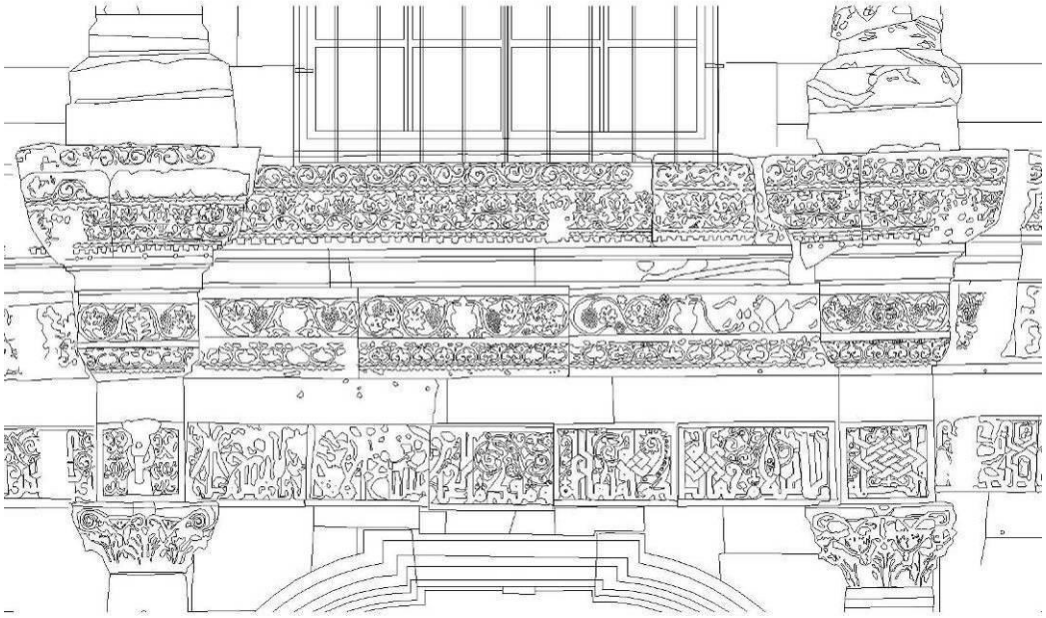
Çizim 38. Kütüphane yapısının batı cephedeki süsleme kompozisyon detayı (Arkmim'den)

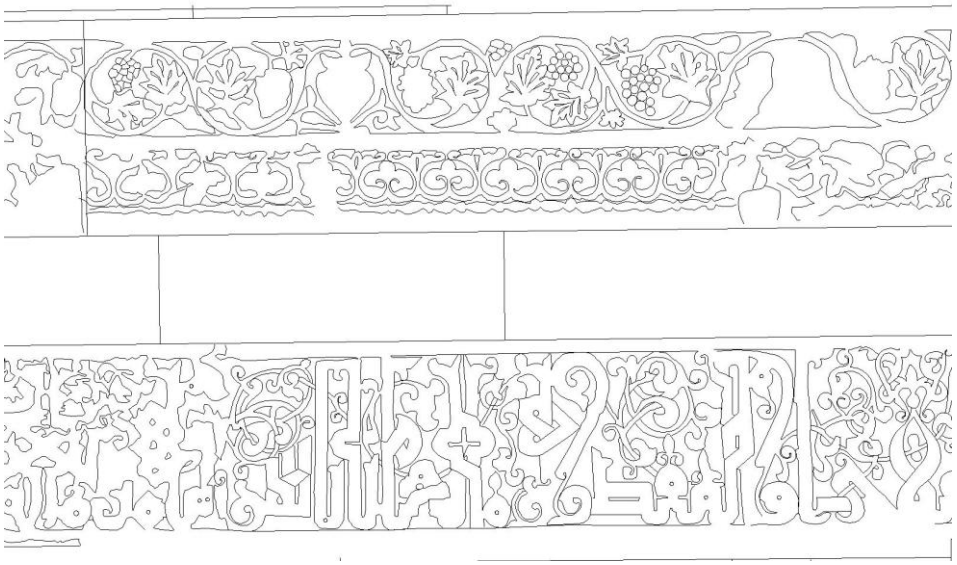
Çizim 39. Kütüphanenin batı cephedeki pencere ve süsleme detayı (Arkmim'den)

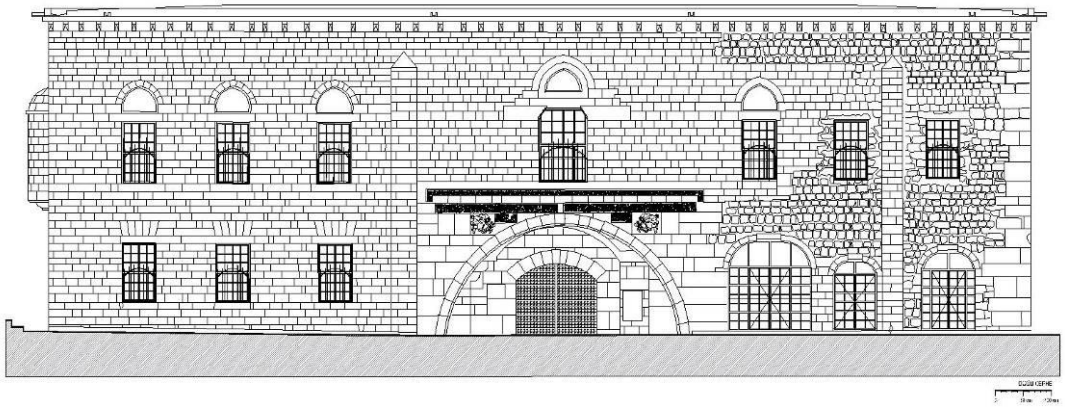
Çizim 40. Kütüphane yapısının batı cephesindeki yazılı ve bitkisel süslemeli silmeler (Arkmim'den)

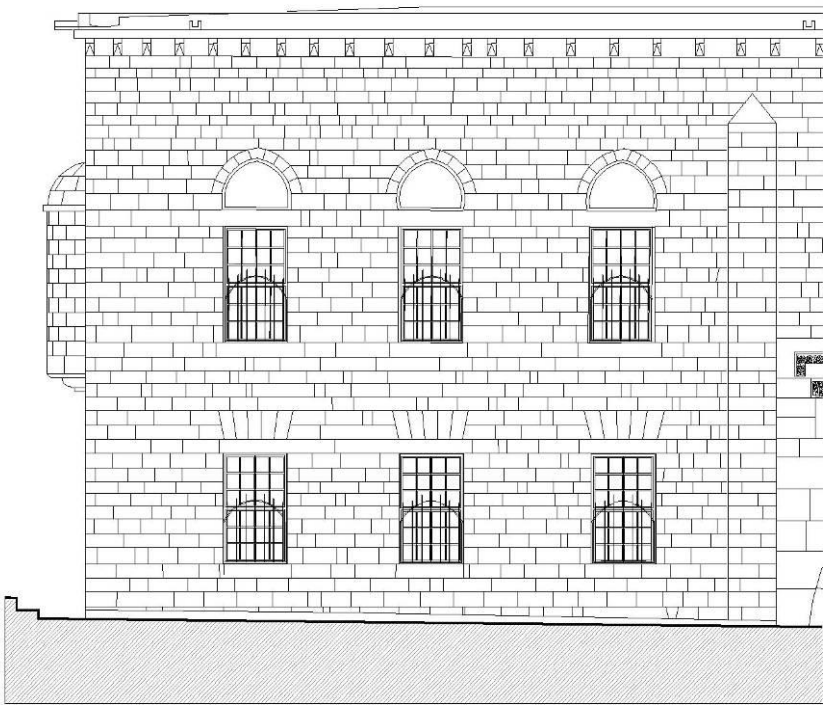
Çizim 41. Batı cephedeki farklı tarz süslemeler (Arkmim'den)

Çizim 42. Batı cephedeki bitkisel ve yazılı süslemenin görünüşü (Arkmim'den)

Çizim 43. Ulu Cami'nin doğu cephe görünüşü (Arkmim'den)

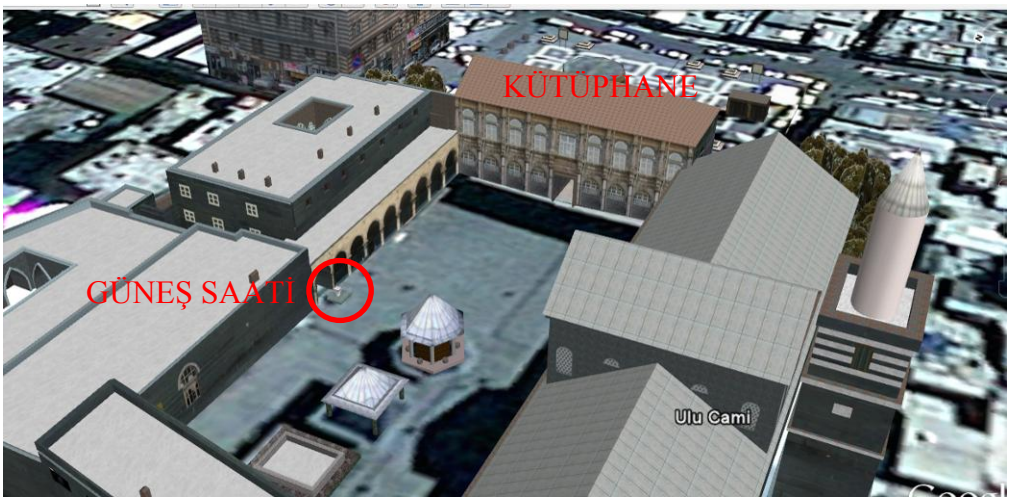
Çizim 44. Kütüphanenin doğu cephesindeki muvakkithane olabilecek mekânın cephesi (Arkmim'den)

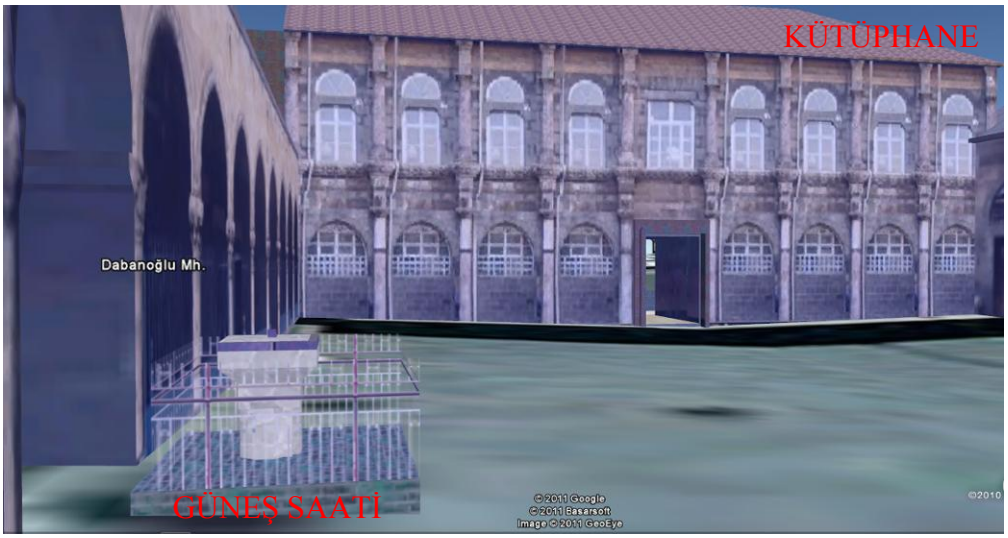
Çizim 45. Diyarbakır Ulu Cami ve etrafındaki diğer tarihi mekânların üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

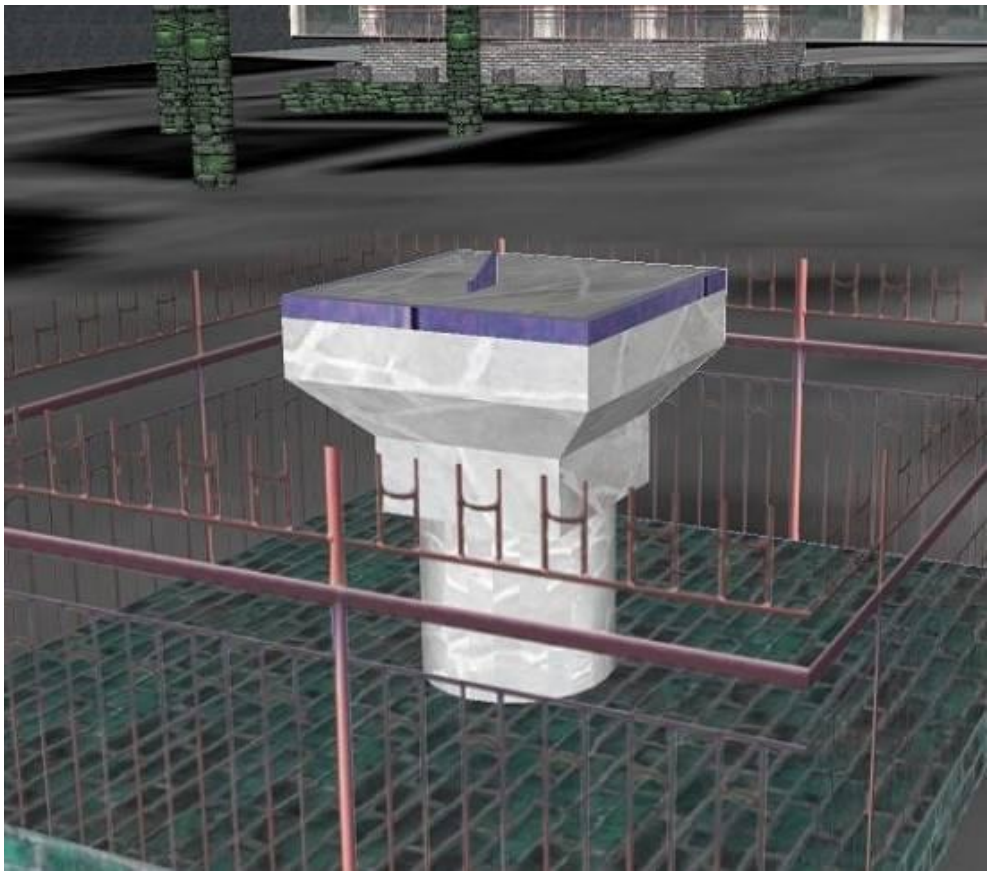
Çizim 46. Diyarbakır Ulu Cami'nin üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Çizim 47. Diyarbakır Ulu Cami'nin üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Çizim 48. Solda güneş saati karşıda ise Diyarbakır Ulu Cami'ne ait kütüphane yapısının üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Çizim 49. Avlunun kuzeyinde yer alan güneş saatinin üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

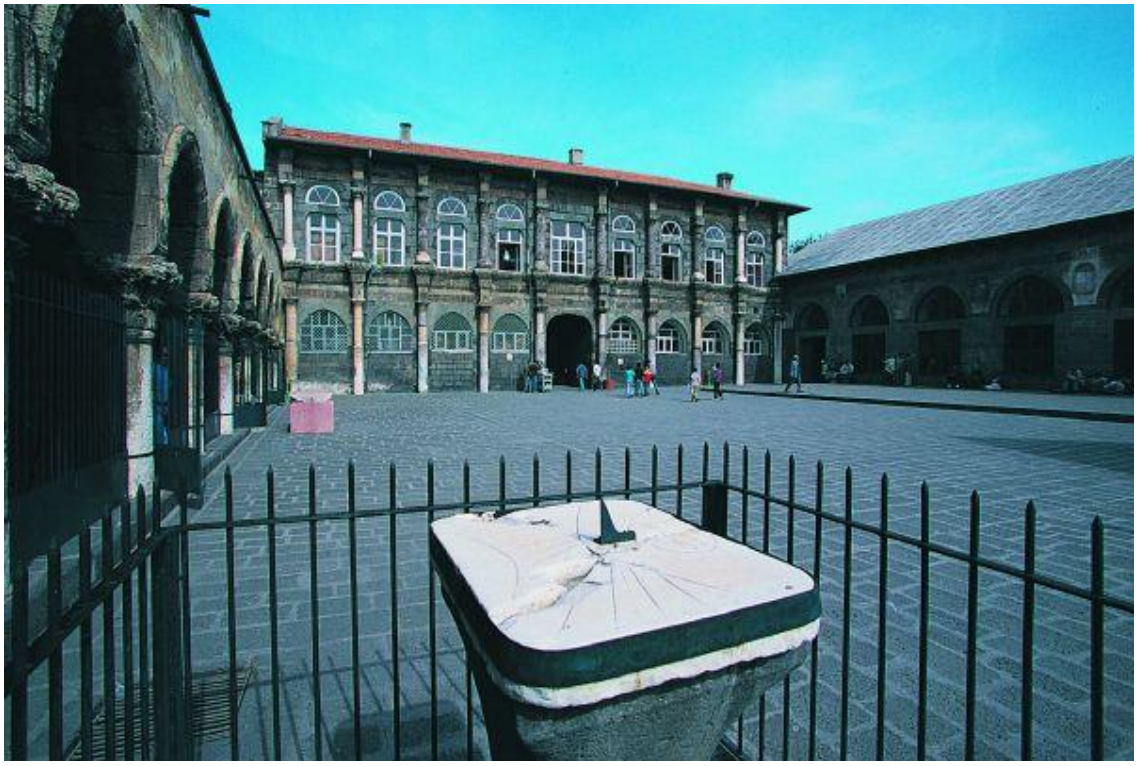
Fotoğraf 63. Diyarbakır Ulu Cami'nin kütüphaneden avlunun görünüşü

Fotoğraf 64. Diyarbakır Ulu Cami'nin kütüphaneden avlu ve avlunun kuzeyindeki güneş saatinin görünüşü

Fotoğraf 65. Diyarbakır Ulu Cami kütüphane yapısının kuzeybatıdan görünüşü

Fotoğraf 66. Diyarbakır Ulu Cami avlusundaki güneş saati ve arkasında muvakkithanenin içerisinde olduğu kütüphane yapısının görünüşü

Fotoğraf 67. Diyarbakır Ulu Cami avlusundaki güneş saati ve arkasında çatısı onarılan kütüphane yapısının görünüşü

Fotoğraf 68. Diyarbakır Ulu Cami'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 69. Doğu cephedeki kütüphane yapısının dış cephe görünüşü

Fotoğraf 70. Avludan kütüphane yapısının görünüşü

Fotoğraf 71. Kütüphane yapısının güneybatı köşesin de yer alan muvakkithanenin batı cepheden görünüşü

Fotoğraf 72. 02.05.2011 tarihindeki restorasyonlar sırasında kütüphane yapısının güneybatı köşesinde yer alan muvakkithanenin batı cephede çıkan yangının görünüşü

Fotoğraf 73. 02.05.2011 tarihindeki restorasyonlar sırasında kütüphane yapısının güneybatı köşesinde yer alan muvakkithanenin batı cephede çıkan yangının görünüşü

Fotoğraf 74. Muvakkithane olarak düşündüğümüz odanın iç mekân görünüşü

Fotoğraf 75. Muvakkithane olarak düşündüğümüz odanın iç mekân görünüşü

Fotoğraf 76. Muvakkithane olarak düşündüğümüz mekânın avluya bakan pencerelerin görünüşü

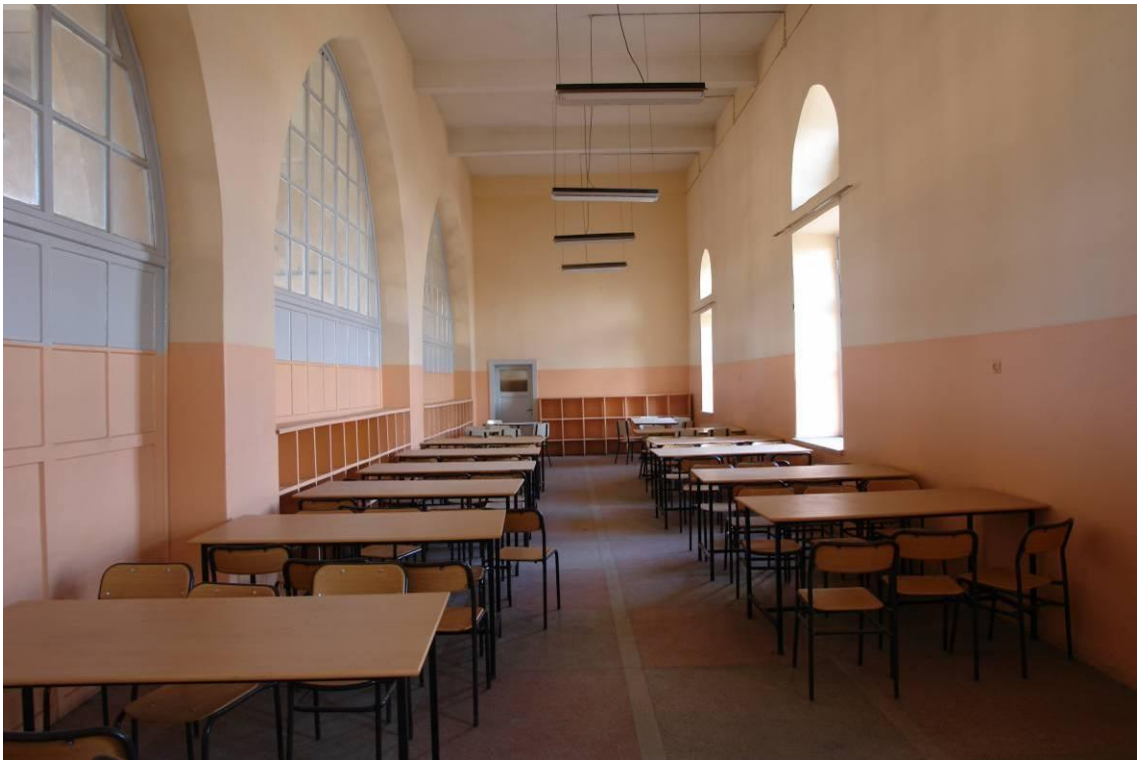
Fotoğraf 77. Muvakkithane olarak düşündüğümüz mekâna girişi sağlayan güney cephenin görünüşü

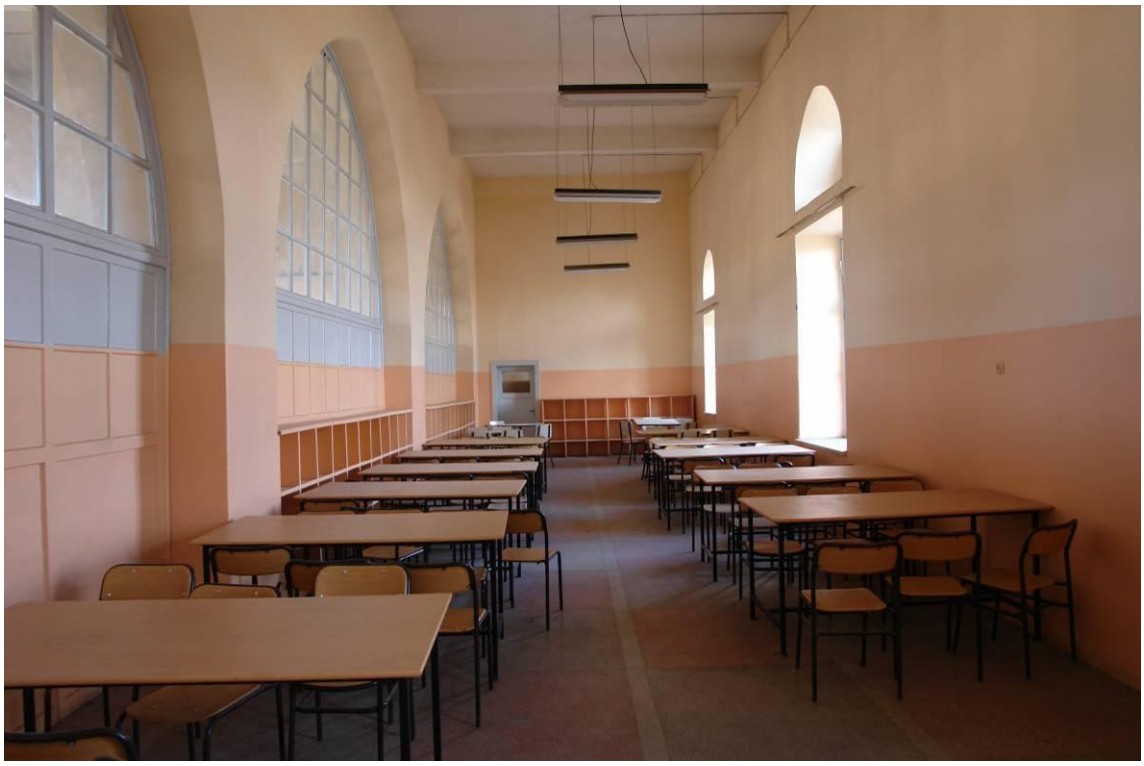
Fotoğraf 78. Muvakkithane olarak düşündüğümüz mekâna girişin yapıldığı güney cephenin görünüşü

Fotoğraf 79. Muvakkithane olarak düşündüğümüz mekâna çıkışı sağlayan merdivenlerin görünüşü

Fotoğraf 80. Kütüphanenin iç mekânında ki okuma salonlarının görünüşü

Fotoğraf 81. Kütüphanenin iç mekânında ki okuma salonlarının görünüşü

Fotoğraf 82. Kütüphanenin iç mekân tavan ve üst örtüyü taşıyan kemerlerin görünüşü

4.1.5. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 5

İncelenme Tarihi: Ağustos-Eylül 2011

Yeri: Hatay ili, merkez Meydan Mahallesi, Hamam sokak No:89'da Meydan Camii Külliyesi'nin doğu girişinin kuzeyinde yer almaktadır. (Çizim 50)

Konumuna Göre: Külliye muvakkithanesidir.

Yapım Tarihi: Hatay'ın günümüze ulaşan önemli eserlerden biri olan Meydan Camii Külliyesi başta cami, şadırvan, medrese, kütüphane ve muvakkithaneden[268] müteşekkildir. Harim girişi, minare ve şadırvana yer alan kitabelerden yola çıkarak muvakkithaneyi bu kitabeler içerisinde en eski tarihli olanı harim girişi üzerine yerleştirilmiş kitabeden yola çıkarak H.1296 / M.1878 yıllarına tarihlendirilmektedir.[269] Muvakkithanenin de bu tarihlerde yapılmış olabileceği mimari üslup ve kullanılan malzeme açısından camiye benzemesinden kaynaklanmaktadır.

Külliyede çeşitli kitabeler bulunmakla birlikte ilk inşa tarihini veren bir kitabe mevcut olmayıp bu konuya açıklık getirecek bir bilgiye de ulaşamadık. Meydan mahallesinin XVI. yüzyıl kayıtlarında geçiyor olması bununla beraber bugünde camiye çok yakın olan Meydan Hamamı'nın 1527 yılı tahririnde vakıf malı olarak geçmesi külliyenin o tarihlerde var olduğuna işaret eder gibi görünmektedir. Son şeklini 1878 ve

---

[268] Yapı hakkında bazı kaynaklar kütüphane olarak bahsederken; bazı kaynaklar ise yapıyı muvakkithane olarak nitelendirmektedirler. Aslında bu yapıların hem muvakkithane hem de kütüphane olarak kullanılabileceği diğer örneklerden anlaşılmaktadır. Örneğin Amasya II. Bayezit Muvakkithanesi ilk yapıldığında kütüphane olarak hizmet verirken daha sonraları kütüphane olarak hizmet verdiği yapıya ait kitabeden anlaşılmaktadır. Bu anlamda Eroğlu, Bahtiyar, "Hatay'da Osmanlı Dönemi Kültür Yapılarından Birkaç Örnek" **Hatay Folklor Araştırmaları Derneği**, Antakya, 1999, s.3-4'te yapıyı kütüphane olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında Şancı, Fuat, **Age**, s.98,102'de "Meydana açılan giriş kapısına yakınlığı ve bağımsız tek bir hücreden ibaret olmasının yanı sıra muvakkithanenin işlevine en uygun olan mekânın, kuzeydoğu köşedeki tek hücrenin uygun olduğunu belirterek, yapıyı avlu içerisindeki konumu ve diğer yapılarla olan ilişkisi göz önüne alındığında minareli taçkapı ile birlikte 1884'lü yıllarda inşa edilmiş olabileceğini de söylemektedir.; Tekin, Mehmet, "Hatay'da Osmanlı Dönemi Eserlerine Bir Bakış", **Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri,** Cilt: I, Ankara, 2001, s.551'de " Meydan Camii'ne ait bir muvakkithanenin olduğunu belirtmektedir. berber Şancı'nın görüşünü de destekler niteliktedir." Yapının bulunduğu konum itibariyle kütüphaneden çok muvakkithane olabileceği kanaatindeyiz. Her ne kadar iç mekânındaki nişlerin kütüphanede ki kitaplar için birer raf olsa da muvakkithanelerde de bu nişlere çeşitli zaman ölçer aletlerin konulduğu bilinmektedir.

[269] Tekin, Mehmet, **Agm.**, s.551.

onu takip eden yıllardaki onarımlarla almıştır[270]. Yapının 1878 yılından önce yapılmış olabileceği Osmanlı Arşivlerinde buraya atanan muvakkit kayıtlarından da anlaşılmaktadır. Antakya ile ilgili iki muvakkit kaydının birinde H.1120 / M. 1708/1709[271] yazılıyken diğerinde H.1260 / M. 1844/1845[272] yılları yazılıdır.

Harim girişi kapsı üzerindeki beş satırlık ta'lik kitabe şöyle yazılmıştır[273]: (Fotoğraf 85)

Taallahu zehi? bu mescid ferhunde
Harab olmuşdu bir müddet imar oldu yine ziba
Cemâat secde-i şükr eyleyip Sun'i dedi tarih
Bi - avnillah tamir oldu Meydan cami âlâ
Sene 1296 (1878)

Külliyenin minareli taçkapısı üzerindeki beş satırlık ta'lik kitabe şöyle yazılmıştır[274]. (Fotoğraf 86)

Bina oldu minare mevkisine doğrusu âlâ
Zehi inşa Yeri abad-ı ne'muru Hazreti Mevlâ
Yazup bu mısra'i Sun'i didi bünyâdına târîh
Minare Cami Meydana oldu Habbeza ziba
Sene 1302 (1884)

Kitabesi: Yapıya ait kitabe bulunmamaktadır.

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

---

[270] Şancı, Fuat, **Age.,** s.100.
[271] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 29/Z /1120 (Hicrî), Dosya No:40, Gömlek No:4583, Fon Kodu: İbnülemin Vakfı, "Antakya'da vaki Ceybünneccar Camii muvakkitliğinin tevcihine dair Babüssaade Ağası Hasan Ağa'nın yazdığı arz."
[272] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 28/Ra/1260 (Hicrî), Dosya No:3, Gömlek No:48, Fon Kodu: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri, "Antakya Kazası Muvakkiti Salih Efendi'nin bu kazadaki görev süresinin uzatılması."
[273] Şancı, Fuat, **Age.,** s.100.
[274] Şancı, Fuat, **Age.,** s.100.

Mimari ve Plan Özellikleri: Plan olarak kareye yakın dikdörtgen planlı olan muvakkithaneye güneydeki tek kanatlı ahşap kapıdan girilir. (Fotoğraf 91-92-93; Çizim 51) İki basamakla çıkılan yapının girişi basık kemerli olup, kemer kilit taşı yüzeyden dışarı çıkıntılıdır. (Fotoğraf 95) Muvakkithane güney ve batıda bir adet basık kemerli pencere ile aydınlatılır. Bunun dışında iç mekân cephelerinde batıda bir, kuzey ve doğuda iki adet niş yer almaktadır[275]. Bu nişler içerisine çeşitli zaman ölçer aletler konulmaktadır[276]. Yapının üzeri yakın dönemde yapılan betonarme malzeme ile kaplanmıştır. Üst örtüyü örten bu malzeme cephelerden 50 cm. saçak çıkıntısı yapmaktadır[277]. (Fotoğraf 88-94; Çizim 52-53-54)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kareye yakın dikdörtgen planlı muvakkithanenin ana yapım malzemesi, cami ve medrese duvarlarında olduğu gibi yöreye özgü taş malzemedendir. Günümüzde bu malzemenin üzeri sıvanarak boyanmıştır. Bunun dışında yapının betonarme saçaklı üst örtüsü yapıda son dönemde yapılan aslına uygun olmayan müdahalelerden birini göstermektedir. (Fotoğraf 88-92-94-95-101)

Muvakkithanenin kapı ve pencere doğramaları dışında iç mekân dolap kapakları ve pervazlarında ahşap malzeme kullanılırken; metal malzeme ise pencere korkuluklarında geçme tekniğinde kullanılmıştır. (Fotoğraf 96-97-98-99)

Süsleme Özellikleri: Meydan Camii Külliyesi'nin kuzeydoğusunda yer alan muvakkithanede kayda değer herhangi bir süsleme yoktur. Kapı ve pencerelerin kemerli olması yapının dış cephelerini hareketlendirse de yakın dönemde yapılan aslına uygun olmayan müdahaleler yapıyı tarihi kimliğinden uzaklaştırmıştır.

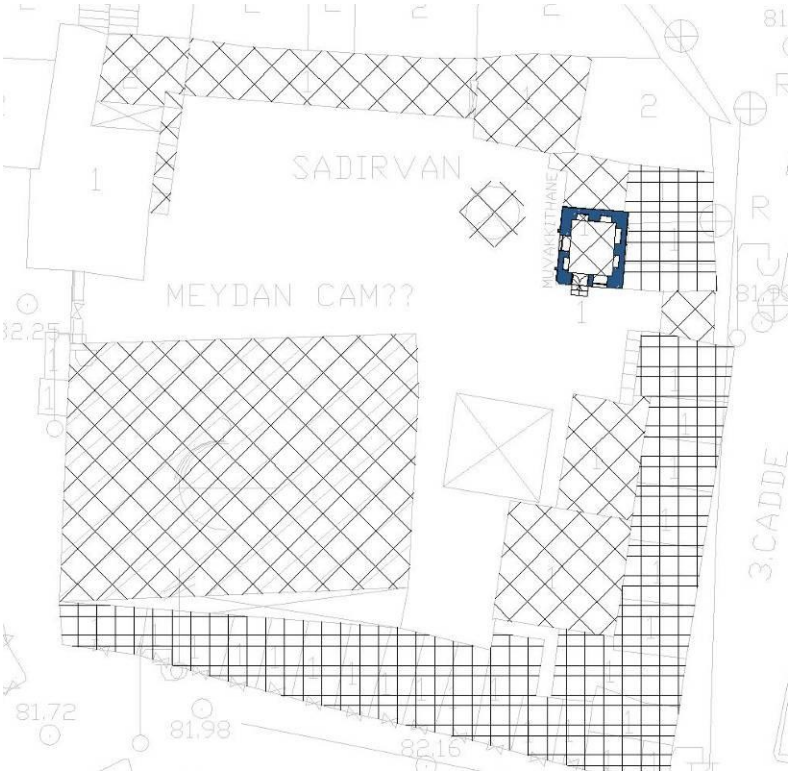
Günümüzdeki Durumu: Hatay Meydan Camii Muvakkithanesi günümüzde dini kitapların satıldığı yer olarak hizmet vermektedir. İç mekânda yapının aslına uygun olmayan sunta raflar ve bu raflara konulan kitaplar mekânın algılanmasını zorlaştırmaktadır. (Fotoğraf 96-99)

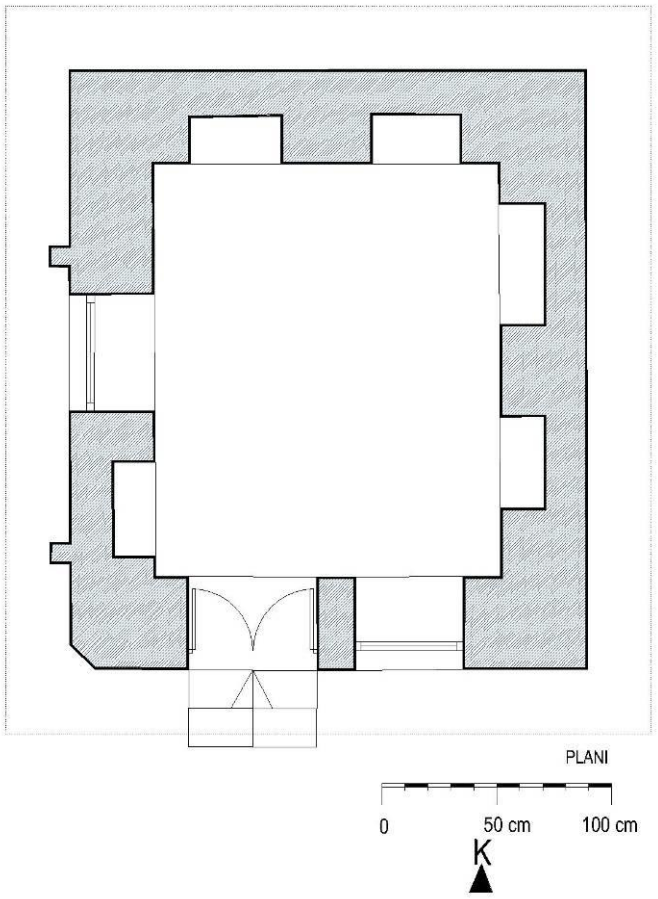
[275] Eroğlu, Bahtiyar, **Agm.,** s.4'te bu nişlerin kitap dolap nişi olduğunu belirtmektedir.

[276] Benzer niş örnekleri İstanbul Ayasofya Cami, Afyon Yeni Cami, Amasya II. Bayezıt Cami ve Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Cami muvakkithanelerinde görülmektedir.

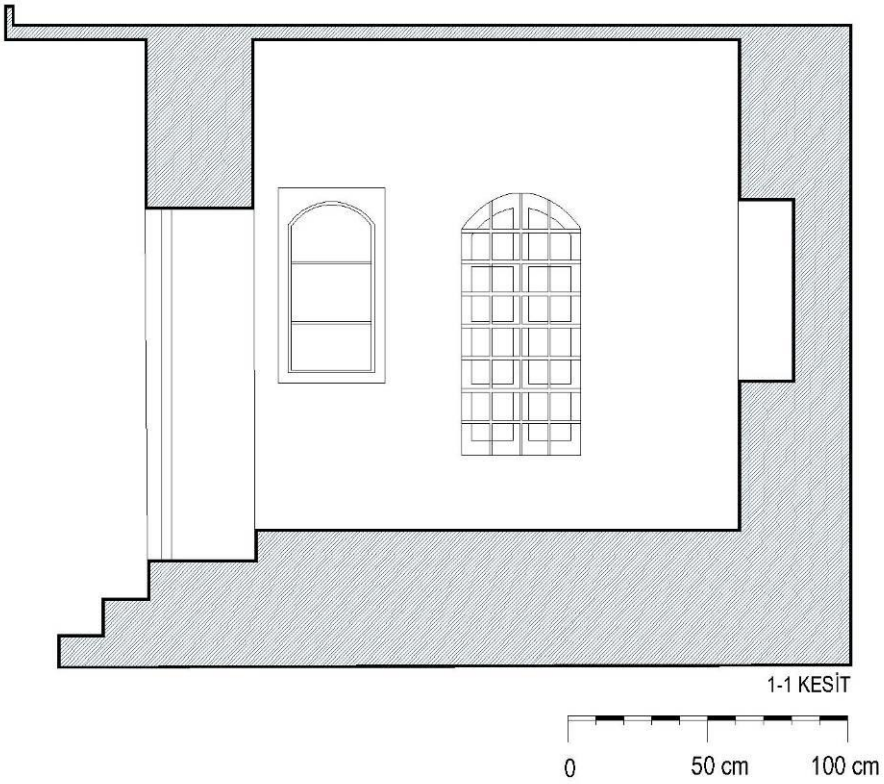
[277] Eroğlu, Bahtiyar, **Agm.,** s.4'te yapının üst örtüsünün orijinalinde çapraz tonozla örtüldüğünü ve bunun içerideki izlerden anlaşıldığını ve hatta yörede yaşayan halkında bu fikri destekler nitelikte bilgi verdiğini belirtmektedir.

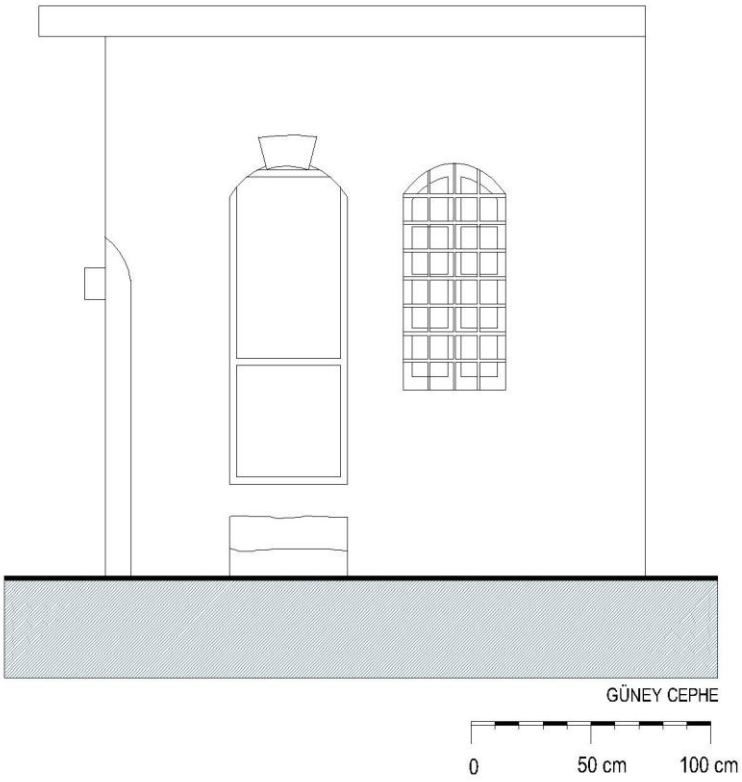
Çizim 50. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin vaziyet planı

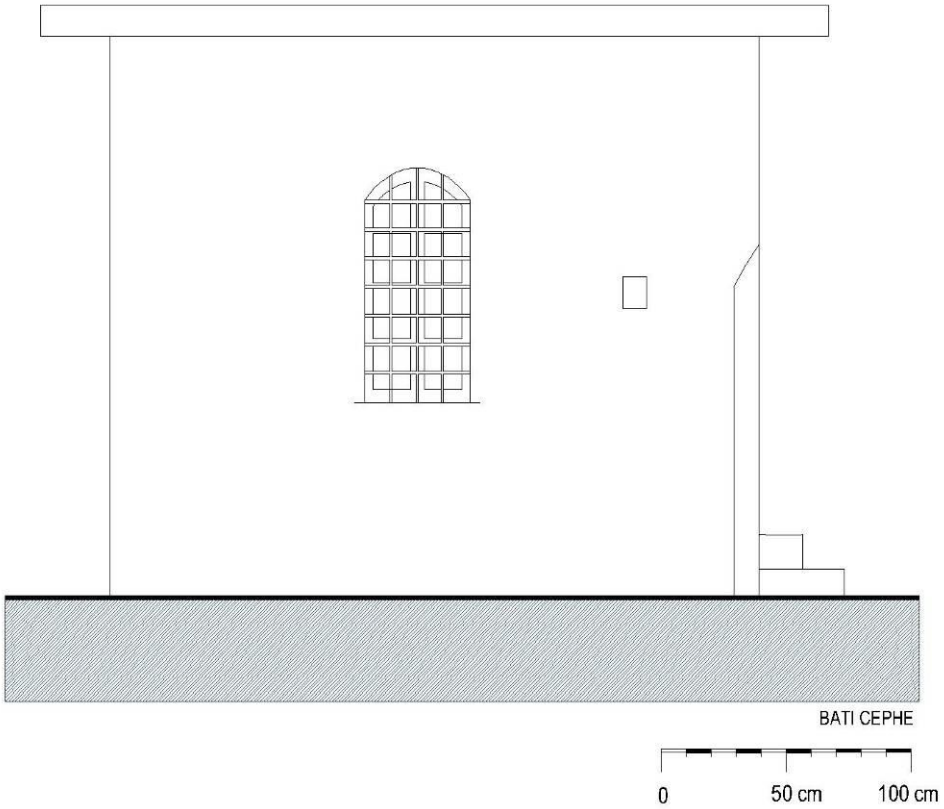
Çizim 51. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 52. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin 1-1 Kesiti

Çizim 53. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin güney cephesi

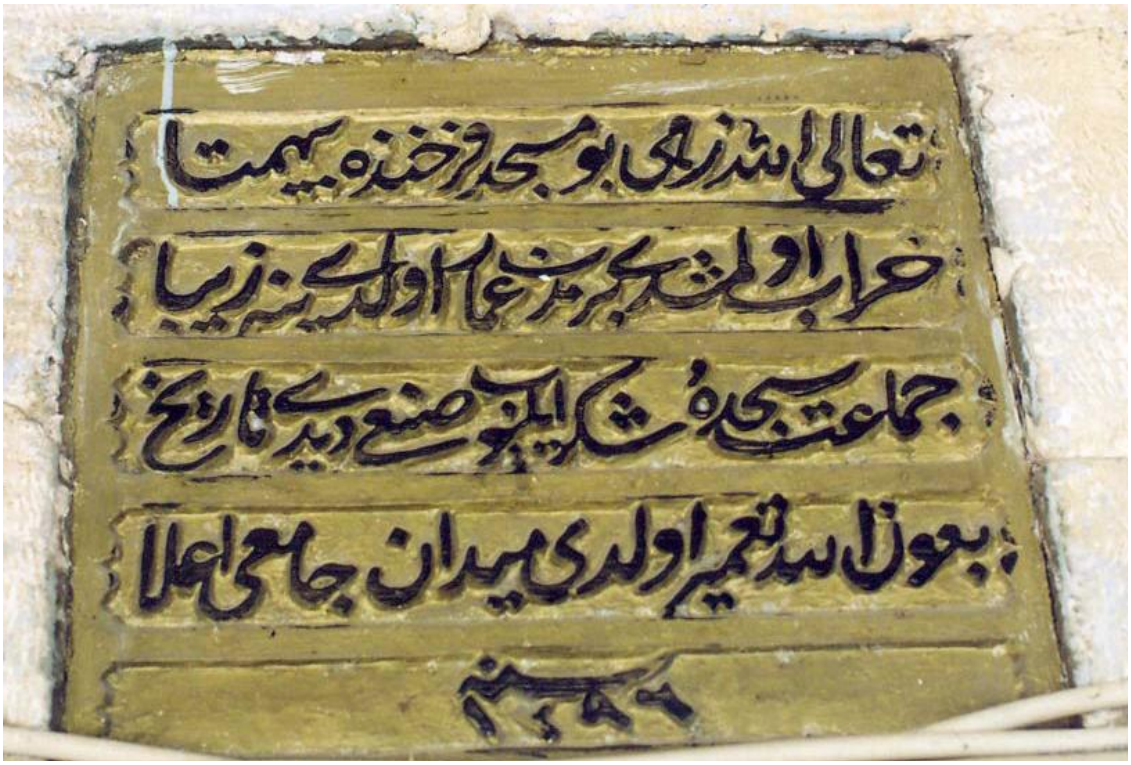
Çizim 54. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin batı cephesi

Fotoğraf 83. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin doğu cephesindeki minarenin görünüşü

Fotoğraf 84. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin doğu kapısının görünüşü

Fotoğraf 85. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin harim giri**ş**i kapısı üzerinde kitabenin görünüşü

Fotoğraf 86. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin minareli taç kapıda yer alan kitabenin görünüşü

Fotoğraf 87. Hatay Meydan Cami avlu ve arkadaki muvakkithanenin görünüşü

Fotoğraf 88. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin kuzeydoğusunda yer alan muvakkithanenin görünüşü

Fotoğraf 89. Hatay Meydan Cami avlu ve sağdaki muvakkithanenin görünüşü

Fotoğraf 90. Hatay Meydan Cami avlunun kuzeydoğusundaki muvakkithanenin görünüşü

Fotoğraf 91. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin güney cephesinin görünüşü

Fotoğraf 92. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin güney cephesinin görünüşü

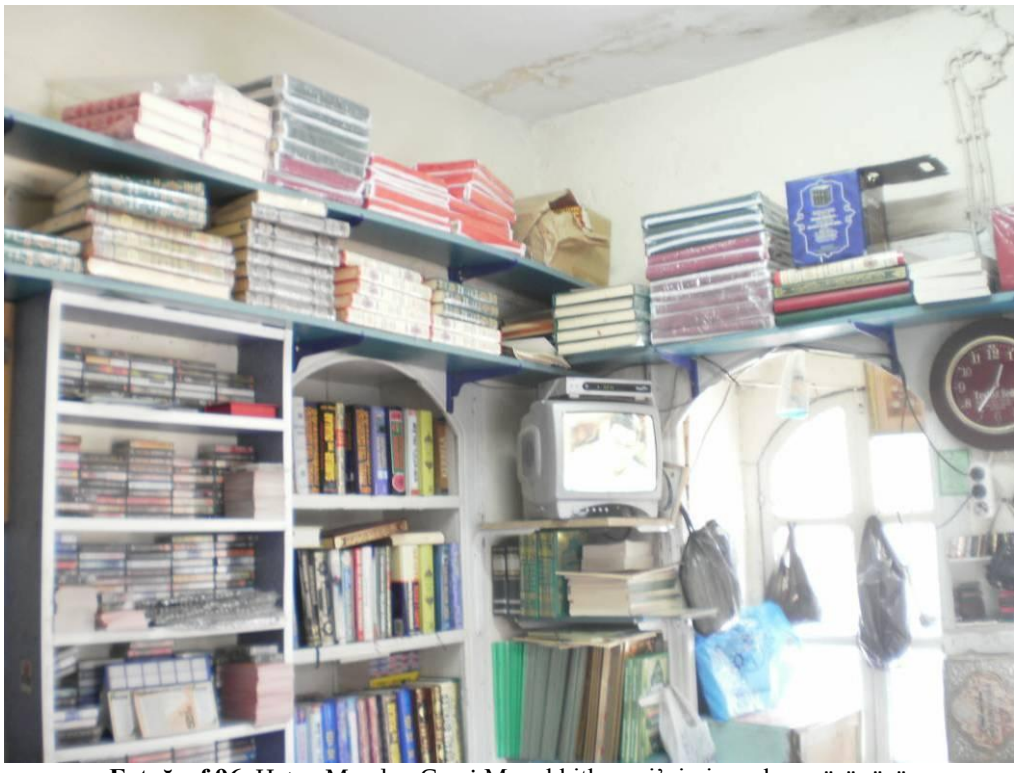
Fotoğraf 93. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi ve külliyeye girişi sağlayan minareli taç kapının güneybatıdan görünüşü

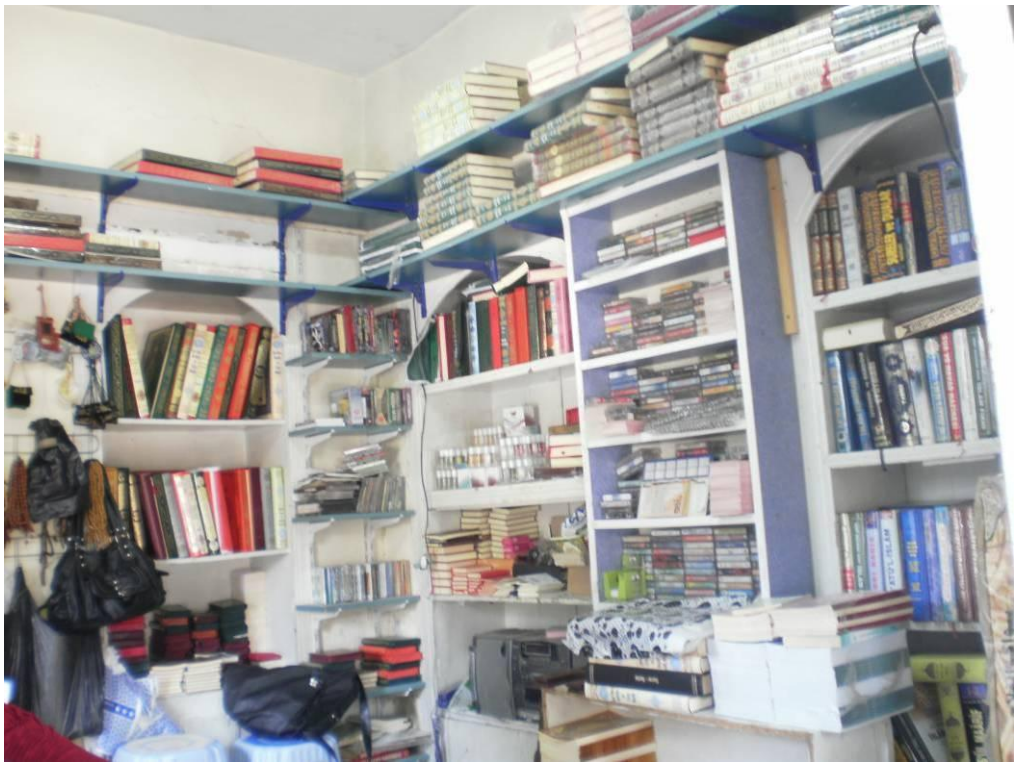
Fotoğraf 94. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin batı cephesinin görünüşü

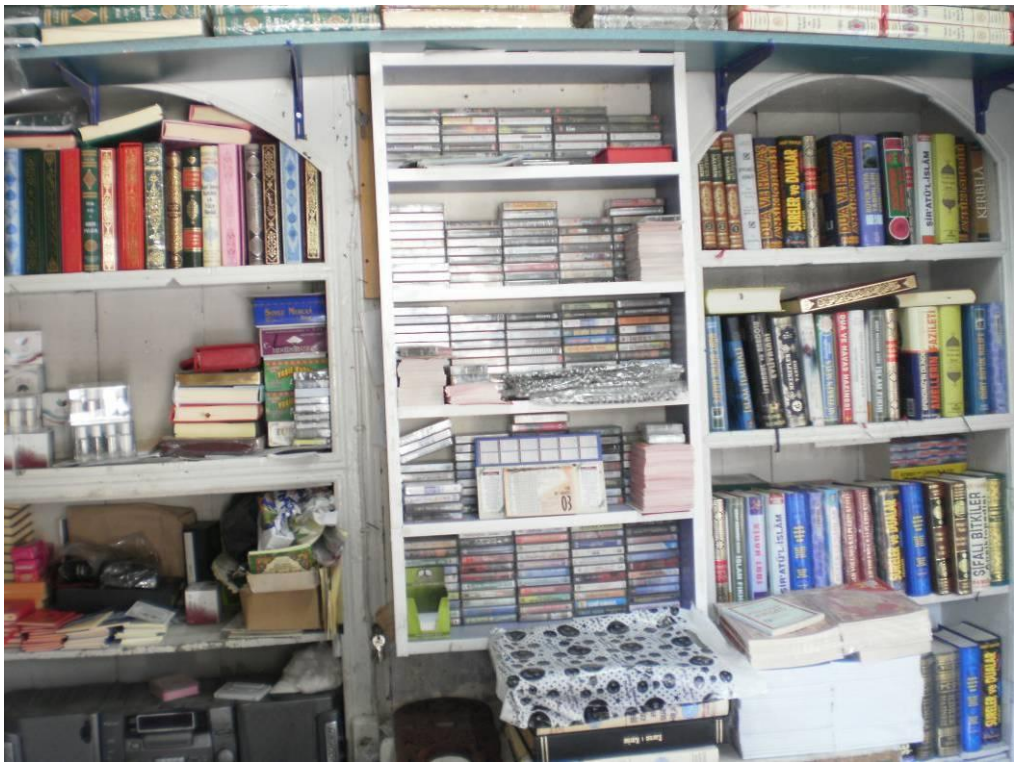
Fotoğraf 95. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin güney cephedeki basık kemerli giriş kapısının görünüşü

Fotoğraf 96. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin iç mekan görünüşü

Fotoğraf 97. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin iç mekânında yer alan basık kemer formlu ahşap kitaplıkların görünüşü

Fotoğraf 98. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi iç mekânın da yakın dönemde yapılan basık kemerli ahşap kitaplıkların görünüşü

Fotoğraf 99. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi giriş kapısının kuzey cepheden görünüşü

Fotoğraf 100. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin iç mekân kitap raflarının görünüşü

Fotoğraf 101. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi iç mekân tavanının görünüşü

Fotoğraf 102. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi kara mozaik zemin döşemesinin görünüşü

4.1.6. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 6

İncelenme Tarihi: Temmuz 2011

Yeri: İzmir merkez, Kemeraltı Çarşısının Hisarönü mevkiinde 899 sokak de yer almaktadır.

Konumuna Göre: Külliye muvakkithanesidir.

Caminin kuzeyinde yer alan, muvakkithaneye külliyeden açılan bir kapı ile girilmesine karşın, sokağa bakan pencerelerinin olması, hizmet bakımından külliyenin yanında sokak muvakkithanesi olarak nitelendirilmesine de neden olmuştur. (Fotoğraf 105-106-110-111; Çizim 55-56)

Yapım Tarihi: Camiinin yapımı konusunda kesin bir tarih ve kitabenin bulunmaması tarihlendirmede İzmir'i 1671-72 yıllarında gezmeye gelen Evliya Çelebiden öğrenmekteyiz[278]. Kompleksin ana yapısı olan camiyi Çelebi: H:1000/ M: 1591 yılına tarihlendirilmektedir[279]. Muvakkithane ise avluda yer alan şadırvan ile yakın bir tarihte yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir[280].

Kitabesi: Yapıya ait kitabe bulunmamaktadır.

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

---

[278] Evliya, Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Cilt: 9, İstanbul, 1966, s. 44-45.

[279] Gültekin, B., Hakkı**, İzmir Tarihi**, İzmir, 1952, s.56; Aktepe, M., Münir, "İzmir'in Hisar veya Yakub-Bey Cami'i", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul, 1973, s.90-91'de Geç Dönem İzmir Camileri hakkında önemli tarihsel bilgiler yer lamasına rağmen muvakkithanenin tarihi konusunda herhangi bir tarihlendirme söz konusu değildir. Yapının yanındaki kütüphaneden yola çıkarak tarihlendirmesi XIX. Yüzyılın sonlarına tekabül etmektedir;

[280] Polat, Sibel**, İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri**, Konya, 2011, s.7-8. (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)'de camiinin kuzeyinde yer alan muvakkithane ve kütüphaneden bahsedildiği ancak tarihlendirmenin yapılmadığı görülmektedir. Bunun yanında kuzey cephede yer alan iki adet şadırvanın 1876-1883 tarihli olduğu buradan hareketle de muvakkithanenin de bu tarihte yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: İzmir merkezde yer alna, dikdörtgen planlı, muvakkithane tek mekândan oluşmaktadır. (Çizim 57) Muvakkithaneye doğu cepheden düz atkı taşlı, tek kanatlı, alüminyum bir kapıdan girilir. (Fotoğraf 110) Kuzey-güney yönlü, tek mekândan oluşan, üzeri içten beşik tonoz dıştan ise kırma çatılıdır. (Fotoğraf 105,110-112) Muvakkithane kuzeyde ana caddeye bakan bir adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Muvakkithanenin batı cephesi tamamen, doğu cephesi ise giriş kapısı hariç sağırdır. Avluya bakan güney ve doğu cephe sıvalı olup, mermer söve ve lentolu giriş kapısının güneyindeki sütunçe ve üst bölümde yer alan yuvarlak pencereler bu cephelere hareketlilik kazandıran unsurlardır. (Fotoğraf 110-114-116-118; Çizim 59-60)

Ana caddeye bakan kuzey cephe muvakkithanenin en estetik bölümüdür. Bu bölümde yer alan, kaş kemerli silme içerisine yerleştirilen, düz atkı taşlı büyük pencere muvakkithaneden zamanı öğrenmek isteyenlere iyi hizmet verebilecek şekilde cepheye konumlandırılmıştır. Kırma çatılı muvakkithanenin köşeleri ise iç ve dış bükey silme ile hareketlendirilmiştir. (Fotoğraf 108-109; Çizim 59)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Dış cephesi çimento sıvalı olan yapının, ana yapım malzemesi sıva altında kaldığı için görülememektedir. Kırma çatılı üst örtüde kurşun, pencere doğramaları ve iç mekân zeminin de ahşap; muvakkithaneye girişi sağlayan kapıda ise alüminyum malzeme kullanılmıştır. Bunun dışında kapı ve pencerenin söve ve lentolarında mermer malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Muvakkithanenin iç mekânı alçı sıvalı olup, bel seviyesine kadar laminant parke ile kaplanmıştır. (Fotoğraf 110-114-115-116)

Süsleme Özellikleri: Kemeraltı Çarşısı'nın Hisarönü mevkiinde yer alan Hisar Camii Muvakkithanesi konum itibari ile külliye, işlev itibariyle sokak muvakkithanesi özelliği gösteren yapı mimari ve süsleme özelliği bakımından oldukça sadedir.

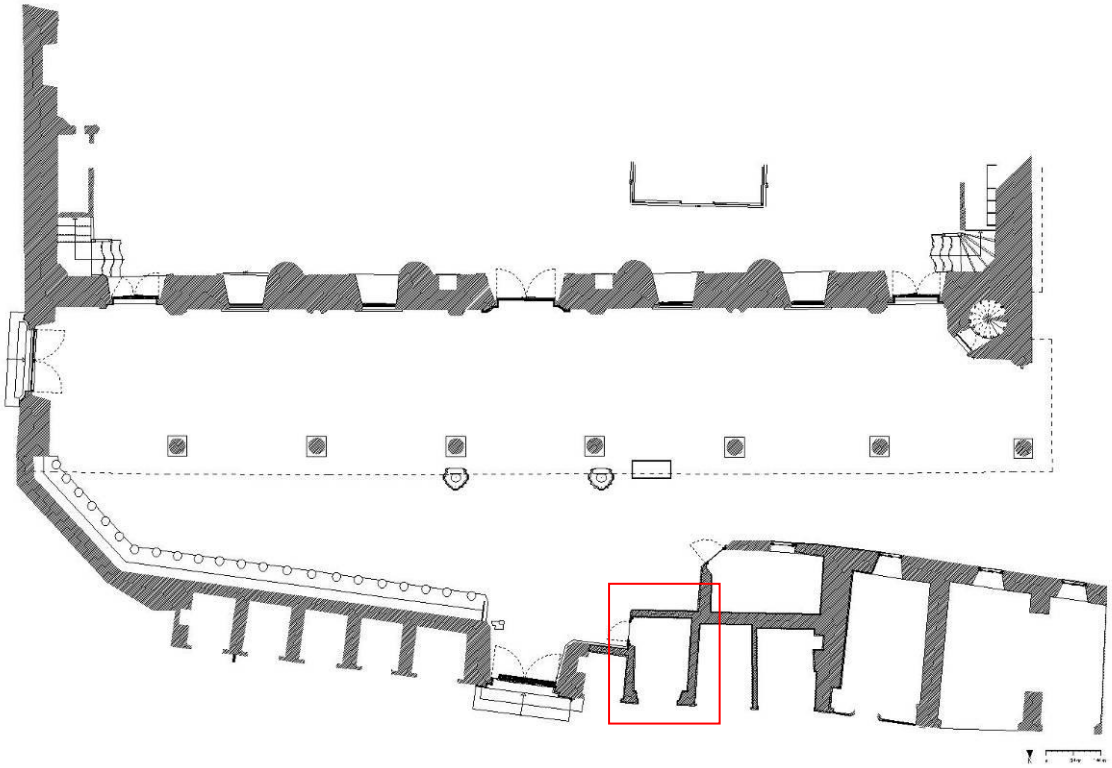
Yapıya giriş saplayan ana kapının güneyinde muvakkithanenin güneydoğu köşesine yer alan mermer sütunçe muvakkithaneyi hareketlendirirken; iç mekânda beşik tonozun ortasında alçı malzemeden kabartma tekniğinde yapılmış yıldız motifi yer almaktadır. (Fotoğraf 110-119-117)

Muvakkithanenin ana caddeye bakan kuzey cephesi ise kaş kemerle hareketlendirilmiştir. Kaş kemerin ucu kabartma tekniğinde yapılan "S" ve "C" kıvrımlı

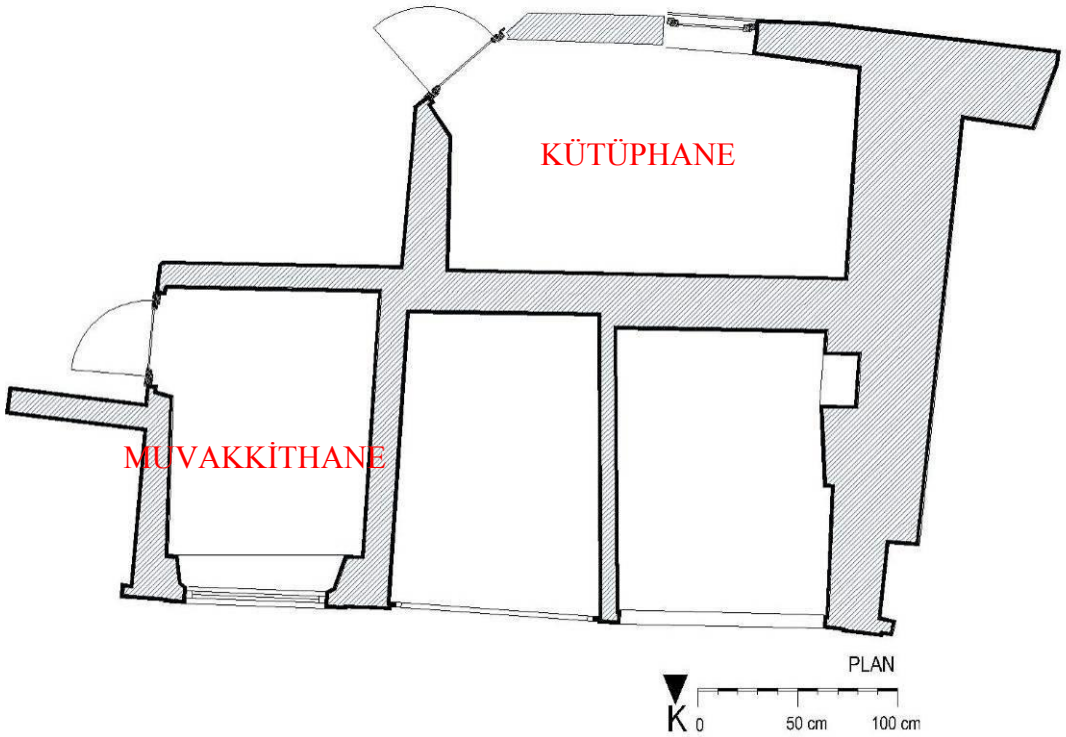
bitkisel kompozisyon dışında pencere ferforjeleri ve kemer içerisinde yer alan yuvarlak saat dış cepheyi hareketlendiren unsurlardır. (Fotoğraf 108-109; Çizim 59)

Günümüzdeki Durumu: Günümüzde müezzin odası olarak kullanılan muvakkithane yakın dönemde yapılan restorasyonlar ile gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmıştır. Hisar Cami 1813, 1881, 1927 ve 1980 yıllarında[281] onarım görürken en kapsamlı onarım ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2009-2011 yılları arasında onarılan kompleksin bu onarımlar sırasında muvakkithanenin dış cephe, üst örtü ve iç mekânında çeşitli onarımların yapıldığı bilinmektedir.[282]. (Fotoğraf 107,110-112)

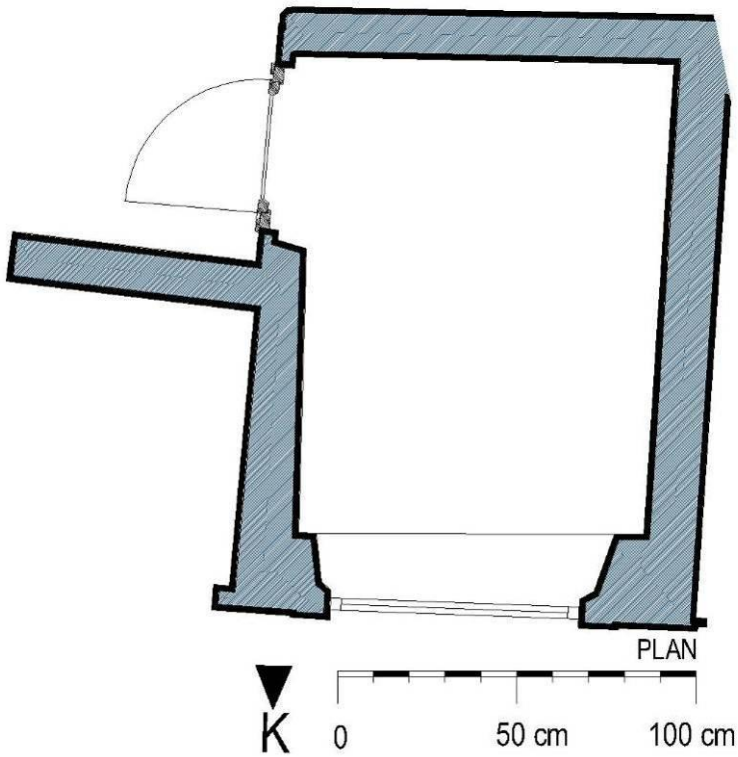
[281] Aktepe, M., Münir, **Agm.**, s.94-95.
[282]http://www.sondakika.com/haber-restorasyon-bitti-izmir-in-tarihi-hisar-camisi-2586896/ (11/Mart/2011)

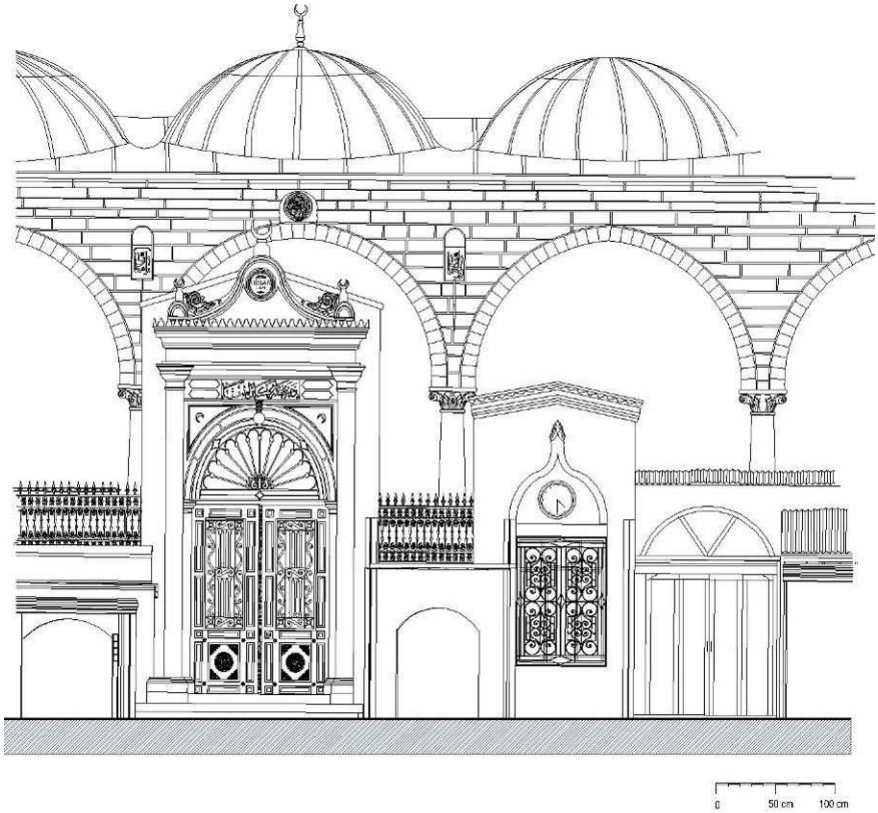
Çizim 55. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami'nin son cemaat yeri ve avlu etrafındaki yapı komplekslerinin görünüşü (Miraç Bozal'dan)

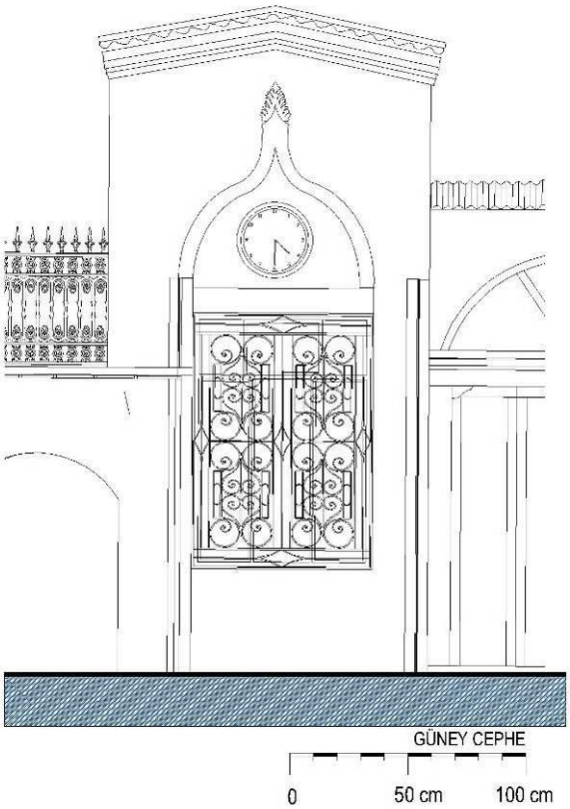
Çizim 56. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami'nin kuzeybatısındaki yapı kompleksi içerisinde muvakkithanenin konumu (Miraç Bozal'dan tadilen)

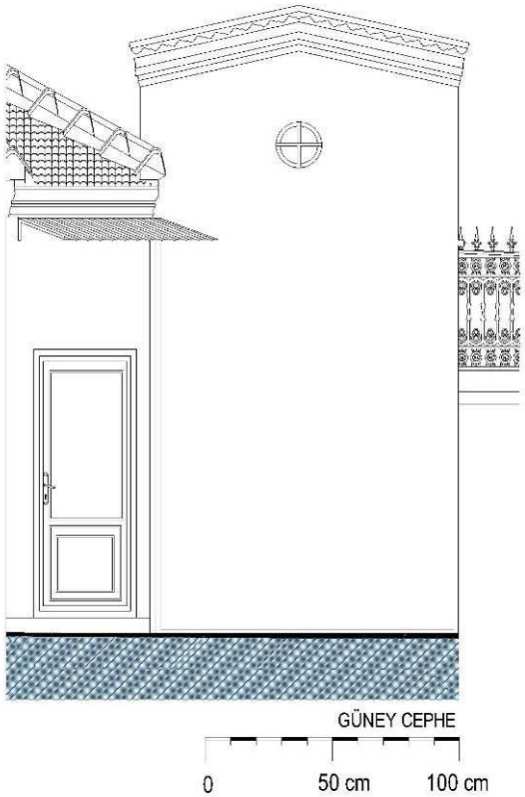
Çizim 57. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin planı (Miraç Bozal'dan tadilen)

Çizim 58. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin bulunduğu kuzey cephe (Miraç Bozal'dan)

Çizim 59. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin kuzey cephesi (Miraç Bozal'dan tadilen)

Çizim 60. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami muvakkithanesinin güney cephesi (Miraç Bozal'dan tadilen)

Fotoğraf 103. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami'nin 20. yüzyılın başlarındaki görünüşü
(Sevil Alihanoğlu Arşivinden)

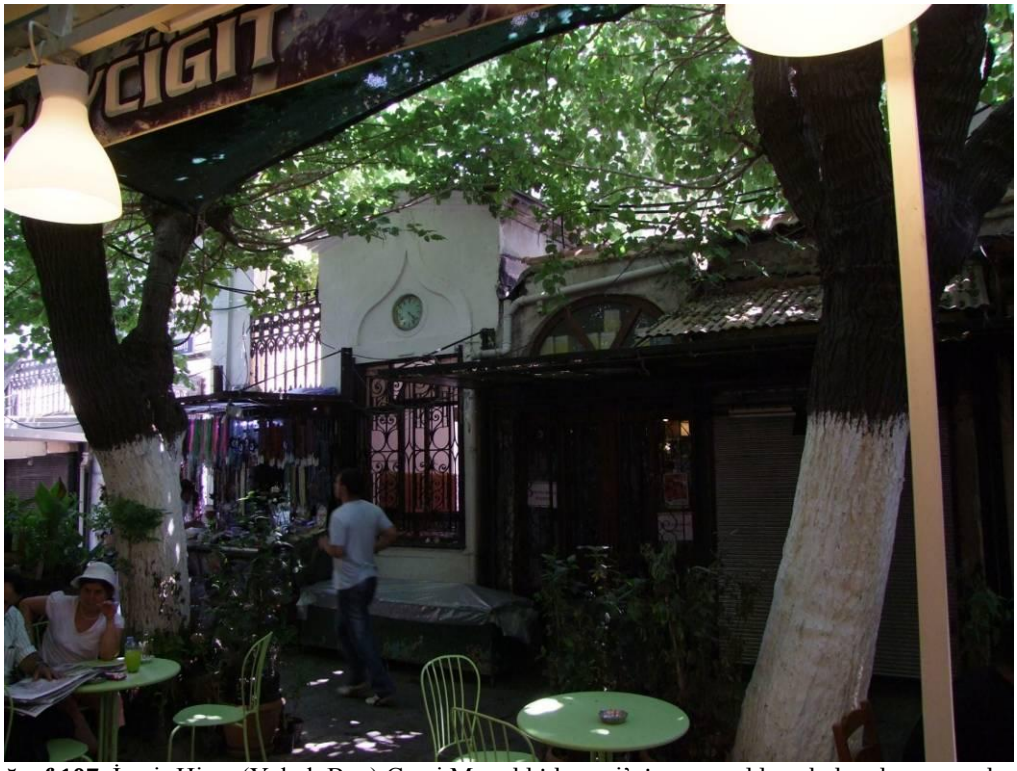
Fotoğraf 104. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami'nin 20. yüzyıldaki görünüşü

Fotoğraf 105. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami avlusundan muvakkithane ve kütüphane yapılarının genel görünüşü

Fotoğraf 106. Geçmişte de yoğun bir insan trafiği yaşanan, Hisarönü mevkiinin günümüz görünüşü

Fotoğraf 107. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin ana caddeye bakan kuzey cephesinin görünüşü

Fotoğraf 108. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin kuzey cephe görünüşleri

Fotoğraf 109. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin kuzey cephesinde yer alan kaş kemer ve içerisindeki saatin görünüşü

Fotoğraf 110. Hisar Cami avlusunun kuzeybatısında yer alan, muvakkithane ve kütüphanenin genel görünüşü

Fotoğraf 111. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin güney cephe görünüşü

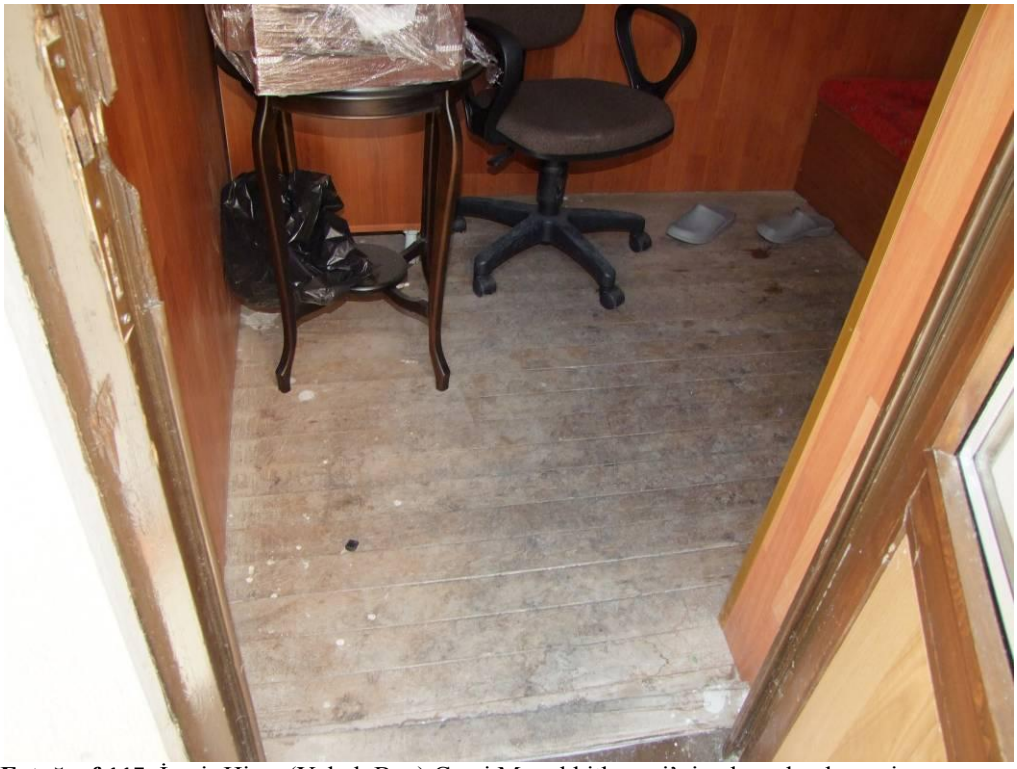
Fotoğraf 112. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin güneydoğu ve güney cephelerinin görünüşü

Fotoğraf 113. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin iç mekândaki tonozlu üst örtünün genel görünüşü

Fotoğraf 114. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin iç mekândaki tonozlu üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 115. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin ahşap kaplı zemin görünüşü

Fotoğraf 116. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin iç mekân pencere ve zemin döşemesinin görünüşü

Fotoğraf 117. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin tonozlu üst örtünün ortasında yer alan beş kollu yıldız motifinin görüşü

Fotoğraf 118. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin iç mekânında yer alan yuvarlak pencerenin görüşü

4.1.7. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 7

İncelenme Tarihi: Temmuz 2011

Yeri: İzmir merkez, Kemeraltı Çarşısında Hasanağa Mahallesi, Hisarönü Mevkii, 889 sokak da Şadırvanaltı adıyla anılan caminin batısında yer almaktadır.

Konumuna Göre: Külliye muvakkithanesidir.

Caminin batısında, kütüphaneye giriş kapınsın kuzeyinde yer alan, muvakkithanenin üst katta yer alması hizmet açısında külliye muvakkithanesi olduğunu göstermektedir. (Fotoğraf 119-120-121; Çizim 61-62-63)

Yapım Tarihi: Yapıya ait kitabelere göre Şadırvanaltı Camii 1630 yılında yapıldığı ve eskiden Niflizade[283], Bıyıklıoğlu[284] Camisi diye de anıldığı bilinmektedir. Şadırvanaltı Camii'nin birkaç defa yangından dolayı harap olduğu ve 1815 yılında onarıldığı kitabeden anlaşılmaktadır. Günümüzdeki mevcut şadırvan[285] ve üzerindeki barok kütüphane ve muvakkithanenin son şeklini kütüphanenin[286] yapıldığı, H:1250/M:1834-5 tarihinde aldığı şadırvan da bu tarihte yeniden onarım gördüğü şadırvana ait kitabenin son satırında yazan "Şadırvan dâr kütbün sâyesinde oldu pek ra'nâ" dan anlaşılmaktadır[287]. (Fotoğraf 131)

Muvakkithaneye ait kitabe olmamakla beraber kütüphane giriş kapısı üzerindeki yedi satırlık sülüs yazı ile yazılmış kitabenin beşinci satırında "Muvakkithane mülsak oldu dar-ül kütübe in himmetle" yazıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da muvakkithaneyi kütüphanenin yapıldığı tarihe veya sonrasına tarihlendirmek

---

[283] Aktepe, M., Münir, "Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 4-5, İstanbul, 1973, s.141'de Şadırvan Camisine Niflî-zâde Camii de denildiği ve bunun Kanuni Sultan Süleyman vakfı olduğu üzerinde durulmuştur.

[284] Aktepe, M., Münir, **Agm.**, s.140'da Biyıklı-oğlu caminin banisi olarak gösterilmektedir.

[285] Arık, Rüçhan, **Age.,** s. 49-51'de XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki batılılaşma dönemi mimarisinin tipik örnekleri arasına katıldığı anlaşılmaktadır. Fevkani iki katlı yapı olan caminin altındaki tonozlu geçit ile, önündeki şadırvan arasına kemerli ve tonozlu bir bağlantı kurulmuştur. Buradaki tonoza ve kemer alınlıklarına manzara resimleri işlenmiştir. Tonozun kilit noktasına büyük bir saat kadranı resmedilerek yüzey ikiye ayrılmıştır. Bu iki yan yüzeye de birer manzara tasvir edilmiştir. Yayında şadırvan üst örtüsünde görülen nesnel, bitkisel ve manzara kompozisyonlarının, renkleri ve yapım teknikleri hakkında etraflıca bilgilerde yer almaktadır.

[286] Eroğlu, Bahtiyar, **Age.,** s.77.

[287] Aktepe, M., Münir, **Agm.,** s.146.

mümkündür. Buna rağmen Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde[288] camii muvakkitliğine Hasan Efendi'nin getirildiği ile ilgili H:1112/M:1700 tarihli belgenin olması, burada günümüzdeki mevcut muvakkithaneden önce bir mekânın daha olduğu fikrini vermektedir. Çünkü verilen tarihte şadırvanın olmaması ve mevcut muvakkithanenin plan olarak da şadırvan üzerindeki süsleme kompozisyonlarından saat motifinin altına gelmesi bunu doğrulamaktadır. (Fotoğraf 119-125-126) O halde Şadırvanaltı Camiinde 1700'lü yıllarda da bir mekânın muvakkithane olarak kullanıldığı, bölgenin çok yangın geçirmesine bağlı olarak bu mekânında yok olduğu, işlevini ise günümüzdeki mevcut muvakkithanede sürdürdüğü ileri sürülebilir. Bunun dışında muvakkithane pencere ferforjelerinin, merdivenle girilen ana girişin solundaki pencere ferforjeleri ile aynı olması bize muvakkithane cephelerinin orijinalinde direk dışarıyla bağlantılı olması gerektiği fikrini vermektedir. (Fotoğraf 119-127-129; Çizim 66) Caminin kuzeyinde iç mekanda kalan muvakkithane pencere ferforjelerinin dış cephedeki pencere ile aynı olması bu fikri doğrular niteliktedir. Özellikle muvakkithanenin güney dış cephesinde cami duvarı ile bileştiği noktada yapılacak sıva raspası bazı muammaları ortadan kaldıracaktır. (Fotoğraf 129-135; Çizim 65)

Kitabesi: Muvakkithaneye ait kitabe olmamakla beraber kütüphane giriş kapısı üzerindeki yedi satırlık sülüs yazı ile yazılmış kitabede şu ibare yazmaktadır. (Fotoğraf 131)

Fiha kütübün kayyimen

Şeref buldu bi-lûtfillâh bu cây-i dil-küşâ şimdi. / Zehî vâlâ eserdir mevkı'inde böyle bî-hemtâ

Kapânî-zâde merhûm sıdk ile hâl-i hayâtında. / Li-vechil'l-lâh kodı hayrat içün vakf akçe-i mustavfa

Vüchû-ı birr ta'mir ettiği-çün vakf-ı mezbûru. / Bu dâr-ı kütbü etti zavcesile kızları inşâ.

Ulûm erbâbı gelsün hâll-i müşkil eylesün bunda. / Temessükle kitâbullaha bulsun feyz-i lâ-yuhsâ.

Muvakkit-hâne mülsak oldu dârü'l-kütbe himmetle. / Binâsı kaim olsun görmesün cevr-i felek aslâ.

---

[288] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 22/B /1112 (Hicrî), Dosya No:7, Gömlek No:659, Fon Kodu: Ali Emiri Mustafa II'de "İzmir'deki Niflizade Camii Muvakkitliği'ne Hasan Efendi'nin tayini hakkında adı geçen vakfın mütevellisi Hasan Efendi'nin arzı üzerine buyuruldu." yazmaktadır.

Delâletle olur be ecre nâil himmet erbâbı. / Husûsa bâniler cannât-ı adn içre bulur me'vâ.

Tekellüfsüz dedi tarihini Hâlid bu sûretle. / Yapıldı bin ikiyüz ellide matbû' müstesna

Sene 1250[289]

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak yapıya ait kitabeye göre İzmir'in tanınmış ailelerinden birine mensub bulunan Kapanî-zade, hâl-i hayatında Şadırvan Camii için bir miktar vakıf para bırakmış; karısı ile kızları da sonradan, bu caminin batı tarafındaki şadırvanın üzerine bir kütüphane ve muvakkithaneyi yaptırmışlardır[290].

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: İzmir merkez Şadırvanaltı Caminin batısında yer alan, kareye yakın dikdörtgen planlı yapı bir külliye muvakkithanesidir. Camiye giriş sağlayan "L" biçimli basamaklardan çıkılan caminin batısında kütüphane ve muvakkithane yer almaktadır. Muvakkithaneye batıdaki kütüphanenin kuzeyinden düz atkı taşlı, tek kanatlı, ahşap bir kapıdan girilir. (Fotoğraf 119-120,127-129; Çizim 61-64)

Tek mekândan oluşan, üzeri düz tavanlı muvakkithanenin kuzeyinde dışarıya, güney ve doğusunda caminin revaklı bölümüne açılan toplamda üç adet dikdörtgen pencere ile aydınlanmaktadır. Bu pencerelerden küçük olan kuzey pencere, yuvarlak kemerli büyük bir niş içerisinde yerleştirilmiştir[291]. (Fotoğraf 129-135; Çizim 64-66)

Yapının kuzey cephesi dışarı ile güney ve doğu cepheleri caminin revaklı bölümle ile irtibatlıyken, kuzey cephe kütüphane ile ortak olup sağırdır. Bu cephelerden cami iç mekânına bakan güney ve kuzey cephe kesme taş malzemeden yapılmış olup, orijinal ferforjeli pencereler ile de hareketlendirilmiştir. (Fotoğraf 129-130; Çizim 66)

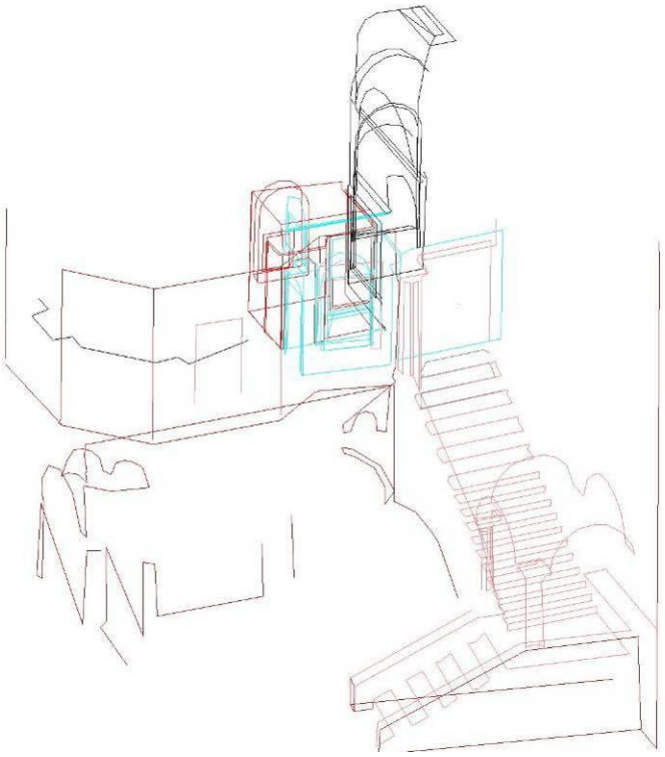
Yapım Tekniği ve Malzeme: Muvakkithanenin ana yapım malzemesi kesme taş malzeme olup, yer yer çimento sıva da kullanılmıştır. Özellikle pencere altı ve taş

[289] Aktepe, M., Münir, **Agm.**, s.142-143
[290] Aktepe, M., Münir, **Agm.**, s.143.
[291] Bu kemerli nişin orijinalinde pencere olması muhtemeldir.

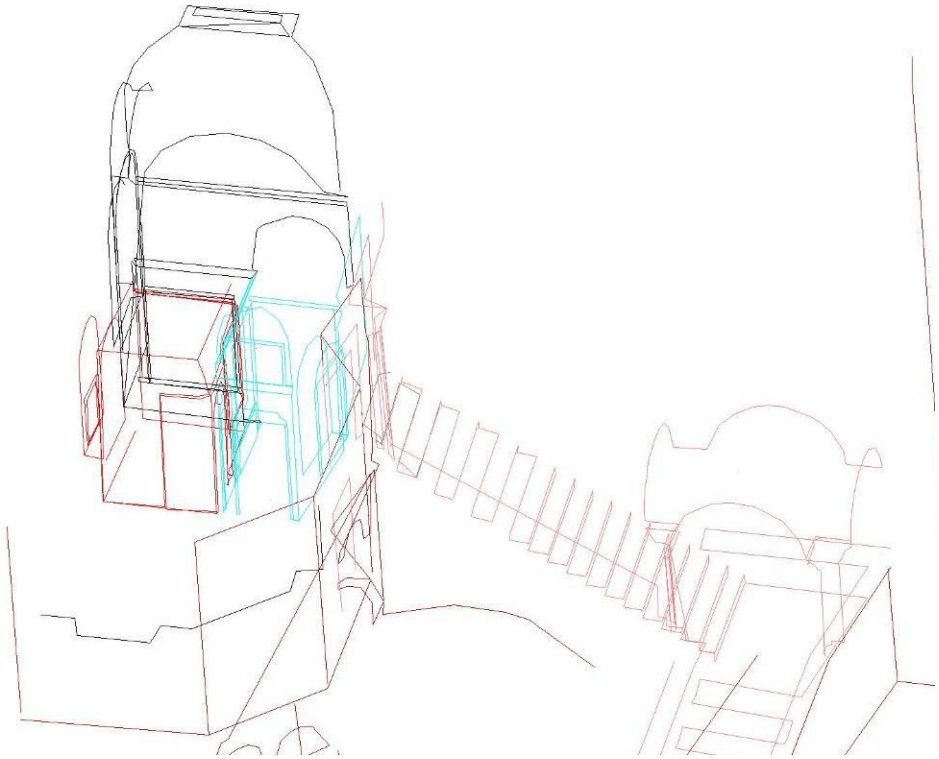
silmeli bölümden sonra çimento sıvanın kullanıldığı görülmektedir. (Fotoğraf 132-137; Çizim 66) Bu malzemelerin dışında muvakkithanenin taban ve tavanı ahşaptır. Yapının güney ve doğu cephelerindeki dikdörtgen pencerelerde yer alan orijinal geometrik desenli ferforjeler yapının cephelerine hareketlilik kazandırmaktadır. İç mekâna bakan bu pencerelerde bu şekilde bir kokulukların kullanılması da ayrıca dikkat çekici bir durumdur. (Fotoğraf 129-130; Çizim 66)

Süsleme Özellikleri: Süsleme bakımından oldukça sade olan muvakkithanenin orijinal pencere ferforjeleri ve üst bölümdeki silme yapının cephelerine hareketlilik kazandırmıştır. Bunun dışında iç mekânda süslemeye yer verilmemiştir. (Fotoğraf 129-130; Çizim 66)

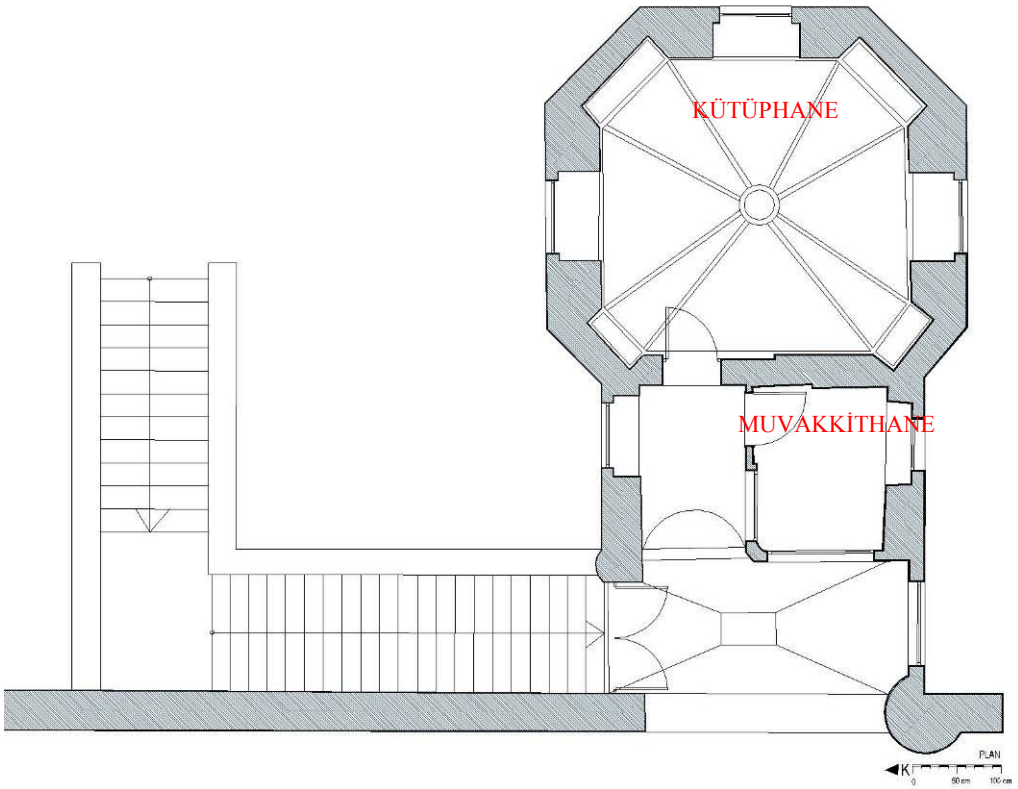
Günümüzdeki Durumu: İmam görevli odası olarak hizmet vermektedir.

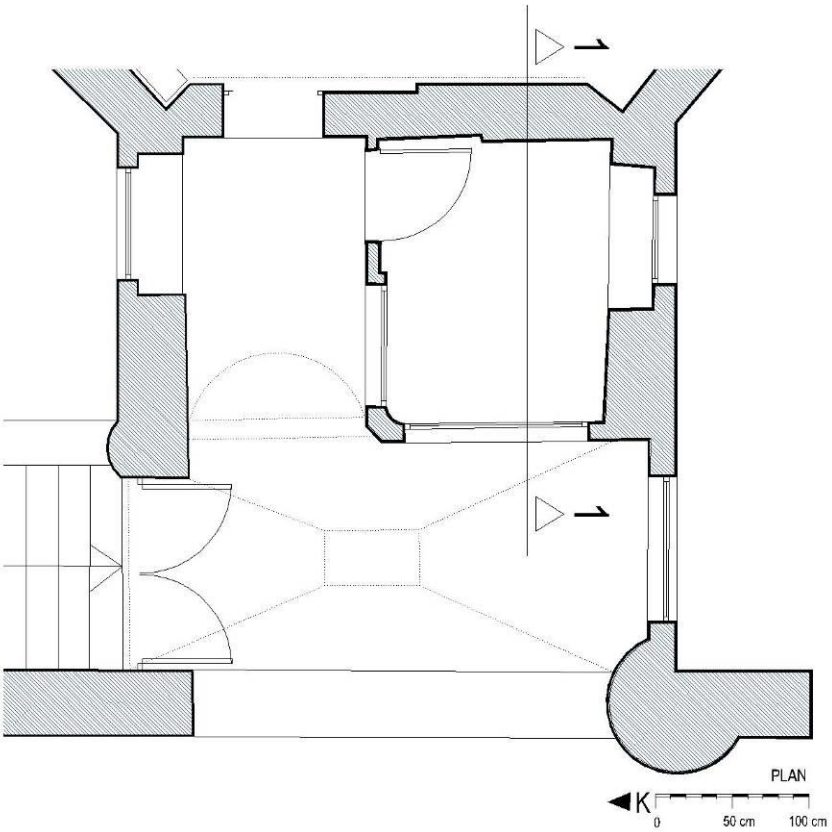
Çizim 61. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Kütüphane ve Muvakkithanenin Total Station ile alınmış üç boyutlu ölçümler

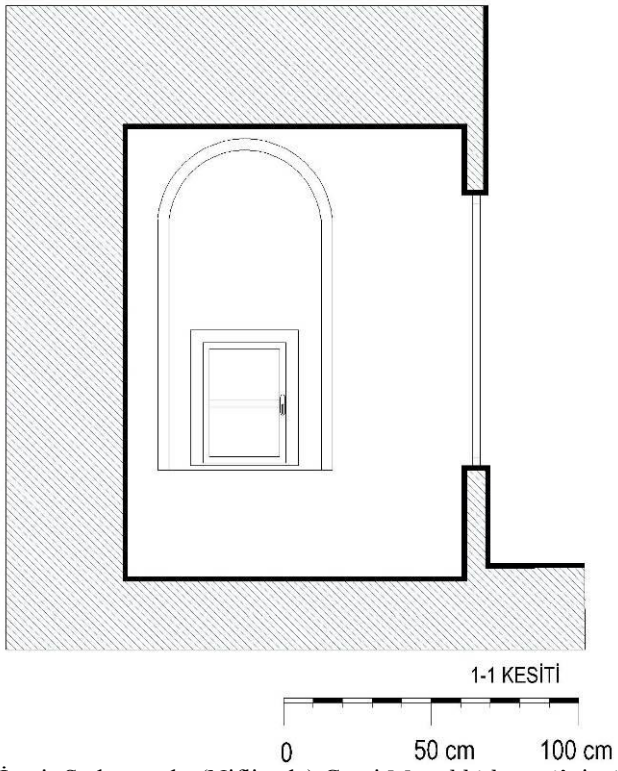
Çizim 62. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Kütüphane ve Muvakkithanenin Total Station ile alınmış üç boyutlu ölçümler

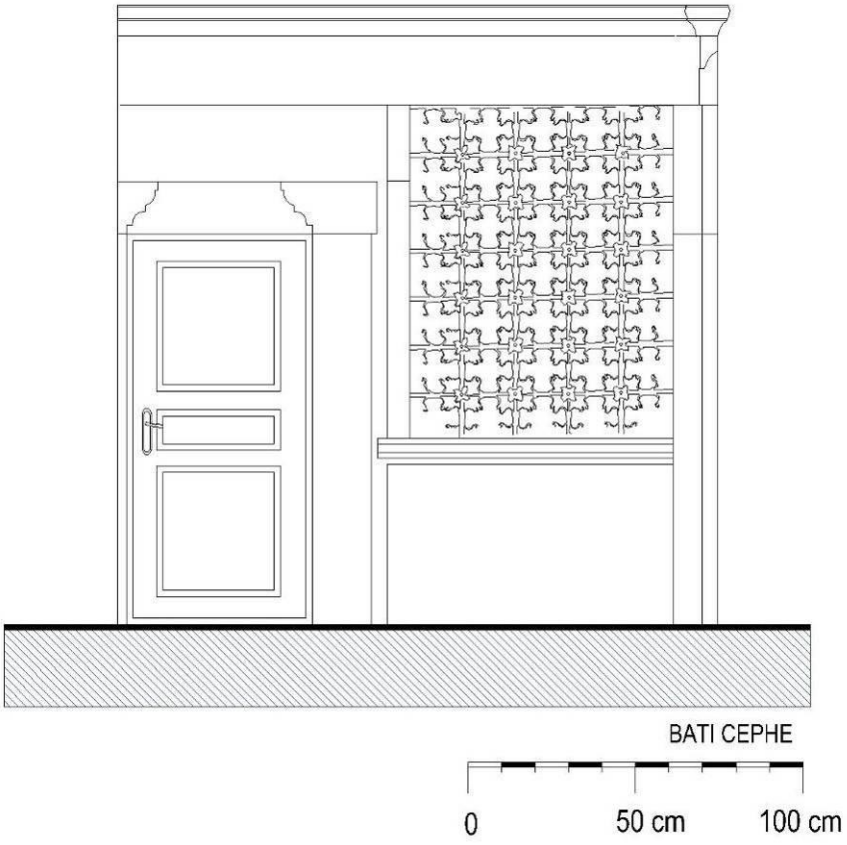
Çizim 63. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Kütüphane ve muvakkithanenin planı (Bahtiyar Eroğlu'ndan tadilen)

Çizim 64. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 65. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi'nin 1-1 kesiti

Çizim 66. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi'nin batı cephesi

Fotoğraf 119. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Caminin batısındaki şadırvan ve kütüphanenin görünüşü

Fotoğraf 120. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Caminin batısındaki muvakkithane ve kütüphaneye çıkışı sağlayan merdivenlerin görünüşü

Fotoğraf 121. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami'nin batısındaki şadırvan genel görünüşü

Fotoğraf 122. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Şadırvanının görünüşü

Fotoğraf 123. Şadırvanaltı (Niflizade) Cami şadırvanının üst örtüsündeki boyalı tezyinat ve yazı kuşağının görünüşü

Fotoğraf 124. Şadırvanının üst örtüsündeki boyalı tezyinat ve yazı kuşağının görünüşü

Fotoğraf 125. Muvakkithanenin alt hizasına gelen boyalı süslemeden yapılan saat motifinin şadırvanın tonozlu üst örtüsündeki bölümden görünüşü

Fotoğraf 126. Şadırvanın doğudaki tonozlu üst örtüsünde yer alan saat motifinin detaylı görünüşü

Fotoğraf 127. Şadırvanın üstünde yer alan muvakkithane ve kütüphanenin görünüşü

Fotoğraf 128. Caminin revaklı bölümünden muvakkithanenin doğu cephelerinin görünüşü

Fotoğraf 129. Muvakkithanenin güneydoğu cepheden görünüşü

Fotoğraf 130. Muvakkithanenin doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 131. Muvakkithanenin güneybatısında yer alan kütüphane giriş kapısı ve üzerindeki altın yaldızlı kitabenin görünüşü

Fotoğraf 132. Kütüphane ve muvakkithane kapılarının görünüşü

Fotoğraf 133. Total Station ile alınan üç boyutlu rölöve ölçümleri

Fotoğraf 134. Muvakkithanenin iç mekân güney cephe görünüşü

Fotoğraf 135. Muvakkithanenin kuzey cephesinde yuvarlak kemerli niş içerisinde yer alan pencerenin görünüşü

Fotoğraf 136. Muvakkithanenin iç mekânındaki çıtalı ahşap tavanın görünüşü

Fotoğraf 137. Muvakkithanenin iç mekân güney cephedeki kapı ve pencerenin genel görünüşü

Fotoğraf 138. Muvakkithane zemininin görünüşü

4.1.8. Kayseri Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 8

İncelenme Tarihi: Haziran 2009

Yeri: Kayseri ili, Melikgazi ilçesi, Cumhuriyet Meydanı'nda (Eski Sarayönü) 24 pafta, 245 ada, 2 parselde yer almaktadır. (Fotoğraf 143-145)

Konumuna Göre: Meydan muvakkithanesidir. (Fotoğraf 141-144)

Yapım Tarihi: Muvakkithane ve saat kulesinin yapım tarihin Mevlevi Şeyhi Ahmed Remzi Akyürek'in üzerine yapım tarihini düştüğü şiirinden çıkarılmaktadır. Şiirde aşağıdaki ifade yazmaktadır[292].

Gerekli Kayseri Şehrinde bir ziba çalar saat
Münebbih olmağa evkat-ı halkı rüz_u şeb hala
Cenab_ı Mir Haydar bende-i şah-ı keremperver
Muvaffak oldu olsun kad-ı cahı an-ba-an bala
Mücevher saatte benzetti Remzi yazdı tarihin
Yapıldı mevkiinde saat-hane pekalla 1322 (M. 1906)[293]

---

[292] Bizce muvakkithane saat kulesinden önce yapılmıştır. Çünkü halk arasında saathane olarak bilinen yapıda saat kulesidir. Şiirde adı geçen "*saat-hane*" kelimesi de bunu doğrulmaktadır. Bilindiği üzere 1906 tarihinin muvakkithane yapımı için çok geç bir tarihin olacağı zaten bu tarihlerde önemi azalan bu mekânların yerine de saat kulelerinin yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı'da alafranga saat 1912 yılı mayıs ayında başlayarak, orduda, devlet dairelerine ve resmi işlerde kullanılmaya başlanması, önemi azalan muvakkithaneler yerine saat kulelerinin yapılmasının habercisi de olduğu düşünülebilir. Yapının dış cephesine kabaca bakıldığında malzeme farkının olmaması bununla birlikte Ahmet Remzi Akyürek'in şiiri Acun, Hakkı, **Age.,** s.28'de; Duymaz, A., Şevki, **Age.,** s.163'te ;Özbek, Yıldıray; Celil, Arslan, **Age.,** s.762'de; Demir, Kaya, Nur, Ayşe, **Age.,** s.123'te Arslantaş, Fatma, **20.Yüzyıl'ın İlk Yarısında Kayseri'de Kamu Yapıları,** İstanbul, 2009, s.31'de (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Satoğlu, Abdullah, **Kayseri Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, s.369,328'de muvakkithanenin yapım tarihi konusunda yanlışa düşerek muvakkithane için geç bir tarih olan 1906 yılını vermektedirler. Oysa yapı dikkatlice incelendiğinde muvakkithane ve saat kulesinin birleşim yerlerinde dilatasyon hataları kendini göstermektedir. Her ne kadar saat kulesini yapan Tavlusunlu Salih Usta muvakkithanenin duvar derzlerini saat kulesine denk getirse de güney cephenin üst bölümdeki üçgen alınlığın saat kulesi tarafında bir anda kesilmesinin yanında bu cephenin batısında yer alan pencerenin aynısının simetrik olarak doğuda da olması gerektiği ancak muvakkithaneye sonradan bitişik yapılan saat kulesinden dolayı bu değişikliklerin yaşandı söylenebilir. Muvakkithanenin saat kulesi ile birleştiği doğu cephenin üçgen alınlığın iki kenarına yerleştirilen piramidal taş külahlardan güneydekinin bir bölümünün olmaması yani saat kulesinin yapılması ile muvakkithanedeki simetrik özelliğin bozulduğu görülmektedir. Ayrıca muvakkithanenin tüm cephe köşelerinde yer alan kademeli taş çıkıntılı rustik görüntü saat kulesi ile birleşim noktasın da yarım kaldığı, aslında duvar içinde bu rustik görüntünün devam etmesi gerektiği, bize saat kulenin sonradan yapıldığını açıkça gözler önüne sürmektedir.

Kitabesi: Yapıya ait kitabe bulunmamaktadır.

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin banisi bilinmemekle birlikte; saat kulesini banisi ise Kayseri Mutasarrıfı[294] olan Haydar Bey'in desteği ile yapımına başlanan saat kulesi ve muvakkithane[295] bizzat Şeyh İbrahim Efendinin (Belediye Reisi) nezareti altında tamamlanmıştır[296].

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemekle beraber Saat Kulesinin (Saathanenin) mimarı ise Tavlusunlu Salih Usta'dır[297]. Yapıldığı dönemde saat kulesi 26.00 liraya mâlolmuştur[298].

Mimari ve Plan Özellikleri: Kayseri merkez Cumhuriyet Meydanında yer alna, dikdörtgen planlı, muvakkithane bodrum artı zemin kattan oluşan bir meydan muvakkithanesidir. (Fotoğraf 143-144; Çizim 67-74-75) Kuzey cepheden iki basamaklı bir merdivenle çıkılan yapıya, yuvarlak kemerli, ahşap çift kanatlı bir kapıdan girilir. Her iki yanda bulunan dekoratif amaçlı renkli taştan yapılmış sütunçeler duvardan hafif dışarı taşırılarak muvakkithanenin giriş cephesi vurgulanmıştır. (Fotoğraf 147-154; Çizim 72)

---

[293] Çayırdağ, Mehmet, "Kayseri'de Sultan II. Abdülhamit Dönemi Bina ve Kitabeleri", **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri(11-12 Nisan 1996),** Kayseri, 1997, s.58; Duymaz, A., Şevki, **Age.,** s.163; Özbek, Yıldıray; Celil, Arslan, **Age.,** s.762.

[294] Naneci, Özlem, **Kayseri İli Ziyaret Yerleri**, Manisa, 2006, s. 24-25'de (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Bilim Dalın Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri merkezde yer alan Ulu Caminin (Camii Kebir) avlu bitişiğinde bulunan Genel Muvakkithane", "Kulhüve mevakiytü linnas oldu şahid" mısraının delaletinden de anlaşılacağı üzere, 1234 (1818) tarihinde Kayseri Mutasarrıfı Bekir Paşa tarafından bina ve inşâ edilmiştir.'' İfadesinin verilmiştir. Satoğlu, Abdullah, **Age.,** s.328'de eskiden zamanın tesbit ve tayini için kullanılan yer olarak Cami-i Kebir çeşmelerinin uç kısmındaki küçük bir kulubenin muvakkithane olarak hizmet verdiğini belirterek, Özlem Naneci'nin bilgileri ile örtüştüğü görülmektedir. Hatta **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Katalogları,** Tarih: 15/Ş /1305 (Hicrî) Dosya No:1335 Gömlek No:29 Fon Kodu: Şûra-yı Devlet Belgeleri'nde "Kayseri'de çarşı derununda Cami-i Kebir Muvakkithanesi açılıp elli kadar saatle sair şeyler sirkat olunup şu halin meydana çıkarılması istidasına dair." geçen belgeden de muvakkithane varlığı anlaşılmaktadır.

[295] Her iki yapının banisi olarak kabul edilen Haydar Bey'in aslında saat kulesinin banisi olduğu çünkü muvakkithanenin saat kulesinden önce yapılmış olduğu, yapı birleşimlerindeki dilatasyon hatalarından anlaşılmaktadır. Ancak eski muvakkithanenin bu tarihte büyük çapta bir onarım görmüş olabileceği buna bağlı olarak da her iki yapının banisi olarak Mutasarrıfı Haydar Bey gösterilmektedir.

[296] Çayırdağ, Mehmet, **Agm.,** s.58;

[297] Satoğlu, Abdullah, **Age.,** s.369.

[298] Satoğlu, Abdullah, **Age.,** s.433'de Tavlusun Kayseri merkez bucağa bağlı bir köy ilen, 1988'de Melikgazi ilçesine bağlanmıştır. Zaten Tavlusun'dan pek çok devlet adamı, şair ve usta yetiştirmiştir.

Tek mekândan oluşan, üzeri düz tavanlı, muvakkithane kuzeyde iki, güneyde bir adet sivri kemerli pencere ile doğu ve batıda ise bir adet yuvarlak kemerli toplamda beş pencere[299] ile aydınlatılmaktadır. (Fotoğraf 147-150; Çizim 67) Güneyden yedi basamakla inilen dikdörtgen planlı bodrumda kuzey ve güneye yerleştirilen birer adet pencere ile aydınlanmaktadır.

Muvakkithanenin dış cephe kesişim noktalarında, çıkıntılı bir büyük bir küçük rustik taş dizisinin yanında kapı ve pencerelerdeki renkli taş işçilik cephelere hareketlilik kazandırmıştır. (Fotoğraf 151-152)

Üçgen alınlıklı çatının içi; kuzey ve güneyde sağırken, doğu ve batıda dikine iki parçadan oluşan yuvarlak pencere yerleştirilmiştir. Pencerelerde parmaklıkların olmaması, güvercinlerin yuva yapabileceği düşüncesinden kaynakladığı söylenebilir. (Fotoğraf 149-150) Üçgen alınlıkların etrafı kademeli iki silme ile çevrilmiştir. Bunlardan altta yer alan beyaz taş silme, üstteki koyu renkli Kayseri taşından yapılmış silmeye kenetler, yardımıyla tutturulmuştur. (Fotoğraf 147-150) Bu kenetler, üçgen alınlıklara dikkatli bakıldığında görülebilmektedir. Yapının dört köşesine, üçgen alınlıkların kenarına gelebilecek şekilde yerleştirilen piramidal kesitli renkli taş külahlar cepheye estetik unsur kazandırmaktadır. Bu taş külahlardan saat kulesi ile birleşen bölümde ortadan ikiye bölünerek kullanılmıştır. Bu kullanım bize saat kulesinin muvakkithaneye sonradan ilave olunduğunun da bir kanıtıdır. (Fotoğraf 148-151-152; Çizim 70)

Muvakkithanenin güneydoğusunda[300] yer alan kare planlı saat kulesi zeminden 19 m. yüksekliktedir. Üç kademeden oluşan saat kulesinde kademeleri farklı renklerdeki dikdörtgen taş silmeler sağlamaktadır. (Fotoğraf 145-146; Çizim 70-73) Yapının üzeri sivri piramidal külahla örtülüdür. Külahın üzeri dikdörtgen şeklinde açıktır. Kuleye batıdaki renkli taşlardan oluşmuş yuvarlak kemerli kapıdan girilmektedir. Kulenin iç yüzü silindir şeklinde olup, ortası minare gibi bir çekirdek etrafında dolanan merdivenle üst kat çıkış sağlanır. Yapıya ait "Bernhard Zacharia Thurmuhren Fabrik Leibzig

---

[299] Demir, Kaya, Nur, Ayşe, **Age.**, s.125'te Muvakkithanenin pencere sayısını toplamda dört tane olduğunu söylemketedir. Aslında yapının kuzeyde iki, doğu, batı ve güneyde bir toplamda beş penceresi bulunmaktadır.

[300] Konuyla ilgili olan yayınlarda mekânlarla ilgili açıklama yapılırken ilk önce saat kulesi daha sonra ise muvakkithane açıklanırdı. Hatta verilen metinler içerisinde saat kulesi hakkında bilgilerin daha detaylı olduğu da gözden kaçmamıştır. Aslında tarihsel süreç içerisinde muvakkithanelerin önce yer aldığı bilinmektedir. Ancak muvakkithane kavramının Türk Mimarlık ve Sanat Tarihinde bilinen bir konu olmamamsından dolayı kaynaklarda yüzeysel geçilmiştir. Hatta Kayseri'deki muvakkithanenin saat kulesinden önce yapıldığı düşünülürse araştırmalarda konuya bağlı olarak önceliğin her zaman muvakkithaneden başlaması gerektiği kanısındayız.

markası taşıyan saatlerin yanın da çatının üzerinde, esen rüzgârın yönünü gösteren ok işaretli bir çubuk ve yönleri gösteren yazılar "sark, garb, cenup, şimal" yazılı dört çubuk ve bunların ortasında rüzgâr yönünü gösteren ok işareti vardır[301]. Kulenin saati ağırlıkla çalışmaktadır. Günümüzde saatin çanı çalmamaktadır. Fakat o dönemde saatin çanı geçmişte birinci çeyrekte bir, ikinci çeyrekte (yarım saatte) iki, üçüncü çeyrekte üç ve her saat basında dört defa vurur daha sonra saat kaç ise o kadar vururdu. Bu sayede burada çalışan muvakkit zamanı tayin ederdi. Kulenin zaman ayarı haftada bir kez yapılırdı[302]. (Fotoğraf 145-146; Çizim 71-72)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Meydan muvakkithanelerinden biri olan yapıda farklı malzemelerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Cephede ana yapım malzemesi olarak kesme taş, kapı ve pencerelerde ahşap, üst örtüde ise alüminyum saç malzemeleri kullanılmıştır. (Fotoğraf 144-145-146)

Kayseri ocaklarından çıkarılan taş malzeme: yapının beden duvarlarında ve etrafını çeviren korkuluklarda hem işlevsel hem de estetik amaçlı kullanılmıştır. Farklı renklerde kullanılan bu malzeme: cephelerde açık, yapı köşeleri ve pencere kemerlerinde koyu gri bunun dışında pencere ve kapı kemerlerinde de yer yer tuğla renkli taş kullanımı cepheleri hareketlendirmiştir. Cephelerdeki üçgen alınlıkların kenarlarına yerleştirilen piramidal taş külahlar çatı ile uyum içerisinde verilerek gözü yukarıya çekmektedir. (Fotoğraf 151-152)

İç mekân duvarları sıvalı olup, tavan etekleri kademeli silme ile çevrilmiştir. Yapının zemininde karo fayans malzemenin kullanıldığı görülmektedir. (Fotoğraf 153-154)

Muvakkithanenin güneydoğu köşesinde sonradan yapılan saat kulesi yer almaktadır. Kare planlı olan saat kulesinin ana yapım malzemesi muvakkithanede olduğu gibi kesme taştır. (Çizim 67) Cepheleri farklı renklerdeki taşlarla hareketlenen yapının üzeri alüminyum çinko malzemeden yapılmış sivri piramidal külahla örtülüdür. (Fotoğraf 145-146)

Süsleme Özellikleri: Süsleme bakımından sade olan muvakkithanenin en süslü bölümü muvakkithaneye girişi sağlayan kuzey cephedir. (Fotoğraf 147) Bu cephede süsleme üçgen alınlığın tepesinde adeta tacı andıran "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan

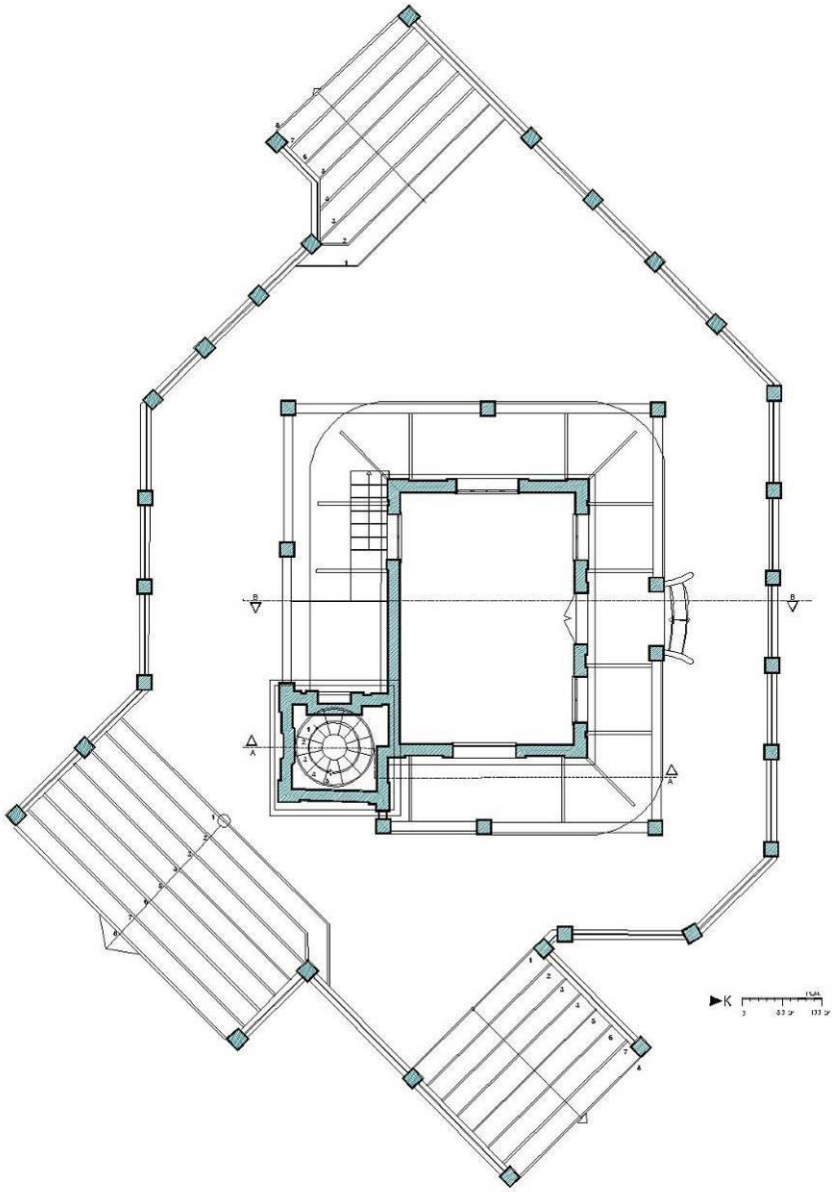
[301] Satoğlu, Abdullah, **Age.,** s.369.
[302] Acun, Hakkı, **Age.,** s.28-29.

ortada akant yapraklı bitkisel kompozisyon simetrik olarak üçgen alınlığın ucuna yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 147) Bunun dışında yapıya girişi sağlayan yuvarlak kemerli kapının kilit taşında da akant yapraklı kabartmalı bitkisel tezyinat neoklasik üslubu hatırlatmaktadır. Simetrik olarak giriş kapısının doğu ve batısındaki kare sütunların ortasında madalyon içerisinde, zemin oyma tekniğinde yapılan, bitkisel kompozisyon yer almaktadır. Bu kompozisyonun benzeri yarım olarak sütunun başlık ve kaide kısmına gelmeden kullanılmıştır. (Fotoğraf 155-156-157)

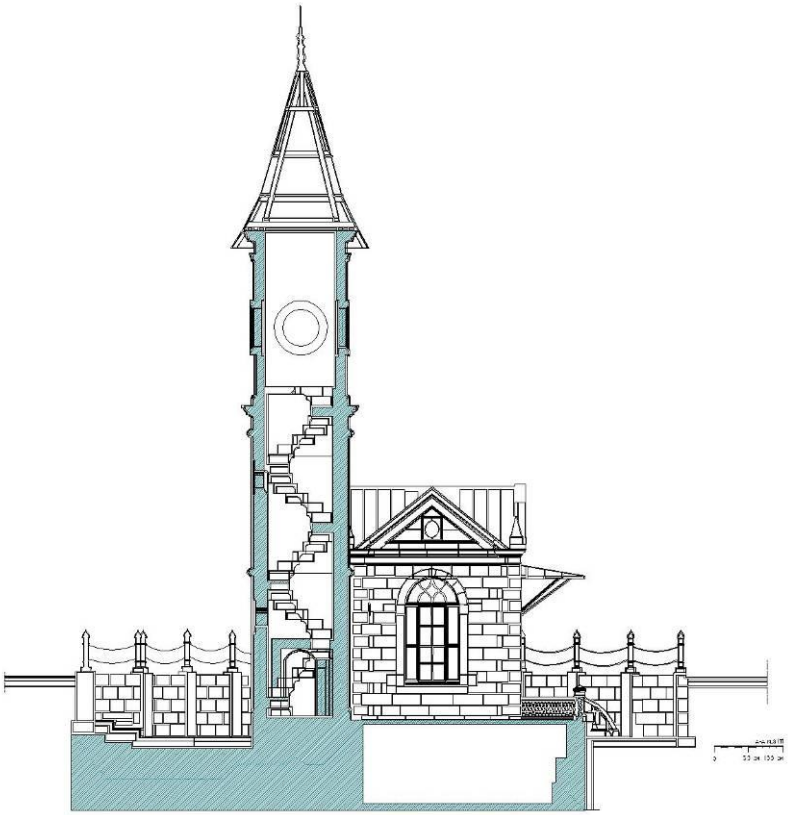
Yapının cephelerinde kullanılan renkli taş üslubu bize güney üslubunu hatırlatmasının yanında cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Böylece yapıda neoklasik üsluptan, barok, ampir üsluba kadar çeşitli mimari akımların etkilerinin görülmesinden dolayı yapıyı eklektik üslup özellikleri içerisinde incelemek mümkündür[303]. (Fotoğraf 147-148-149)

Günümüzdeki Durumu: Saat Kulesi yanındaki muvakkithanenin bir dönem Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Kayseri şube merkezinde Heyet-i Temsiliye'nin toplantı yeri olarak kullanılmıştır. Son yıllarda çeşitli kuruluşlara tahsis edilen muvakkithane önceki yıllarda Milli Mücadeleye ait resimler ve malzemelerin teşhir edildiği küçük bir müze haline getirilmiştir[304]. 13 Ekim 1924 yılında Atatürk'ün Kayseri'ye ikinci gelişinde eşi Latife Hanım ile muvakkithanede oturmuş halkın istek ve şikâyetlerini dinlemişlerdir[305]. Günümüzde hala şehrin merkezinde tarihi özelliğini koruyan yapı 2007 yılında restore edilmiştir. Şuan ise Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin Kay-Mek adı altında meslek edindirmek için açtığı eğitim kurslarının tanıtım ve irtibat bürosu olarak kullanılmaktadır.

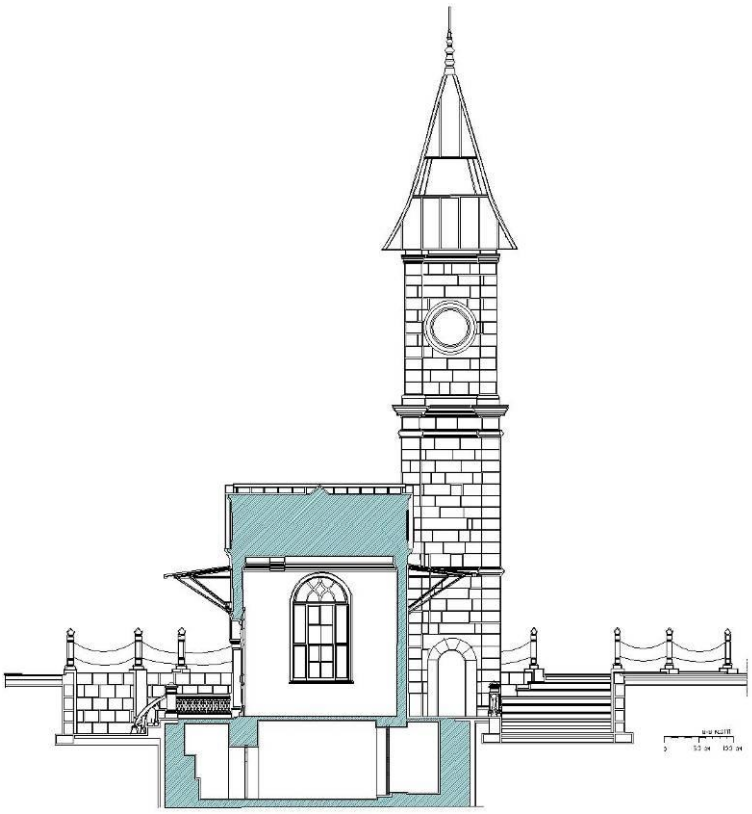
[303] Arslantaş, Fatma, **Age.**, s.33.
[304] Satoğlu, Abdullah, **Age.**, s.369.
[305] Acun, Hakkı, **Age.**, s.28.

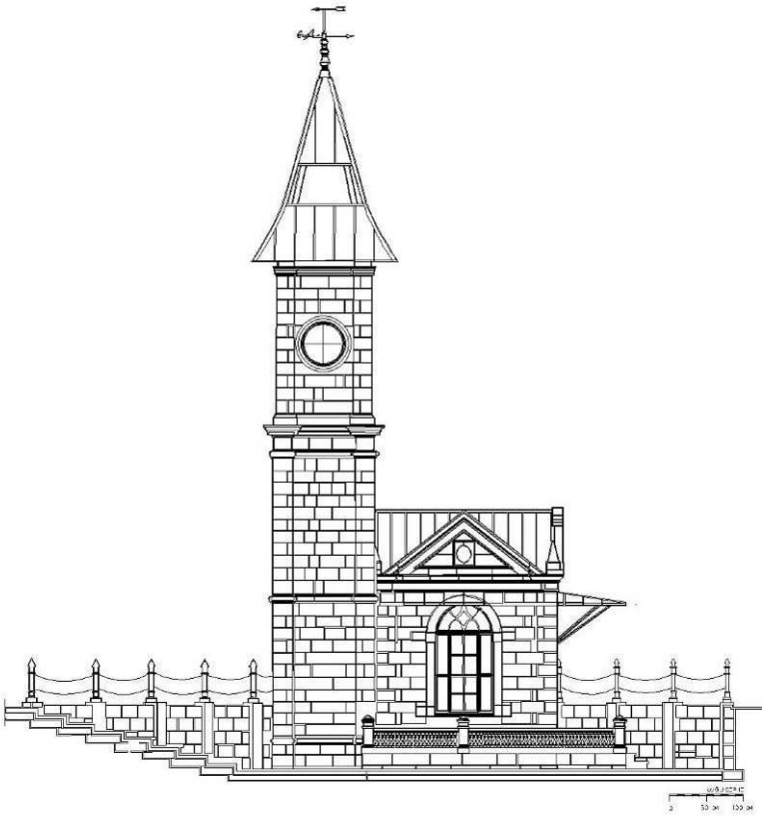
Çizim 67. Kayseri Muvakkithanesi'nin planı (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

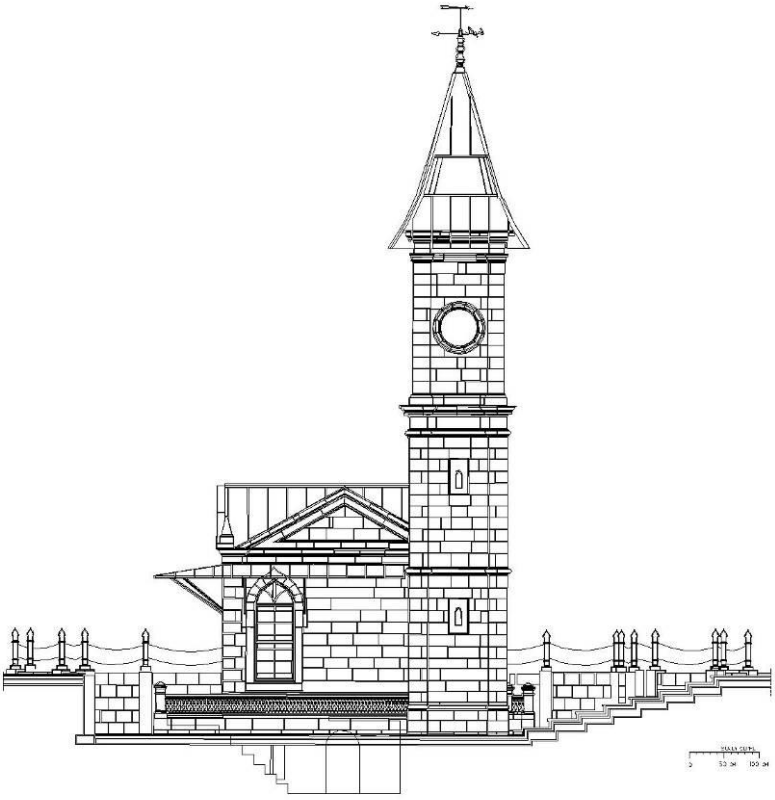
Çizim 68. Kayseri Muvakkithanesi'nin A-A kesiti (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

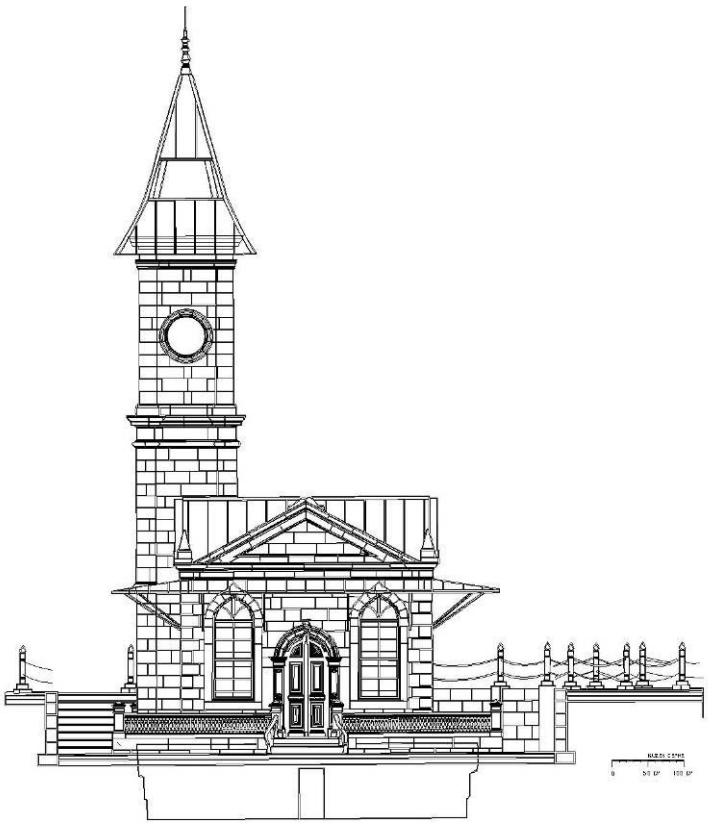
Çizim 69. Kayseri Muvakkithanesi'nin B-B kesiti (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

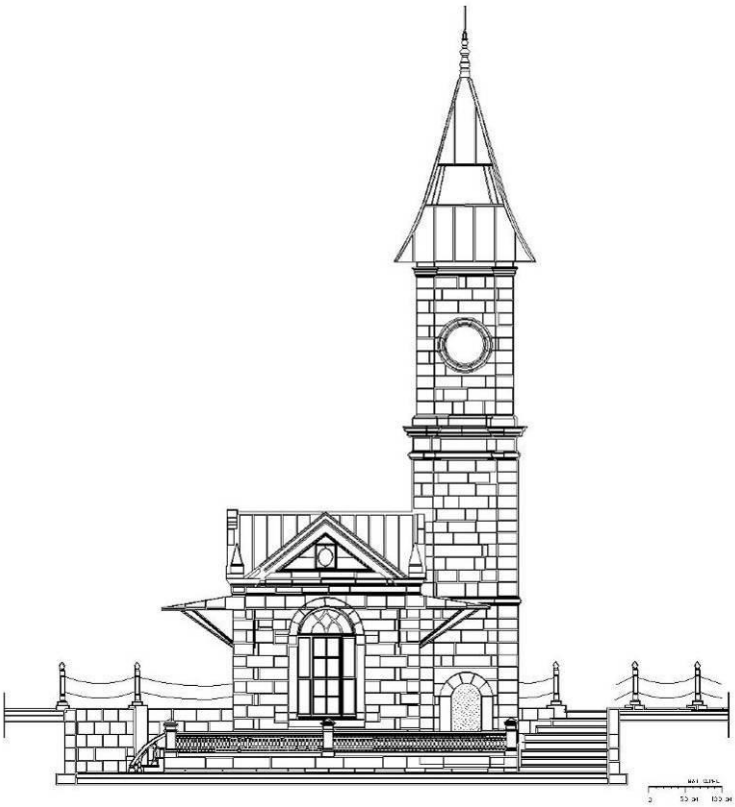
Çizim 70. Kayseri Muvakkithanesi'nin doğu cephesi (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 71. Kayseri Muvakkithanesi'nin güney cephesi (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 72. Kayseri Muvakkithanesi'nin kuzey cephesi (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 73. Kayseri Muvakkithanesi'nin batı cephesi (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 74. Kayseri Meydanı ve meydanın ortasında yer alan muvakkithanenin üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Çizim 75. Kayseri Muvakkithanesi'nin üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Fotoğraf 139. Kayseri Muvakkithanesi'nin 20.yy başlarındaki görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 140. Kayseri Muvakkithanesi'nin 1950'li yıllardaki görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 141. Kayseri Muvakkithanesi'nin 1930'lu yılardaki törende görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 142. Kayseri Muvakkithanesi'nin 1930'lu yılardaki törende görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 143. Kayseri meydanı ve meydanda yer alan muvakkithanenin genel görünüşü

Fotoğraf 144. Kayseri Muvakkithanesi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 145. Kayseri Muvakkithanesi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 146. Kayseri Muvakkithanesi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 147. Kayseri Muvakkithanesi'nin kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 148. Kayseri Muvakkithanesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 149. Kayseri Muvakkithanesi'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 150. Kayseri Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 151. Kayseri Muvakkithanesi'nin doğu cephe görünüşü

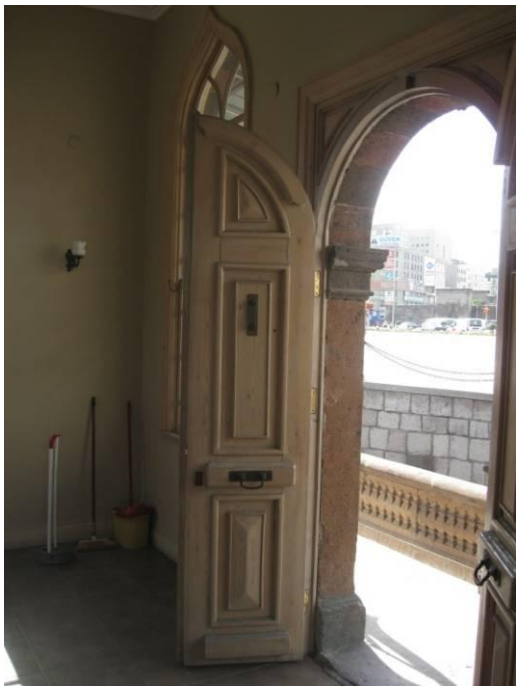

Fotoğraf 152. Kayseri Muvakkithanesi'nin doğu cephede kesilen piramidal taş külahın görünüşü

Fotoğraf 153. Kayseri Muvakkithanesi'nin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 154. Kayseri Muvakkithanesi'nin kemerli giriş kapısının görünüşü

Fotoğraf 155. Muvakkithane giriş kapısı kilit taşı ve sövelerde yer alan bitkisel kompozisyonlu motiflerin görünüşü

Fotoğraf 156. Zemin oyma tekniğinde yapılan plastik süslemenin görünüşü

Fotoğraf 157. Muvakkithane giriş kapısı kilit taşındaki akant yapraklı plastik süslemenin görünüşü

4.1.9. Kütahya Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 9

İncelenme Tarihi: Nisan-Ekim 2009

Yeri: Kütahya merkez, Balıklı Mahallesi, Balıklı Caddesi üzerindeki Sadettin Cami'nin doğusundaki sokağın köşesinde 17 pafta, 92 ada ve 1 parselde yer almaktadır. (Çizim 76)

Konumuna Göre: Sokak muvakkithanesidir.

Yapım Tarihi: Sokağın köşesinde yer alan muvakkithaneyi H.1247 / M.1831 senesinde Kütahya mütesellimi kapıcı başı rütbesinden olan Halil Kamil Ağa yaptırmış ve bir sene sonra vakfiyesini tanzim ettirmiştir[306]. Muvakkithaneyi inşa ederken, Halil Kamil Ağa muvakkithaneye asılmak üzere bilvasıta padişahın tuğrasını istemiş ve meşhur hattatlardan Rakım Efendi'nin kalemi ile resmedilmiş bir tuğra[307] gönderilerek muvakkithanenin içine asılmıştır[308]. Bu belgeleri destekler nitelikte T.C. Başbakanlık

[306] Çarşılıoğlu, Uzun, Hakkı, İsmail, **Bizans, Selçuklu, Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul, 1932, s.134'te "Vakfiyeden... hala Kütahya mütesellimi dergâhı âli kapıcı başlarından hibülhayrat velhasenat ve agiülcennati vedderecat atufetlu, inayetlu Halil Kâmil ağa hazretleri ibni Mehmet Ağa meclisi şeri şerifi Ahmedî ve mahfeli dini münifi Muhammedide zikiri ati vakfına tescili mütevelli nasp ve tayin eylediği medinei mezburede me'zunı bilifta faziletlu esseyyit Abdürrahman Efendi ibni Osman mahzarında ikrari sahihi şeri ve itirafi sarihi meri idüb medinei Kütahya'da seadet camii şerifi kurbinde vaki bir taraftan kahveci bıdık oğlu Ali'nin kahve dükkanı ve bir taraftan tarikı has ve iki taraftan tarikı âm ile mahdut arsamı merhume Fatma hatun vakfına senevi iki yüz guruş mukataai kadîmeli ve üzerinde olan ebniyemi bahuccetti şeriyye şiraen yedimde mülk ve hakkım olan iki bab dükkanımı hedm ve yerlerine malim ile müceddeden bina ve inşa eylediğim etrafı yonmuş taş divar ile muhat ve üzeri ahşap ve sade nam ve beri çalar nam ve beri sade çalar ki ceman üç adet saat ile kezalik deruruna vaz ve frş eyleiğim yün memlû on dört çuha yastık ve üç çuha mak'at ve üç minder ve bir orta keçesi ve bir bakır mangal ve bir kula seccadesi ve yine atyebi mal ve enfesi menalimden ifraz eylediğim dört bin guruş nakdimı hasbeten lillahilmelikülehat ilâh. 1248 şaban 3 yazmaktadır."

[307] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 19/R /1248 (Hicrî), Dosya No:653, Gömlek No:31932, Fon Kodu: Hatt-ı Hümayun'da "Kütahya'da yaptırılan muvakkithaneye kitabe halinde tuğra konulmasına dair. Kütahya Mütesellimi Halil Kâmili mühriyledir." Arşiv kayıtlarında yer alan bilgide 1832/1833 tarihi Vakfiye tarihi ile hemen hemen örtüşmektedir.

[308] Çarşılıoğlu, Uzun, Hakkı, İsmail, **Bizans, Selçuklu, Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul, 1932, s.134'te "Halil Kâmilî Ağa'nın Anadolulu olduğu ve Koca Hüsrev Paşa'nın seraskerliği esnasında Kütahya'da onun ve sonra Rauf Paşa'nın mütesellimi olarak bulunduğu belirtilmiştir. H.1247 / M.1831 senesinde Mısır ordusunun vürudu üzerine çekilmiş ve Mısırlıların avdetini müteakip H.1248 senesinde muhassıllıkla tekrar Kütahya'ya geldiği belirtilmiştir. Halil Kâmil Ağa'nın Anadolu'nun pek çok yerinde üst düzey görevler yaptığı ve gittiği yerlerde de birçok eserin yaptırılması ve tamiratı konusunda emirler verdiği, bunlardan birinin de Kütahya Muvakkithanesi ve Kütahya Hamidiye Mahallesindeki Küpecik Caminin de tamiratı konusunda emirler verdiği bilinmektedir."

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndeki Osmanlı Arşiv Kataloglarında yer alan bilgide Saadet Camii yakınında yer alan muvakkithaneye berat verildiği hususunda durulmuştur[309].

Kitabesi: Kütahya muvakkithanesine ait kitabe sülüs hatla tahta bir levha üzerine yazılmış olup, bu kitabe muvakkithane içindeki iki büyük saat arasına asıldığı günümüzde ise bahsi edilen kitabenin nerede olduğu bilinmemektedir.

Günümüze ulaşamayan on bir beyitten oluşan sülüs kitabede şöyle yazmaktadır.

Medâr-ı şems-i şevket Hazreti Sultan Mahmud-ı Mağfurun
Zamanında cihan devrânın uydurdu nizâm üz're

Yed-i zabtında bezer rub'-i meskân tahta'i rub'a
Şemsten oldu bâlâ irtifâi ihtiram üz're

O şehinşâh bir zatı Keremkârı Emîr etti
Anadolu'da ahvali ibdı intizam üz're

Cenâb-ı Kâmil Ağa ki hemnâm Halilüllâh
Ender her rey'i hükm-i emr-i Sultan-ı enâm üz're

Hususa şehri Kütahya zatiyle şeref buldu
Olup a'lâ û adnâ sâyesinde şâdkâm üz're

O hâtem meşrebin âsâr-ı ihsanından ez cümle
Muvakkithane inşa etti gayet ihtimâm üz're

Ahâliye ne hoş bildirdi vaktin istikametle
Dediler dem bu dem saat bu saat merâm üz're

Hüdâ ikbâl ve ömrün eylesin efzûn devletle
Sayıldıkca adâd-ı saat-ı âlem tamam üz're

---

[309] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 19/Za/1261 (Hicrî), Dosya No:62, Gömlek No:3085, Fon Kodu: Cevdet Belediye'de "Kütahya'nın eski mütesellimi Halil Kâmili Ağa'nın Saadet Camii civarındaki muvakkithanesi muvakkitliğinin, mahlulünden ahara tevcihi ve ilk defa olarak berat verilmesi." hususunda durulmuştur.

Mücevherle yazılsın safha-i gerdûne tarihi
Muvakkithane hem devr-i felek oldu devam üz're[310]

Yaptıranı (Banisi): Kütahya Mütesellim Halil Kâmil Ağa'dır[311]

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Kütahya merkez Sadettin Cami'nin doğusundaki yer alan, ana cephesi çokgen planlı, tek katlı yapı bir sokak muvakkithanesidir. (Fotoğraf 166; Çizim 78-82) Batı cepheden tek basamaklı bir merdivenle çıkılan yapıya, basık kemerli, ahşap tek kanatlı bir kapıdan girilir[312]. (Fotoğraf 171; Çizim 83) Giriş kapısı iç ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. İç mekânı oldukça sade olan muvakkithanede en dikkat çekici bölüm ise üst örtüdeki kademeli bağdadi tavandır. (Fotoğraf 181; Çizim 79) İçten yuvarlak kemerli nişler içinde yer alan pencereler dışında yapının güney cephesinde dikdörtgen bir niş yer almaktadır. Bu nişlere devrinde faaliyet gösteren muvakkithanelerdeki zaman ölçer aletler konulurdu. (Fotoğraf 179)

Ana cephesi çokgen formlu muvakkithanenin üzeri yanlardan yukarıya doğru kademelenerek yükselen ve normal olan tavana yüzeyinden girinti yaparak farklı bir muvakkithane tavan uygulamasına gidilmiştir[313]. (Fotoğraf 175-180-181; Çizim 80-81)Yapının A-A ve B-B kesitinde bursa kemeri görüntüsü veren üst örtü dışarıdan geniş saçaklı, kırma çatılı olup; üzeri oluklu kiremitlidir[314]. Güney cephe sağırken; doğu cephe yukarıdaki tepe pencere hariç sağırdır. Yöreye özgü krem renkli düzgün kesme taş malzemeden yapılmış duvarlarda doğal şartlara bağlı olarak çeşitli bozulmalar meydana geldiği görülmektedir. (Fotoğraf 167-168; Çizim 78)

Muvakkithane kuzeyde çokgenin köşelerine yerleştirilen, yuvarlak kemerli dikine dikdörtgen formlu üç adet pencerelerin yanında batı cephede ise bir adet pencere

---

[310] Çarşılıoğlu, Uzun, Hakkı, İsmail, **Age.**, s.133'te kitabenin Osmanlıca yazımı yer almaktadır; Altun, Ara, **Agm.**, s.400-401'de kitabenin izahı yapılmıştır.
[311] Çarşılıoğlu, Uzun, Hakkı, İsmail, **Age.**, s.133.
[312] Altun, Ara, **Agm.**, s.400 de yapının giriş kapısının ahşap tablalı olduğunun belirtmektedir. Günümüzde de yatayda üç tablaya bölünmüş kapının eski fotoğraflarda tablalı oluğu görülmektedir. A. Yakupoğlu'nun 1945 yılında resmini yaptığı muvakkithanenin o yıllardaki görünümünü vermesi açısından önemlidir. Bu dönemdeki resimde Ana cephede pencere altlarındaki taş silmeli dikdörtgen tablanın bozulmalara maruz kalmadığı ve sanatçının süslemeyi tam bir şekilde çizdiği görülmektedir.
[313] Altun, Ara, **Agm.**, s.400 de muvakkithanenin üst örtüsü için ortada oval bir kubbe yapacak biçimde ele alınan bu tavanın kenarları 45º lik meyillerle duvarlara oturtulduğu belirtilmiştir.
[314] Altun, Ara, **Agm.**, s.400'de Dıştan kiremitle örtülü çatının içten bağdadi, boyalı bez tavan olduğu belirtilmiştir.

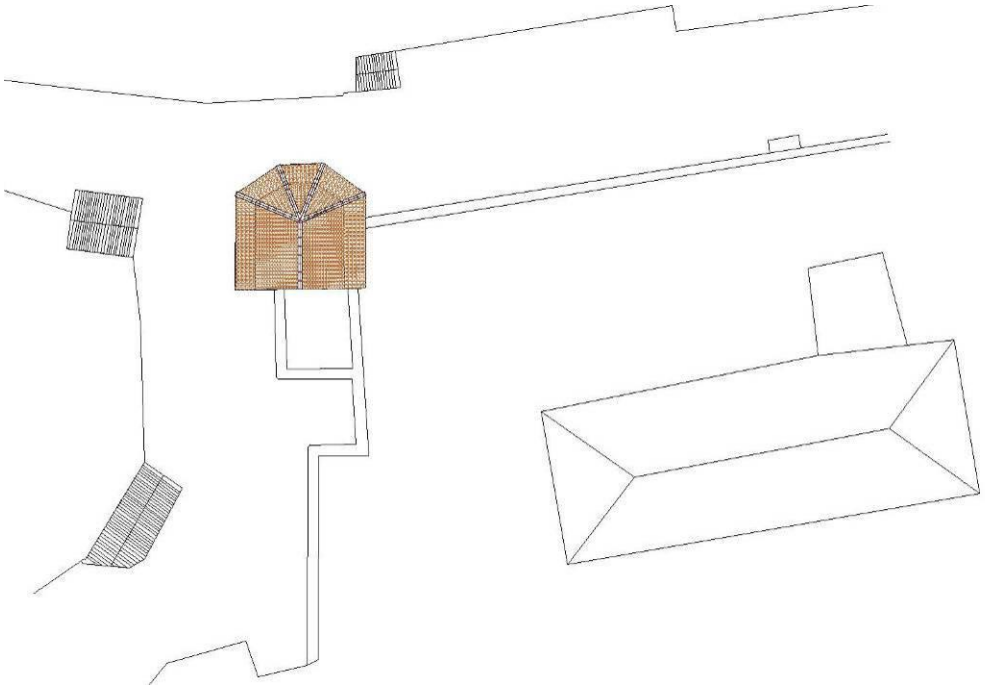
ile aydınlatılmaktadır. (Fotoğraf 169; Çizim 80-82) Bu pencereler sokaktan geçenlerin muvakkithane içindeki saatleri görebilmelerine imkân sağlayacak şekilde cephelere yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 158-167-168) Demir malzemeden yapılmış basit şebekeli, etrafı sütunçeli pencereler, başlık seviyesinden itibaren iç ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Pencerelerin altında ise dikdörtgen tablalı silmeler yer almak da ve bu silmelerin zemin bölümünde ise tabiat şartlarına bağlı olarak bozulmaların meydana geldiği görülmektedir. (Fotoğraf 160-169-170; Çizim 82-83)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Ana yapım malzemesi yöreye özgü kesme taş olan, yapının iç mekânın duvarlarının sıvalı olduğu; tavanlarda ise bağdadi malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Bu malzemelerin dışında pencere ve kapı doğramalarında ahşap; üst örtüde oluklu kiremit, pencere korkuluklarında ise metal malzemeye yer verildiği görülmektedir. (Fotoğraf 159-160-167-168-175-181)

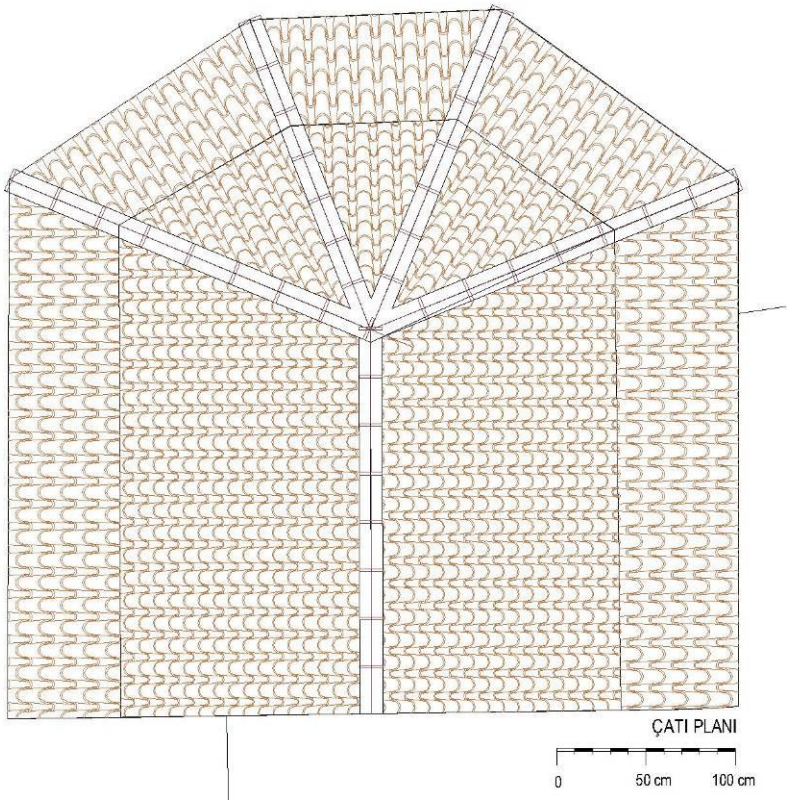
Süsleme Özellikleri: Süsleme bakımından sade olan yapın en hareketli bölümü ana cephesidir. Bu cephede yer alan sütunçe ve silmeler cephe hareketlilik kazandırmıştır. Bu hareketliliğin dışında iç mekân üst örtüsündeki kademeli elips tavan kendini göstermektedir. (Fotoğraf 169; Çizim 82)

Günümüzdeki Durumu: Günümüzde kırtasiye olarak hizmet veren[315] muvakkithanenin 1975 yılında boş ve kapalı olduğu; 1980'li yıllarda bakkal olarak hizmet verdiği bilinmektedir. Geçmişte Mustafa Fehmi Efendi'nin muvakkitlik yaptığı bu mekânda ramazan ayları iftar vakitlerinin belirlendiği buna bağlı olarak da muvakkithane önünde, kırmızı bayrak sallanır. Hisardaki topçunun bu bayrağı gördükten sonra topu attığı bilinmektedir[316]. Benzer uygulamanın Trabzon Ortahisar ve günümüze ulaşamayan Konya Sultan Selim Muvakkithanesinde de yapıldığı bilinmektedir.

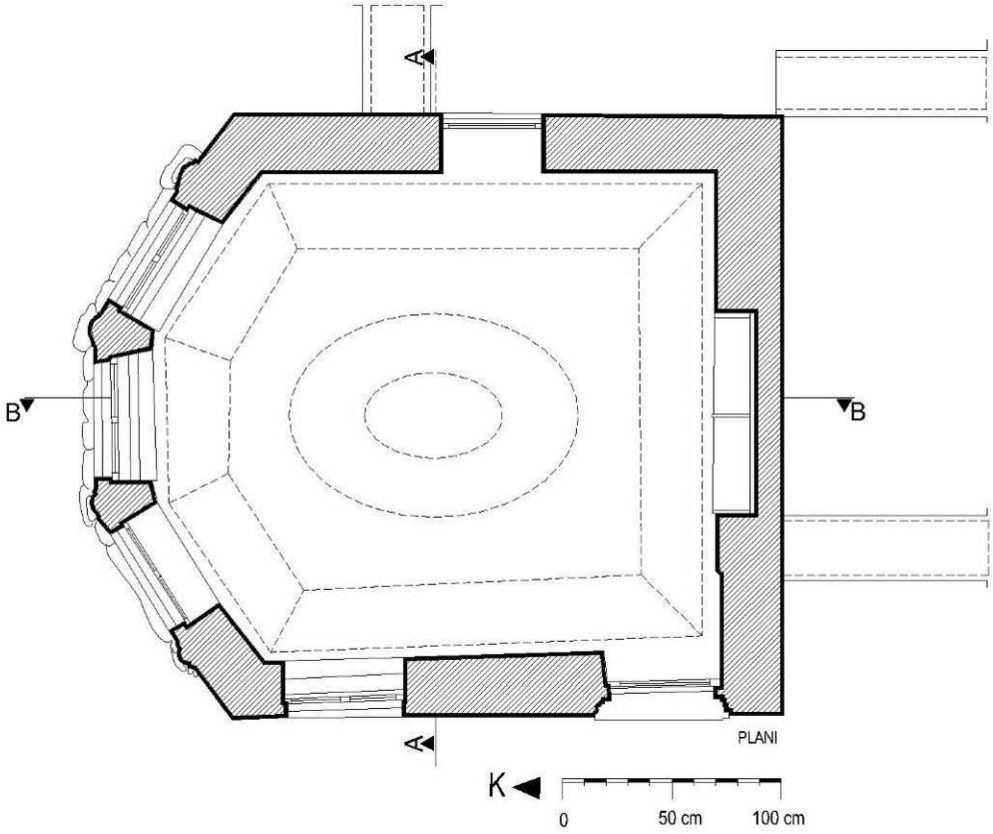
[315] Günümüzdeki kırtasiyeci olarak hizmet veren muvakkithaneyi Bilal Cicavoğlu işletmektedir.
[316] Özker, Zeki, "Kütahya'da İz Bırakanlar", **Kütahya Ekspres**, Kütahya, 23 Mayıs 2003, s.2.

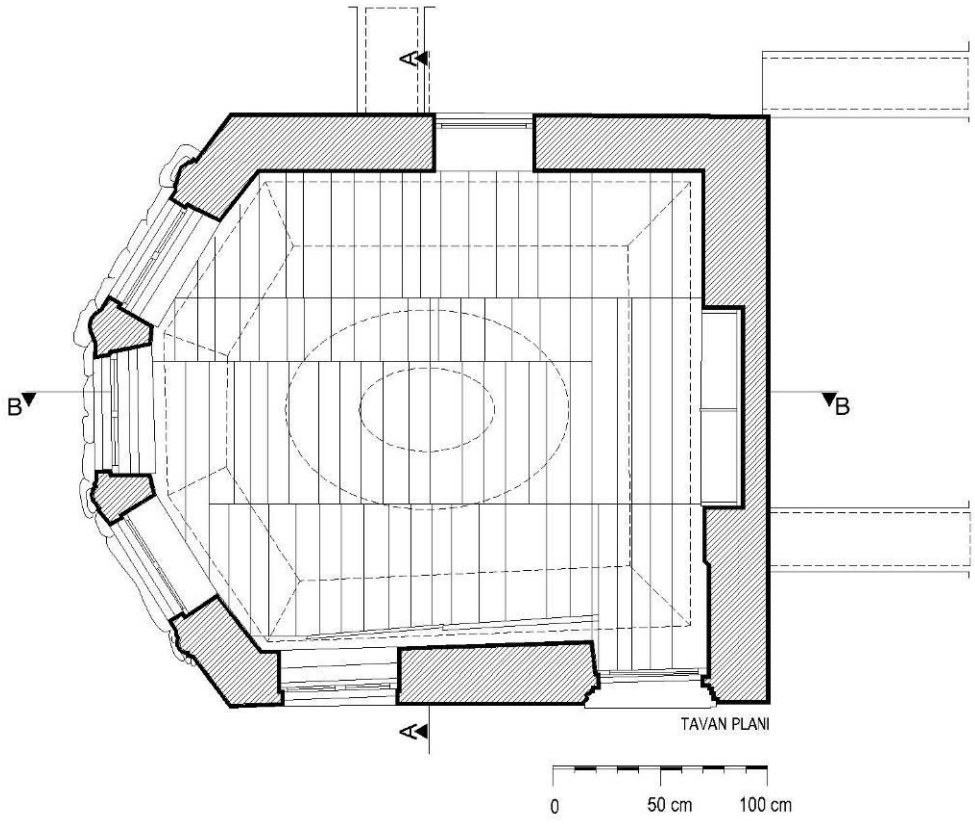
Çizim 76. Kütahya Muvakkithanesi'nin vaziyet planı (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

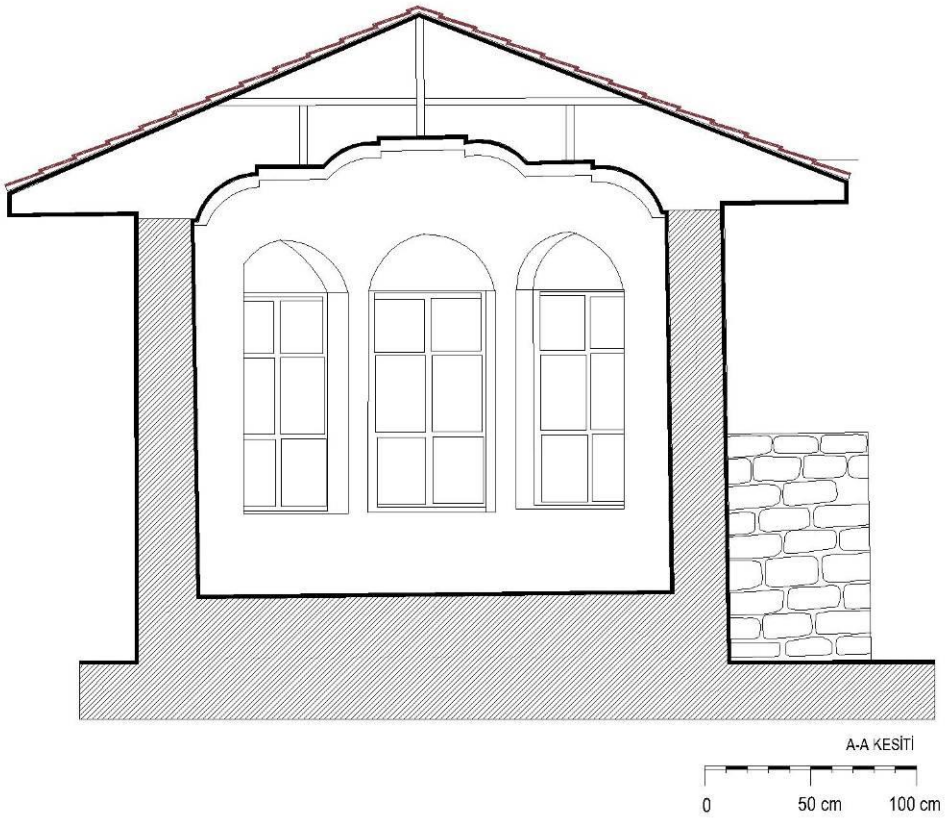
Çizim 77. Kütahya Muvakkithanesi'nin çatı planı (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

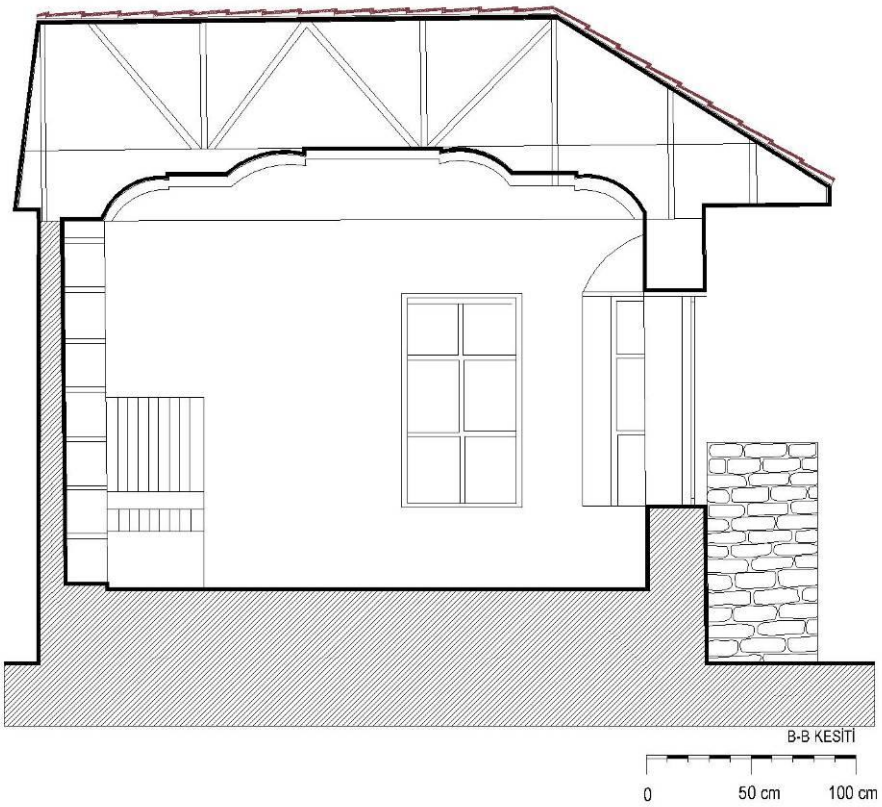
Çizim 78. Kütahya Muvakkithanesi'nin planı (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

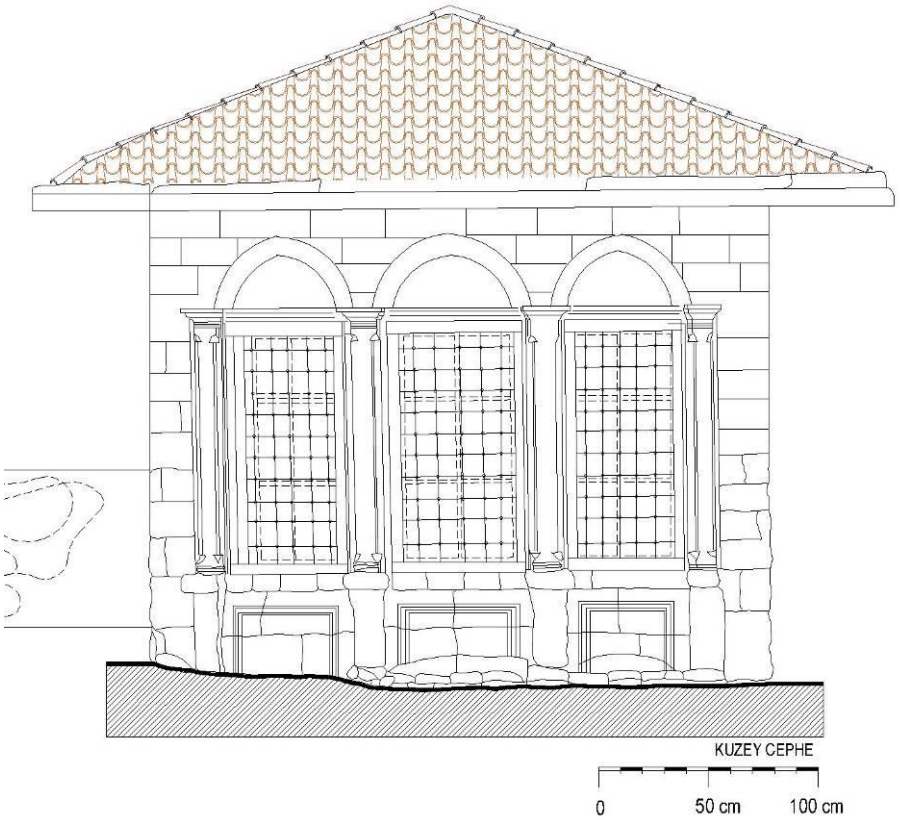
Çizim 79. Kütahya Muvakkithanesi'nin tavan planı (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

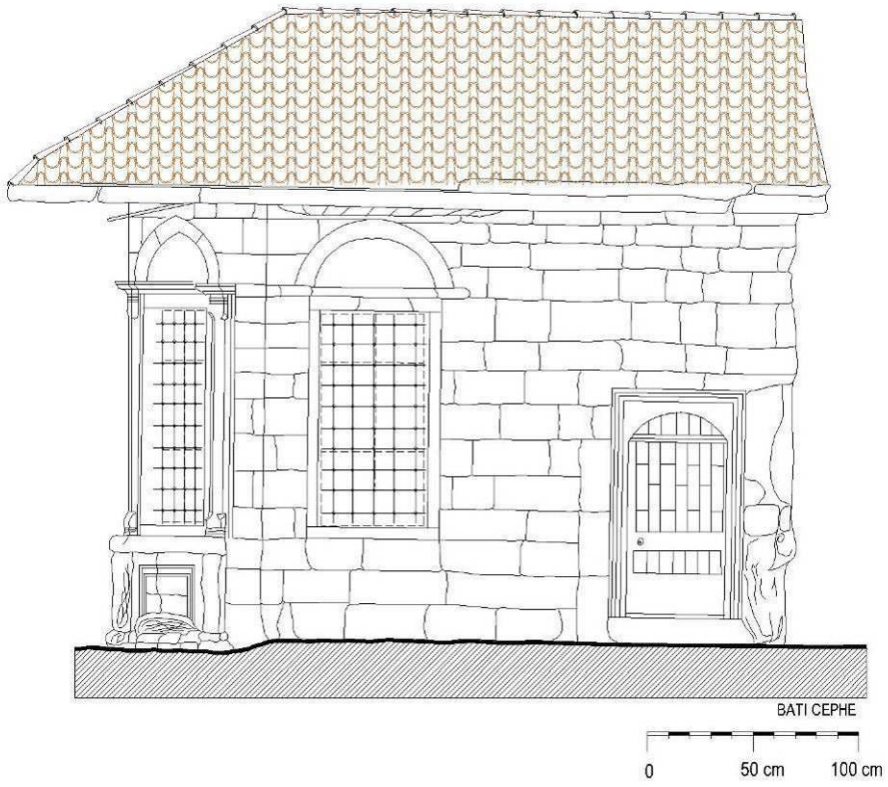
Çizim 80. Kütahya Muvakkithanesi'nin A-A kesiti (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 81. Kütahya Muvakkithanesi'nin B-B kesiti (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 82. Kütahya Muvakkithanesi'nin kuzey cephesi (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 83. Kütahya Muvakkithanesi'nin batı cephesi (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Fotoğraf 158. Kütahya Muvakkithanesi'nin 1945 yılındaki görünüşü (A.Yakupoğlu'ndan)

Fotoğraf 159. Kütahya Muvakkithanesi'nin 2007 yılındaki restorasyonlar sırasındaki görünüşü

Fotoğraf 160. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi ana cephenin görünüşü

Fotoğraf 161. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi ana cephenin görünüşü

Fotoğraf 162. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi kuzey cephenin görünüşü

Fotoğraf 163. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi doğu cephenin görünüşü

Fotoğraf 164. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi batı cephenin görünüşü

Fotoğraf 165. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi güney cephenin görünüşü

Fotoğraf 166. Kütahya Muvakkithanesi'nin sokaktaki konumunun görünüşü

Fotoğraf 167. Sokağın köşesinde yer alan Kütahya Muvakkithanesi'nin kuzeybatıdan görünüşü

Fotoğraf 168. Sokağın köşesinde yer alan Kütahya Muvakkithanesi'nin kuzeyden görünüşü

Fotoğraf 169. Kütahya Muvakkithanesi kuzey cephenin görünüşü

Fotoğraf 170. Kütahya Muvakkithanesi kuzey cephenin genel görünüşü

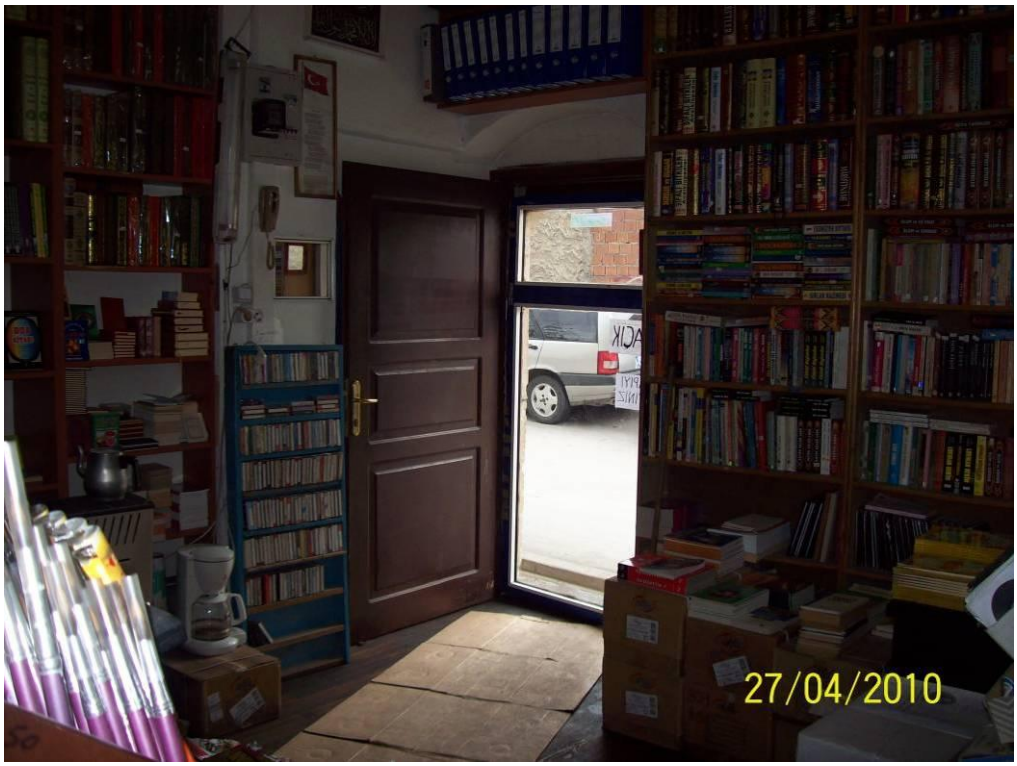
Fotoğraf 171. Kütahya Muvakkithanesi batı cephenin genel görünüşü

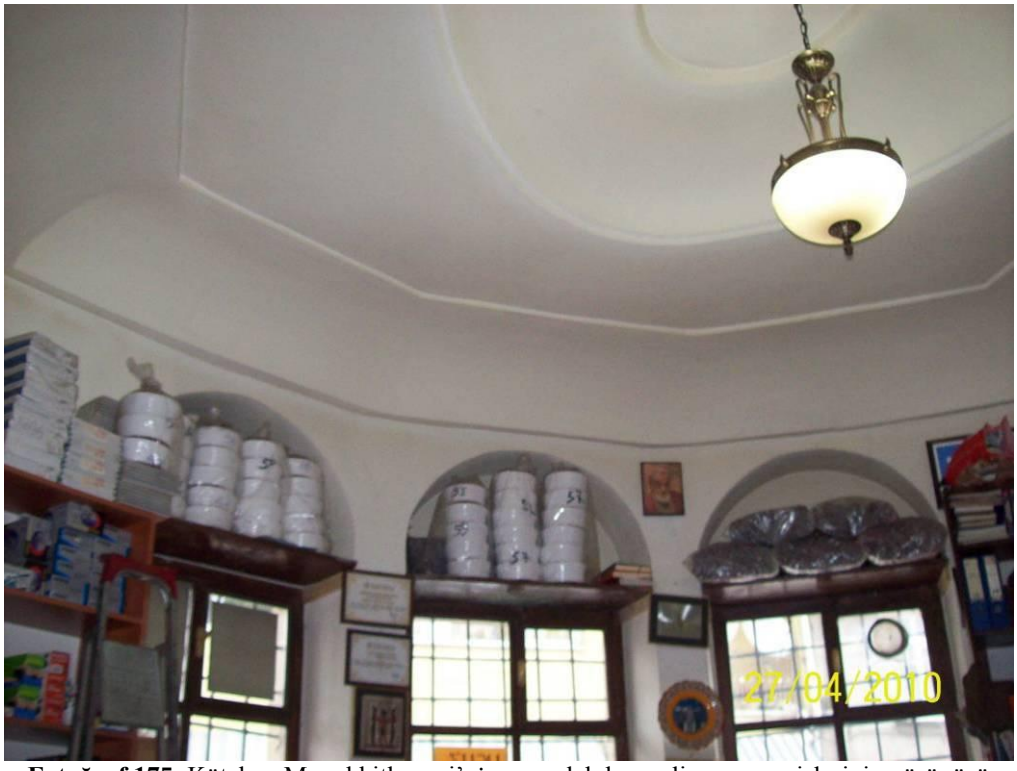
Fotoğraf 172. Kütahya Muvakkithanesi batı cephenin genel görünüşü

Fotoğraf 173. Kütahya Muvakkithanesi doğu cephenin genel görünüşü

Fotoğraf 174. Kütahya Muvakkithanesi'nin iç mekâna girişi sağlayan kapının görünüşü

Fotoğraf 175. Kütahya Muvakkithanesi'nin yuvarlak kemerli pencere nişlerinin görünüşü

Fotoğraf 176. Kütahya Muvakkithanesi'nin yuvarlak kemerli pencere nişlerinin görünüşü

Fotoğraf 177. Günümüzde kırtasiye olarak hizmet veren Kütahya Muvakkithanesi'nin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 178. Günümüzde kırtasiye olarak kullanılan muvakkithanenin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 179. Kütahya Muvakkithanesi'nin iç mekân kuzey cephesinde yer alan dikdörtgen nişin görünüşü

Fotoğraf 180. Kütahya Muvakkithanesi iç mekân üst örtüsünün görünüşü

Fotoğraf 181. Kütahya Muvakkithanesi iç mekân üst örtüsündeki kademeli bağdadi tavanın görünüşü

4.1.10. Muğla Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 10

İncelenme Tarihi: Kasım-Mayıs 2010

Yeri: Muğla merkez, Konakaltı ile Aras Mevkileri'ni birbirine bağlayan Camiikebir mahallesi, Saatli Kule Caddesi üzerindeki sokağın köşesinde 11 pafta, 79 ada ve 44 parselde yer almaktadır.

Konumuna Göre: Sokak muvakkithanesidir. (Fotoğraf 182-184)

Yapım Tarihi: Muğla şehir merkezinde bulunan kulenin, giriş kapısı ve çeşme üzerinde yer alan ve Muğla Saat Kulesi[317]: Dede İsmail Hakkı Efendi tarafından yazılan kitabesine göre, 1885 yılında Hacı Süleyman Ağa tarafından Mimar Konstantin Oğlu Filvari'ye yaptırılmıştır[318]. Kule, kare planlı, aşağıdan yukarıya doğru küçülen beş kat şeklinde düzenlenmiştir. Kulenin yanında yine Hacı Süleyman Ağa tarafından yaptırılan çeşme yer almaktadır[319]. (Fotoğraf 185-187; Çizim 84-85)

Muvakkithanenin saat kulesi ile aynı dönemde yapılmasına bağlı olarak Tokat Saat Kulesi ile benzer özellik göstermektedir. (Fotoğraf 242) Tarih olarak saat kulelerinin yapıldığı dönemde muvakkithanelerin önem kaybettiği bilinse de Muğla Saat Kulesi'ndeki muvakkithanenin kule ile aynı tarihli olması, yapıların yapıldığı tarihten kaynaklanmaktadır. Çünkü saat kuleleri genel olarak II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıl dönümü olan 1901 yılında yayınladığı bir ferman gereğince yapılmış olmasına rağmen Muğla Saat Kulesi bu fermanın yayınlanışından 16 yıl önce yani 1885 de yapılmıştır. Padişah fermanından önce yapılan bu saat kulesi bu yönüyle diğer

---

[317] Duymaz, A., Şevki, **Age.**, s.164.

[318] Yılmaz, Salih; Akça, Bayram, "Yaşayan Bir Tarih Muğla Saat Kulesi", **Safranbolu Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı**, Safranbolu, 2011, s.319-325.

[319] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 08/S /1306 (Hicrî), Dosya No:1375, Gömlek No:68, Fon Kodu: Şura-yı Devlet, "Muğla'da mekteb-i rüşdiye ve mevlevihane ve Menteşe'de mevlevihane, kütüphane ve muvakkithane inşası ile orada bulunan caminin tamiratına, Mekri, Kula, Alaşehir ve Menemen kasabalarında mekteb-i rüşdiye ve Turgudlu kazasında hastahane inşasına ve bunların masarifinin erbab-ı hamiyet tarafından tesviye olunacağına dair Meclis mazbatası."

Anadolu Saat kulelerinden ayrılırken, Süleyman Efendi'nin eşine duyduğu sevgi ve aşkın, bu eseri yapılmasında önemli bir etken olduğu da bilinmektedir[320].

Kitabesi: Muğla saat kulesine ait iki kitabe mevcuttur. Bunlardan birincisi yani ana kitabe dede İsmail Hakkı Efendi[321] tarafından yazılmış olup, giriş kapısı üzerindir. Altı satırlık mermer üzerine kazıma tekniği ile yazılan kitabe şöyledir. (Fotoğraf 190-191; Çizim 86)

Sahibül hayr Hacı Süleyman Efendi
Yine deryayı itâsını ikân etti zuhur

Bahusus aktar-ı ezhar vaktini ilân için
Bu mahalle bir muvakkithane yaptı bi kusur

Beldemizde misli nâmesbuk kebir çan saati
Avrupadan celbedince herkese verdi sürur

Kalmadı hiç ihtiyaç cep saati taşımaya
Aksi avaz ile alem vakti etti şuur

Hem ziya şevkiyle buldu mücevher tarihi
Geldi meydana muvakkithane bi evsa-ı vufur

Harrerehu İsmail Hakkı 1301 fi Şaban[322].

Saat Kulesinin doğu cephesinde kule ile aynı tarihli olan beş satırlık mermer üzerine kazıma tekniği ile yazılan kitabe şöyledir. (Fotoğraf 189-193; Çizim 87)

Kadızâde Hacı Süleyman Efendi zülkerem
Cuy-u cûda oldu deryayı inâyetten revan

---

[320] Yılmaz, Salih; Akça, Bayram, **Agm.**, s.319-325.
[321] Acun, Hakkı, **Age.**, s.32'de Kitabenin hattatı Dede İsmail Hakkı Efendi, 1831 Arapkir'de doğmuş, Bursa'da tahsil gördükten sonra Muğla'ya gelmiştir. Uzun yıllar muhasebe başkâtibi olarak vazife görmüş, Muğla Rüştiyesinde hocalık ve Şahidi Mevlevihanesinde de neyzenlik yapmıştır. 1906 yılında vefat etmiş, önce Şahidi Mezarlığına daha sonraları ise Yeni Mezarlığa defnedilmiştir.
[322] Acun, Hakkı, **Age.**, s.31; Yılmaz, Salih; Akça, Bayram, **Agm.**, s.322-323.

Bu sebili fisebilillah yapınca bir sebil
Teşnegân-ı Kerbela ervahı oldu şâdımân

Bu sebilin kâse kâse nûş oldukça suyu
Katresince ecr-ı nâma dût vire hem müsteân

Yapılınca bu sebil hem dedi ziya
En güzel mevkide oldu bu sebil ey teşnegân

Harrare İsmail Hakkı sene .....Mustafa[323]

Yaptıranı (Banisi): Muğla Belediyesi'nin ilk başkanlarında Hacı Süleyman Efendi tarafından 1885 tarihinde yaptırılmıştır[324].

Mimarı: Muğla'da yaşayan Rum Usta Konstantin Oğlu Filvari tarafından yapılmıştır.

Mimari ve Plan Özellikleri: Muğla merkez Camiikebir mahallesinde yer alan muvakkithane saat kulesinin zemin katında yer alan yapı, kare planlı bir sokak muvakkithanesidir. (Çizim 84) Kuzey ve batı cepheleri sağı olan, muvakkithaneye güney cephedeki düz atkı kemerli ahşap bir kapı ile girilir. (Fotoğraf 189-190; Çizim 86) Giriş kapısı üzerindeki mermer inşa kitabesi altı satırlık olup, yekpare bir blok taş üzerine gömme olarak yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 191) Giriş kapısının doğusunda günümüzde ahşap kaplamalı vitrin olarak fonksiyon verilen pencere dikine dikdörtgen olup, yatay eksende iki kısma ayrılmıştır. (Fotoğraf 188; Çizim 86)

Ana cephede yer alan, üzeri hafifletme kemerli, dikine dikdörtgen pencerenin bir eşi de doğu cephede yer almaktadır. Ana cephedeki gibi yatay doğrultuda ikiye ayrılmış olan pencere, ahşap kaplamalı bir vitrin şekline getirilmiştir. Pencere dışında cepheye

[323] Acun, Hakkı, **Age.**, s.33; Yılmaz, Salih; Akça, Bayram, **Agm.**, s.322-323.
[324] Acun, Hakkı, **Age.**, s.32'de Kule'nin Banisi Hacı Süleyman Efendi 1810 da Muğla da doğmuş, 1871 yılında kurulan Muğla Belediyesi'nin ilk başkanlığını yapmıştır. Eşi Pembe Hatun ile gittikleri Haç dönüşünde, Şam Şehrinde gördükleri saat kulesinin aynısını yaptırmış ve aynı yıl içerisinde eşi, Pembe Hatun'da Muğla Memleket Hastanesini inşa ettirmiştir. Hacı Süleyman Ağa 1890, eşi Hacı Pembe Hatun 1901 yılında vefat etmiştir.

hareketlilik katan bir diğer öğede, pencerenin kuzeyinde yer alan kaş kemerli çeşmedir. (Fotoğraf 189-192; Çizim 84-87) Çeşmenin üzerinde, çeşmeye ait altı satırlık mermer bir kitabe bulunmaktadır. (Fotoğraf 198) Zemini yüzeyden batıya doğru çökertilmiş niş şeklindeki çeşmenin kuzey duvarında, çeşme lülesi ve taslık kısımları bulunmaktadır. (Fotoğraf 192) Bu düzenleme ile şahsına münhasır bir uygulama olarak göze çarpan çeşmenin, muvakkithane ya da saat kulesi ile bağlantılı bir deposu yoktur. Deposuz olduğu düşünülen çeşmenin su kaynağı konusunda elimizde bir ipucu bulunmamaktadır.

Ana cephedeki ahşap tek kanatlı kapıdan yapının içine girilmektedir. Özgün olmayan bir paravan ve ilave kapıyla iç mekâna giriş L şeklinde bir koridorla sağlanır. Oldukça sağır olan iç mekânın batı köşesi, günümüzde saatçi tezgâhı ile doldurulmuştur. (Fotoğraf 194-195) Bu tezgâh kısmının arkasında, ahşap bir paravan ile kapatılmış olup, bu paravanın arkasından saat kulesine çıkışı sağlayan merdiven yer almaktadır. (Fotoğraf 199) İçten düz tavan olan üst örtünün üzeri ahşap kaplanmıştır. Ahşap üst örtünün yüzeyi, yatay doğrultuda çıtalarla kaplanarak hareketlendirilmiştir. (Fotoğraf 198)

Kiliselerdeki çan kulelerini[325] andırın Muğla Saat Kulesi kesme taş ve tuğladan, kare planlı ve beş katlı olup, aşağıdan yukarıya doğru küçülmektedir. Üçüncü, dördüncü ve beşinci katlarının köşeleri dışarıya doğru pahlı olup, her katta biraz daha küçülmektedir. Dördüncü katın üzerine sonraki yıllarda yapıya uyum sağlamayan uzun bir bölüm eklenmiştir. Yuvarlak saat kadranı da bu son kata konulmuştur. Saat Kulesinin her katının cephelerine sivri ve yuvarlak kemerler yerleştirilmiştir. Bu pencerelerden muvakkithane pencereleri diğerlerine göre çok daha büyüktür. (Fotoğraf 186-187; Çizim 85)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Bir sokak muvakkithanesi olan yapıda farklı malzemelerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Cephede ana yapım malzemesi olarak kesme taş, mermer ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Daha önce görmediğimiz bir uygulama ile üç farklı malzeme kireç harcı ile karışık olarak kullanılarak yapıya özgü bir örgü sistemi oluşturulmuştur. Saat kulesinin üst kısımlarında malzeme çeşitliliği değişmemekle birlikte, kullanım oranların da farklılıklar görülmektedir. Ayrıca saat

[325] Uluengin, Mehmet, Bengü, "Seclarızıng Anatolıa Tıck By Tıck: Clock Towers in The Ottoman Empıre And The Turkesh Republic", **İnt. J. Middle East Stud: 42**, Cambridge Üniversity Press, 2010, s.22.

kulesinin en üst kısımlarında, bu üç malzemeye ilave olarak çimento sıvanın kullanıldığı da görülmektedir. (Fotoğraf 187-188-189)

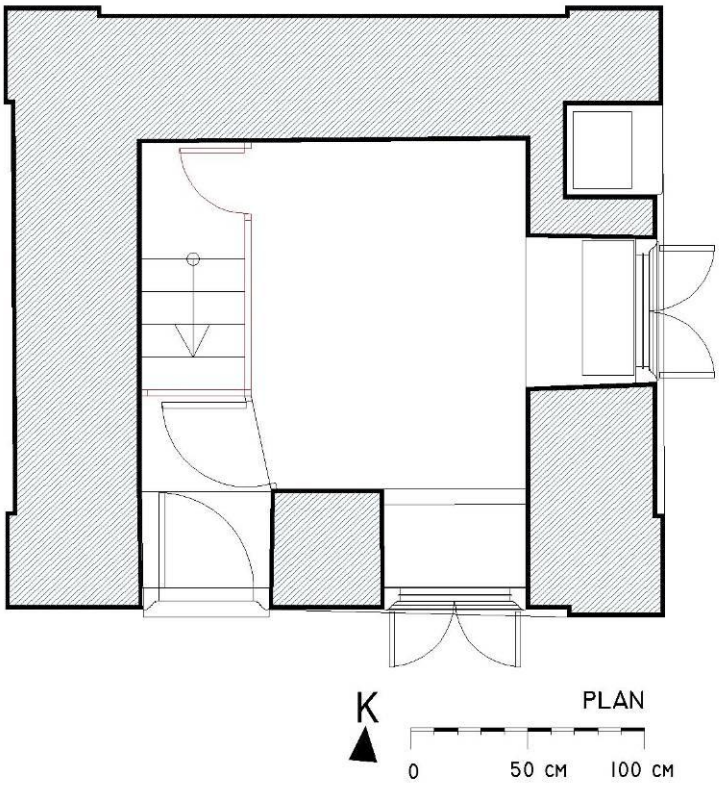
Süsleme Özellikleri: Muğla Muvakkithanesi süsleme bakımından oldukça yalındır. Üç farklı malzeme ile yapılan duvar örgüsü, taşıyıcı özelliğinin yanında cepheye bir ahenkte katmaktadır. Cephedeki bu ahenkli düzenlemenin dışında doğu cephede yer alan çeşme nişinin kaş kemer formu ve kitabelerdeki yazı tekniği, süsleme unsuru olarak değerlendirebileceğimiz diğer uygulamalardır. (Fotoğraf 189-192)

Günümüzdeki Durumu: Muvakkithanelerin özgün işlevlerine uygun olarak kullanılamaması, çağın gerekleri ve imkânları göz önüne alındığında makul karşılanabilir. Böyle bir ortamda, Muğla Muvakkithanesi'nin bir saatçi dükkânı olarak kullanılması, hem oldukça güzel bir tesadüf, hem de atıl durumdaki muvakkithanelerin yeniden işlevlendirilmesi hususunda iyi bir örnektir.

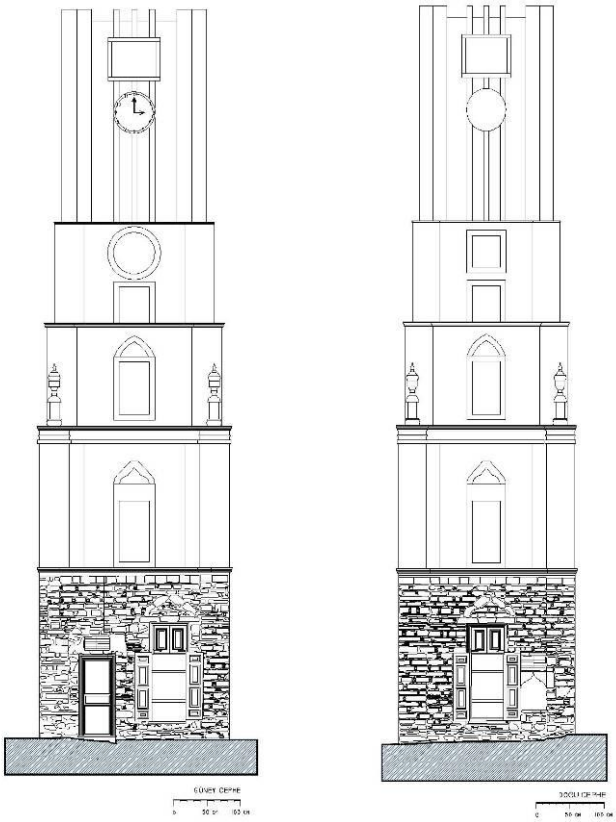
Günümüzde Akif Karadana'nın[326] baba mesleğini sürdürüp, saat tamiri ve satışı yapılan muvakkithanede, bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin başında, pencerelerin vitrin şekline getirilmesi gelmektedir. Mekânın dükkân hüviyeti kazanmasıyla beraber zaruri hale gelen vitrin ihtiyacı, pencereler vasıtasıyla giderilirken, pencerelerin formları, özgün dokuyu zedeleyecek şekilde bozulmamıştır. Muvakkithanenin özgün işlevini kaybetmesiyle işlevini kaybeden pencerelerin, seçilebilir durumda olmaları sevindiricidir. Yapının kimlik değiştirmesiyle, önem kazanan giriş kısmında da bir takım değişiklikler yapılmıştır. Muvakkithanenin saat satışı-tamiri yapılan bir dükkân haline gelmesiyle, iç mekânda da tezgâh raf gibi öğelerde ortaya çıkmıştır. Bu yeni öğelerin ortaya çıkması mekânı kısmen de olsa daraltmıştır. Yapının kimlik değiştirmesiyle değişmeyen belki de tek özellik duvarları süsleyen saatlerdir. (Fotoğraf 197)

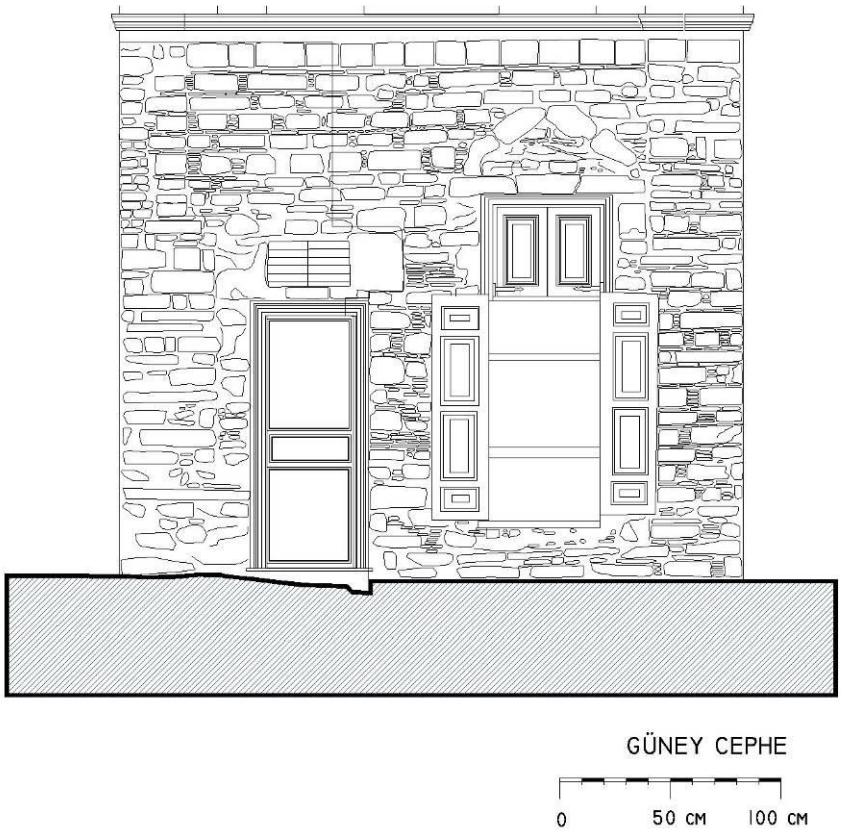
[326] Genç, Durmuş, "Muğla'nın En Eski Yapılarından Biri Olan 'Saatli Kule'nin Üzerindeki Saat, Yarım Asırdır Arılıksız Çalışıyor", **Anadolu Ajansı** [2424641] Haber Yayın Tarihi: 19.12.2010 12:32 yapılan görüşmede: Muğla Saat Kulesi üzerinde bulunan saatin bakımını uzun yıllardan bu yana yaptığını belirten Akif Karadana, Saatli Kulesi üzerinde bulunan saatin kurulmasını, bakımı ve onarımını babasından devraldığını 12 yaşından bu yana kule içinde bulunan küçük dükkanda baba mesleğini sürdürdüğünü söyledi. Tarihi yapı içinde bulunan saatin bakımından ücret almadığını anlatan Karadana, tarihi binanın 2 yıl önce dış cephesinin restore edildiğini ifade etti. Kulenin kendisi ve ailesi için manevi değeri bulunduğuna işaret eden Karadana, 'Babam 1950 yılında Bulgaristan'dan Muğla'ya yerleşmiş. Mesleği saatçilik olan babam, kente yerleştiğinde Saatli Kule üzerinde bulunan ve bozuk olan saati tamir etmiş. O tarihten itibaren babam ölümüne kadar bu saattin her türlü bakımını üstlendi. Babamın vefatından sonra bu görevi ben devraldım. Babamdan sonrada saatin bakımı ve arızalandığı zaman ki bakımını gerçekleştiriyorum. Bu saatin çıkardığı 'tik tak' sesi yarım asırdır hiç susmadı. Saatin bakımını büyük bir özenle yapıyorum. 48 saate bir saati yeniden kuruyorum. Bu iş bana mutluluk veriyor' dedi.

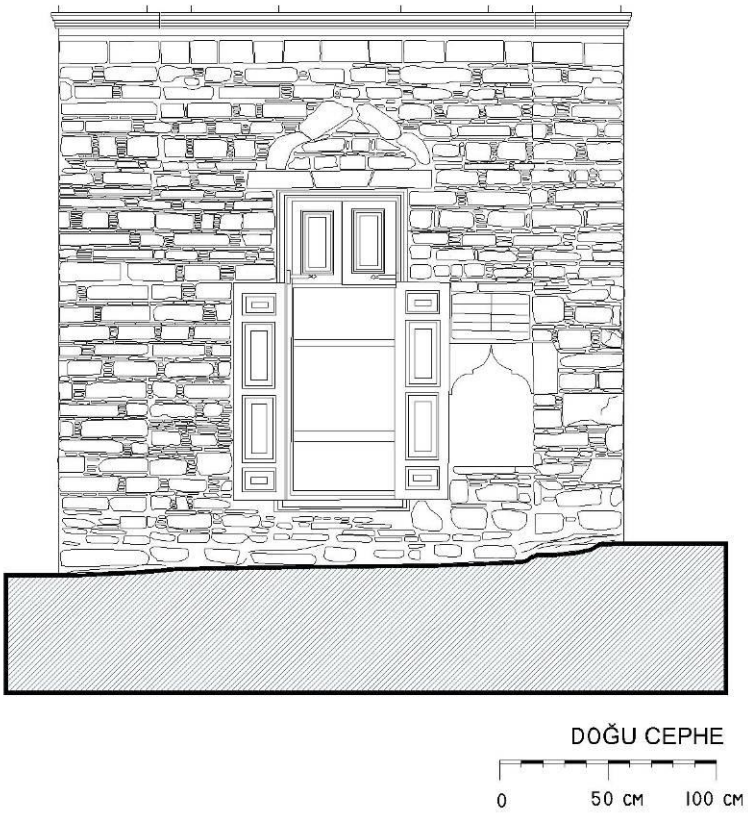
Çizim 84. Muğla Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 85. Muğla Muvakkithanesi'nin güney ve doğu cepheleri

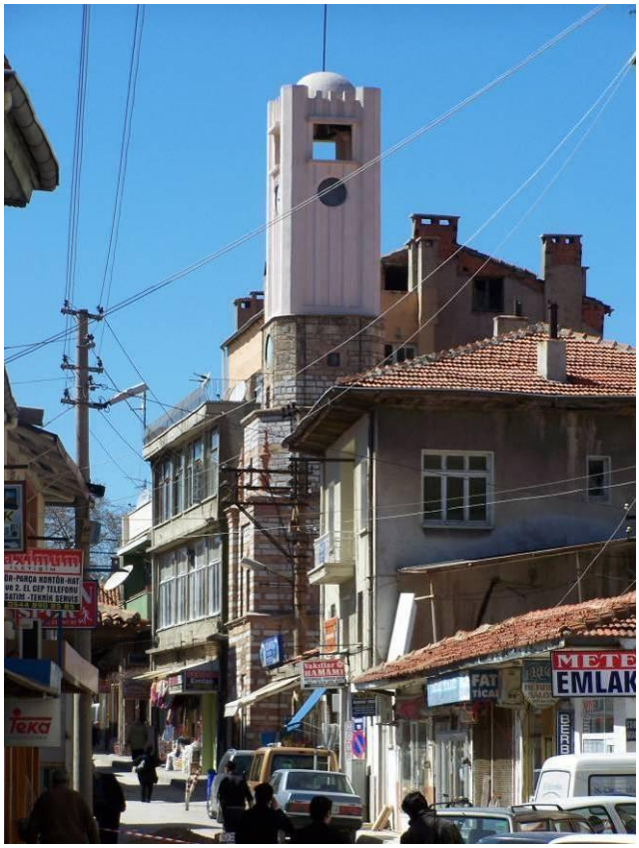
Çizim 86. Muğla Muvakkithanesi'nin güney cephesi

Çizim 87. Muğla Muvakkithanesi'nin doğu cephesi

Fotoğraf 182. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin sokaktaki konumunu

Fotoğraf 183. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin hizmet verdiği sokağın görünüşü

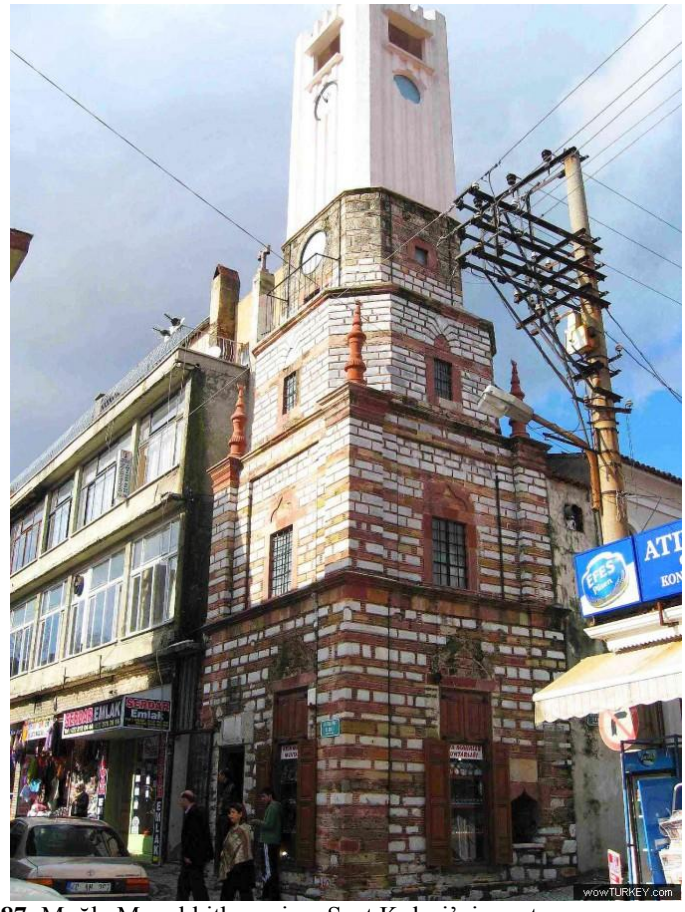
Fotoğraf 184. Sokağın köşe noktasında yer alan Muvakkithane ve Saat Kulesi'nin görünüşü

Fotoğraf 185. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin restorasyon öncesi görünüşü

Fotoğraf 186. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin restorasyon öncesi görünüşü

Fotoğraf 187. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin restorasyon sonrası görünüşü

Fotoğraf 188. Muğla Muvakkithanesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 189. Muğla Muvakkithanesi'nin doğu cephe görünüşü

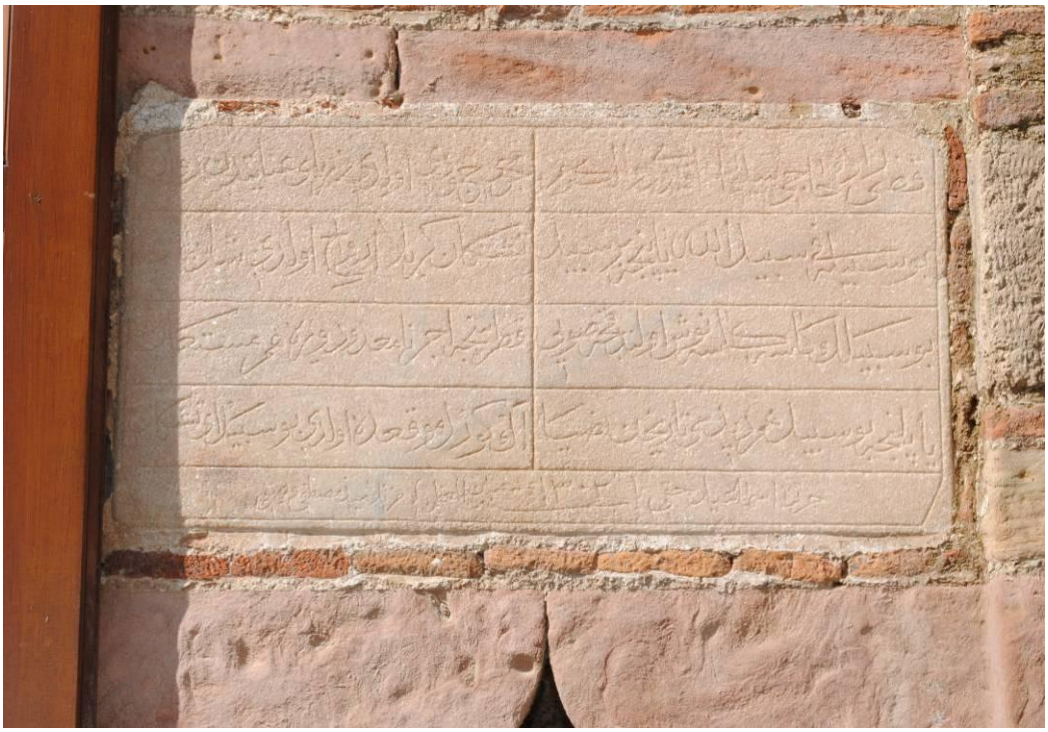
Fotoğraf 190. Muğla Muvakkithanesi giriş kapısı ve üzerindeki kitabenin genel görünüşü

Fotoğraf 191. Muvakkithanenin giriş kapısı üzerindeki kitabenin görünüşü

Fotoğraf 192. Muğla Muvakkithanesi'nin doğu cephedeki çeşmenin görünüşü

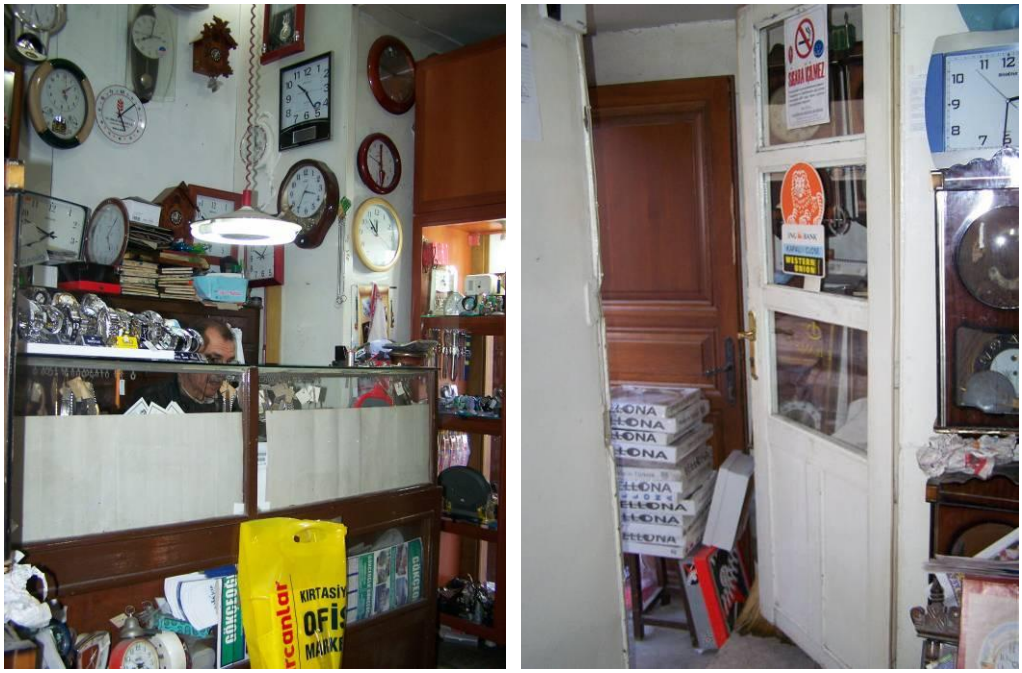
Fotoğraf 193. Kaş kemerli niş üzerindeki çeşme kitabesinin görünüşü

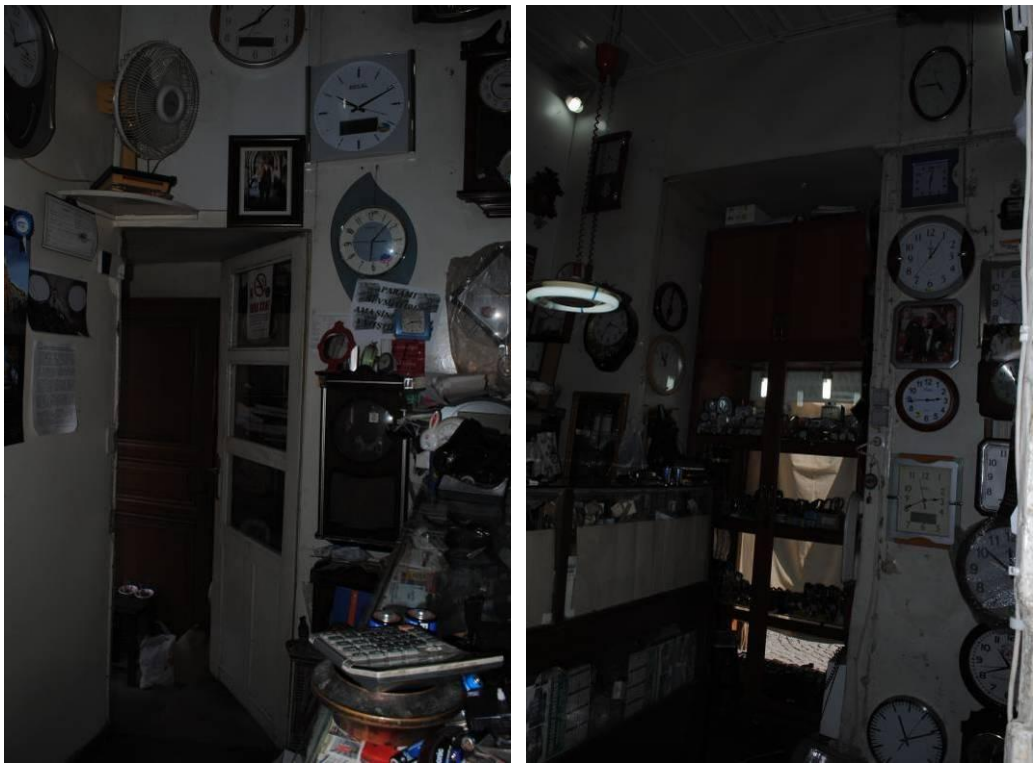
Fotoğraf 194. Muvakkithanenin giriş kapısı ve zeminin görünüşü

Fotoğraf 195. Muvakkithanenin giriş kapısı ve tavanın görünüşü

Fotoğraf 196. Muğla Muvakkithanesi'nin iç mekân görünüşleri

Fotoğraf 197. Muğla Muvakkithanesi'nin iç mekân görünüşleri

Fotoğraf 198. Muğla Muvakkithanesi'nin iç mekân tavan kaplamasının görünüşü

Fotoğraf 199. Muvakkithanenin batısından saat kulesine çıkışı sağlayan ahşap kapı ve merdivenlerin görünüşleri

4.1.11. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 11

İncelenme Tarihi: Mayıs 2010

Yeri: Safranbolu merkez, Çeşme Mahallesi'nde Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi[327]'nin kuzeybatısında, Mehmet Hidayet Derman Sokak da yer almaktadır. (Çizim 88)

Konumuna Göre: Külliye muvakkithanesidir.

Yapım Tarihi: Kastamonu'ya bağlı Safranbolu ilçesinin günümüze kadar ulaşan önemli eserlerden biri olan, Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, cami başta olmak üzere: medrese, kütüphane, çeşme, şadırvan, arasta[328] ve muvakkithaneden oluşmaktadır. Külliyeden günümüze ahşap medrese[329] hariç diğer mekânlar ulaşmıştır.

Külliyenin yapım tarihini gösteren herhangi bir kitabe yada belgenin olmamasına rağmen bazı araştırmacılar tarafından külliye 1658-61 yallarına tarihlendirmektedir. Köprülü Mehmet Paşa Cami Vakfı'nın mühründe görülen H. 1072/M. 1661-62 tarihinden yola çıkarak bazı araştırmacılar da külliyeyi bu yıla tarihlendirmektedirler[330].

Külliyeye sonradan eklenen muvakkithane ise malzeme açısından camiden farklı üslup özelliklerini üzerinde barındırmaktadır. Bu farklı özelliklerin dışında yapının tarihi giriş kapısı üzerindeki kitabeden öğrenilmektedir. Tta'lik yazı ile yazılmış, altı satırlık mermer kitabe üzerinde H. 1274/M. 1857 tarihi yazılmaktadır. Bazı mevcut literatür kaynaklarında yapının tamamen kütüphane olarak inşa edildiği yazılsa da "*Bina oldu ne alî bu muvakkithâne-i valâ*" tabirinde "Muvakkithane" geçmesi yapının hem kütüphane hemde muvakkithane olarak kullanıldığının göstergesidir. Yapının, bir

---

[327] Eryüksel, Erengül, **Safranbolu Şehrinde 17-19. Yüzyıl Osmanlı Camileri**, Ankara, 2005, s.15'te (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisas Tezi), avlunun batısında yer alan yapı kütüphane olarak tanımlanmaktadır. Aslında aynı plan ve cephe düzeninde olan yapılardan biri muvakkithane olarak kullanılmıştır. Zaten bu yapılar birbirinden kesin bir şekilde ayrılmamakla beraber yapı ölçeği bazında muvakkithaneler, kütüphane yapılarına göre daha küçük ölçeklidir.
[328] Eryüksel, Erengül, **Age.**, s.15.
[329] Tunçözgür, Ünsal, **Age.**, s.45.
[330] Eryüksel, Erengül, **Age.**, s.16.

odasının muvakkithane, diğerinin de kütüphane olarak kullanıldığının açıkça kanıtıdır. Bu iki mekânın işlev, fonksiyon ve yapılan iş türünün kısmen bir birine benzemesi mekânların mimar tarafından beraber çözümlenmesi fikrini doğurmuş olması da muhtemeldir. Bu tarz benzer çözümlemelere Diyarbakır Ulu ve İzmir Şadırvanaltı Camii Muvakkithanelerinde rastlamak mümkündür

Kitabesi: Giriş kapısı üzerinde yer alan; ta'lik yazı ile yazılmış, altı satırlık mermer kitabe üzerinde H. 1274/M. 1857 tarihi yazılmaktadır.

Kitabede Ta'lik yazı ile şu ibare yazmaktadır[331]. (Fotoğraf 209; Çizim 93)

Bu vakfî Köprülüzade Mehmed Paşa merhumun | olub bünyad kıldı cümle ehl-i beldeyi ihya /

Yapıldı camisi yanına bir de kütübhane | bekâda ruh-i pakın rahmete gark eyleye Mevlâ /

Tanin-endazdır her saatin rakkasi gerdune | Bu yerlerde nazirin görmemişdir din ü dünya /

Mücevher saat-âsâ bak Kerîmi yazdı tarihin | Bina oldu ne alî bu muvakkithâne-i valâ /

H.1274 M.~1857

Kitabenin tarihi, sadece noktalı harflerin hesaba alındığı mücevher ebced hesabı yöntemiyle düşülmüştür. Tarihin noktalı olarak düşürüleceğine önceden mu'cem, cevher, cevherîn, cevâhir, mücevher, gevher, güher, menkût gibi sözlerle işaret edilir. Burada, son satırdaki Mücevher kelimesi ile buna işaret edilmiştir. Bu durumda kitabenin tarihi, " Bina oldu ne alî bu muvakkithâne-i valâ" mısra'ındaki noktalı harfler hesaba alındığında; be(2) + nun(50) + ye(10) + nun(50) + ye(10) + be(2) + kaf(100) + te(400) + ha(600) + nun(50) = 1274 Hicri olarak bulunur. Bu da Milâdî 1857 senesine denk gelir[332].

---

[331] Tunçözgür, Ünsal, **Age.,** s.46.
[332] http:// yolgecen.flles. worpress. com/2009/12/ 14 Mayıs 2010

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Plan olarak ana cephesi çokgen, iki ana kütleden oluşan muvakkithane ve kütüphane yapıları, ikiz yapılardan muvakkithane külliye muvakkithanesi özelliği göstermektedir. (Fotoğraf 201-202; Çizim 90-93-94) Doğu cephedeki çift kanatlı metal kapıdan girilen ikiz yapılardan kuzeyde yer alan yapının, muvakkithane olabileceği tahmin edilmektedir. Ana cephesi çokgen formlu muvakkithane ve kütüphane yapısı ortada tekne tonozlu bir koridorla birbirine bağlanmıştır. Bu koridorun güneyindeki kapıdan kütüphaneye; kuzeydeki kapıdan ise muvakkithaneye girilir. Kütüphane ve muvakkithane yapılarının ana giriş kapılarının üzerleri bursa kemeriyle geçilmiştir. (Fotoğraf 210-212; Çizim 92)

Muvakkithanenin üzeri tekne tonozu olup; doğu cephede çokgenin köşelerine yerleştirilen dikdörtgen formlu pencereler ile aydınlatılmaktadır. (Fotoğraf 213-218-219; Çizim 90-93-94) Pencereler sokaktan geçenlerin muvakkithane içindeki zaman ölçer aletleri görebilmelerine imkân sağlayacak şekilde cephelere yerleştirilmiştir. İç mekânda pencereler etrafı ahşap pervazla, bursa kemerli niş içerisinde "S" ve "C" kıvrımlı geometrik desenli ferforjelerden yapının dış cephesi hareketlendirilmiştir. (Fotoğraf 202; Çizim 93-94)

Tek mekândan oluşan muvakkithanenin iç mekân kuzey duvarında ortada yöreye özgü taştan yapılmış ocak, ocağın kenarlarda ise Safranbolu evlerinde görülen ağzıaçık ve kapaklı dolaplar görülmektedir. (Fotoğraf 214; Çizim 91) Dolap kapakları dikdörtgen tablalı olup etrafı ahşap pervazlıdır. Benzer dolap ve ağzıaçıklar, yapının kuzey ve güney duvarlarında da görülmekle beraber farklı olarak, dolap kapakları baklava dilimli çıtalıdır. (Fotoğraf 217)

İç mekân kuzey duvarında dikdörtgen niş şeklinde görülen bölümün dış mekândan bakıldığında bu nişin orijinalinde kapı olduğu, yapının zamanla işlev ve fonksiyon değişikliğine bağlı olarak kapatıldığı anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 203-216) Kapatılan bu kapının muvakkithane yapısına külliye içerisinden, kütüphaneden bağımsız bir şekilde giriş sağladığı düşünülmektedir. Bu giriş göz önünde

bulundurulduğunda kuzeydeki bölümün muvakkithane olma ihtimalini kuvvetlendirdiği de söylenebilir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Ana yapım malzemesi taş olan muvakkithanenin iç mekânında kireç sıva ve ahşap malzemeye yer verilmiştir. Ahşap malzeme yapının doğramaları dışında dolap ve raflarda karımıza çıkarken; ocaklı cephelerde ise taş malzeme kendini göstermektedir. (Fotoğraf 214) Yapının dış cephe çatı hizasındaki kirpi saçaklarda ateş tuğlasına çatıda ise oluklu kiremite yer verilmiştir. (Fotoğraf 206-207) Ana cephesi çokgen planlı muvakkithanenin, pencere ferforjeleri dışında giriş kapılarında metal malzeme kullanılmıştır. (Fotoğraf 203-207)

Süsleme Özellikleri: Külliyenin kuzeybatı köşesinde yer alan muvakkithane ana cephesi çokgen ikiz planlı, üzeri alaturka kiremitli kırma çatı ile örtülüdür. (Çizim 89-90) İç mekândaki süsleme dış mekâna göre daha sadedir. İç mekânı dikdörtgen tablalı, ahşap dolap kapakları, dış mekânı ise testere dişli ferforjeler hareketlendirmektedir. Özelilikle Ana cephede yer alan bursa kemerli giriş kapısı üzerindeki üçgen alınlıklı altı sıradan oluşan kirpi saçak ve kapı üzerindeki kitabe yapının en süslü bölümünü oluşturmaktadır. (Fotoğraf 202-204-208) Ayrıca yakın dönemde yapılan restorasyonlarla orijinal dokunun korunduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Plan bakımından Anadolu'daki diğer muvakkithane örneklerinden benzer ve farklı yönler göstermektedir. Özellikle kütüphane ile birlikte yapılan muvakkithanede mekânlar bir birlerine benzemekle beraber iç içe çözülmüştür. (Çizim 90) Zaten bu mekânların işlev olarak bir birine benzemesi mekânlarında birbirine benzemesini zaruri kılmıştır.

İç mekânın batı duvarında ocaklar yer almaktadır. Ocakların kenarlarında ahşap tablalı dolaplar Türk evindeki yüklükleri hatırlatmaktadır. Zaten gerek muvakkithane gerekse kütüphanede dolaplara ihtiyaç duyulması mekân içinde bu yardımcı unsurların yapılmasını zorunlu kılmıştır. (Fotoğraf 214-222)

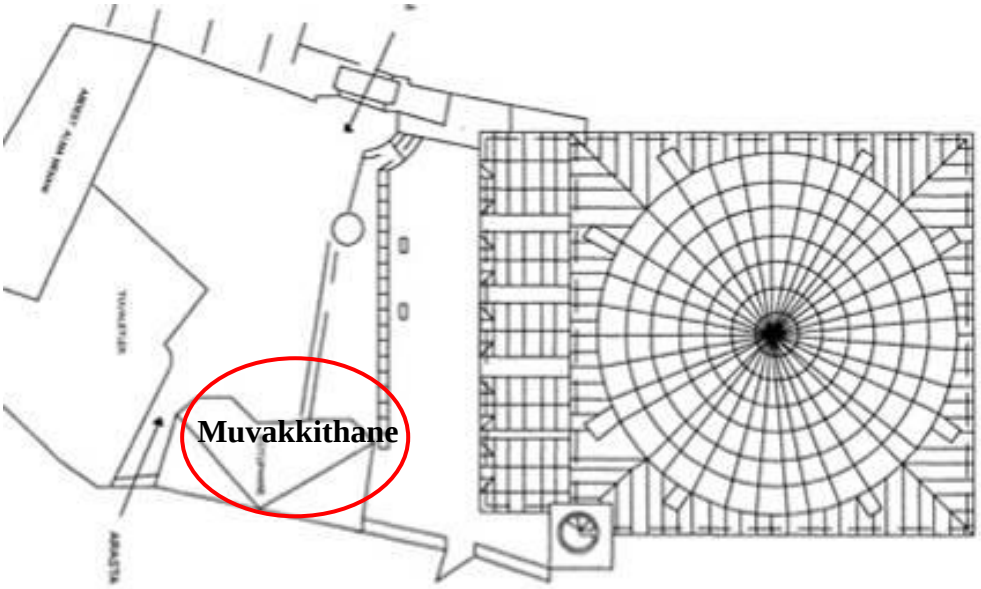
Ana mekânı çokken, ikiz plan şemasının görüldüğü yapıda, her mekân üç, toplamda altı pencere ile aydınlatılmaktadır. (Fotoğraf 213-221; Çizim 90) Çift kanatlı metal bir kapıdan dikdörtgen planlı antreye girilmektedir. Bu mekânın sağ ve solunda ön mekânı çokgen iki mekân yer almaktadır. Bunlardan biri kütüphane diğeri ise muvakkithanedir.

Süsleme açısından oldukça sade olan yapının cephelerinde farklı malzemelerin kullanılması cepheleri hareketlendirmiştir.

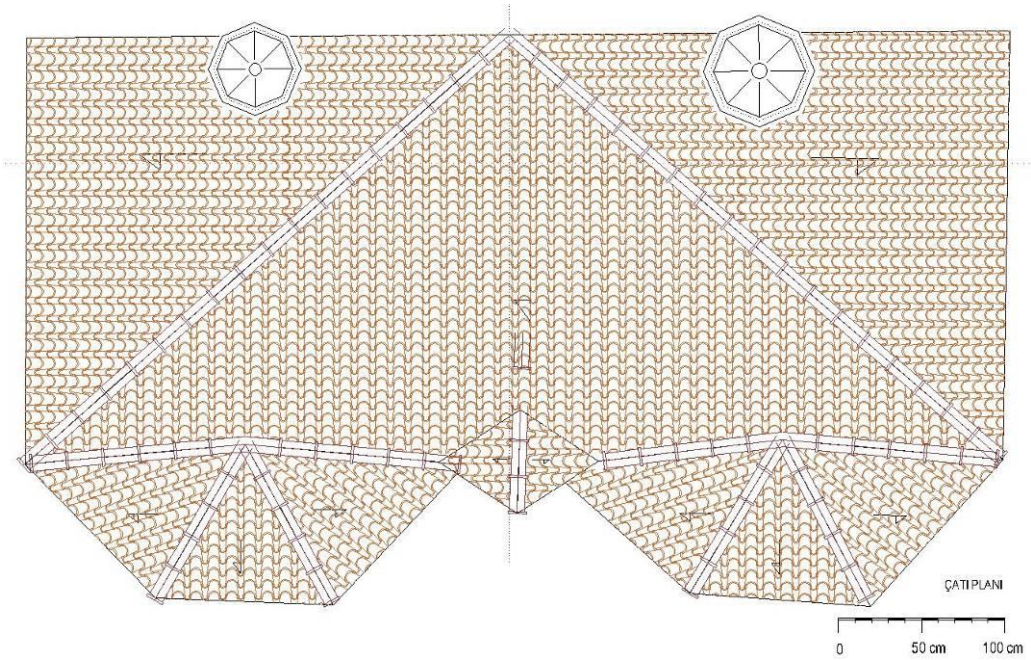
Günümüzdeki Durumu: Muvakkithanenin 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan son onarımlarda özgün biçimi göz önünde bulundurulmuştur. Bu onarımlar sırasında pencere ve giriş kapısı üzerlerinde sıva raspalarının yapıldığı, bu raspa altından da orijinal tuğla malzemenin çıktığı görülmektedir.

Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi, günümüzde Metin Sözen Safranbolu Araştırmaları Merkezi olarak hizmet vermektedir[333]. (Fotoğraf 202)

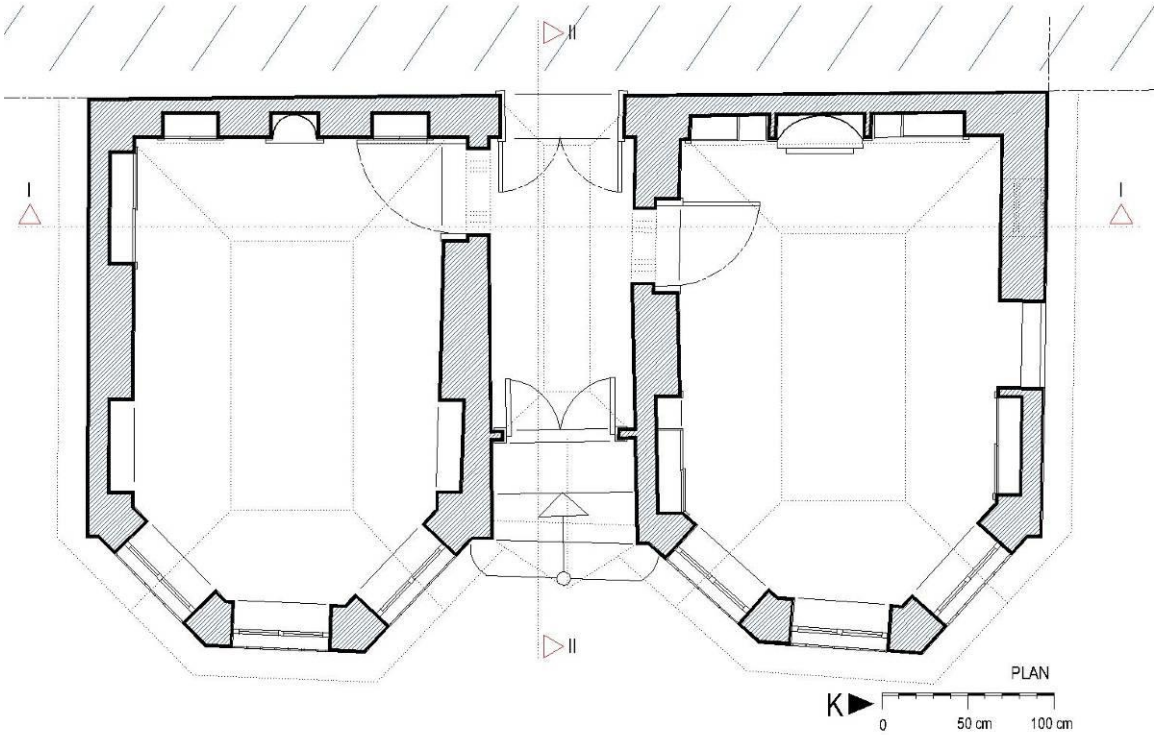
[333] Anonim, **Age.**, s.27

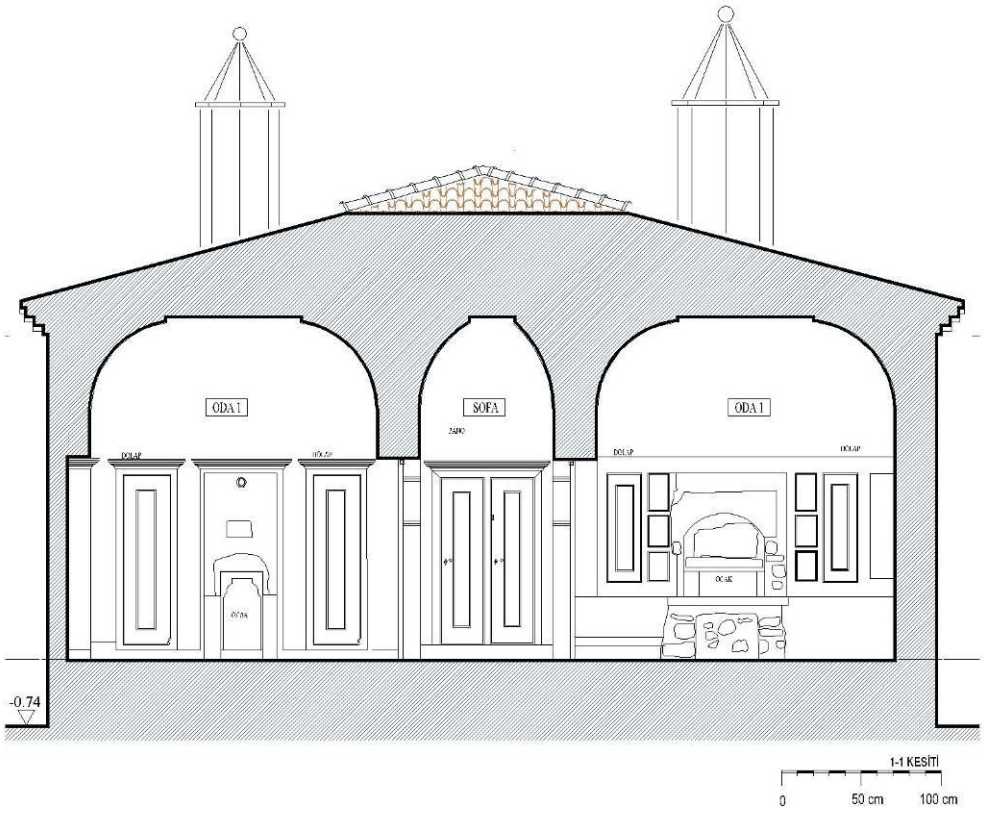
Çizim 88. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin vaziyet planı

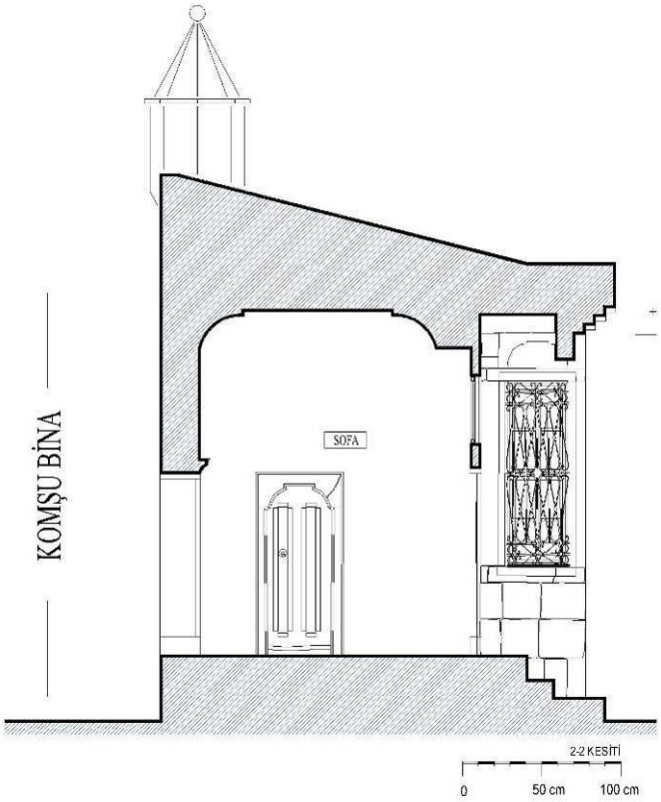
Çizim 89. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin çatı planı

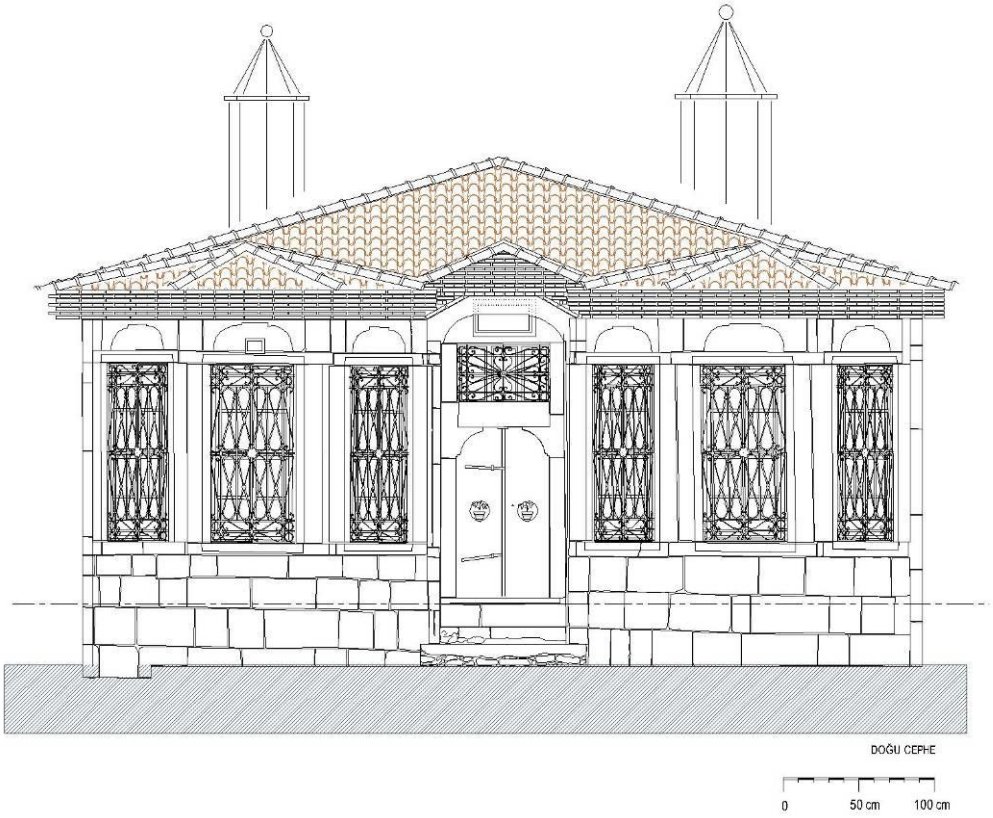
Çizim 90. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 91. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin 1-1 kesiti

Çizim 92. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin 2-2 kesiti

Çizim 93. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesinin doğu cephesi

Çizim 94. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 200. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'ndeki muvakkithane ve kütüphanenin konumu

Fotoğraf 201. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithane ve kütüphane'nin güneydoğudan görünüşü

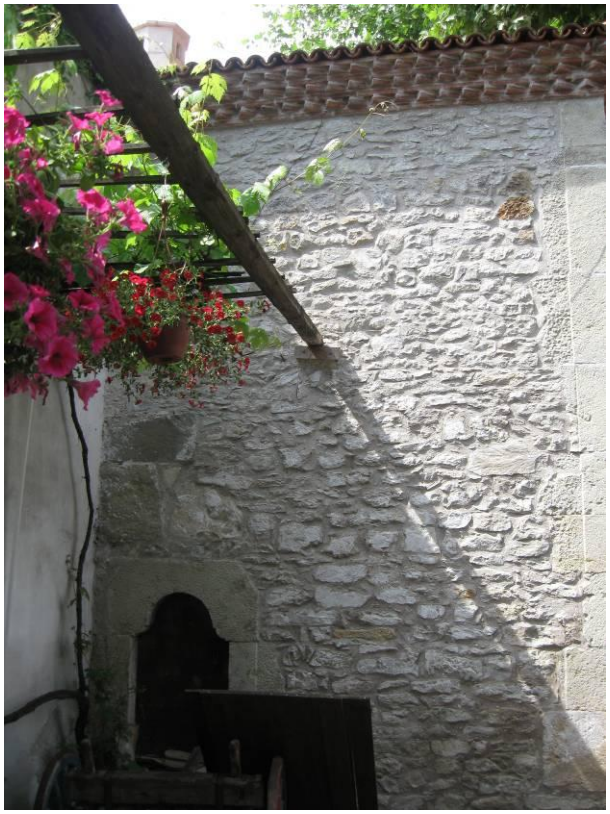
Fotoğraf 202. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve kütüphanenin doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 203. Muvakkithanenin kuzey cephesi ve kapatılan kapının görünüşü

Fotoğraf 204. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin güney cephesinin görünüşü

Fotoğraf 205. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin güney cephesinin görünüşü

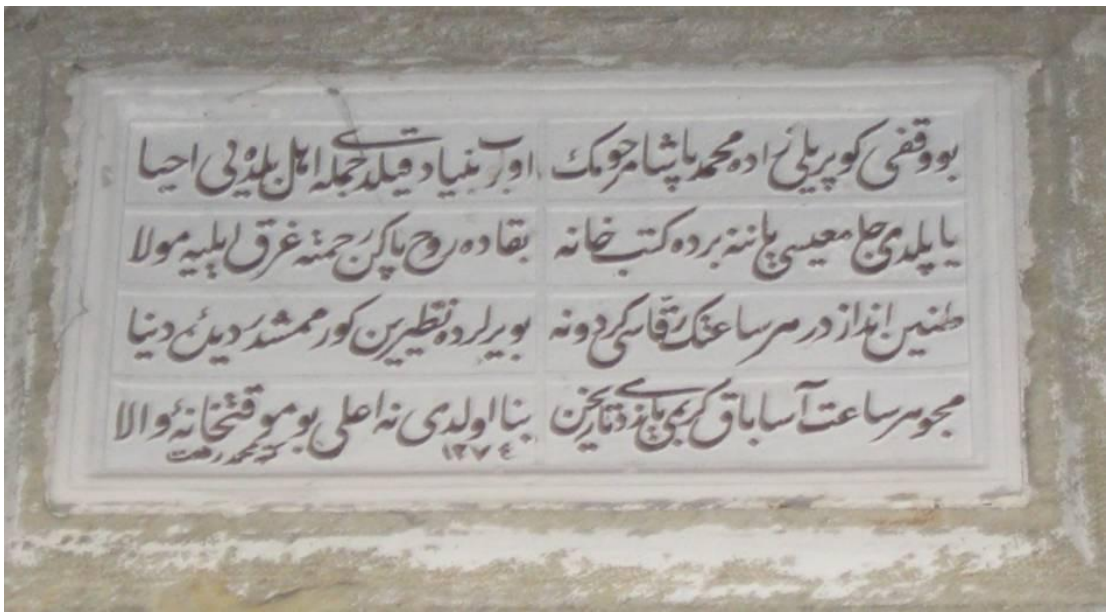
Fotoğraf 206. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve kütüphanenin batı cephe görünüşü

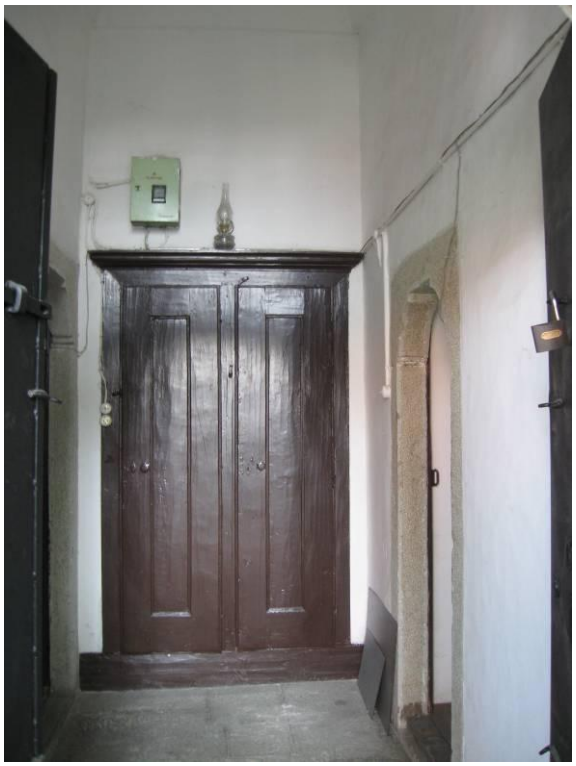
Fotoğraf 207. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve kütüphanenin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 208. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve Kütüphane'nin saçağındaki testere dişi (kirpi saçakların) görünüşü

Fotoğraf 209. Muvakkithanenin giriş kapısı üzerindeki kitabenin görünüşü

Fotoğraf 210. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve Kütüphane'nin orta bölümdeki antrenin görünüşü

Fotoğraf 211. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve Kütüphane'nin orta bölümdeki antrenin tekne tonozlu üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 212. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin bursa kemerli giriş kapısının görünüşü

Fotoğraf 213. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin iç mekân doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 214. Muvakkithanenin batı cephesindeki ocak ve dolapların görünüşü

Fotoğraf 215. Muvakkithanenin ahşap kaplı zemin döşemesinin görünüşü

Fotoğraf 216. Muvakkithanenin kuzey cephesinde kapatılan kapının görünüşü

Fotoğraf 217. Muvakkithanenin kuzey cephesindeki dolabın görünüşü

Fotoğraf 218. Muvakkithanenin tekne tonozlu üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 219. Muvakkithanenin tekne tonozlu üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 220. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin bursa kemerli giriş kapısının görünüşü

Fotoğraf 221. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin iç mekân doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 222. *Kütüphanenin batı cephesindeki ocak ve dolapların görünüşü*

Fotoğraf 223. Kütüphanenin ahşap kaplı zemin döşemesinin görünüşü

Fotoğraf 224. Kütüphanenin tekne tonozlu üst örtüsünün görünüşü

Fotoğraf 225. Kütüphanenin tekne tonozlu üst örtüsünün görünüşü

4.1.12. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 12

İncelenme Tarihi: Mayıs 2011

Yeri: İzmir ili, Tire ilçesinde, Turan Mahallesi, Beyler Deresi semtinde yer alan; Yoğurtluoğlu Külliyesi'nin kuzeybatı avlu duvarı üzerine inşa edilmiştir. (Fotoğraf 227-228-229)

Konumuna Göre: Külliye muvakkithanesi olup, külliyenin kuzeybatı duvarı üzerine yer alan rasathane yapısı ile birlikte verilmesi, muvakkithanenin bir yapı grubuna bağlı muvakkithane içerisinde yer almasına neden olmuştur. (Fotoğraf 227-228-229-230)

Yapım Tarihi: Vakıf kayıtlarında vakfiyesine rastlanmayan bu caminin XV. yüzyılda Yoğurtluoğlu Mehmet Bey tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Halk arasında Yavukluoğlu Camisi[334] olarak anılan bu caminin doğusunda muvakkithane, doğu ve batısında medrese, kuzeyinde ise rasathane bulunmaktadır. (Fotoğraf 228)

Gerek külliyenin genel plan şeması ve yapının bu şema içerisindeki yerinden gerekse malzemeye bağlı tutarlılıktan hareketle yapıyı XV-XVI yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Kitabesi: Yapıya ait kitabe bulunmamaktadır.

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

[334] Evliya, Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Cilt: 9, İstanbul, 1966, s. 72.

Mimari ve Plan Özellikleri: Muvakkithane[335], kütüphane ve rasathane ile irtibatlı olup, alt kat muvakkithane ya da kütüphane; üst katın ise rasathane olabileceği tahmin edilmektedir. (Çizim 96) Anadolu'daki muvakkithane örneklerinden ayrılan bir mimari kurguya sahip olan yapının fonksiyonelliği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Özellikle Aydın Sayılı'nın bu külliye ait bir rasathane olduğunu kesin olmamakla beraber bazı kaynaklara dayandırmaktadır. Rasathane yapıların plan özelliği düşünüldüğünde günümüzde külliye avlusuna girişi sağlayan avlu duvarı üzerindeki yapının rasathane olabileceği muhakkaktır[336]. İki katlı olan mevcut yapının büyük bir ihtimalle üst katın rasathane alt katın da muvakkithane veya kütüphane olabileceği tahmin edilmektedir. (Fotoğraf 230; Çizim 98) Zaten rasathane ve muvakkithane yapıları işlev olarak da birbirine benzemektedir. Çünkü her iki mekânda da rasat yapılmaktadır. Ancak muvakkithanelerde yapılan rasat, rasathaneye göre daha basittir.

Zemin artı üç katlı olarak inşa edilen yapının, zemin katı ve avlu duvarı üzerinde yer alan yapının altındaki beşik tonozlu koridor, külliyeye giriş ve çıkışı sağlamaktadır. (Fotoğraf 230-231; Çizim 95) Yapının birinci katına giriş, kütlenin doğu duvarında bulunan, sivri teğet kemerli, açıklıktan girilmektedir. (Fotoğraf 232-233; Çizim 96) Bu giriş açıklığı ile irtibat, günümüzde metal strüktürlü, modern döner bir merdivenle sağlanmaktadır. (Fotoğraf 230) Yapının orijinal merdiven tesisatı ile ilgili kayda değer bir bilgimiz olmamakla birlikte ahşap olduğu düşünülmektedir.

Dışarı ile irtibatı kuzeydoğu köşesindeki açıklık ile sağlanan yapının birinci katı, dikdörtgen planlıdır. Kuzey cephe dışındaki duvarları sağır olan birinci katın, muvakkithane ya da kütüphane olabileceği tahmin edilmekle beraber muvakkithane olama olasılığı daha yüksektir.[337] Yapının ikinci katı ile irtibat, birinci katın güneydoğu köşesinde yer alan ve özgün olmayan ahşap bir merdiven ile sağlanmaktadır. (Fotoğraf

---

[335] Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.226'da Makalenin Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde muvakkithaneler bütününde bizim çalışmamızın başlığını oluşturan Anadolu Muvakkithanelerinin bulunduğu il ve ilçelerin (Bursa, Gelibolu, Kütahya, Trabzon, İznik, İzmir, Aydın, Tire, Konya, Çorum, Erzurum, Balıkesir, Manisa, Edirne ve Çanakkale) belirtilmiştir.

[336] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 247'de Tire de yer alan rasathanenin varlığı ile ilgili yerel bir geleneğin olduğu, bunun da küçük bir kitapta kayıtlı olduğu ancak bu konu hakkında da kesin bir kanıtın olmadığı belirtilmiştir. Sözde rasathane binası, Yavukluoğlu Camiindeki küçük içerikli iki hikâyeden oluştuğu, her biri tek kişilik odayı içeren ve camii avlusunda yer alan bu mekânlarda birinin camiye bağlantılı muvakkithane olabileceği üzerinde durulmuş, ancak bu öneri hakkında da hiçbir kaynak, referansın olmadığı da belirtilmiştir.

[337] Aydın, Sayılı, **Age.**, s. 247'de rasathanede kesin olmamakla bir muvakkithanen olabileceği üzerinde de durmaktadır. Bize göre de birinci katın muvakkithane olabileceği ve ya rasathane olarak işlev yürüten günümüzdeki yapının daha sonraki yıllarda fonksiyon değiştirerek muvakkithane olarak işlev yürüttüğü de ileri sürülebilir. Bu da bize muvakkithanenin tarihlendirme konusunda kesin bir yargının olamayacağını ileri sürmektedir. Rasathanenin var olduğu dönemde muvakkithanenin varlığı kesin olarak söz konusu ise XV. Yüzyılın muvakkithane yapısı için erken bir tarih olacağı bu yüzden de mekânın daha sonraki yıllarda muvakkithane işlevi üstlendiği daha doğru bir ihtimaldir.

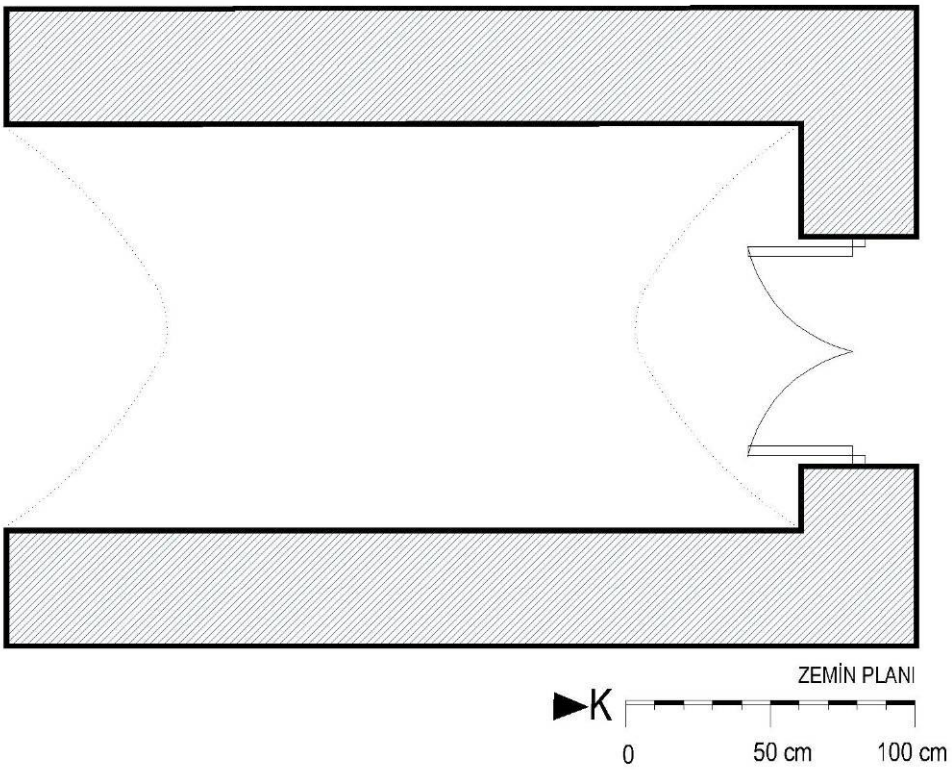
234-236) İkinci katın zemini ahşaptan olup, birinci katla irtibatı sağlayan merdivenle, eş zamanlı olarak yapılmıştır[338]. Birinci katın neredeyse bire bir tekrarı olan ikinci kattaki yegâne farklılık, kuzeybatı duvarında yer alan dikdörtgen pencere ve üst örtünün tonozlu olmasıdır. (Fotoğraf 237-238-239; Çizim 97)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Muvakkithanenin ana yapım malzemesi, külliyenin diğer yapılarında olduğu gibi moloz taştır. (Fotoğraf 230; Çizim 98) Moloz taş malzemenin yer yer tuğla malzeme ile de kullanıldığı görülmektedir. Özellikle pencere ve kapı kemerlerinde tuğla malzemenin kullanıldığı açıkça görülmektedir. Bunların dışında ikinci kattaki pencerenin söve ve lentolarında ise mermer malzemeye yer verildiği görülmektedir. Yapının dış yüzeyinden dışarıya doğru saçak şeklinde çıkıntı yapan tonoz üst örtü, dıştan alaturka kiremit ile kaplıdır. (Fotoğraf 227-228; Çizim 98)

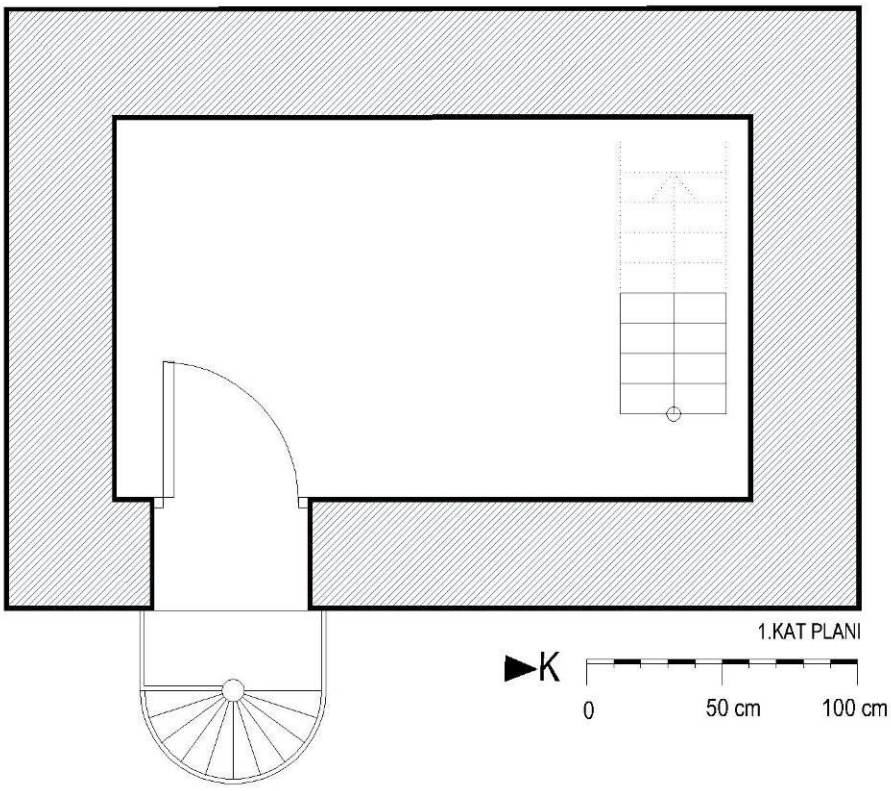
Süsleme Özellikleri: Külliyenin geneli gibi, yalın bir süsleme programına sahip olan yapıda herhangi bir tezyini unsura rastlanmamaktadır. Kütlenin saçak seviyesindeki, tuğla malzeme ile yapılmış testere dişi uygulaması, yapıya hareketlilik kazandıran tek unsurdur. (Fotoğraf 230)

Günümüzdeki Durumu: Muvakkithanenin bulunduğu kule tarzı yapı günümüzde atıl vaziyette camii deposu olarak kullanılmaktadır. 2005 yılı restorasyonlarında külliye dâhilindeki muvakkithanenin de restore edildiği görülmektedir. Bu restorasyonlar sonrası muvakkithane mekânına işlev ve fonksiyon verilmemesi mekânın atıl kalmasına sebep olmuştur. (Fotoğraf 227-230)

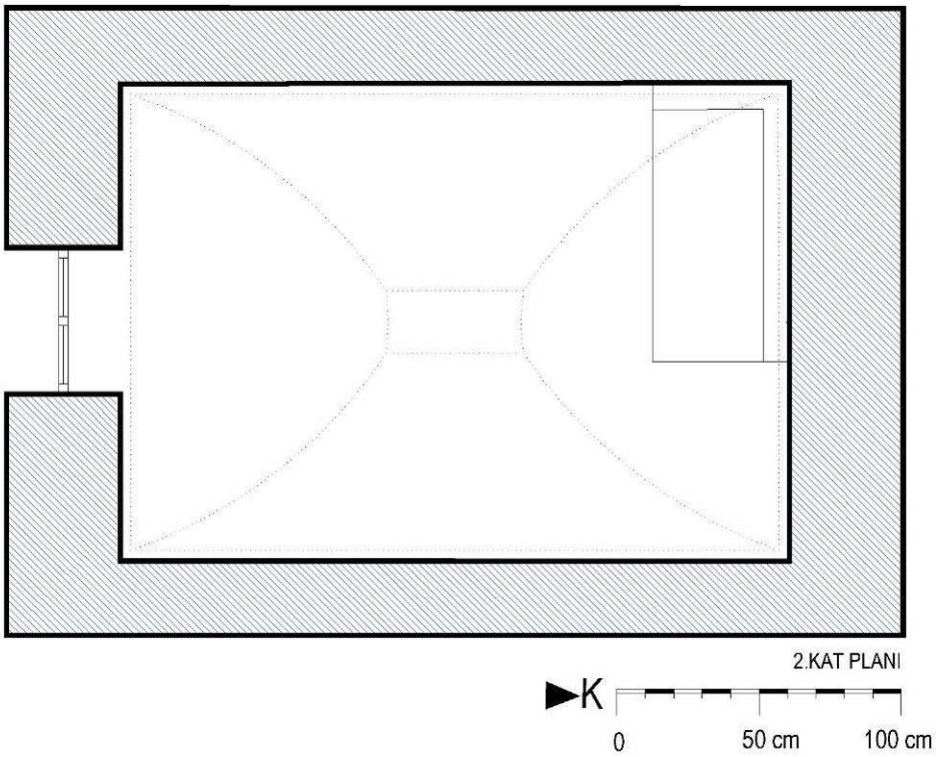
[338] 2005 yılında biten restorasyon sonrasında bu bölümlerin restore edildiği malzemeden benzerliğinde de anlaşılmaktadır.

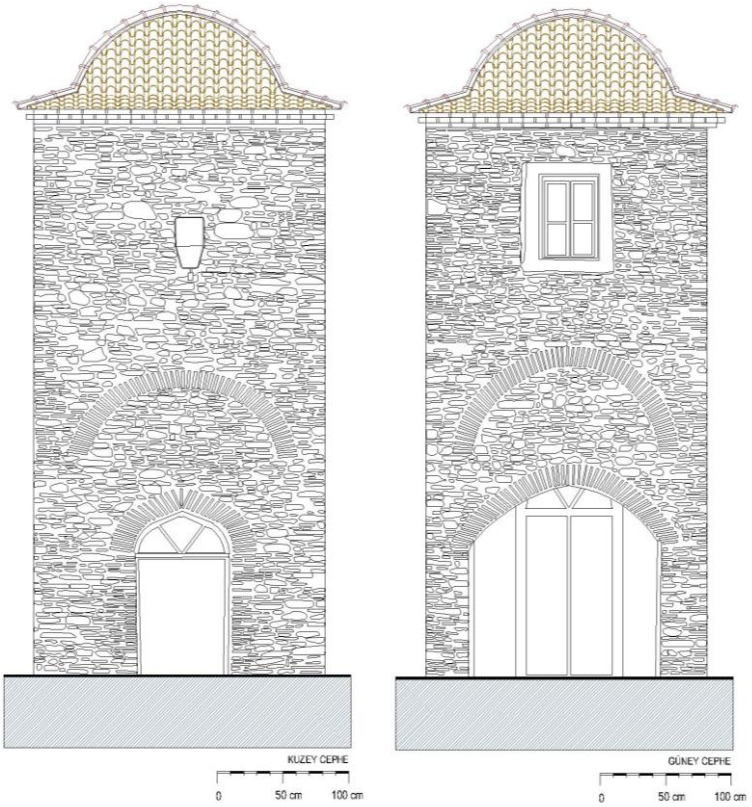
Çizim 95. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithane ve Rasathanesinin zemin kat planı

Çizim 96. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 97. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Rasathanesi'nin planı

Çizim 98. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithane ve rasathanesinin kuzey ve güney cepheleri

Fotoğraf 226. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami'sini genel görünüşü (Muzaffer Yılmaz'dan)

Fotoğraf 227. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Külliye'sinin genel görünüşü (Muzaffer Yılmaz'dan)

Fotoğraf 228. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Külliye'sinin kuzeybatısında yer alan Rasathane ve Muvakkithane'nin genel görünüşü

Fotoğraf 229. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Külliye'sinin kuzeybatı avlu duvarı üzerinde yer alan Rasathane ve Muvakkithane'nin genel görünüşü

Fotoğraf 230. Muvakkithane ve Rasathane'nin güneydoğu ve güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 231. Muvakkithane ve Rasathane yapısının zemin katındaki külliyeye geçişi sağlayan tonozlu mekânın görünüşü

Fotoğraf 232. Yapının birinci katındaki muvakkithane mekânın genel görünüşü

Fotoğraf 233. Muvakkithanesine giriş ve çıkışı sağlayan tuğla kemerli kapının görünüşü

Fotoğraf 234. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Muvakkithanesinden ikinci kata, rasathaneye çıkışı sağlayan ahşap merdivenin görünüşü

Fotoğraf 235. Muvakkithanenin üst örtüsündeki ahşap kirişlemeli tavanın görünüşü

Fotoğraf 236. Muvakkithaneden rasathaneye çıkışı sağlayan ahşap merdivenin görünüşü

Fotoğraf 237. Yapının ikinci katındaki rasathanenin genel görünüşü

Fotoğraf 238. Tonozla örtülü rasathanenin dikdörtgen pencereli güney ve kuzey cephelerinin görünüşü

Fotoğraf 239. Rasathanenin sivri tonozlu üst örtüsünün görünüşü

4.1.13. Tokat Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 13

İncelenme Tarihi: Haziran 2011

Yeri: Tokat merkez, Behzat Bulvarı üzerinde Soğukpınar mahallesindeki Behzat Camin'in kuzeyinde yer almaktadır. (Fotoğraf 240-242)

Konumuna Göre: Sokak muvakkithanesidir. (Fotoğraf 240-241-242-243)

Yapım Tarihi: Tokat şehir merkezinde bulunan saat kulesinin, kitabesine göre yapı H.1318 / M. 1900-1901 tarihinde yapılmıştır. Muvakkithanenin[339] saat kulesi ile aynı dönemde yapılmasına bağlı olarak Tokat Saat Kulesi, Muğla Saat Kulesi (Fotoğraf 186-187) ile benzer özellik göstermektedir. Tarih olarak saat kulelerinin yapıldığı dönemde muvakkithanelerin önem kaybettiği bilinse de Tokat Saat Kulesi'ndeki muvakkithanenin kule ile aynı tarihli olması, yapıların yapıldığı tarihten kaynaklanmaktadır. Çünkü saat kuleleri genel olarak II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıl dönümü olan 1901 yılında yayınladığı bir ferman gereğince yapılmıştır.

Kitabesi: Tokat saat kulesine ait herhangi bir kitabenin mevcut olmadığı ancak giriş kapısı üzerinde bulunan mermer levhanın orijinalinde saat kulesi ve muvakkithaneye ait bir kitabe olduğu görülmektedir. (Fotoğraf 248-249) Dikdörtgen formlu kitabe, basık kemerli ve kenarları silmeli bir kompozisyon içerisinde yer almaktadır. Zemin oyma tekniğinde yapılan basık kemerin üzerinde ay ve yıldız, kenarlarda ise bitkisel motifli "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan kompozisyonla nihayetlendirilmiştir. Kitabede en dikkat çekici özellik ise ilk üç satırda yazan Osmanlıca yazıtların kazınmasıdır[340]. Kitabeden günümüze tıraşlanmayarak gelen en alt

---

[339] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 29/R /1205 (Hicrî), Dosya No:68, Gömlek No:3354, Fon Kodu: Cevdet Belediye de "Tokad'da vaki Ali Paşa Vakfı'ndan muhassas vazife ile muvakkıtlık cihetinin tevcihi".

[340] Mülayim, Selçuk, "Tuğra ve Medhiyeleri Kaldıran Kanun", **Konya Kitabı X Özel Sayı Aralık 2007**, Konya, 2007, s.483-488' de 28 Mayıs 1927 yılında yürürlüğe giren 1057 sayılı kanun binalar üzerindeki arma, tuğra ve medhiyeleri kaldırıp müzeye konulmasının yada üstlerinin uygun şekilde örtülmesini öngörüyordu. Ancak yapılan aşırı, yanlış, gayretkeş uygulamalarda çok sayıda yapının tuğra ve kitabesi kazındı. Böylece dönemin siyasi yapısı unutturulmak istenirken yapıların yapım tarihlerini belirten kitabeler ve dönemlerinin siyasi sembolleri ortadan kaldırılmış oldu. Günümüzde uygulanmayan yasa acı

satırın solundaki "sene ١٣١٨" yani H.1318[341] / M.1900-1901[342] tarihi yazmaktadır. (Fotoğraf 249)

Yaptıranı (Banisi): Tokat Saat Kulesi II. Abdülhamid'in, 25. cülus yıldönümü nedeniyle halkın yardımlarıyla Mutasarrıf Bekir Paşa ile Belediye Başkanı Enver Bey'in çabaları ile 1902 yılında, Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. Yıldönümü anısına yaptırılmıştır[343].

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Muvakkithane Mutasarrıf Bekir Paşa ile Belediye Başkanı Enver Bey'in çabaları ile 1902 yılında yaptırılan saat kulesinin batı cephesine bitişik olarak konumlanmıştır. (Fotoğraf 241-242-246-247) Kuzey güney yönde uzanan dikdörtgen planlı muvakkithane düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiş, bir sokak muvakkithanesidir. (Çizim 99-100) Yapının doğu cephesi ise yüzeyi ahşap malzeme ile kaplandığı için bu duvarın durumu hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Yapının batı cephesi önünden geçen ana yola bakmaktadır. (Fotoğraf 242-243) Batı cephe basık kemerli geniş bir açıklığa sahiptir. Bu kemer taşları dikey olarak yan yana dizilmek suretiyle oluşturulmuştur. (Fotoğraf 244-245; Çizim 102-103) Kemer kilit taşında ise daha önce Anadolu Türk Sanatı'nda birçok yapıda görülen bir uygulama karşımıza çıkar. Kemer kilit taşını vurgulamak amacıyla zeminden kabartılmış bitkisel süslemeli bir motif yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 255; Çizim 103-104)Yeniden işlevlendirildiği için bu cephe ve dükkânın işlevine uygun olarak alüminyum doğrama yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 244-245) Bu açıklığın iki tarafı ve yan yüzlerde görülen duvar yüzeyinden dışarı doğru çıkıntı yapan plasterler yerleştirilmiştir. Bu gömme plasterler zemine doğru genişleyen kaideler üzerinde yükselmektedir. (Fotoğraf 254) Üst ve alt bölümlerinde ise dışarı taşan kalın silmeler yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 252)

---

bir tarih olarak kanun kitaplarının sayfalarında yer almıştır. Makale de üzerindeki tuğra ve kitabeleri kaldırılan yapıların verilmesi bizim Tokat Saat Kulesi'ne örnek teşkil etmektedir.

[341] Acun, Hakkı, **ag.e.**, s.36; Duymaz, A., Şevki, **Age.**, s.165. Duymaz, A., Şevki, **Agm.**, s.77; Çakmak, Sevim, **Age.**, s.60-61. Bu yayınların hepsine kitabedeki tarih 1317 olarak verilmiş oysa kitabede 1318 tarihi açıkça görülebilmektedir.

[342] Acunsal, F., **Gerçeklerin Diliyle Tokat**, İstanbul, 1947, s.82; Uysal, Ali, Osman, "Tokat'taki Osmanlı Camileri", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986**, Ankara, 1987, s.343.

[343] Acun, Hakkı, **Age.**, s.36; Duymaz, A., Şevki, **Age.**, s.165; Duymaz, A., Şevki, **Agm.**, s.77; Çakmak, Sevim, **Age.**, s.60-61.

Üst örtünün üçgen alınlığı yandaki sütun görünümlü plaster tarafından taşınmaktadır. (Fotoğraf 245) Çatının üçgen alınlığı kalın bir silme ile kuşatılarak vurgulanmıştır. Üçgen alınlığın içerisine enine yerleştirilmiş kesme taş malzemeden, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklı dikdörtgen bir pencere yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 253; Çizim 103) Pencere dört yönden kalın bir silme ile kuşatılmıştır. Pencerenin kuzey ve güney olmak üzere iki yanında daire formlu havalandırma delikleri açılmıştır[344]. (Fotoğraf 253; Çizim 103) Üzerinde üçgen alınlığın birleşim yerine ise mermer bir taş yerleştirilmiştir[345]. (Fotoğraf 253; Çizim 103) Üst örtünün kuzey, güney ve batı yüzü kalın silme ile üç yönden yapıyı kuşatmaktadır. Üçgen alınlık ile basık kemerin arasında görülen metal demirler muhtemelen yapının önünde bir zamanlar mevcut olan sundurma için yerleştirilmiş olmalıdır. Yapının üst örtüsü iki yöne eğimli kırma çatı olup oluklu kiremitle kaplanmıştır. (Fotoğraf 244-245-246)

Muvakkithanenin iç mekânı dışı kadar gösterişli olmayıp oldukça sade tutulmuştur. Günümüz de iç duvarları ve tavanı tamamen ahşap malzeme ile kaplandığı için bu konuda fikir yürütebilmek de oldukça zordur. (Fotoğraf 256-257)

Saat Kulesi kesme taştan, 33 m. yüksekliğinde kare kaide üzerine sekizgen gövdelidir. Bu gövdenin üzerindeki dışarıya doğru çıkıntılı silmelerle gövde üçe bölünmüştür. Bunun üzerinde de yine sekizgen, ancak daha dar biçimde üzeri kubbeli balkon çevresine dört yöne bakan yuvarlak saat kadranları yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 240-241-242-243; Çizim 101)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Sokak muvakkithanesi olan yapının dış beden duvarları kuzey, güney ve batı cepheleri bitişiğindeki saat kulesinde olduğu gibi kesme taş malzeme kullanılmıştır. (Fotoğraf 244-245-246) Alaturka kiremit yapının kırma çatısında kullanılırken, yapının iç duvarları, tavanı ve giriş üzerindeki tepe penceresinin doğramalarında ahşap malzemeye yer verilmiştir. (Fotoğraf 242-257-258) Bu yüzden iç duvarların durumu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Mermer malzeme ise yapının üst örtüsünün üçgen alınlığında yerleştirilmiş kare bir levha yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 252-253) Bu levhanın ne için konulduğu tam olarak bilinmemesine rağmen, muhtemelen

[344] Bu havalandırma delikleri saat kulesi etrafında yaşayan güvercinler için yapıldığı tahmin edilmektedir.
[345] Ana caddeye bakan üçgen alınlığın birleşim yerindeki mermer parçaya yakından bakıldığında buraya ait olmadığı açıkça görülmektedir. Özellikle parçanın en alt kısmında dikdörtgen köşeli bir mimari plastiğin burada olması gerektiği fikrini bize vermekle beraber orijinal parçanın yerinden kaldırıldığı tahmin edilmektedir. Muhtemelen burada II. Abdülhamid'in, tuğrasının bulunduğu ancak 28 Mayıs 1927 tarihinde yürürlüğe giren 1057 sayılı kanun ile bu tuğra veya sembolün buradan kaldırıldığı, bunun yanında saat kulesinin giriş kapısı üzerindeki kitabenin de kazındığı tahmin edilmektedir.

cepheye ayrı bir hareketlilik vermek amacıyla yerleştirilmiş olmalıdır. Metal malzeme ise giriş cephesinin üzerinde yer alan kare formlu pencerenin demir parmaklıklarında kullanılmıştır. (Fotoğraf 252-253)

Süsleme Özellikleri: Süsleme açısından oldukça sade olan yapının kuzey ve güney köşelerine yerleştirilen plasterler yapıya hareketlilik kazandırmıştır. (Fotoğraf 244-245) Yapının giriş açıklığının basık kemerinin kilit taşında dışarı doğru kabartılmıştır. Bitkisel süslemeli olan kemer kilit taşı stilize edilmiş bir ağaç görünümündedir. Alt bölümünde yarım hilalin üzerine yerleştirilmiş bir palmet motifi yerleştirilmiş. Palmetin etrafı bir daire içerisine alınmıştır. Palmetten çıkan üstteki süslemenin gövdesini oluşturan ince daldan çıkan yapraklar uç bölümlerde kıvrılmalar yapmaktadır. Altta bulunan iki yaprağın birleşim yerinde ikinci bir palmet motifi oluşturulmuştur. (Fotoğraf 255; Çizim 104) Bu süslemenin uç kısmı ise iki yanda yapraklar ve ortada bir tomurcukla sonlandırılmıştır. Kemer kilit taşında görülen bu tarz uygulamaları Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii Taç Kapısında, Karaman Hatuniye Medresesi Taç Kapısında, Niğde Ak Medrese Taç Kapılarındaki giriş kapılarının kemer kilit taşlarında görülür. (Fotoğraf 259)

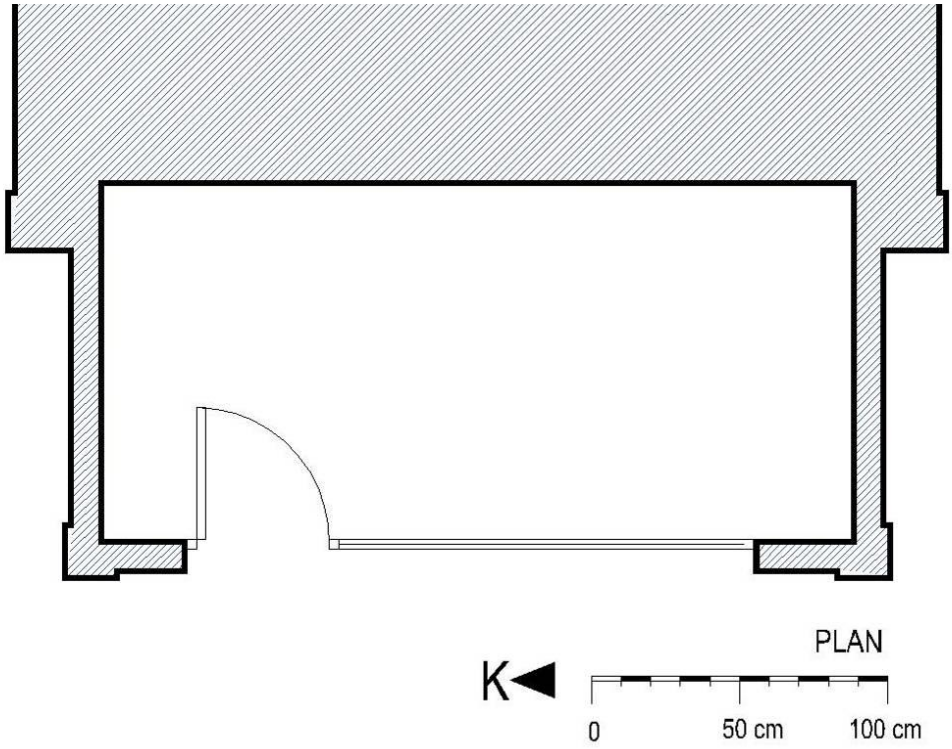
Günümüzdeki Durumu: Muvakkithanelerin özgün işlevlerine uygun olarak kullanılamaması, çağın gerekleri ve imkânları göz önüne alındığında makul karşılanabilir. Böyle bir ortamda, Tokat Muvakkithanesi'nin bir saatçi dükkânı olarak kullanılması, hem oldukça güzel bir tesadüf, hem de atıl durumdaki muvakkithanelerin yeniden işlevlendirilmesi hususunda iyi bir örnektir.

Günümüzde Ahmet Ünan'ın[346] baba mesleğini sürdürüp, saat tamiri ve satışı yapılan muvakkithanede, bir takım değişiklikler yapılmıştır Muvakkithanenin saat satışı-tamiri yapılan bir dükkân haline gelmesiyle, iç mekânda da tezgâh raf gibi öğelerde ortaya çıkmıştır. Bu yeni öğelerin ortaya çıkması mekânı kısmen de olsa daraltmıştır. Yapının kimlik değiştirmesiyle değişmeyen belki de tek özellik duvarları süsleyen saatlerdir. (Fotoğraf 256-257)

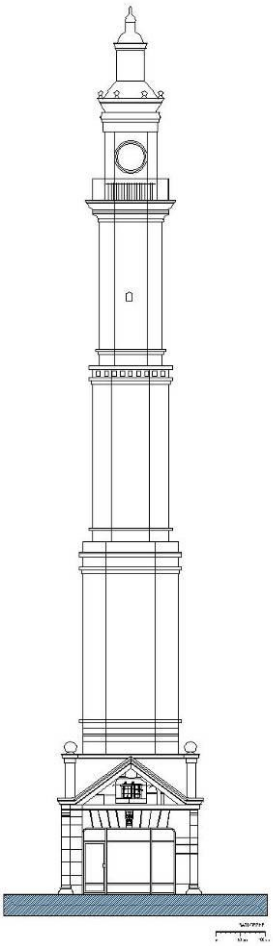
[346] Günümüzde Ahmet Ünan tarafından işletilen muvakkithane, saatçi dükkânı olarak hizmet vermektedir.

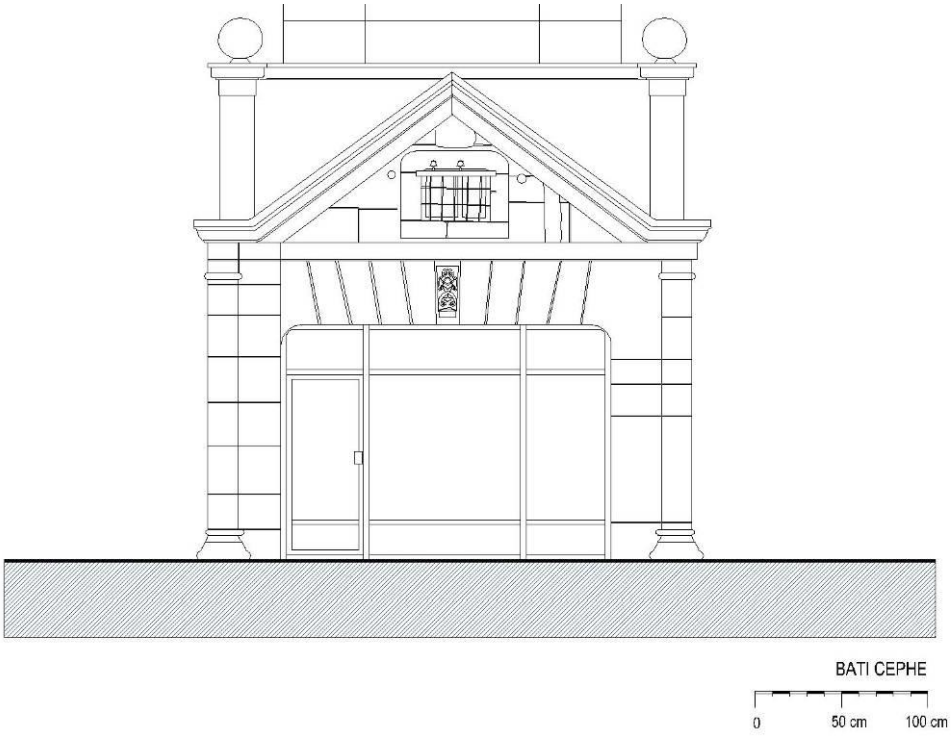
Çizim 99. Tokat Saat Kulesi ve Muvakkithanesi'nin planı

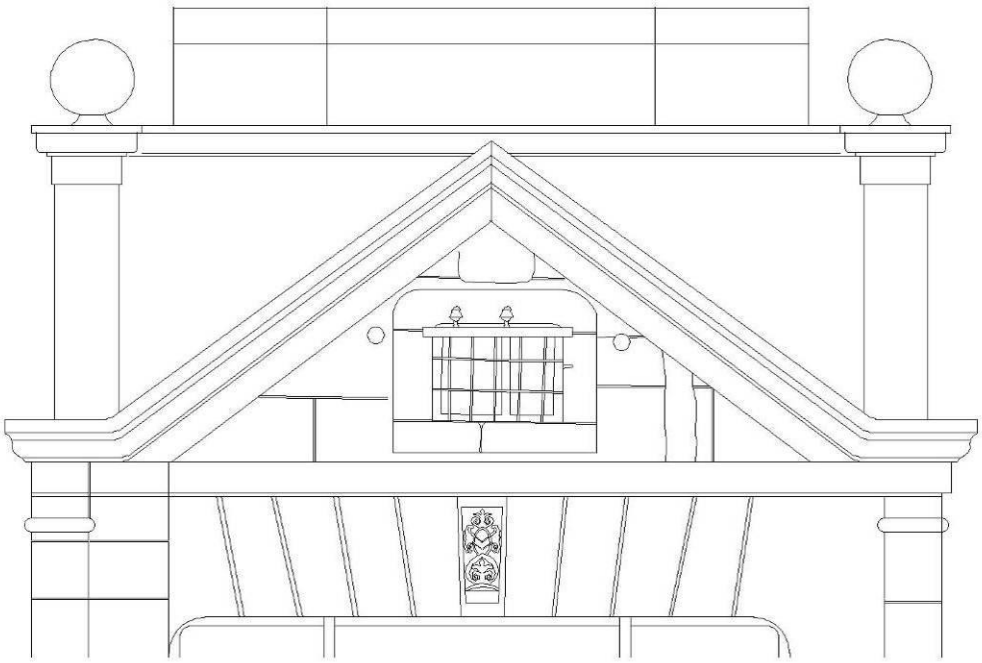
Çizim 100. Tokat Muvakkithanesi'nin planı

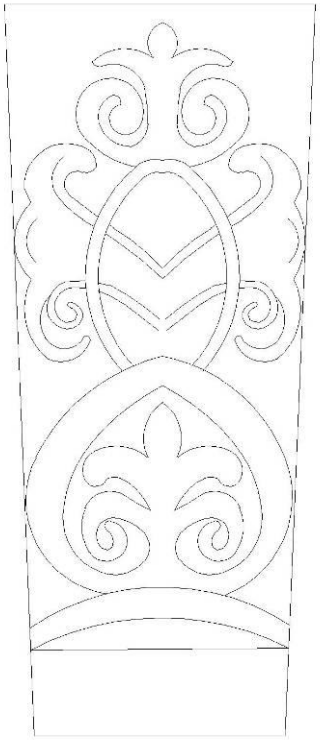
Çizim 101. Tokat Saat Kulesi ve Muvakkithane'nin batı cephesi

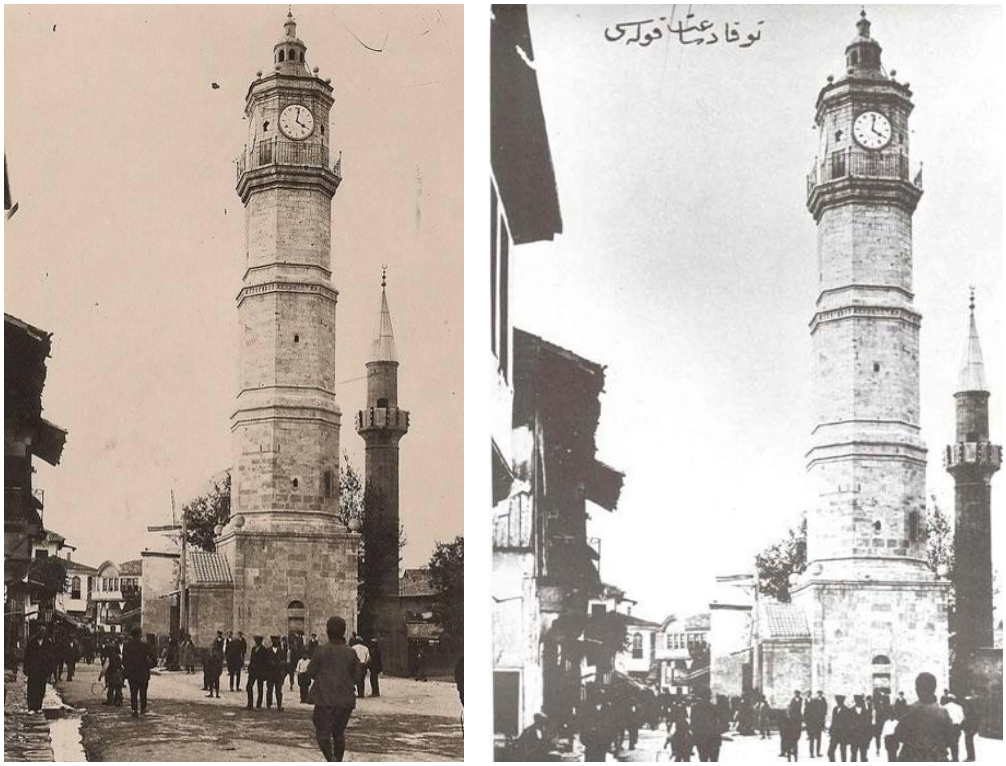
Çizim 102. Tokat Muvakkithanesi'nin batı cephesi

Çizim 103. Tokat Muvakkithanesi'nin üçgen alınlığı

Çizim 104. Muvakkithane'nin kemer kilit taşındaki bitkisel kompozisyon

Fotoğraf 240. Tokat Saat Kulesi ve muvakkithanenin 19. yüzyıldaki görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 241. Tokat Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 242. Tokat Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin sokaktaki konumunun görünüşü

Fotoğraf 243. Tokat Muvakkithanesi'nin sokaktaki konumunun görünüşü (Cüneyt Öz'den)

Fotoğraf 244. Tokat Muvakkithanesi'nin batı cephenin genel görünüşü

Fotoğraf 245. Tokat Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 246. Tokat Muvakkithanesi'nin kuzey ve batı cephelerinin görünüşü

Fotoğraf 247. Tokat Muvakkithanesi'nin kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 248. Tokat Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 249. Tokat Saat Kulesi'nin güney giriş kapısı üzerindeki kazınan kitabenin görünüşü

Fotoğraf 250. Tokat Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

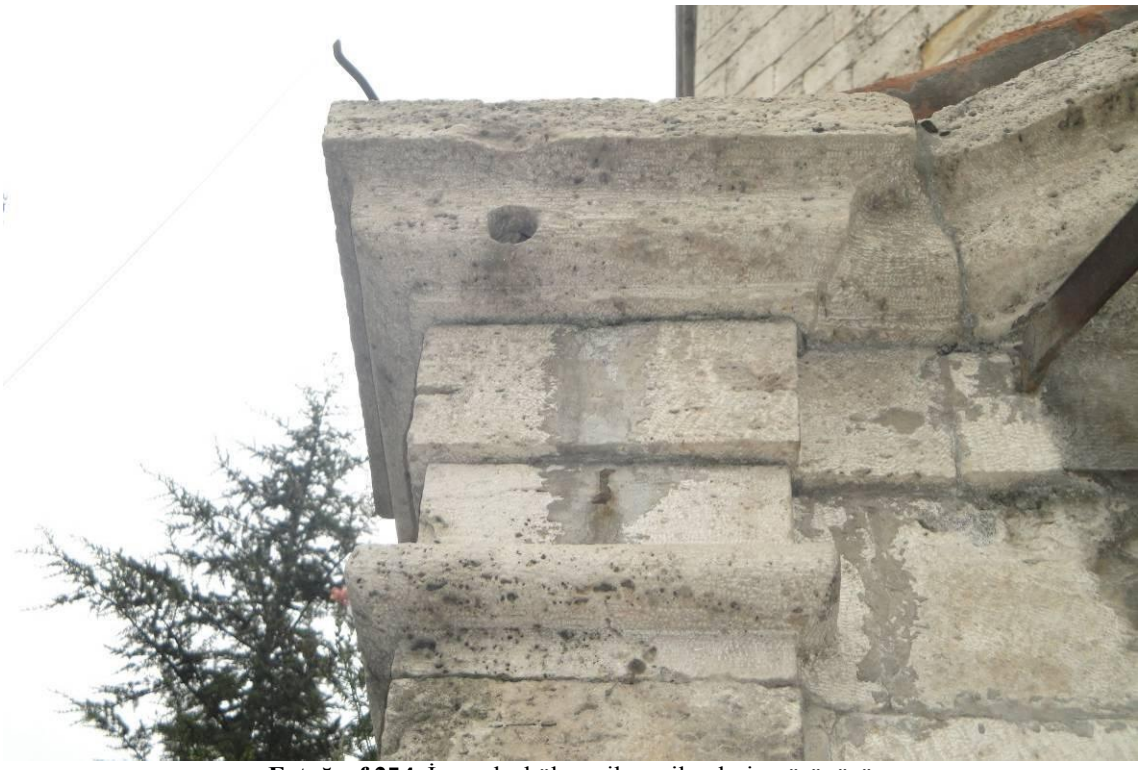
Fotoğraf 251. Muvakkithanenin basık kemerli ön cephesinin görünüşü

Fotoğraf 252. Tokat Muvakkithanesi üçgen alınlığının görünüşü

Fotoğraf 253. Üçgen alınlıktaki kuşgözleri arasındaki pencere ve üzerindeki mermer kitabeliğin görünüşü

Fotoğraf 254. İç ve dış bükey silme silmelerin görünüşü

Fotoğraf 255. Muvakkithanenin batı cephedeki basık kemerli girişin kilit taşındaki bitkisel süslemenin görünüşü

Fotoğraf 256. Ahşap lambir kaplı muvakkithanenin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 257. Ahşap lambir kaplı muvakkithanenin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 258. Muvakkithanenin iç mekân vitrin görünüşü

Fotoğraf 259. Karaman Hatuniye ve Niğde Ak Medrese Ana giriş kapısı kemer kilit taşındaki plastik süslemenin görünüşleri

4.1.14. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 14

İncelenme Tarihi: Mart 2009

Yeri: Trabzon merkez Ortahisar Mahallesi'nde Fatih-Ortahisar Cami'nin kuzeyindeki sokağın köşesinde 110 ada 33 parselde yer almaktadır. (Çizim 105)

Konumuna Göre: Sokak muvakkithanesidir. (Fotoğraf 260-263)

Yapım Tarihi: Sokağın köşesinde yer alan muvakkithanenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XIX. yüzyıla tarihlendirilmektedir.[347] (Fotoğraf 266) Trabzon bölgesin de kaynaklar iki muvakkithane varlığından bahsetmektedir. Bu belgeleri destekler nitelikte T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndeki Osmanlı Arşiv Kataloglarında[348] ve salnamelerde[349] muvakkithane konusuyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

---

[347] Yüksel, Murat, **Age.**, s. 247; Albayrak, Hüseyin, **Age.**, s.131; Karpuz, Haşim, **Trabzon**, Ankara,1990, s.49. Zorlu, Tülay; Yılmaz, Demet, "Kültürel Süreklilik Bağlamında Muvakkithaneler: Trabzon Örneği", **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-23 Mayıs** 2010. (Yayınlanmamış Bildiri)

[348] Arşiv belgelerinde adı geçen, muvakkit ve muvakkithane ile ilgili belgeler verilen yapım tarihinin kitabesindeki tarihle örtüştüğü için Çarşı Cami muvakkithanesine aittir. Hatta bu muvakkithanenin sultan tarafından yaptırıldığı kitabede ve Osmanlı arşiv kayıtlarda: **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 03/M /1264 (Hicrî), Dosya No:87, Gömlek No:2475, Fon Kodu: Mesail-i Mühimme'de "Trabzon'da muvakkithane olmadığından ahali tarafından ba mahzar vuku bulan istidaya mebni mücaddeden kargir olarak bir bab muvakkithane inşasıyla masarıfının Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'nden tediyesine dair Meclis-i Vala mazbatasının arzını şamil tezkire-i samiye."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları,** Tarih: 27/C /1264 (Hicrî) Dosya No:131 Gömlek No:87 Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri'nde "Trabzon'da inşa olunan muvakkithane için iki adet saat irsali hususunda Trabzon valisi tarafından verilen tahriratın leffen tekdimine dair Evkaf nazırına yazı."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 06/Ş /1264 (Hicrî) Dosya No:175 Gömlek No:9483 Fon Kodu: Dahiliye'de "Trabzon Muvakkithanesi için inşa olunan tarihin takdimi."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 09/Za/1265 (Hicrî) Dosya No:77 Gömlek No:68 Fon Kodu: Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri'nde "Trabzon'da inşa olunan muvakkithaneye Şirinoğlu Mihail'in muvakkit tayini."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 09/Ş /1265 (Hicrî), Dosya No:209, Gömlek No:83, Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri'nde "Trabzon'daki Yeni Cami muvakkithane saatlerinin bakımı için Saatci Şirinoğlu Mihail'in tayini istendiğinden böyle birisine ihtiyaç olup olmadığına dair Trabzon valisine şukka."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları,** Tarih: 14/Ra/1266 (Hicrî), Dosya No:81 Gömlek No:27, Fon Kodu: Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgelerinde "Trabzonlu Saatçi Mikail'in Trabzon Muvakkithanesi'ne tayin talebi."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**,Tarih: 15/Ş /1266 (Hicrî), Dosya No:110, Gömlek No:5451, Fon Kodu: Belediye'de "Trabzon'da padişahın yaptırdığı vakf-ı muvakkithane nazırı Mehmed Efendi'ye tahsis olunan yüz elli kuruş maaşın beratı vasıl olup müterakim maaşlarının kendisine verildiği."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 27/Z /1311

Kitabesi: Yapıya ait herhangi bir kitabe günümüze ulaşamamıştır. Bunun yanında yapının güney cephesindeki çift kanatlı kapının üzerindeki bölümde bir kitabenin olması gerektiği ancak bu bölümde günümüzde "Ortahisar Fatih Camii Kütüphanesi ve Deneği" yazılı mermer kitabenin yer aldığı görülmektedir. (Fotoğraf 268; Çizim 109)

Yaptıranı (Banisi): Muvakkithanenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Mimarı: Muvakkithanenin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Trabzon merkez Ortahisar Caminin kuzeyinde yer alan muvakkithane ana cephesi çokgen planlı[350], tek katlı bir sokak muvakkithanesidir. (Çizim 106) Güney cepheden tek basamaklı bir merdivenle girilen yapıya, düz atkı kemerli, ahşap çift kanatlı bir kapıdan geçilerek muvakkithaneye girilir. Kapının üzerinde bursa kemeriyle hareketlendirilmiştir. Bunun yanında giriş kapısı, pencere söve, lento ve kilit taşları cepheye hareketlilik kazandırmıştır. (Fotoğraf 268; Çizim 109)

(Hicrî), Dosya No:428, Gömlek No:32062, Fon Kodu: Bâb-ı Âlî Evrak Odası (Arşivi) Belgeleri'nde "Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan Abdülmecid Han'ın, Trabzon'da yaptıkları çeşme ile muvakkithaneyi tahrip ve ifna eden Trabzon ahalisinden Hacı Kadıoğlu Mustafa nam kimse hakkında muamele-yi kanuniyenin icrası."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 28/M /1312 (Hicrî), Dosya No:29, Gömlek No:49, Fon Kodu: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Ve Jurnaller'de "Trabzon'da çeşme ve muvakkithane tahribi."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 16/Ca/1312 (Hicrî), Dosya No:125, Gömlek No:72, Fon Kodu: Şûra-yı Devlet Belgeleri'nde "Trabzon'da güzel eserlerden bir çeşmeyle bir muvakkıthaneyi tahrip eden Hacı Gazioğlu Mustafa Efendi hakkında yapılacak muamele ile, mezkur eserlerin ihyası.";; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 11/S /1312 (Hicrî), Dosya No:455, Gömlek No:34114, Fon Kodu: Bâb-ı Âlî Evrak Odası (Arşivi) Belgeleri'nde "Trabzon'da asar-ı nefiseden bir çeşme ile bir muvakkithaneyi tahrip eden mahall-i mezkur ahalisinden Hacı Kadıoğlu Mustafa nam şahsın evrakının İstinaf Müddei-i Umumiliği'nden nezaret-i celilelerine gönderildiği." bu belgeler yer almaktadır.

[349] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993, s.207; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994, s.207; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873**, Cilt: 5, Ankara, 1995, s.181; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1874**, Cilt: 6, Ankara, 1995, s.187; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1875**, Cilt: 7, Ankara, 1995, s.263; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1876**, Cilt: 8, Ankara, 1995, s.261; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1877**, Cilt: 9, Ankara, 1995, s.203; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1878**, Cilt: 10, Ankara, 1999, s.247; Şahiner, Makbule, **Age.**, s.74. Trabzon'a ait Vilayet Salname kayıtlarında bir muvakkithanenin varlığı görülmektedir. Bilindiği üzere Trabzon'da Çarşı Cami ve Ortahisar Muvakkithaneleri olmak üzere iki muvakkithane yer almaktadır. Ancak salname kayıtlarında ya yanlış yazılmış; yada bu kayıtların olduğu 1870-80'li yıllarda Çarşı Cami muvakkithanesi yıkıldığı için kayıtlara sadece Ortahisar muvakkithanesi geçmiştir.

[350] Kahrıman, Ömer, **Age.**, s.29'da Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'ni altı kenarlı olarak tanımlamaktadır.

Dikdörtgen biçimindeki basık kemerli pencereler sokaktan geçenlerin muvakkithane içindeki saatleri görebilmelerine imkân sağlayacak şekilde cephelere yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 267; Çizim 107-108) Tek mekândan oluşan, üzeri ahşap tavanla kaplı, düz tavanlı, muvakkithanenin kuzey duvarında bir niş yer almaktadır. Mekânın orijinal işlevinde bu nişlere muvakkitin önemli eşyaları konulurdu. (Fotoğraf 275-278)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Ana yapım malzemesi taş olan yapının batı ve kuzey cephelerinde kabayonu moloz taş; güney ve doğu cephelerde pencere seviyelerine kadar ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. (Fotoğraf 268-270) İç mekân ise tavan dâhil lambirlidir. (Fotoğraf 276-278) Kırma çatılı üst örtüde ise oluklu kiremit malzeme kullanılmıştır. (Fotoğraf 267-268)

Süsleme Özellikleri: Ortahisar Fatih Cami'nin kuzeyinde sokak muvakkithanesi olarak inşa edilen muvakkithane mimari ve süsleme özelliği bakımından oldukça sadedir. İç mekan batı duvarında muvakkithaneden günümüze ulaşabilen; ahşap kasnaklı büyük bir saat ve deri üzerine altın yaldızla yazılmış levha bulunmaktadır. Miladi 1906 yılına tarihlendirilen levhada zaman kavramı ile ilgili bir yazının olduğu anlaşılmaktadır. Levhada şu yazmaktadır: (Fotoğraf 276)

Sâ'atin mu'cize-i Hazreti Yusuf idüğün
Zamm-ı ahâd ile darbından işit leyl ü Nehâr
Sad u pençâh-şeş oldukda şümâr
Gice gündüz bu hisâb üzre çalar.
H.1324[351]

Gerek başkent gerekse taşrada yapılan muvakkithanelerde hatlı yazıların olduğu ve bu konuya ilk dikkat çekenin Hilmi Ömer Buda ve Süheyl Ünver'dir.[352]

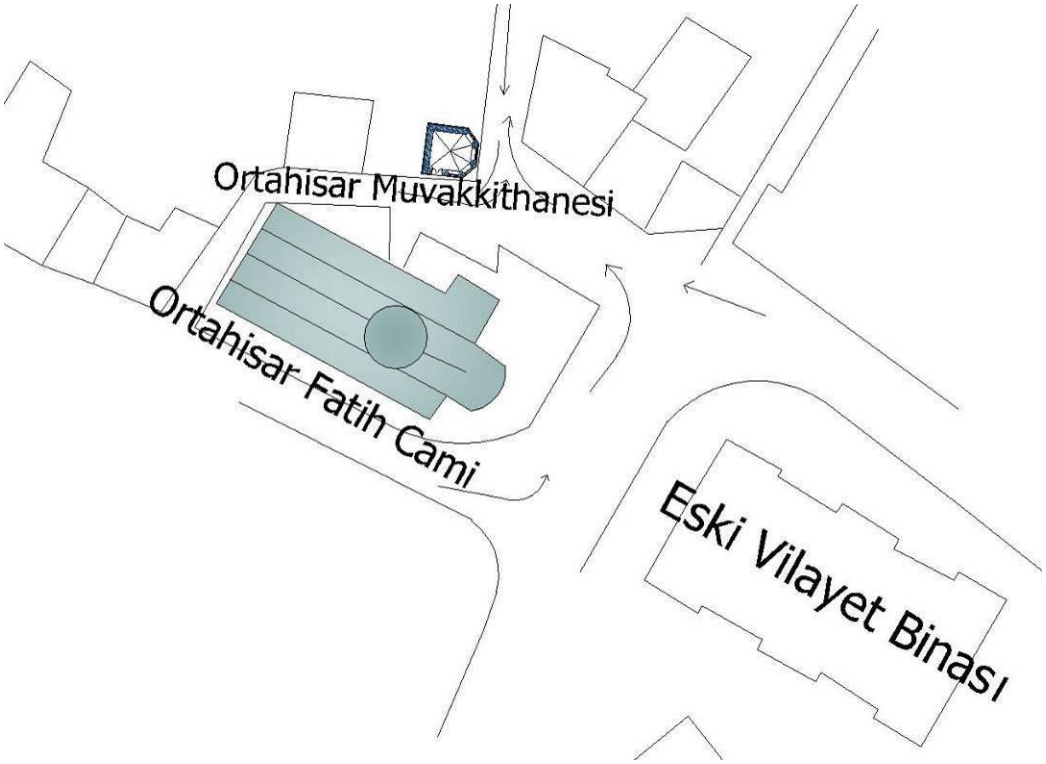
Günümüzdeki Durumu: Muvakkithanenin 2008 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan son onarımlarda özgün biçimi göz önünde bulundurulmuştur. Bu onarımlar sırasında yapının batı ve kuzey cephelerinde sıva

[351] Levhanın okunmasında yardımcı olan Sayın Doç. Dr. Alaaddin Aköz'e teşekkür ederim.
[352] Ünver, Süheyl, Osmanlı Türkleri… **Agm.**, s.229-230.

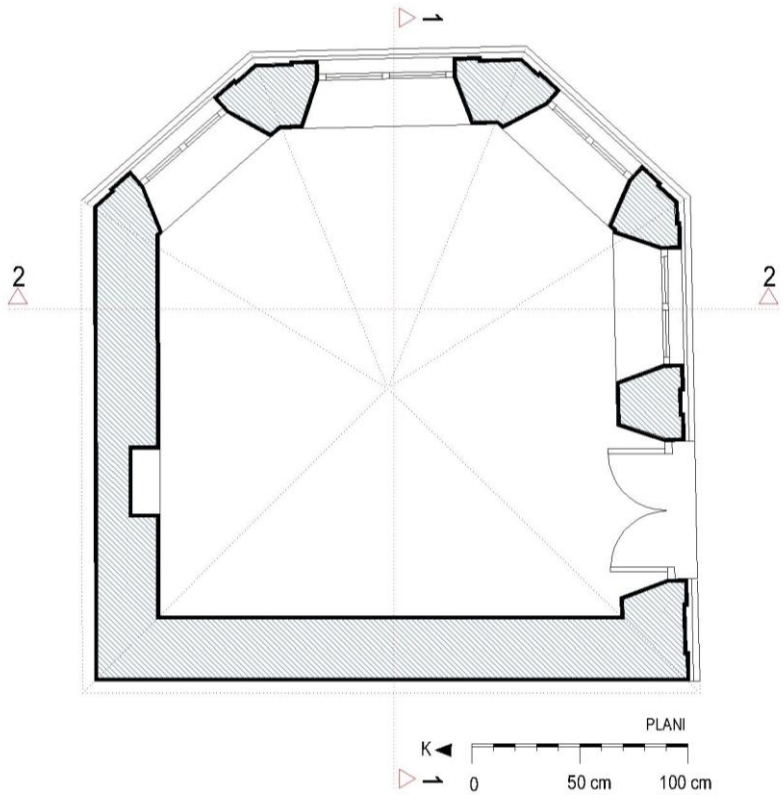
raspalarının yapıldığı, raspa altından da moloz taş örgünün çıktığı görülmüştür. Bunların yanında pencere, kapı doğramaları ve üst örtünün yenilendiği onarım sırasındaki çekilen fotoğraflardan anlaşılmaktadır. (Fotoğraf 271-272-273-274)

Uzun yıllar muvakkithanenin tayin ettiği vakitle beraber Fatih Cami'nin minaresindeki ışıklar yakılır ve Boztepeden bu ışıkların görülmesi ile Trabzon için iftar topu atılırdı[353]. Esas işlevin zamanla yitiren muvakkithane günümüzde Diyanet İşlerine bağlı Ortahisar Fatih Cami Kütüphanesi ve Derneği olarak hizmet vermektedir[354].

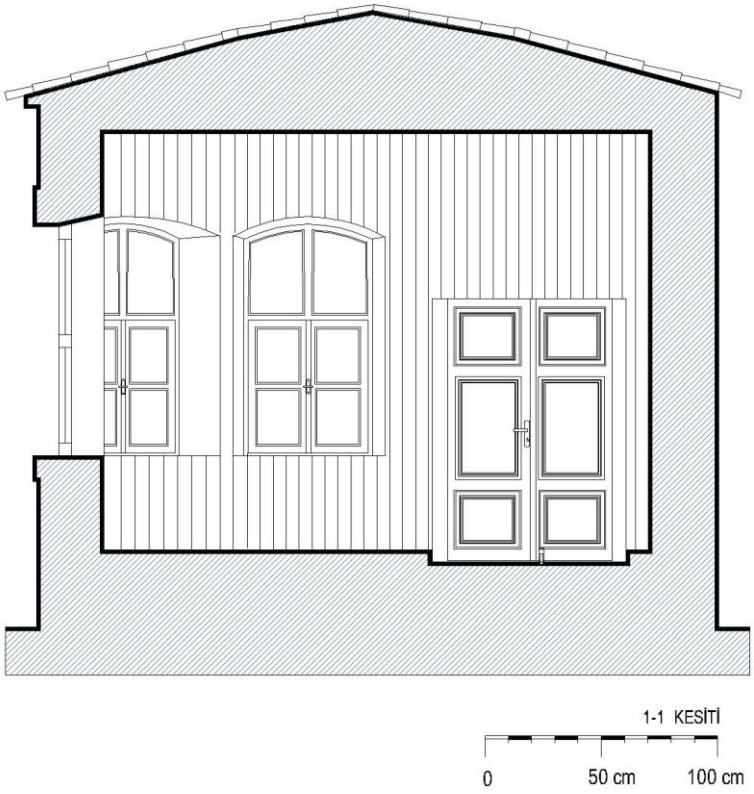
[353] Albayrak, Hüseyin, **Age.,** s. 131.
[354] Özen, Hamiyet; Tuluk, İskender, Ömer; Engin, Emre; Düzenli, İbrahim, Halil; Sümerkan, Reşat, Mustafa; Tutkun, Murat, Demirkaya, Üstün, Fulya; Keleş, Servet, **Age.,** s.449-450.

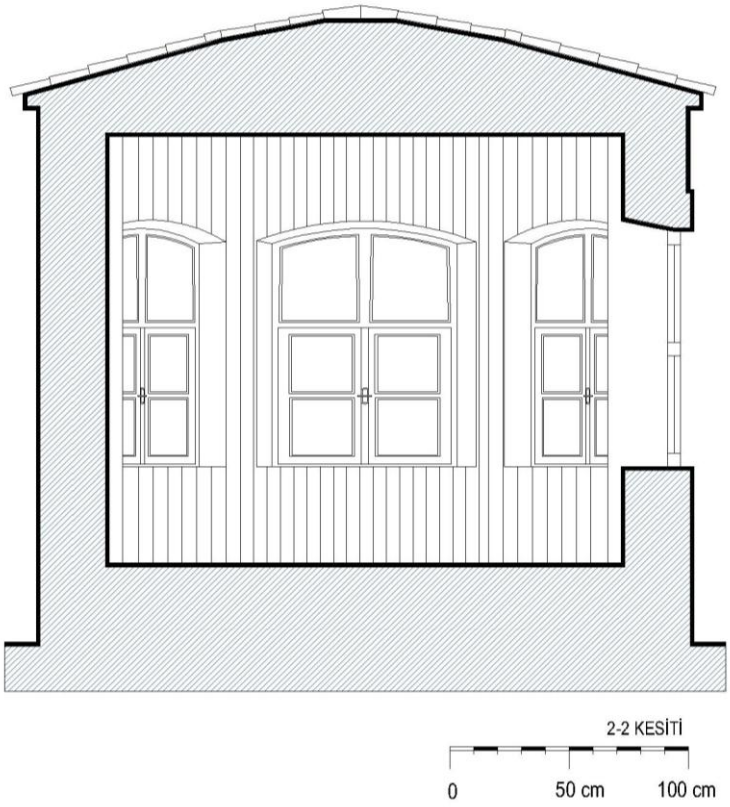
Çizim 105. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi vaziyet planı

Çizim 106. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi planı

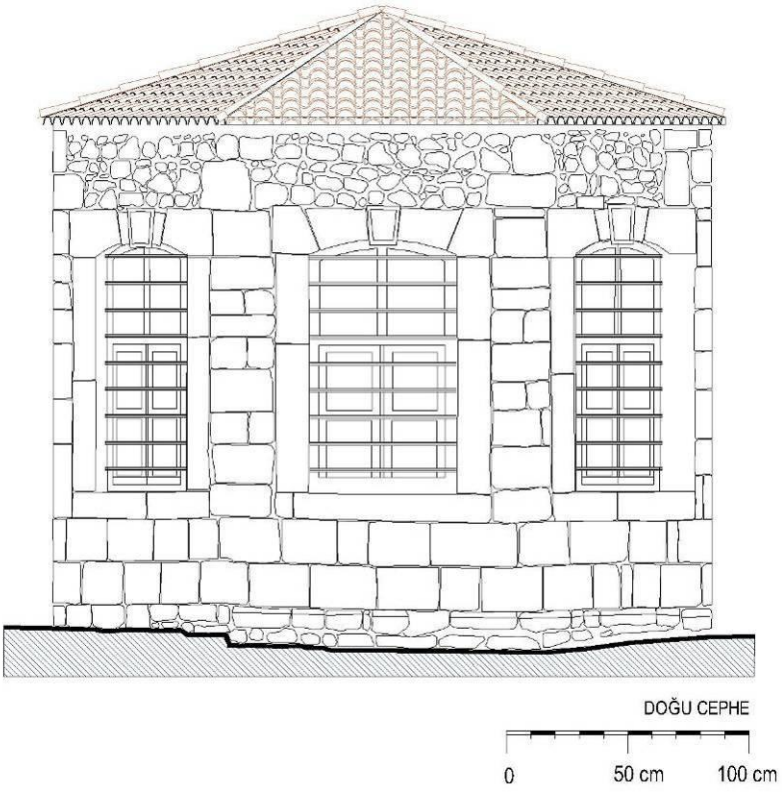
Çizim 107. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi 1-1 kesiti

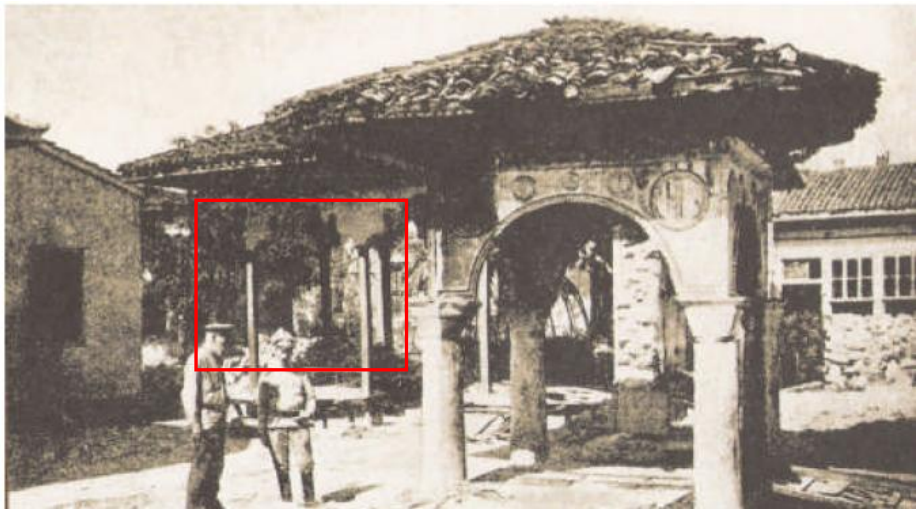
Çizim 108. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi 2-2 kesiti

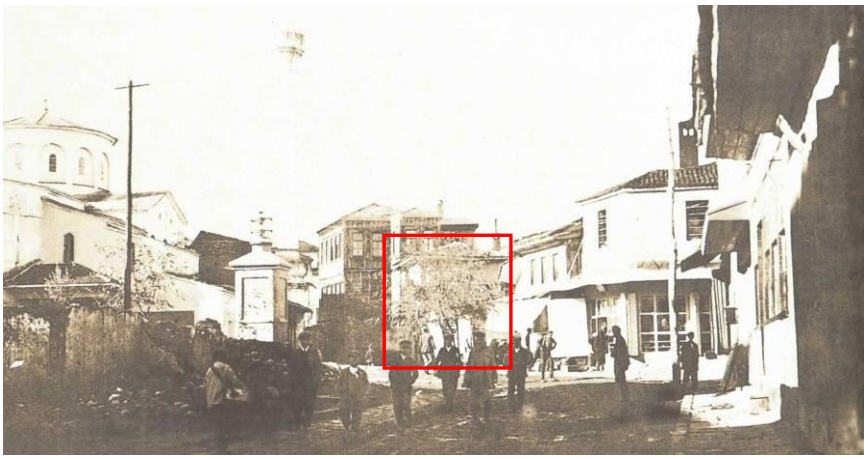
Çizim 109. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi güney cephe

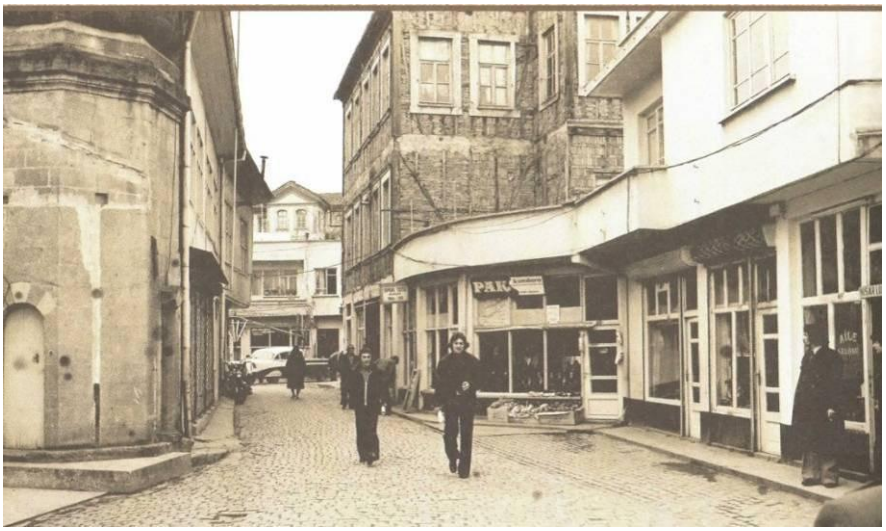
Çizim 110. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi doğu cephe

Fotoğraf 260. Trabzon Ortahisar Fatih Cami ve kuzeydeki Muvakkithane'nin 19. yüzyıl görünüşü (Anılarda Trabzon'dan)

Fotoğraf 261. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin bulunduğu Hükümet Konağı önünün 1930'daki görünüşü (Anılarda Trabzon'dan)

Fotoğraf 262. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin bulunduğu sokağın 1960'daki görünüşü

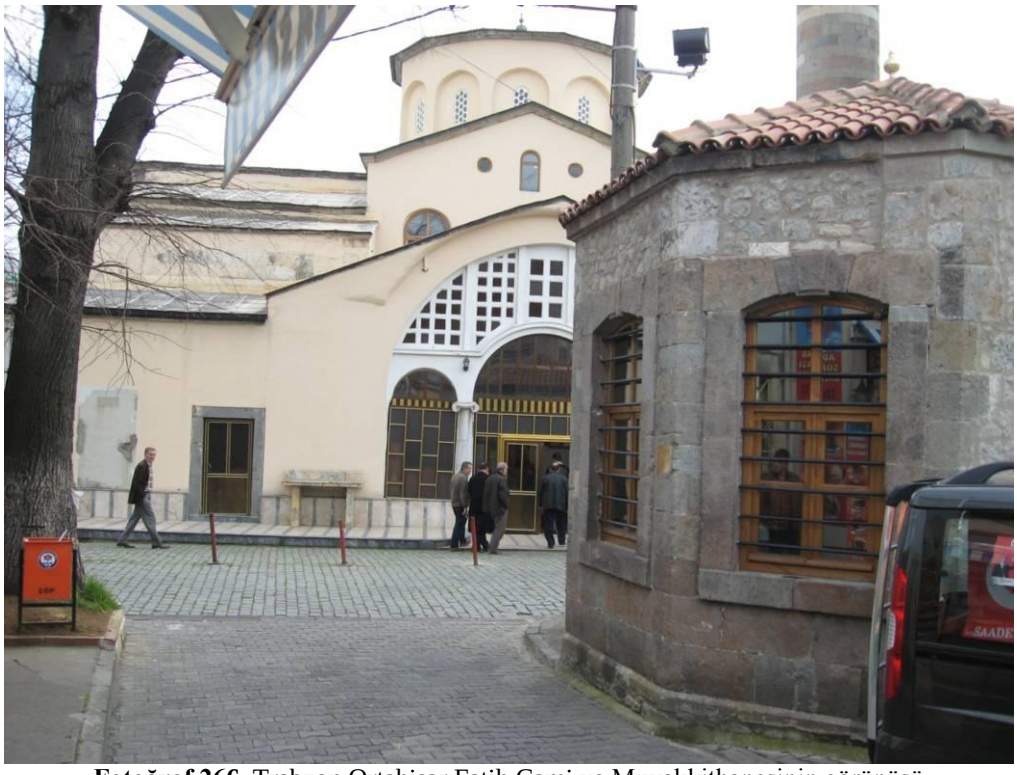
Fotoğraf 263. Trabzon Ortahisar Fatih Cami ve kuzeydeki Muvakkithane'nin görünüşü (M. Aktaş'tan)

Fotoğraf 264. Trabzon Ortahisar Fatih Cami Muvakkithane'nin genel görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 265. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin güneydoğudan görünüşü

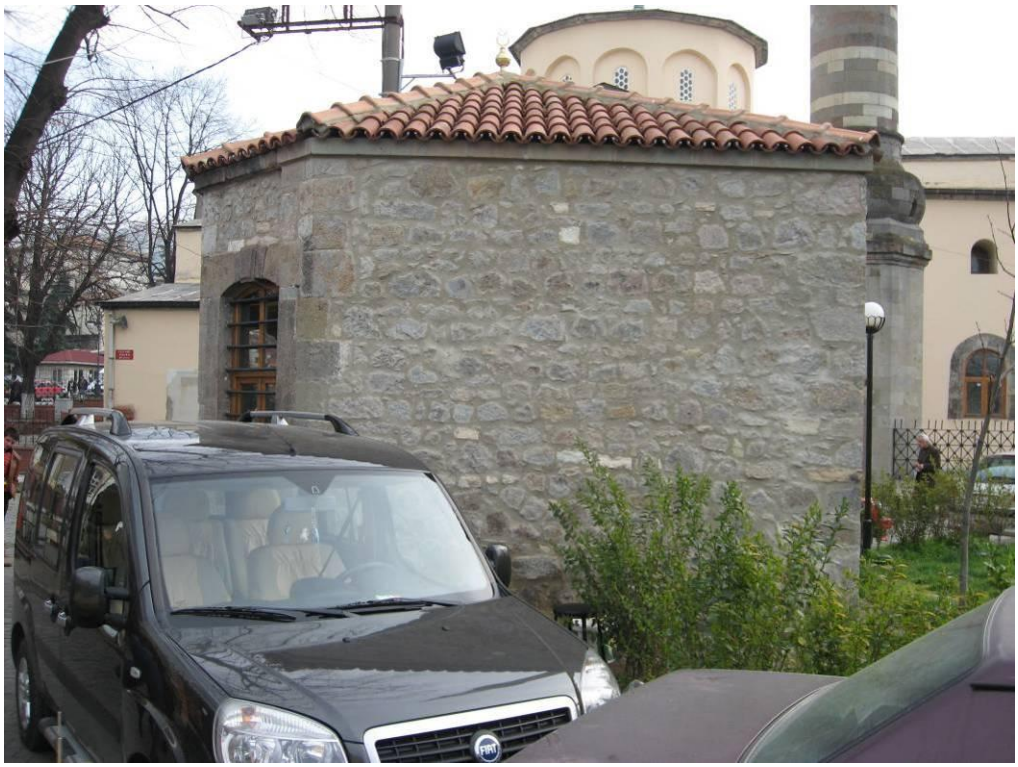
Fotoğraf 266. Trabzon Ortahisar Fatih Cami ve Muvakkithanesinin görünüşü

Fotoğraf 267. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 268. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 269. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 270. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 271. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin 2008 yılında yapılan restorasyon sırasında değişen üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 272. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin 2008 yılındaki restorasyon sırasında değişen kapı ve pencere doğramalarının görünüşü

Fotoğraf 273. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin 2008 yılındaki restorasyon sırasındaki bozulan duvar derzlerin görünüşü

Fotoğraf 274. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin 2008 yılındaki restorasyon sırasındaki yenilenen derzlerin görünüşü

Fotoğraf 275. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin iç mekân pencerelerinin görünüşü

Fotoğraf 276. Muvakkithane batı duvarında yer alan saat ve zaman kavaramı ile ilgili hatlı yazının görünüşü

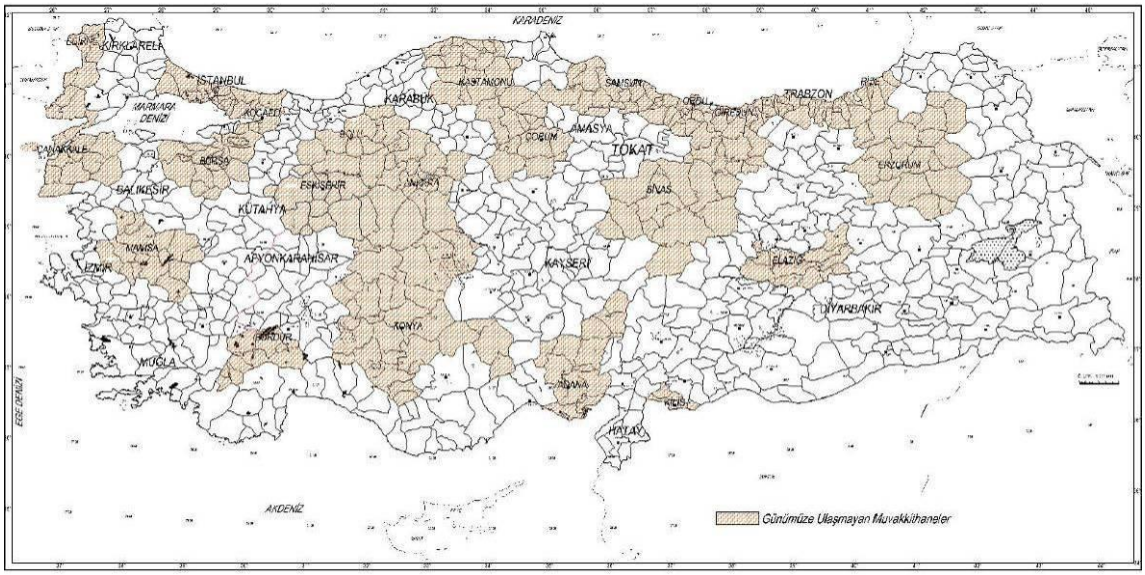
Fotoğraf 277. Muvakkithanenin lambir kaplı duvarlarının görünüşü

Fotoğraf 278. Muvakkithanenin güneyindeki çift kanatlı ahşap kapının görünüşü

4.2 Günümüze Ulaşmayan Muvakkithaneler

Günümüze ulaşmayan muvakkithaneler üzerinde her hangi bir çalışmanın olmaması yapılacak tespitleri zorlaştırmıştır. Katalog bölümünde incelenen muvakkithanelerin seçiminde başta Anadolu da yer alması ve yapı hakkında net bilgi ve bulguların olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle de günümüze ulaşmamış muvakkithanelerden Rize ve Konya muvakkithaneleriyle ilgili eski fotoğraflarının ulaşması yaptığımız rekonstrüksiyon çalışmasına yön vermiştir. (Fotoğraf 279-281-285) Bu yüzden Günümüze Ulaşamayan Muvakkithaneler bölümünde çeşitli yayın ve belgelerde geçen Bafra, Bolu, Bursa, Erzurum, Giresun, Kahramanmaraş, Konya, Rize, Samsun, Trabzon, Ünye, Yalvaç, İskilip, Karapınar ve İnegöl Muvakkithaneleri ele alınmıştır.

Çizim 111. Günümüze ulaşmayan muvakkithanelerin il bazında Türkiye Haritası'ndaki gösterimi

Anadolu'nun il ve ilçelerinde hemen hemen bir ve ya birkaç muvakkithanenin olduğu bilinmektedir. Bu anlamda katalog bölümünde yer almamakla birlikte yapı hakkında literatürel bilgiler bulunan muvakkithaneler hakkında tespit niteliği olan bu bölümde il ve ilçelerde bulunan muvakkithaneler şu şekildedir. İzmit[355], Harput[356],

[355] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 07/Ra/1268 (Hicrî), Dosya No:47, Gömlek No:88, Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret Ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler de "İzmit Muvakkıtı Derviş İsmail'in hastalığı nedeniyle işlerini yürüten oğlu Ali'nin askerlikten çıkarıldığı." konusuna değinilmiştir.

[356] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 03/Ca/1267 (Hicrî), Dosya No:28, Gömlek No:91, Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret Ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler de "Harput kazası muvakkiti Salih Efendi'nin görev süresinin uzatılması."

Edirne[357], Osmancık[358], Akşehir[359], Seydişehir[360], Akhisar[361], Kilis[362], Alaşehir[363], Manisa[364], Adana[365], Bursa[366], Çanakkale[367], Sivas[368], Sivrihisar (Çeşme)[369], Ayaş[370],

---

[357] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 26/R /1265 (Hicrî), Dosya No:190, Gömlek No:10700, Fon Kodu: İradeler Dahiliye de "Edirne'de camii atik civarındaki Saathane Muvakkitliği'ne dair."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 29/Z /1264 (Hicrî), Dosya No:6, Gömlek No:14, Fon Kodu: Sadaret Âmedî Kalemi Belgeleri "Edirne Camii Atik Saathanesine İbrahim Efendi'nin müvakkit olarak tayin edildiği. Müteveffa annesinden kalan maaşın Ayşe Hanım'a tahsisi. Müteveffa annesinden kalan maaşın Züleyha Hanım'a tahsisi. Münhal olan Esliha Müdürlüğü'ne Mustafa Ağa'nın tayin edildiği. Selanikli Ömer Ağa ile Derviş Ali'nin vefatı üzerine, mahlul kalan maaşlarının Uçlar Türbedarı Derviş Feyzi Efendi'ye tahsisine dair tezkire-i samiye özetleri."

[358] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 26/M /1263 (Hicrî), Dosya No:16, Gömlek No:24, Fon Kodu: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri'nde "Osmancık Kazası Muvakkiti Ali Efendi'nin memuriyet müddetinin bir kaç ay daha uzatılması."

[359] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 09/Ra/1264 (Hicrî), Dosya No:33, Gömlek No:87, Fon Kodu: Sadaret Divân (Beylikçi) Kalemi Belgeleri'nde "İzmid Mutasarrıfı Mehmed Nurullah ile Larende Mutasarrıfı Yusuf'un görev sürelerinin uzatılması ve Akşehir Muvakkıtı Mustafa'ya muvassıla rütbesi verilmesine dair Kadı Mehmed Arif'in ilamı ile Şeyhülislam'ın ricası ve buyruldu."

[360] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 29/Ca/1261 (Hicrî), Dosya No:19, Gömlek No:1167, Fon Kodu: Cevdet Adliye'de "Anadolu Kalemi'nde rabia rütbesi menasıbından Seydişehri kazası muvakkiti Şeyh Musa Efendi'nin müddet-i örfiyesi olan on sekiz aya dört ay daha zammına dair Anadolu Kazaskerliği'nden gelen ilam."

[361] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 29/L /1252 (Hicrî), Dosya No:93, Gömlek No:5558, Fon Kodu: Cevdet Adliye'de "Akhisar kazası muvakkiti Hasan Efendi'nin kendine münhasır kalmak üzere Köstendil rütbesinin saniyeye terfii."

[362] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 29/M /1206 (Hicrî), Dosya No:55, Gömlek No:3341, Fon Kodu: Cevdet Adliye, "Kilis kazası Muvakkıtı es-Seyyid Ahmed emsaline sirayet etmemek üzere müddetinin bir sene daha uzatılması."

[363] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 11/Za/1217 (Hicrî) Dosya No:49 Gömlek No:2947 Fon Kodu: Cevdet Adliye, "Anadolu Kalemi'nde Alaşehir muvakkiti Mehmed İzzet Efendi'nin terfii hakkında Anadolu Kazaskeri Mehmed İzzet Efendi imza ve mührü ile verilen ilam."

[364] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 07/Ca/1187 (Hicrî), Dosya No:50, Gömlek No:2471, Fon Kodu: Cevdet Belediye de "Manisa'da Sultan Süleyman Validesi Evkafı'ndan muvakkıtlık cihetinin tevcihi."

[365] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 19/Ra/1140 (Hicrî), Dosya No:106, Gömlek No:10511, Fon Kodu: Ali Emiri Üçüncü Ahmed de "Adana Kazası Muvakkiti Rahmallah'a Samarra kazası tevliyeti hakkında arzuhali üzerine Şeyhülislam derkenarı."

[366] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları,** Tarih: Dosya No: Gömlek No:1702/0002, Fon Kodu: Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defteri'nde "Muhasebe defteri: II. Bayezid evkafından Bursa'da Yeni han icaresinden hasıl olan varidatı ve vakıf emini, imam, müezzin, katip, muvakkit, cabi ve sucu vazifeleri ve tamirat masrafları. (Bursa Kadısı Ali mühürlü ve Zekeriya imzalı)"; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 12/R /1325 (Hicrî), Dosya No:178, Gömlek No:51, Fon Kodu: Şûra-yı Devlet Belgeleri'nde "Bursa'da Hüdavendigar Camii muvakkıtlık cihetine mahsus vazife hakkında takrir. (Evkaf 8)"; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 07/N /1324 (Hicrî), Dosya No:2934, Gömlek No:220028, Fon Kodu: Bâb-ı Âlî Evrak Odası (Arşivi) Belgeleri'nde "Hüdavendigar Camii'nin muvakkitlik cihetine mahsus kırk kuruş maaşın seksene iblağı. (Evkaf)"; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 11/C /1315 (Hicrî), Dosya No:1035, Gömlek No:77620, Fon Kodu: Bâb-ı Âlî Evrak Odası (Arşivi) Belgeleri'nde " Bursa'da Hisar derununda kain Hüdavendigar Gazi Camii muvakkitlik ciheti vazifesinin şehri kırk kuruşa iblağı. (Evkaf)", **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 14/B /1318 (Hicrî), Dosya No:142, Gömlek No:51 Fon Kodu: Şûra-yı Devlet Belgeleri'nde "Bursa'da Hisar derununda kain Hüdavendiğar Gazi Hazretleri Camii'nin muvakkitlik ciheti vazifesinin kılletinden bahisle lüzun-ı tezyidi. (Evkaf 6)"; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı**

Budur[371], Göksu[372] ve Kastamonu[373] Muvakkithaneleridir. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları'nda elde edinilen bildiler doğrultusunda Anadolu dışında balkanlarda da birçok muvakkithanenin var olduğu görülmektedir. Bu çalışmamızda daha çok bu bölümde yer alan muvakkithanelerin tespit niteliğinde olduğu, yapacağımız doktora çalışması ile bu muvakkithanelerin daha da etraflıca incelenerek gün yüzüne çıkartılması sağlanacaktır. Arşiv kayıtlarında özellikle tarihçi arkadaşların yapacağı çalışma ile arşiv belgelerinin gün yüzene çıkartılması sağlanarak, konun etraflıca ele alınması sağlanmış olacaktır.

Arşivi Katalogları, Tarih: 13/L /1277 (Hicrî), Dosya No:472, Gömlek No:31624, Fon Kodu: İradeler Dahiliye de "Bursa kazasının muvakkiti Ahmed Hıfzı Efendi'ye tevcihat yapılması."

[367] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 14/Za/1326 (Hicrî), Dosya No:3449, Gömlek No:258666, Fon Kodu: Bâb-ı Âlî Evrak Odası (Arşivi) Belgeleri'nde "Şehzade Gazi Süleyman Paşa'nın Gelibolu'daki camii imamet ve muvakkitlik cihetlerinin tevcihi. (Evkaf, Maliye)"; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 08/Z /1322 (Hicrî), Dosya No:129, Gömlek No:85 Fon Kodu: Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı'nda "Süleyman Paşa Vakfı'na aid Gelibolu'daki camiin imamet ve muvakkıtlık cihetleri."

[368] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 15/Ş /1263 (Hicrî), Dosya No:91, Gömlek No:73, Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri'nde "Sivas'a yapılacak olan muvakkithane için gereken meblağı gösterir cetvelin ekte sunulduğuna dair Sivas Müşiri Ali Aşkar'ın yazısı."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 07/B /1263 (Hicrî), Dosya No:86, Gömlek No:38, Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri'nde "Sivas'ta inşası düşünülen muvakkıthanenin masraflarının nereden karşılanacağına dair tezkire ve Evkaf Nazırı Hasib'in derkenarı."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 25/Ca/1263 (Hicrî), Dosya No:80, Gömlek No:74, Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri'nde "Sivas'ta bir muvakkithane inşasına müsaade olunmasına dair Sivas Müşiri Ali Aşkar'ın yazısı."

[369] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 24/L /1277 (Hicrî), Dosya No:376, Gömlek No:50, Fon Kodu: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri'nde "Sivrihisarçeşme Kazası Muvakkiti Osman Efendi'nin kaybolan ibkasının suretinin yeniden çıkarılmasıyla ilgili arzuhalin gönderildiği."

[370] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 22/C /1276 (Hicrî), Dosya No:301, Gömlek No:77, Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret Ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeleri'nde "Ayaş kazası Umur-ı Şeriyesi Muvakkıtı kuzattan İsmail Zühdü Efendi'nin görev süresinin dört ay daha uzatılması."

[371] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 26/Ra/1274 (Hicrî), Dosya No:241, Gömlek No:74, Fon Kodu: Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret Ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeleri'nde "Burdur muvakkiti Osman Nuri Efendi'nin bazı istidalarının takdimi."

[372] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 16/Ca/1312 (Hicrî), Dosya No:125, Gömlek No:72, Fon Kodu: Şûra-yı Devlet Belgeleri'nde "Göksu Kasr-ı Hümayunu karşısında bulunan cami-i şerifin ittisalindeki muvakkithanenin bazı mahallerinin tamiri ile masraflarının tesviyesi. (Evkaf 4)"

[373] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 01/S /1090 (Hicrî), Dosya No:21, Gömlek No:2537, Fon Kodu: İbnülemin Vakıf da "Kastamonu'da vaki Dede Sultan Zaviyesi havas mukataasından vazife-i meşrutası olan Kastamonu Muvakkiti Hafız Mehmed Halife'nin müterakim istihkakını aldığına dair Kastamonu Kadısı Mehmed Efendi'nin verdiği hüccet-i zahriyye."

4.2.1. Bafra Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 1

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yeri bilinmemekle beraber, merkezde bir yerde olduğu tahmin edilmektedir.

Konumuna Göre:

Yapım Tarihi: Yapının yapım tarihi H.1280/M.1863 tarihlerinden öncesine dayanmaktadır. Çünkü bu tarihte Bafra Muvakkithanesi ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde[374] kayıt bulunmakla beraber, 1871-1872 tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesinde[375] eser tespit cetvelinde yapının adı geçmektedir.

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

---

[374] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 20/Ca/1280 (Hicrî), Dosya No:282, Gömlek No:54, Fon Kodu: Mühimme Kalem Evrakı'nda "Bafra'da yapılan yol, taşköprü, çeşme, kütüphane, muvakkithane, cami vs imar çalışmaları hakkında bilgi verilmesi." yazmaktadır.

[375] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993, s.207; Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994, s.207;

4.2.2. Bolu Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 2

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithane kaynaklarda Aşağı Çarşıbaşı'nda bolu saat kulesinin yakınında yer aldığı belirilmektedir[376].

Konumuna Göre: Yapıya ait belgelerden yapının meydan muvakkithanesi olabileceği tahmin edilmektedir.

Yapım Tarihi: Saat Kulesi ve muvakkithanenin Sultan Mahmud zamanında Vali Mazhar Bey tarafından yaptırıldığı söylense de Bolu mutasarrıfları arasında "Mazhar" isimli kaydının rastlanılmamıştır. Sânîyen H.1217/M.1802 Bolu Çarşısı ve saat kulesi hakkında bilgilerin zikredilmesi Saat Kulesi'nin tarihini Sultan Mahmûd'tan daha evvel devirlerde inşa edildiğini göstermektedir[377].

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Kesin olmamakla beraber Vali Mazhar Bey'in yaptırdığı söylenmektedir[378].

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

---

[376] Kılıç, Nermin; Kayapınar, Ayşe; Kaya, Bilge; Kılıç, Fahri; Kayapınar, Levent; **Age.,** s.294-295
[377] Kılıç, Nermin; Kayapınar, Ayşe; Kaya, Bilge; Kılıç, Fahri; Kayapınar, Levent; **Age.,** s.294-295.
[378] Kılıç, Nermin; Kayapınar, Ayşe; Kaya, Bilge; Kılıç, Fahri; Kayapınar, Levent; **Age.,** s.294-295.

4.2.3. Erzurum Lala Paşa Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 3

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithane Erzurum Lala Paşa Külliyesin[379] de caminin yanında yer aldığı bilinmektedir[380].

Konumuna Göre: Yapıya ait belgelerden muvakkithanenin külliye muvakkithanesi olabileceği tahmin edilmektedir.

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithane Osman Nuri Paşa'nın valiliği sırasında 1836-1839 yıllarında yapıldığı bilinmektedir[381].

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

---

[379] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları,** Tarih: 19/L /1263 (Hicrî), Dosya No:29, Gömlek No:67, Fon Kodu: Sadaret Divân (Beylikçi) Kalemi Belgeleri'nde "Erzurum Kazası Muvakkiti Ali Satı Efendi'ye musile-i bilad-ı erbaa olmak üzere İzmir payesi tevcih edildiğine dair emr-i ali"; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 17/M /1244 (Hicrî), Dosya No:46, Gömlek No:2256, Fon Kodu: C..BLD' de "Erzurum'da Lala Mustafa Paşa Camii muvakkitliğine, Erzurum gümrük mukataası malından muhassas aidatın bir seneliği alındığının tescili."; **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları,** Tarih: 23/Za/1215 (Hicrî), Dosya No:19 Gömlek No:929 Fon Kodu: C..BLD'de "Erzurum'da Lala Mustafa Paşa Cami-i Şerifi'nde müvakkıtlık cihetinin İbrahim Hakkı Erzurumi'nin Amcazadesi Abdullah Efendi'ye tevcihi." yazmaktadır.

[380] Gündoğdu, Hamza, **Age.**, s.62'de Eski resimlerden anlaşıldığı kadarıyla caminin doğusunda bugünkü Cumhuriyet Caddesine yakın 5-6 metre uzaklıkta, köşede bulunan kalıntıların, muvakkithanenin izleri olabileceği, bugün dahi caddenin yükselmesi ile beraber düzgün kesme taş kalıntıların burada bir muvakkithane varlığını kanıtlamaktadır.

[381] Gündoğdu, Hamza, **Age.**, s.62.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

4.2.4. Giresun Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 4

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yeri bilinmemektedir.

Konumuna Göre:

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tarihi bilinmemekle beraber 1871[382], 1872[383], 1873[384], 1874[385] yılına ait Trabzon Vilayeti Salnameleri eser kayıt cetvelinde Giresun (Gireson) da muvakkithanenin olduğu görülmektedir. Ancak 1875[386] yılı salnamesinde herhangi bir kayıt izine rastlanmaması hemen bir yıl sonraki salname kaydına bakarak muvakkithanenin yıkıldığı fikrini bize vermektedir. Zaten 1875 sonraki salname kayıtlarında da muvakkithane izine rastlanmamaktadır. Bu kayıtlardan önce Osmanlı Arşiv Belgeleri'nde yer alan kayda göre muvakkithanenin Sel Değirmeni karyesi tarafında kâgir olarak Hicri: 1285 Miladi: 1868/1869 yılında yaptırılacağı belirtilmiştir[387].

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin Sel Değirmeni karyesine mensup zenginler tarafından yaptırılmıştır[388].

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

---

[382] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993, s.207.
[383] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994, s.207.
[384] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873**, Cilt: 5, Ankara, 1995, s.181.
[385] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1874**, Cilt: 6, Ankara, 1995, s.187.
[386] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1875**, Cilt: 7, Ankara, 1995, s.263.
[387] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 25/L /1285 (Hicrî), Dosya No:434, Gömlek No:32, Fon Kodu: Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakında, "Giresun kasabasında masarıfı ileri gelen ahali ve Sel Değirmeni karyesi zenginleri tarafından karşılanacak bir kargir muvakkithane yapılacağı." bilgisi yer almaktadır.
[388] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 25/L /1285 (Hicrî), Dosya No:434, Gömlek No:32, Fon Kodu: Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakında, "Giresun kasabasında masarıfı ileri gelen ahali ve Sel Değirmeni karyesi zenginleri tarafından karşılanacak bir kargir muvakkithane yapılacağı." bilgisi yer almaktadır.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemekle beraber burada yapılacak olan muvakkithanenin kâgir malzemeden yapılacağı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır[389].

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

[389] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları**, Tarih: 25/L /1285 (Hicrî), Dosya No:434, Gömlek No:32, Fon Kodu: Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakında, "Giresun kasabasında masarıfı ileri gelen ahali ve Sel Değirmeni karyesi zenginleri tarafından karşılanacak bir kargir muvakkithane yapılacağı." bilgisi yer almaktadır.

4.2.5. İnegöl Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 5

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithane büyük bir ihtimalle İshak Paşa Külliyesi'nde yer almaktadır[390].

Konumuna Göre: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin külliye muvakkithanesi olabileceği tahmin edilmektedir.

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tarihi bilinmemekle beraber salnamenin 1890 tarihli olması bize muvakkithanenin bu tarihten önce yapıldığı fikrini vermektedir.

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

---

[390] İlter, Zerrin, **Age.**, s.63'te İnegöl kazasına ait 1890 tarihli salnamede: 7 cami, 2 mescid, 1 medrese, 1 kütüphane, 1 eczahane, 1 muvakkithane, 5 hasır fabrikası, 1 bedesten, 2 hamam, 7 fırın, 13 debbeğhane, 30 kahvehane, 20 mağaza, 305 dükkân, 7 mektep, 1 telgrafhane, 1 hükümet konağı ve 1374 hane yer aldığı belirtilmiştir.

4.2.6. İskilip Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 6

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yeri bilinmemekle beraber, merkezde bir yerde olduğu tahmin edilmektedir.

Konumuna Göre:

Yapım Tarihi: Yapının yapım tarihi bilinmemekle beraber Kastamonu Salnamesin de İskilip'te 83 camii ve mescidi şerif, 5 kütüphane, 6 tekke, 6 medrese, 1 rüştiye, 3 ibtidai, 71 sıbyan mektebi, 510 dükkân, 18 tabakhane, 2 han, 5 hamam, 63 değirmen, 5 türbe-i evliya, 1 muvakkithane, 1 namazgâh, 5 camii şüveyhhane, 3 şadırvan, 65 çeşme, 2 sebil olduğu belirtilmiştir[391].

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

[391] http://www.iskilip.bel.tr/index.asp?id=iskilip (11 Eylül 2011)

4.2.7. Kahramanmaraş Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 7

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yeri bilinmemekle beraber muvakkithanenin varlığı Halep Salnamelerinden[392] anlaşılmaktadır.

Konumuna Göre:

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tarihi bilinmemekle beraber yayında 1903 yılı Ahkam Defterleri'nin Halep Salnameleri bölümünden yola çıkarak, muvakkithanenin verilen tarihten önce bir zamanda yapılmış olduğunu göstermektedir.

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

---

[392] Kozak, Yasin, **Age.**, s.5.

4.2.8. Karapınar Sultan Selim Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 8

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithane Konya ili, Karapınar ilçesi, Karapınar Sultan Selim Külliyesinde yer almaktadır.

Konumuna Göre:

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tarihi bilinmemekle beraber Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nin inşa ve onarımı ile ilgili belgelerde muvakkithane adının geçmediği ancak 1251 H/ 1835 M tarihli evkaf muhasebe defterlerinde kayıtlı vakıf görevleri arasında muvakkit bulunduğu belirtilmiştir[393]. Bu bilgilere bakarak 1835 yılında burada bir muvakkit ve muvakkithanenin olduğu fikrini vermektedir.

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

---

[393] Küçükdağ, Yusuf, **Age.**, s. 73-124.

4.2.9. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 9

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithane Konya merkez Türbe önünde Sultan Selim Caminin batısında Yusuf Ağa Kütüphanesinin bitişiğinde yer almaktaydı. (Fotoğraf 279-281)

Konumuna Göre: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin külliye muvakkithanesi olmasının yanında hizmet bakımından sokak muvakkithanesi özelliği gösterdiği tahmin edilmektedir. (Fotoğraf 279-281; Çizim 112-113)

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin Mevlana Müzesinde yer alan dört satırlık talik kitabeye göre H.1290/M.1873 yılında yaptırılmıştır[394]. (Fotoğraf 282-283) 1955 yılı imar çalışmaları neticesinde muvakkithane yıkılarak kitabesi Mevlana Müzesine sergilemek üzere verilmiştir[395]. Muvakkithanede H.1268/M.1851 tarihlerinde Enis Dede[396]'nin daha sonraki yıllarda M. 1930'larda da Şükrü Bağrıaçık Hoca[397]'nın muvakkitlik yaptığı bilinmektedir.

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin Mevlana Müzesi'nde sergilenen dört satılık kitabede talik kitabede şöyle yazmaktadır: (Fotoğraf 282-283)

Saat-i herûzîni mes'ud ede daim Hûdaz
Hazreti Abdüllaziz Hanın ilâ yevmi'l bekâ
İrtifâ aldıkça bak tarihe cevher-i nâzıra
Bu muvakkithane câyı gör cedîd nevbinâ (1290)

---

[394] Yıldırım, Mustafa, **Konya'da Son Asırda Kaybolan Bazı Türk Yapıları**, Konya, 1997, s. 68-69. (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi)

[395] Karpuz, Haşim, "Konya'nın Tarihsel Kimliği ve Koruma Sorunları", **Prof. Dr. Halûk Karamağralı Armağanı**, Ankara, 2002, s.205-224; Karpuz, Haşim, " Muvakkithane", **Konya Türk Kültür Varlıkları Envanteri**, Cilt:1, Ankara, 2009, s. 811-812.

[396] **T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Katalogları,** Tarih: 22/Z /1268 (Hicrî), Dosya No:248, Gömlek No:9055, Fon Kodu: Meclis-i Vala'da "Konya'da Mevlana dergâhının muvakkiti Enis Dede'nin mahlûl maaşının evladlarına tahsisi." geçmektedir.

[397] Uz, Mehmet, Ali, **Yok Olan Hatıralar**, Cilt:7, Sayı:37, Konya, 2007.

Kitabenin son mısrasındaki noktalı herfler, ebced hesabına vurulunca da 1290 rakamı bulunur ki, muvakkithanenin bu tarihte yani 1873 Sultan Abdülaziz'in hükümdarlığı zamanın da yapıldığı anlaşılmaktadır[398].

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

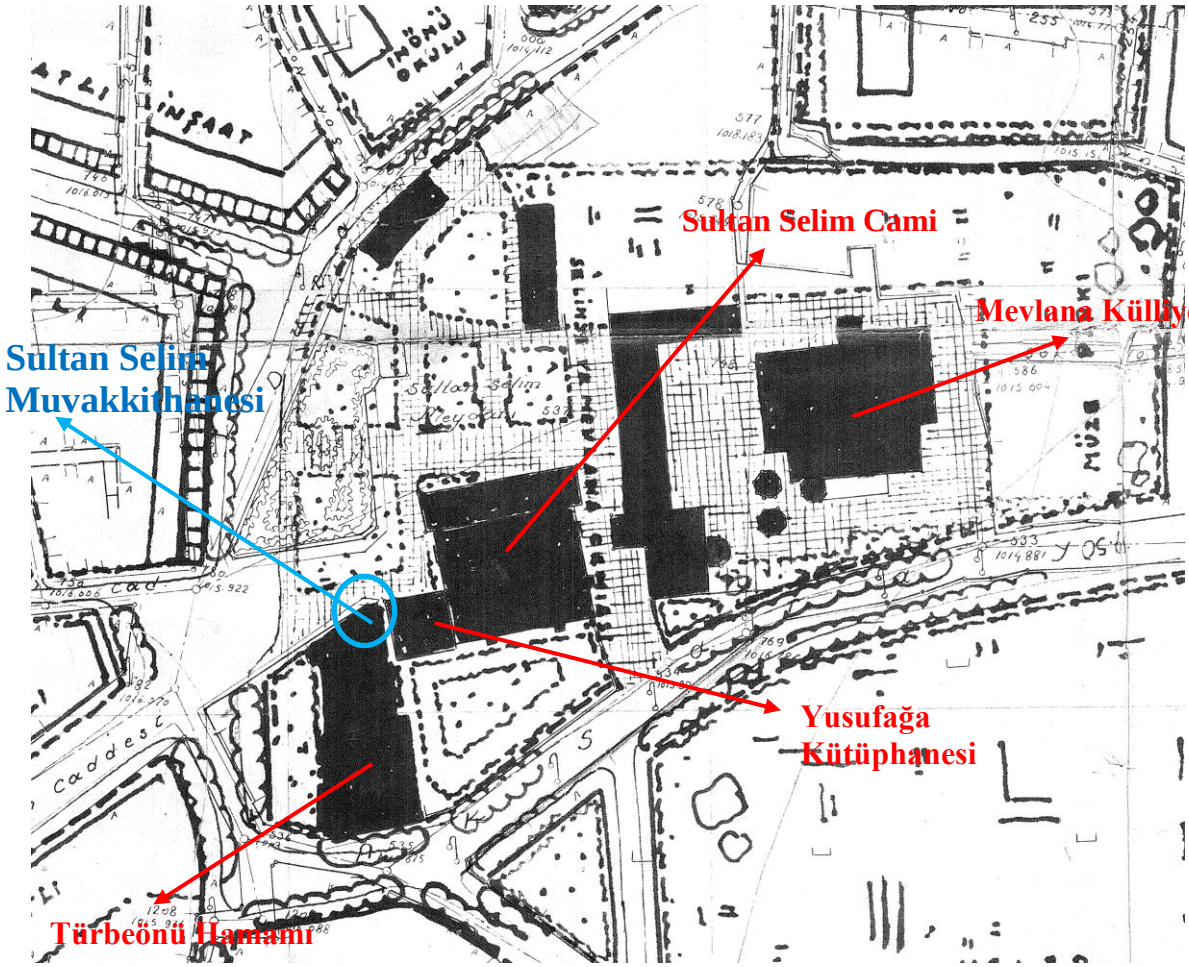
Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin eski bir fotoğrafından anlaşılacağı dikdörtgen planlı muvakkithaneye bursa kemerli, çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. Kapının üzerinde günümüzde Mevlana Müzesinde sergilenen kitabe ve rozet pencere yer almaktadır[399]. Ana cephede üç adet düz atkı taşlı pencere ile aydınlatılan muvakkithane üzeri içten muhtemelen tonozlu olup, dıştan düz damdır. Özellikle yapının üst saçak seviyesinde yer alan, iç ve dış bükey taş silme bu bölgede yer alan dükkânlarda da görülmektedir. (Fotoğraf 279-282)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin ana yapım malzemesi kesme taş olup pencere ve kapı doğramalarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Kırma çatılı yapının üzeri ise oluklu kiremitlidir. (Fotoğraf 279-282)

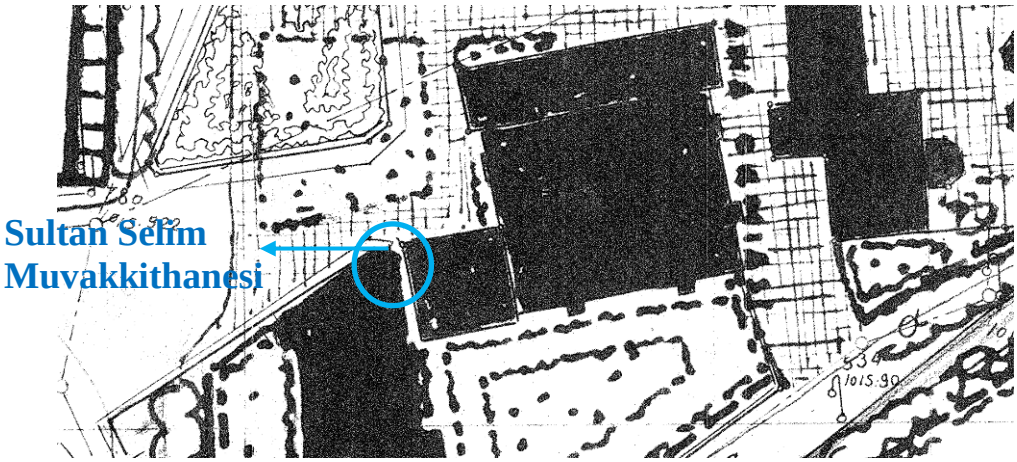
Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan yapı süsleme bakımından oldukça sadedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

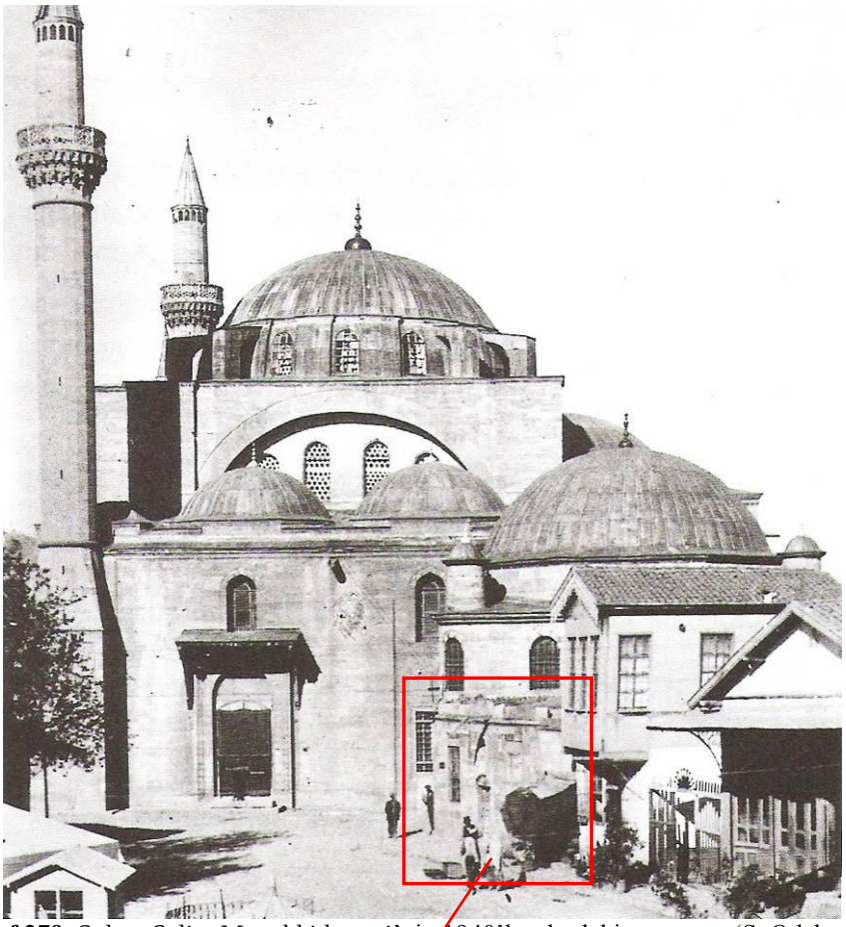
[398] Yıldırım, Mustafa, **Age.,** s. 69.
[399] Odabaşı, A., Sefa, 20. **Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü**, Konya, 1998, s. 59-61.

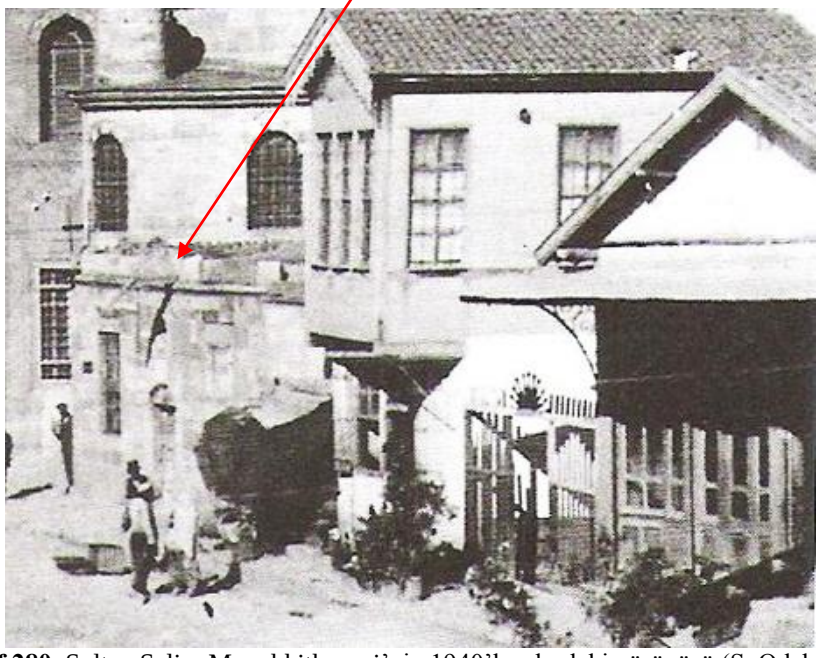
Çizim 112. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi'nin 1946 yılı imar planındaki yeri (Asım Kömürcü'den)

Çizim 113. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi'nin 1946 yılı imar planındaki yeri (Asım Kömürcü'den)

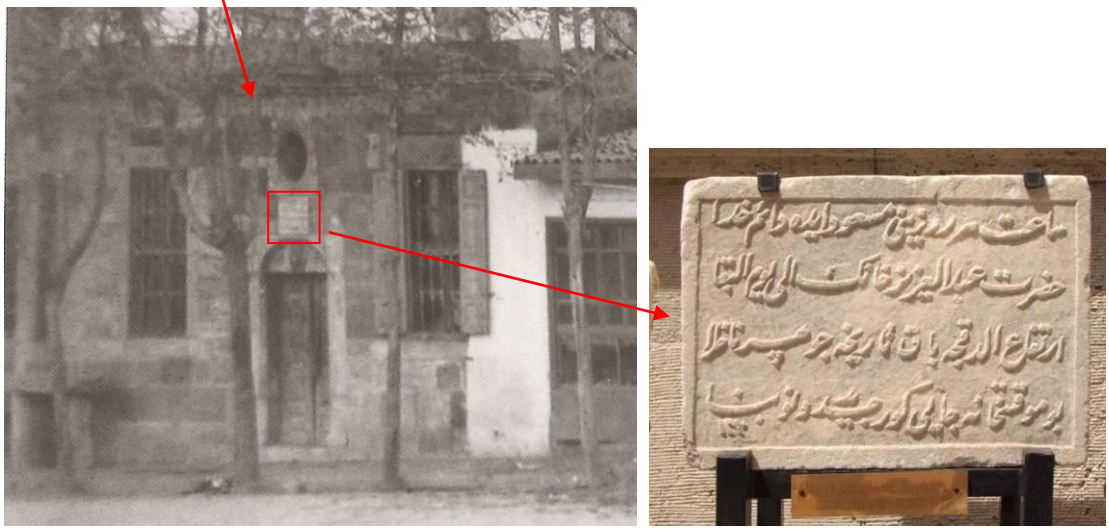
Fotoğraf 279. Sultan Selim Muvakkithanesi'nin 1940'lı yılardaki görünüşü (S. Odabaşı'ndan)

Fotoğraf 280. Sultan Selim Muvakkithanesi'nin 1940'lı yılardaki görünüşü (S. Odabaşı'ndan)

Fotoğraf 281. Sultan Selim Muvakkithanesinin 1940'lı yılardaki batıdan görünüşü (Ticaret Odası Arşivinde)

Fotoğraf 282. Sultan Selim Muvakkithanesi'nin giriş kapısı üzerindeki kitabenin görünüşü

Fotoğraf 283. Günümüzde Mevlana Müzesi'nde sergilenen kitabenin görünüşü

4.2.10. Rize Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 10

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithane Rize İskelesi yakınında günümüzde İstanbul Palas'ın önündeydi[400].

Konumuna Göre: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin sokak muvakkithanesi olabileceği tahmin edilmektedir.

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tarihi bilinmemekle beraber 1871[401]-72[402]-73[403]-74[404]-75[405]-76[406]-77[407]-78[408] yıllarına ait Trabzon Vilayeti Salnameleri eser kayıt cetvelinde Rize Muvakkithanesi'nin yer almadığı buna bağlı olarak da muvakkithanenin 1871 tarihinden önce yıkılmış olabileceği veya 1888 tarihli salnameden sonra yapılmış olabileceği fikrinin vermektedir[409].

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin giriş kapısı üzerindeki üç satılık kitabesini Vilayet Mektupçusu Saadeddin Kasım Efendi tarafından yazılmıştır. Üç satılık kitabede şu ibare geçmektedir: (Fotoğraf 285)

Şiar-ı ehli din oldukça ta evkaf-ı mektuba
Mazid olsun furuğ-i pertev-i ikbal-i şahane
Tenin-i sati bildirdi tarihi güher-rizden
Muvakkithane-i nev tarh olundu ehli imana[410]

---

[400] Karpuz, Haşim, **Age.**, s.31.
[401] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993, s.207.
[402] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994, s.207.
[403] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873**, Cilt: 5, Ankara, 1995, s.181.
[404] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1874**, Cilt: 6, Ankara, 1995, s.187.
[405] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1875**, Cilt: 7, Ankara, 1995, s.263.
[406] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1876**, Cilt: 8, Ankara, 1995, s.261.
[407] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1877**, Cilt: 9, Ankara, 1995, s.203.
[408] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1878**, Cilt: 10, Ankara, 1999, s.247.
[409] Karpuz, Haşim, **Age.**, s.31'de Muvakkithanenin yapım tarihi olarak (1903-4) yıllarını vermektedir. Bunu da salnamenin hazırlandığı yıllardan çıkartmaktadır.
[410] Karpuz, Haşim, **Rize,** Ankara, 1999, s.31.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi Rize Vilayet Meclisi azalarından Subaşızade Pertev Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

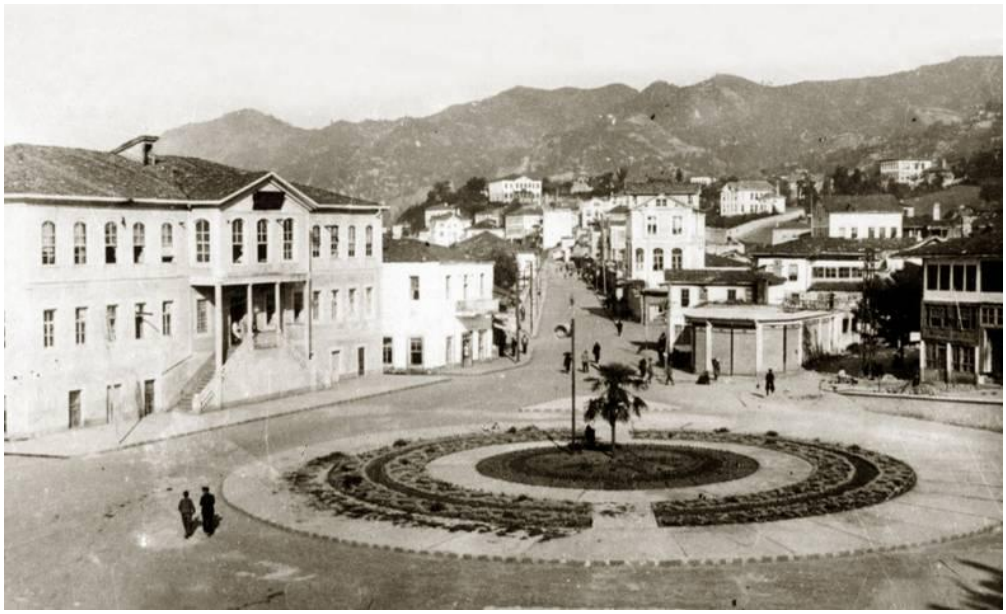
Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin eski bir fotoğrafından anlaşılacağı üzere kare planlı muvakkithaneye düz atkı taşlı çift kanatlı ahşap kapıdan girilmektedir. (Fotoğraf 285) Tek mekândan oluşan muvakkithane giriş cephesi hariç diğer cephelere yerleştirilen yuvarlak kemerli pencereler ile aydınlatılmaktadır.

Yapının köşeleri, pencere ve kapı etrafı dış cepheden dışarı taşırılarak cephelere hareketlilik kazandırılmıştır. Özellikle giriş kapısının üzerindeki dikdörtgen üç satırlık kitabenin üst kısmın kenarlarında tırnak şeklindeki sütün başlıkları silmelidir. (Fotoğraf 285) Kesme taş malzemeden yapılan yapının üzeri kırma çatılı olup; geniş saçaklı üst örtünün üzeri oluklu kiremitle kaplanmıştır. (Fotoğraf 285)

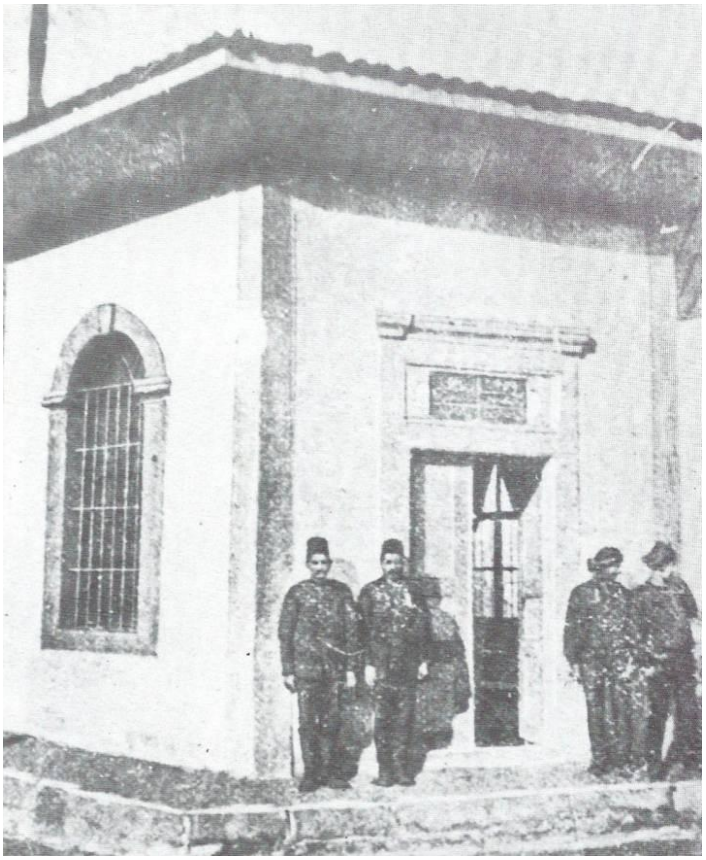
Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin ana yapım malzemesi kesme taş olup pencere ve kapı doğramalarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Kırma çatılı yapının üzeri ise oluklu kiremitlidir. (Fotoğraf 285)

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithane elimizde dış cephesini gösteren fotoğrafının olması iç mekân süsleme anlayışının nasıl olduğu konusunda fikir yürütmemizi engellese de muvakkithane yapıları iç süsleme bakımından oldukça sadedir. Muvakkithanelerin dış cepheler içe göre daha hareketlidir. Bu anlamda Rize Muvakkithanesinin cephelerinden dışarı taşırılan pencere üzengi ve kilit taşları dışında, giriş kapısı üzerindeki kitabenin etrafındaki hareketlilik yapıda görülen abartısız süslemelerdir. (Fotoğraf 285)

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

Fotoğraf 284. Rize iskelesi ve hükümet meydanının görünüşü (Rize Belediyesi Arşivinden)

Fotoğraf 285. Rize muvakkithanesinin genel görünüşü (Rize Belediyesi Arşivinden)

4.2.11. Samsun Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 11

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yeri bilinmemektedir.

Konumuna Göre:

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tarihi bilinmemekle beraber 1871[411] ve 1872[412] yılına ait Trabzon Vilayeti Salnameleri eser kayıt cetvelinde Samsun'da muvakkithanenin olduğu görülmektedir. Ancak 1873[413] yılı salnamesinde herhangi bir kayıt izine rastlanmaması hemen bir yıl sonraki salname kaydına bakarak muvakkithanenin yıkıldığı fikrini bize vermektedir. Zaten 1873 sonraki salname kayıtlarında da muvakkithane izine rastlanmamaktadır.

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

---

[411] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993, s.207.
[412] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994, s.207.
[413] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873**, Cilt: 5, Ankara, 1995, s.181.

4.2.12. Trabzon Çarşı Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 12

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin Trabzon Çarşı Cami batısındaki şadırvanın bulunduğu yerdeydi[414]. (Çizim 114)

Konumuna Göre: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin külliye muvakkithanesi olmasının yanında hizmet bakımından külliye ve sokak muvakkithanesi özelliği gösterdiği tahmin edilmektedir.(Çizim 114)

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin Trabzon Müzesi'nde sergilenen dokuz satırlık kitabesine göre H.1264/M.1848 yılında Sultan Abdülmecit tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır[415].

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin Trabzon Müzesi'nde sergilenen dokuz satılık kitabede talik kitabede şöyle yazmaktadır: (Fotoğraf 286)

Cihanın en adaletli padişahı olan Abdülmecit Han, ihsan ve merhametinden birazını Trabzon'da gösterip,

Tanzimat-ı Hayriye memlekete taze hayat verdi, fakat ertelenip, Trabzon'da bu yıl yerine getirildi

Halkı padişahın gölgesinde rahat olup, Trabzon'da onun büyüklüğünün (devamına) dua etmektedir.

Bu cümleden olmak üzere o saltanatın kutbu (olan padişah)ferman edip bu yüksek Muvakkit-hane Trabzon'da yapıldı.

Bu beğenilen hayırlı eserin yapılması daha önce bir kimseye nasip olmayıp, felek, sanki (bu eserin yapılmasını) Trabzon'da cihan Şah'ına saklamış.

---

[414] Yüksel, Murat, **Age.**, s. 250'de Kıt'anın dokuzuncu beytinde muvakkithanenin yapılış tarihi, mücevher tarih olarak Ebcedle verilmiştir. Tarih beytinin ikinci mısrasının noktalı harflerinin sayı değerlerini topladığımızda 1254 rakamının bulmaktayız. Hâlbuki kitabenin altında Muvakkithanenin yapılış tarihi ayrıca rakamla 1264 olarak belirtilmiştir. Arada 10 sayı fark vardır. Bu 10 sayı eksikliğini 1254 rakamına katılması için tarih beytinin birinci mısrasında şair tarafından tamiye işareti de verilmemiştir.

[415] Yüksel, Murat, **Age.**, s. 248; Zorlu, Tülay; Yılmaz, Demet, **Agm.**, s.279-283.

Güneş doğularda ve batılarda burçları seyredip, parlayan ay Trabzon'da ışık saçtıkça,

Hak, adalet merkezinde şeref ve ululukla sabit edip, onun sayesinde Trabzon'da çok eser yapılıp meydana çıktık.

Burada, kölesi Sadi, Müfettiş (unvanıyla) memurlukta bulundu; Halen Trabzon'da her gün ve gece ona dua etmekle meşguldür.

Mücevher saat gibi gönül cebinden (bu Muvakkit-hane'nin yapılış) tarihi çıktı. Trabzon'da bu Muvakkithane pek güzel yapıldı

1264 (1848)[416]

Yaptıranı (Banisi): H.1264 / M.1848 yıllarında Sultan Abdülmecit Han tarafından yaptırılmıştır.

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

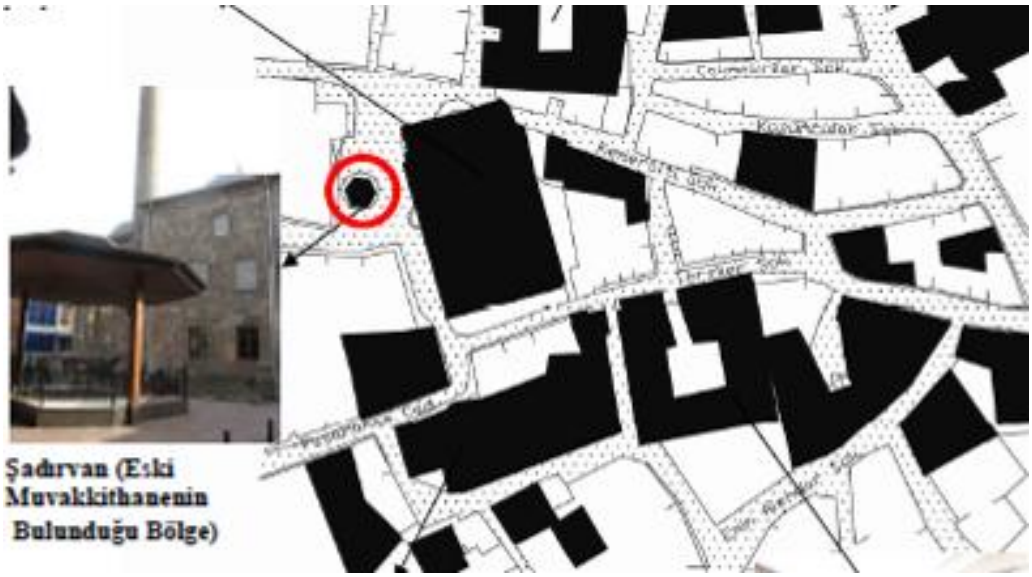
Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

[416] Yüksel, Murat, **Age.**, s. 247-250.

Çizim 114. Trabzon Çarşı Camii Muvakkithanesi bulunduğu yerin görünüşü (T. Zorlu'dan)

Fotoğraf 286. Trabzon Çarşı Cami Muvakkithanesi'nin Ayasofya Müzesi'nde sergilenen mermer kitabenin görünüşü

4.2.13. Ünye Muvakkithanesi

Katalog Numarası: 13

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yeri bilinmemektedir.

Konumuna Göre:

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tarihi bilinmemekle beraber 1871[417] ve 1872[418] yılına ait Trabzon Vilayeti Salnameleri eser kayıt cetvelinde Ünye'de muvakkithanenin olduğu görülmektedir. Ancak 1873[419] yılı salnamesinde herhangi bir kayıt izine rastlanmaması hemen bir yıl sonraki salname kaydına bakarak muvakkithanenin yıkıldığı fikrini bize vermektedir. Zaten 1873 sonraki salname kayıtlarında da muvakkithane izine rastlanmamaktadır.

Kitabesi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin kitabesi bilinmemektedir.

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

---

[417] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993, s.207.
[418] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994, s.207.
[419] Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873**, Cilt: 5, Ankara, 1995, s.181.

4.2.14. Yalvaç Devlethan Cami Muvakkithanesi

Katalog Numarası:

İncelenme Tarihi:

Yeri: Günümüze ulaşamayan muvakkithane, Isparta ile Yalvaç içe merkezde yer alan Devlethan Cami yakınlarında bir yerdeydi.[420]

Konumuna Göre:

Yapım Tarihi: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tarihi bilinmemektedir.

Kitabesi: Caminin, eski yazıyla yazılmış bir de yazıtı vardır. Yalvaç Müzesinin deposunda bulunan yazıt yaklaşık 90 x 60 x 15 cm. boyutlarında olup kireç taşından yapılmıştır. Yazıtta, ortadan dikey olarak ikiye bölünmüş, 13 satır vardır. Kabartma harflerle yazılmış yazıt; II. Abdülhamit döneminde, Konya Valisi Said Paşanın katkılarıyla yapılan onarımdan bahseder. Üzerinde hicri 1303 (miladi 1887) tarihi vardır. Yazıtın yeri, kuzey yüzün ortasındaki ana girişin üzeridir. Daha sonra buradan alınıp, tarihi değeri göz önüne alınarak Yalvaç Müzesine konmuştur. Yazıt şöyledir;

Virüb tarz-ı nevinde cami-i lami inayetle
Ne ziba dilnişin oldu taravetle,maharetle
Sezadır öyle bir manend-i adn böyle mabedğah
Çün erbab-ı hamiyyet verdirler semahatle
Becadır pişiğahında şadırvan oldu amade
Akubdur fi sebilillah tavaddu kıl inayetle
Behişt asa kılub mü'minini eyledi tenvir
Küşad oldu ki mevlid-i Rasul hem tilavetle
Muvakkıthanedir hem lahık-ı kütüphane ona layık

[420] Hacı Ali Rıza Efendi, Yalvaç'tan Çoruma giderken, sahip olduğu bütün kitaplarını, Devlethan Camii yanındaki Muvakkithane'ye bağışlamıştır. Burası, Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi Kütüphanesi'nin ilk yeridir.

Görünmezlik noksanı bi-hamdilillah beşaretle
Ola her hadimi lutf-i Cenab-ı Halıka mazhar
Bu belde halkı da hep dem güzar olsun rehavetle
Zaman-ı sa'dine etti tesadüf oldu bala ter
Saidiyye denildi namına gerçi bedahatle
Odur asr-ı Hamid elbet olur ma'mur-ı abadan
İla yevmi't tenat ancak beka bulsun hilafetle
Dem a dem fikr-i marzini said paşayı zi-şanın
İmarettir zehi elhak cenah açmış himayetle
Bu yolda eyledi şedd-i nitak gayret-i Tevfik
Sarıldı deşt-i himmetle temam etti metanetle
Odur Kaimmakam ibkay-ı nam etti enam içre
Düşürdü hahişe eşrafı fahr etsin şerafetle
Niçe imar u inşaata hasr-ı nefs edüp ra'na
Yüzünden milk ü millet müstefit oldu beraatle
Teberrük maksadı tarih-i cevher yad edüp irfan
Bulubdur zib u zinet-i mescidi-i Aksa şetaretle
1303[421]

Yaptıranı (Banisi): Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin banisi bilinmemektedir

Mimarı: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimarı bilinmemektedir.

Mimari ve Plan Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin mimari ve plan özellikleri bilinmemektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin yapım tekniği ve malzeme bilinmemektedir.

Süsleme Özellikleri: Günümüze ulaşamayan muvakkithanenin süsleme özellikleri bilinmemektedir.

Günümüzdeki Durumu: Günümüze ulaşamamıştır.

[421] Kitabenin çevirisini Zeki Sücüllü Hoca yapmıştır.

Fotoğraf 287. Yalvaç Devlethan Cami'nin kuzeybatıdan görünüşü

Fotoğraf 288. Yalvaç Devlethan Cami'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 289. Yalvaç Devlethan Cami'nin kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 290. Yalvaç Devlethan Cami'nin batı cephe görünüşü

5. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde araştırmamızın katalog bölümünde incelediğimiz Anadolu Muvakkithanelerini, kendi içerisinde karşılaştırmanın yanında İstanbul'daki başkent üslup özelliği gösteren muvakkithaneler ile de karşılaştırarak Anadolu'da taşra üslup özelliği gösteren muvakkithanelerin benzer ve farklı yönleri karşılaştırılmalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İstanbul'un Osmanlı Devleti'ne siyasi anlamda başkentlik yapmasının yanında yılların kente sağladığı kültür birikimi ve ekonomik güç kentin mimari ve sanat anlayışına güç kazandırmıştır. Bu farklılıklar sayesinde değişik plan özelliği gösteren yapıların ilk örnek denemelerine ve sonraki süreç içerisinde bu mimari eserlerin Anadolu coğrafyasına kısacası başkentten taşraya yansımasında her daim kaynaklık etmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde, muvakkithanelerin gelişimi net olarak bilinemese de ilk örneklerine İslam coğrafyasında rastlamak mümkündür. Bu anlamda en eski muvakkithane örneklerinin Emeviler Dönemi'nde ortaya çıktığı bilinmektedir. Çünkü müslüman bir toplumda zaman kavramının doğru tayini oldukça önemlidir. Muvakkithanelerin plan, süsleme, malzeme ve teknik açıdan en üst düzeye Osmanlı Dönemi'nde külliyelerin oluşmasıyla ulaştığı çünkü bu dönem mimari anlayışında her mekânın işlev ve amacına uygun bir şekilde yapıldığı külliye tasarımlardan gelmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alıp, Osmanlı'yı doğu ve batının birleştiği noktaya kadar genişletmesiyle devlet yönetiminde doğu ve batıyı kucaklamak isteyen bir politika önem kazandı. Bu sentez arayışı kültür-sanata da yansıması ile Osmanlı sanatına yeni bir canlılık gelmiştir. Bu canlılık mimarinin yanı sıra süslemede de kısacası sanatın her dalında kendini göstermektedir. Özellikle de Klasik Osmanlı Dönemi Mimarisi'nin üç yüzyıllık geniş bir döneminde, imparatorluğun bütününde etkili olmuş; imar faaliyetlerinin en parlak örnekleri İstanbul'da verilmiştir[422]. Bu dönem mimarisinin baş yaratıları, dini ve kamusal yapılardır. Özel mülkiyet anlayışı olmadığından sivil mimariye ait yapılara pek rastlanmaz. Kamusal ve dinsel işleve sahip olmayan ilk ürünler dönemin sonlarında, batı etkisinin gelişiyle verilmiştir. Buna bağlı olarak da Osmanlı Devleti'nde ilk muvakkithanenin Fatih Dönemi'nde yapılması XVI. yüzyıldaki bilim, kültür ve sanat alanındaki bütüncül çalışmalara bağlıdır. Son derece imarcı bir zihniyete sahip olan Osmanlı da cami çevreleri bir sürü sosyal müessese ile

[422] http://www.restoraturk.com/mimarlik-mimari/mimarlik/263-osmanli-mimarisi-nedir.html (07 Kasım 2011)

örülüdür. Bu sosyal müesseselerden biri olan muvakkithaneler, sebillerle beraber külliyenin küçük ölçekli yapı gruplarını oluşturmaktadırlar.

Başkentte veya taşra da yer alan, muvakkithane mimarisi yakından incelendiğinde mekânsal çözümleme açısından benzerlikler söz konusu olsa da mimari tezyinat açısından büyük farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların başında sebil mimarisinde yaygın bir uygulama imkânı bulan dönemin mimari ve sanat anlayışı olan; barok, rokoko ve ampir üslup özellikleri İstanbul (Başkent) muvakkithanelerinde (Tablo 8) görülen başlıca üsluplarıdır. Bu üslupların Anadolu (Taşra) muvakkithanelerinde de (Tablo 9) görülmemekle beraber süslemede daha sade bir üslubun tercih edildiği görülmektedir. Bu üslup özellikleri Anadolu Muvakkithanelerinin daha basit olarak ele alındığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Çünkü Anadolu'nun önemli taşra kentlerinde başkent üslubu ile yarışabilecek muvakkithanelerin yapıldığı bilinmektedir. Amasya II Beyazıt (Fotoğraf 24-27), Kayseri (Fotoğraf 143-146) ve Balıkesir Zağanos Paşa (Fotoğraf 45-49) Muvakkithaneleri bunlara verilebilecek en güzel örnekleridir.

İstanbul muvakkithaneleri genellikle bağımsız bir mekân olarak külliye içinde; ya sadece külliyeye ya da hem külliye hem sokağa hizmet edebilecek şekilde külliye de konumlandırılmıştır. Anadolu Muvakkithaneleri ise külliye dışında kimi zaman bir yapı grubundan bağımsız, sokak köşelerinde (Trabzon Ortahisar (Fotoğraf 260-261-263) ve Kütahya (Fotoğraf 159-160-167-168-175-181) Muvakkithaneleri) yer alırken; kimi zaman da bir yapı grubuna bağlı olarak, sokak köşelerinde (Muğla (Fotoğraf 182-184) ve Tokat (Fotoğraf 240-241-242-243) Muvakkithaneleri); ya da meydanlar da (Kayseri (Fotoğraf 141-142-143-144) Muvakkithanesi) saat kuleleri ile birlikte karşımıza çıkmaktadırlar.

Anadolu Muvakkithaneleri (Tablo 9) ile İstanbul Muvakkithanelerini (Tablo 8) karşılaştırmada ilk önce bizim tipoloji kısmımıza uygun olacak şekilde konumlarına ve plan tiplerine göre karşılaştırılmıştır. Bunların dışında muvakkithanelerde kullanılan malzemeye, inşa tekniğine, üst örtü sistemine ve süsleme başlıkları altında ele alınarak karşılaştırmaya gidilmiştir.

Kendi içerisindeki benzer örnekler dışında muvakkithaneler, plan olarak en çok sebillerle benzer özellik göstermektedir. Özellikle plan tipindeki bu benzerlikler bazı araştırmacıların, sebiller içerisinde, muvakkithaneleri değerlendirmesine dahi neden olmuştur. Bunun dışında kütüphane mimarisi ile de yakın ilişki içerisinde olan muvakkithanelerin bu yapı grubu ile de benzediği hatta bazen tek mekân içerisinde ortak işlev verdikleri gibi ilk yapıldığında kütüphane olarak yapılan yapının daha sonra

muvakkithane işlevini[423] üstlendiği dahi bilinmektedir. Muvakkithane ve kütüphane mekânlarının içerisinde yer alan nişlerin dahi benzer amaçlar için kullanıldığı bilinmektedir. Muvakkithanelerde yer alan nişler zaman ölçmeye yarayan aletlerin konmasının yanında astronomi ve matematik gibi alanlarda, son derece güzel ciltlenmiş el yazması eserlerin konulduğu kitaplık rafı olarak da kullanılmaktaydı.

İstanbul muvakkithaneleri genel olarak bir külliyenin elamanı şeklinde karşımıza çıkarken; Anadolu muvakkithaneleri ise külliye elemanın yanında sokak ve meydan muvakkithanesi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

İstanbul Muvakkithaneleri plan özelliği bakımında bağımsız bir mekân olarak hizmet verirken; Anadolu Muvakkithaneleri bağımsız mekân dışında saat kulesiyle birlikte hizmet vermektedir. Bunun yanında bazı külliyelerin içinde yer alan Anadolu Muvakkithanelerinin bağımsız bir mekân olarak da yapılmadığı cami bünyesinde bir odanın da muvakkithane olarak kullanıldığı camiye ait vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır[424].

Hat Sanatının zengin örneklerini bünyesinde barındıran muvakkithanelerden özellikle İstanbul Muvakkithaneleri bu konuda dikkati üzerine çekerken Anadolu Muvakkithanelerinde ise hat sanatı örnekleri pek fazla görülmez. Amasya II. Beyazıd Muvakkithanesinde hatlı yazının (Fotoğraf 32-35-36-37) yanında nesnel manzara resimleri de görülmektedir. (Fotoğraf 40-41-42) Muvakkithane ve kütüphane duvarlarında asılan hatlı levhalarda mekânın işlevine uygun, özlü sözlerin yer aldığı, bu sözlerinde mekânın mistik ritüeline uygun olduğu görülmektedir.

Anadolu'nun hemen hemen her yerinde inşa edilen muvakkithane örneklerinin pek çoğu günümüze ulaşamamıştır. İstanbul'da yetmişe yakın muvakkithanenin yapıldığı ancak günümüze ise bunların yarısının ulaşabildiği bilinmektedir. Taşrada da günümüze ulaşamayan kırka yakın muvakkithane olduğu bilinmekle beraber bu muvakkithanelerden günümüze ise sadece kitabeleri ulaşabilmiştir. Bu kitabeler Konya

---

[423] Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi Belli dönemlerde tamir geren külliyeye XIX. yüzyılda yapılan muvakkithane bazı kaynaklarda kütüphane ile birlikte ortak kullanıldığı yazmaktadır. Külliyeye sonradan eklenen muvakkithane ise malzeme açısından camiden farklı üslup özelliklerini üzerinde barındırmaktadır. Bazı mevcut literatür kaynaklarında yapının hem muvakkithane hemde kütüphane olarak inşa edildiği yazılsa da "*Ne dilcu yapdı işte bir muvakkit-hâne-i valâ*" tabirinde "Muvakkithane" geçmesi yapının aslında muvakkithane olarak yapıldığı ancak muvakkithaneden önce kütüphane olarak hizmet verdiği bilinmektedir.

[424] Küçükdağ, Yusuf, **Age.**, s. 73-124.

Sultan Selim (Fotoğraf 283), Trabzon Çarşı (Fotoğraf 286) ve Yalvaç Devlethan Cami[425] muvakkithanelerine ait kitabeleridir.

Günümüze ulaşan İstanbul ve Anadolu Muvakkithaneleri asıl işlevinden oldukça uzak bir kullanımın söz konusu olduğu görülmektedir. Bu mekânlar genellikle büfe, kırtasiye, görevli odası, depo, dernek, vb. şekillerde hizmet vermektedir.

İşlev değişikliğine bağlı olarak gerek İstanbul, gerekse Anadolu muvakkithanelerinde kullanılan zaman ölçer aletlerin pek çoğu günümüze ulaşamamıştır. Muvakkithanelerin Vakıflar Genel Müdürlüğü İdaresi'nce çeşitli kurum ve kuruluşlara kiraya verilmesi gerek mekânın gerekse de mekânda yer alan aletlerin gerçek değerinin bilinmemesine bağlı olarak, bu aletler bilinçsiz kişilerce değersiz eşya olarak görülmüş ve bir kenara altmıştır.

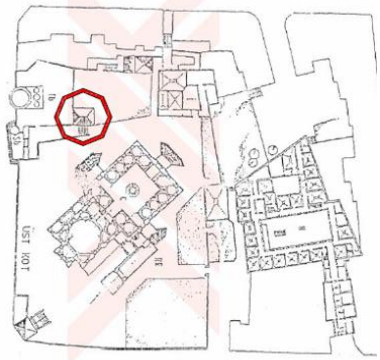
Taşra üslup özelliği gösteren Anadolu muvakkithaneleri İstanbul (Başkent) üslubundan süsleme bakımından ayrılmaktadır. Çünkü İstanbul muvakkithaneleri diğer bütün sanatlarda olduğu gibi kaliteli işçilik kendini göstermektedir. Anadolu Muvakkithanelerinde sade bir üslup özelliği kendini göstermektedir.

5.1. Konumlarına Göre Muvakkithaneler

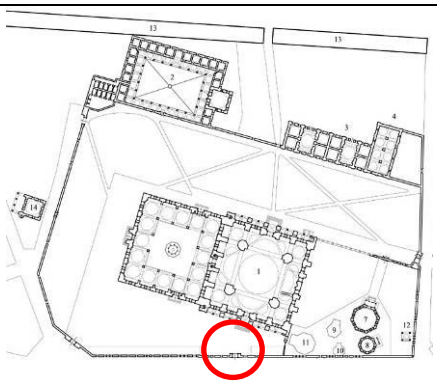
Bir yapının planı dışında bulunduğu konumu, o yapının çevresi yani vaziyet planı açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar mekânın konumunu, mekânın kendi fonksiyonu belirlese de arazi şekilleri ve maddiyatlarında bu belirlemelerde önemli etkenler olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. İstanbul muvakkithaneleri genellikle camilerin külliyeleri içinde bir-iki oda halinde bulunmakla beraber camilerin yanı sıra bazı türbe, dergâh ve tekkelerin de muvakkithaneleri olmaktaydı. (Tablo 10) Bunlara örnek olarak Sultan II. Mahmud Türbesi ve Galata ve Yenikapı Mevlevihaneleri gösterilebilir[426]. Bunun dışında muvakkithanelerin genlikle külliyenin avlusunda insanlara en iyi şeklide hizmet edebilecek noktada yer aldıkları görülmektedir. Bu anlamda avlu giriş kapısının ya sağında ya da solunda dışarıya da hizmet verebilecek şekilde külliyedeki konumları belirlenen muvakkithaneler konum itibariyle külliye muvakkithanesi olmasına rağmen hizmet bakımından sokak muvakkithanesi özellikleri de göstermektedirler. Sokağa bakan cephede bir ya da iki pencerenin olduğu, bu pencerelerden de mekanın dışarı hizmeti sağlanmıştır. Bu anlamda Anadolu'daki Afyon

[425] Kitabe günümüzde yalvaç müzesi deposunda sergilenmektedir. Müze çalışanlarının izin vermemesi sonucunda kitabenin fotoğrafı çekilememiştir.
[426] Kumbasar, Zeliha, **Age.**, s.37.

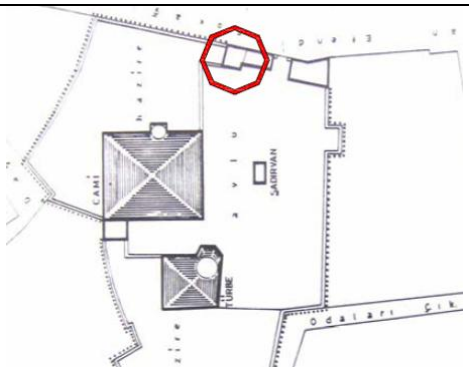
Yeni Cami, İzmir Hisar (Yakub Bey) muvakkithaneleri ile benzer özellikler göstermektedir. Çünkü her iki muvakkithanenin sokağa bakan büyük dikdörtgen pencerelerden sokaktakilere külliyedeki pencerelerden de külliye içine hizmet sağlanmaktadır.

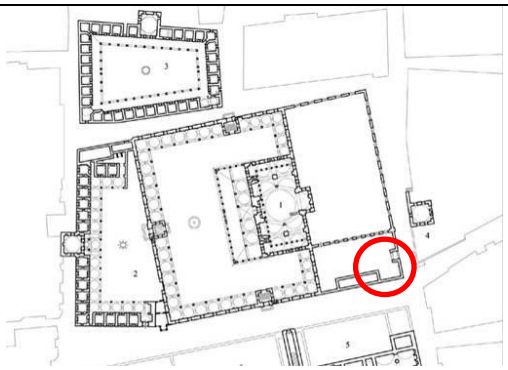
Çizim 115. Laleli Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Tokay'dan)

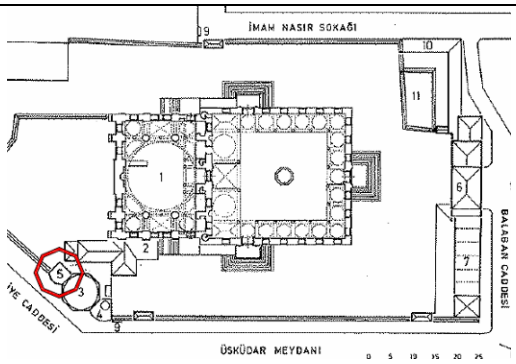
Çizim 116. Şehzade Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (A. Mertler'den)

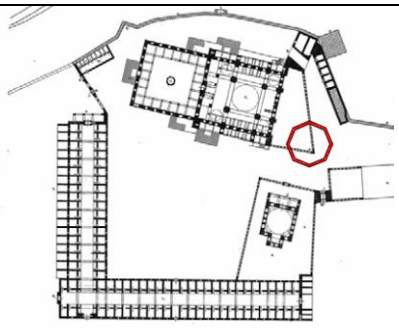
Çizim 117. Ramazan Efendi Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Tanman'dan)

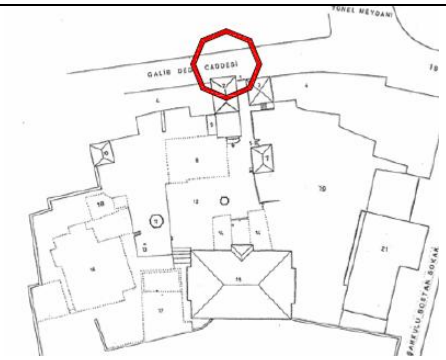
Çizim 118. Atik Valide Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Müller-Wiener'den)

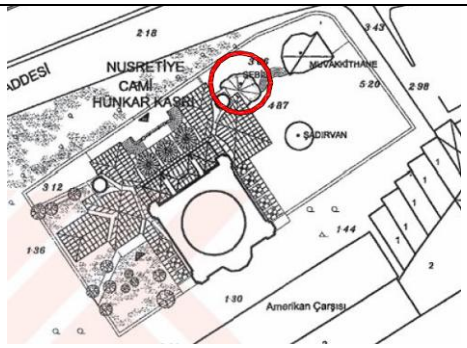
Çizim 119. Yeni Valide Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Nadide Seçkin'den)

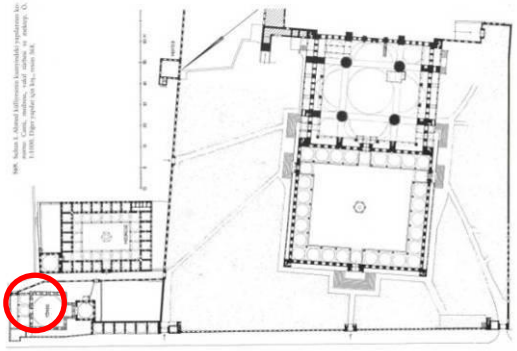
Çizim 120. Yenicami Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Müller-Wiener'den)

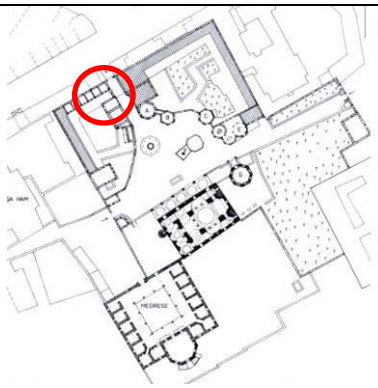
Çizim 121. Galata Mevlevihanesi'nde muvakkithanenin yeri (Tokay'dan)

Çizim 122. Nusretiye Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Nar'dan)

Çizim 123. Sultanahmet Külliyesi'nde muvakkithanenin konumu (Doğan Kuban)

Çizim 124. Kocamustafapaşa Külliyesi'de muvakkithanenin yeri (Müller-Wiener'den)

Tablo 10. İstanbul Muvakkithanelerinin külliye içerisindeki yerleri[427]

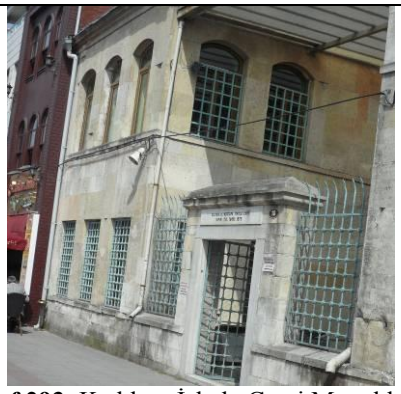

Fotoğraf 291. Laleli Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 292. Laleli Cami Muvakkithanesi

[427] Detaylı bilgi için bkz. Kumbasar, Zeliha, **Age.**, s.24-166.

Fotoğraf 293. Kadıköy İskele Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 294. Kadıköy İskele Cami Muvakkithanesi

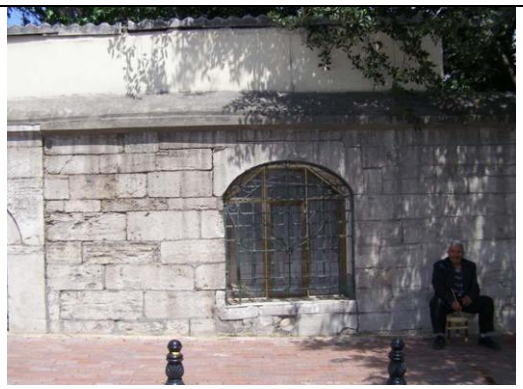
Fotoğraf 295. Şehzade Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 296. Şehzade Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 297. Ramazan Efendi Muvakkithanesi

Fotoğraf 298. Ramazan Efendi Muvakkithanesi

Fotoğraf 299. Atik Valide Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 300. Atik Valide Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 301. Yeni Valide Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 302. Yeni Valide Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 303. Eyüp Sultan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 304. Eyüp Sultan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 305. Humbarahane Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 306. Humbarahane Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 307. Üsküdar Selimiye Muvakkithanesi

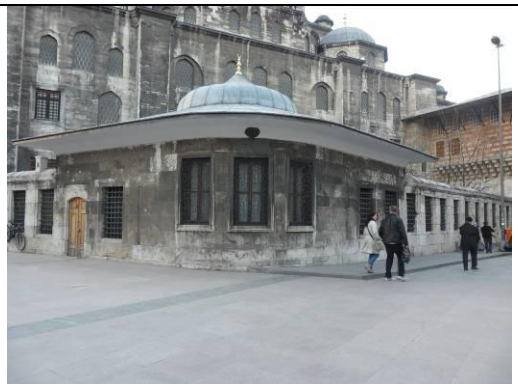
Fotoğraf 308. Üsküdar Selimiye Muvakkithanesi

Fotoğraf 309. Beylerbeyi Muvakkithanesi

Fotoğraf 310. Beylerbeyi Muvakkithanesi

Fotoğraf 311. Yeni Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 312. Yeni Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 313. Nusretiye Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 314. Nusretiye Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 315. Sultanahmet Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 316. Sultanahmet Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 317. Sultan II. Mahmud Muvakkithanesi

Fotoğraf 318. Sultan II. Mahmud Muvakkithanesi

Fotoğraf 319. Kocamustafapaşa (Sünbül Efendi) Muvakkithanesi

Fotoğraf 320. Kocamustafapaşa (Sünbül Efendi) Muvakkithanesi

Fotoğraf 321. Ayasofya Muvakkithanesi

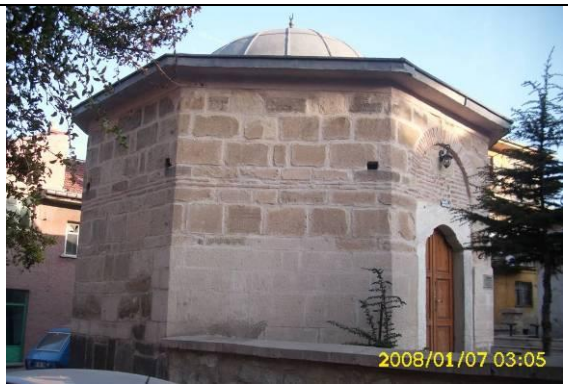
Fotoğraf 322. Ayasofya Muvakkithanesi

Tablo 11. İstanbul Muvakkithanelerinin genel görünüşleri[428]

[428] Detaylı bilgiler için bkz. Kumbasar, Zeliha, **Age.**, s.24-166.

Fotoğraf 323. Afyon Yeni cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 324. Afyon Yeni cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 325. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi

Fotoğraf 326. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi

Fotoğraf 327. Balıkesir Zağanos Paşa Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 328. Balıkesir Zağanos Paşa Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 329. Diyarbakır Ulu Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 330. Diyarbakır Ulu Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 331. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 332. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi

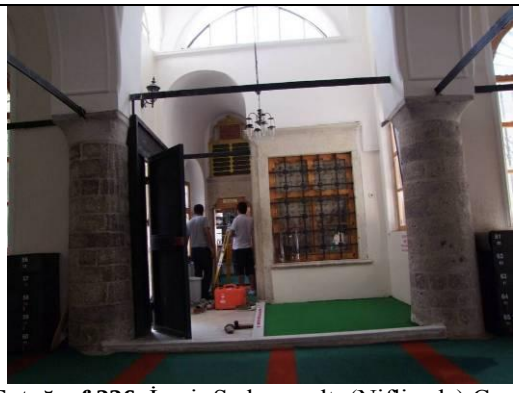
Fotoğraf 333. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 334. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi

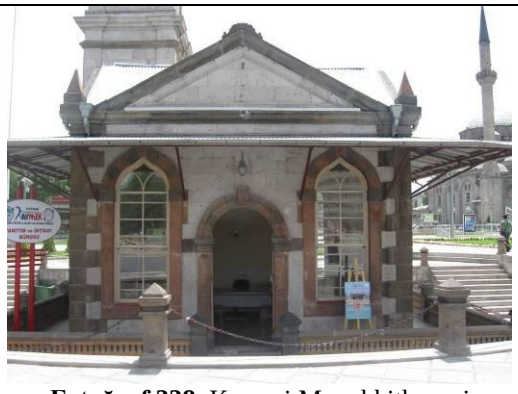
Fotoğraf 335. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 336. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 337. Kayseri Muvakkithanesi

Fotoğraf 338. Kayseri Muvakkithanesi

Fotoğraf 339. Kütahya Muvakkithanesi

Fotoğraf 340. Kütahya Muvakkithanesi

Fotoğraf 341. Muğla Muvakkithanesi

Fotoğraf 342. Muğla Muvakkithanesi

Fotoğraf 343. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi

Fotoğraf 344. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi

Fotoğraf 345. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 346. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 347. Tokat Muvakkithanesi

Fotoğraf 348. Tokat Muvakkithanesi

Fotoğraf 349. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi

Fotoğraf 350. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi

Fotoğraf 351. Edirne Kapan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 352. Edirne Kapan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 353. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi

Fotoğraf 354. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi

Fotoğraf 355. Rize Muvakkithanesi

Fotoğraf 356. Rize Muvakkithanesi

Tablo 12. Anadolu Muvakkithanelerinin genel görünüşleri

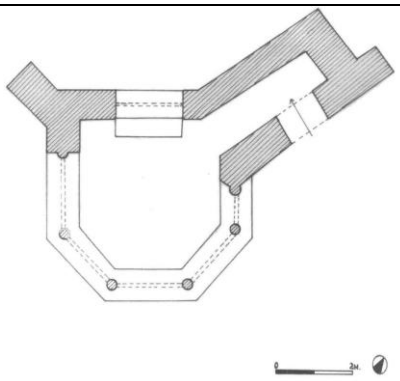
5.2. Plan Tiplerine Göre Muvakkithaneler

Muvakkithane mimarisinde standart bir plan tipinin olmadığı gibi, muvakkithanelerin arazideki konumlarına göre farklı plan özelliklerine sahip oldukları da görülmektedir. Plan özelliklerinin biçimlendirilmesinde sebil mimarisinde de tercih edilen "*Ana Cephesi Çokgen*" olarak tanımlanabilecek plan tipinin seçilmesinin sebebi mekânın hizmete göre şekil alması sürecinde en uygun plan tipini doğurmasından kaynaklanmaktadır.

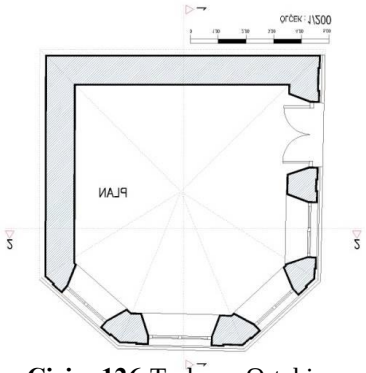
Plan olarak dört ana başlık altında topladığımız muvakkithane mimarisinde iki de alt başlık bulunmaktadır. (Tablo 7) Bu başlıkların oluşmasında İstanbul (Başkent) ve Anadolu (Taşara) muvakkithane örnekleri temel alınarak yapılmıştır. (Tablo 9) Muvakkithane örneği bakımından zengin bir il olan İstanbul plan tiplerine göre muvakkithanelerin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. (Tablo 8)

Muvakkithaneler plan şeması olarak sıbyan mektebi, sebil ve kütüphane mimarisine benzemektedir. Bu benzerlik mimari fonksiyonun kullanılmasından kaynaklanmaktadır. 17. yüzyıl sonrasında inşa edilen sebiller plan tipleri bakımından muvakkithanelerle büyük benzerlikler göstermektedir.[429] Plan şeması bakımından birbirine benzeyen bu mekânlar konumlarına göre de benzemektedir. Çünkü her ikisi de sokak ve külliyelerde kullanım amacına uygun olarak yerlerini almaktadır. Gerek konum gerekse mimari mekân olarak bir birine benzeyen bu mekânlar literatürde de yıllardır bir arada incelenmiştir.

[429] Ünsan, Behçet, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", **Taç Dergisi**, Cilt: I, Sayı: III, İstanbul, 1986, s.17-20-24.

Çizim 125: Bayrampaşa Sebili
(Şerife Tali'den)

Çizim 126: Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi Planı

Tablo 13. İstanbul Bayrampaşa Sebili ve Trabzon Ortahisar Muvakkithaneleri'nin plan olarak karşılaştırılması

Sebil ve muvakkithane mekânlarının konumlarına göre aynı noktalarda hatta birbirine komşu olmasının yanında aynı mekânda hizmet verdikleri de görülmektedir. Örneğin İstanbul Fatih'teki Topkapı Caddesi üzerinde yer alan sebil, külliye ile birlikte Mimar Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde Sadrazam Kara Ahmet Paşa tarafından H. 976 / M.1568 de inşa edilmiştir. Günümüzde hiçbir izin kalmadığı sebilin yanında ki muvakkithane pencerelerinin sebil[430] olarak kullanılması mekânların ortaklaşa hizmet verdiklerinin açıkça kanıtıdır.[431]

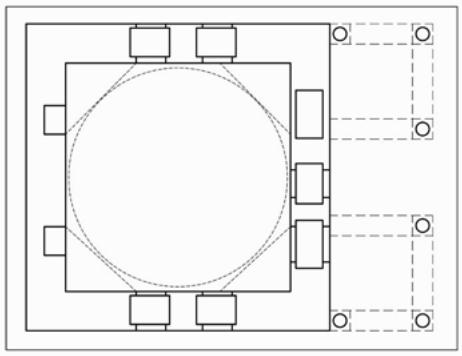
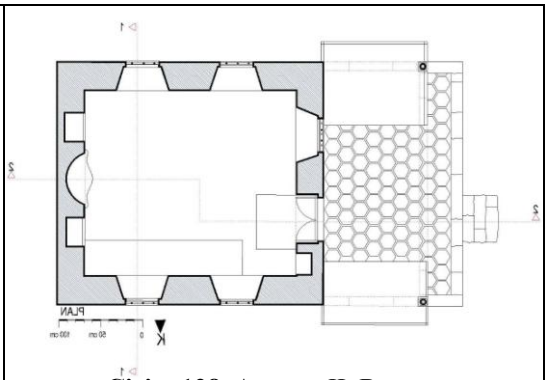
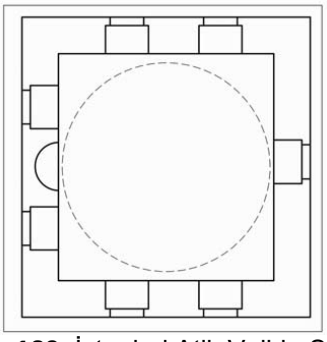
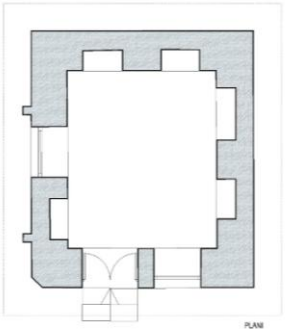
Fotoğraf 357. Bayram Paşa Sebili'nin görünüşü
(Şerife Tali'den)

Fotoğraf 358. Eyüp Sultan Muvakkithanesi'nin görünüşü

[430] Şerifoğlu, Ömer, Faruk, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul, 1995, s.91.
[431] Tali, Şerife, "Importance And Posıtıon Of Emınonu Sabıls In Water Archıtecture Istanbul", **The Journal of International Social Research**, Volume: 3/10, 2010, s.559.

Muvakkithaneler mimari plan özelliği bakımından Osmanlı Kütüphane[432] ve Sıbyan Mektebi[433] mimarisine de benzediği görülmektedir. Özellikle cephelerde büyük pencerelerin kullanılması, zeminin su basman seviyesinden yüksek olması gibi yönler ilk bakışta kendini göstermektedir.[434] Bunların dışında özelliklede kütüphane ve sıbyan mektebi mimarisinde karşımıza çıkan, önü revaklı bir okuma salonu yalnızca Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi'nde görülmektedir. (Tablo 14) Bu yönü ile kütüphane ve sıbyan mekteplerine benzeyen muvakkithanenin diğer muvakkithanelerden de ayrılmasına neden olmuştur. (Tablo 14) Muvakkithane mimarisinde bu şekilde bir mimari özelliğin sadece Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi'nde görülmesi mekânın ilk yapılışında kütüphane olarak yapılmış olması daha sonra ise muvakkithane olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

<table>
<tr>
<td>
Çizim 127. İstanbul Yavuz Sultan Selim Sıbyan Mektebi Planı (Özturna'dan)</td>
<td>
Çizim 128. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi Planı</td>
</tr>
<tr>
<td>
Çizim 129. İstanbul Atik Valide Sıbyan Mektebi Planı (Özturna'dan)</td>
<td>
Çizim 130. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi</td>
</tr>
</table>

Tablo 14. Sıbyan Mektepleri ile Anadolu Muvakkithaneleri'nin plan olarak karşılaştırılması

[432] Eroğlu, Bahtiyar, **Age.**, s.15.
[433] İnci, Şule, **Manisa'da Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri**, Konya, 2008.
[434] Eroğlu, Bahtiyar, **Age.**, s.118-119.

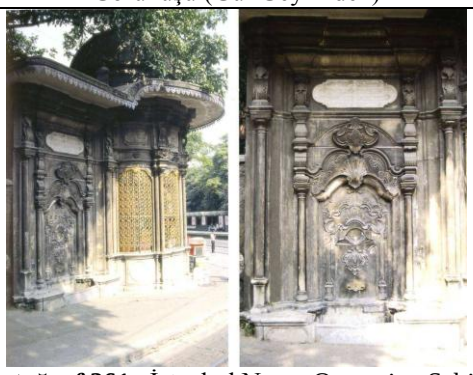
Sebil mimarisi dikkatle incelendiğinde yapıldıkları konum itibarı ile özellikle de köşe sebilleri[435] cadde ve sokak köselerine, dışarı taşkıntı yapabilecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Bu yönü ile de Sokak ve kısmen de Külliye Muvakkithanelerine benzemektedirler. Bu mimari anlayış hem sebil hem de muvakkithanenin en basit şeklini oluşturmaktadırlar. Bu yönüyle sebil ve muvakkithaneler yıllardır birbiri içinde değerlendirilmiştir.

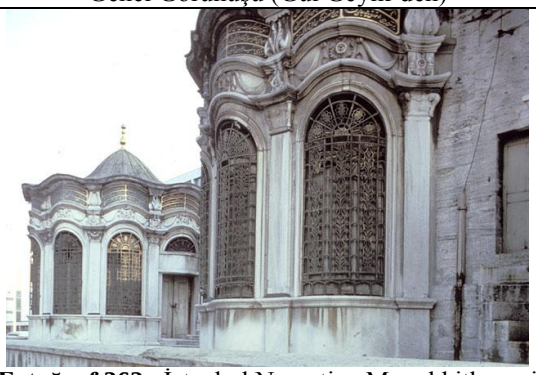
Fotoğraf 359. İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Genel Görünüşü (Gül Geyik'den)

Fotoğraf 360. Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Genel Görünüşü (Gül Geyik'den)

Fotoğraf 361. İstanbul Nur-u Osmaniye Sebili (Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu'ndan)

Fotoğraf 362. İstanbul Nusretiye Muvakkithanesi ve Sebilin görünüşü

Tablo 15. İstanbul Sebilleri'nin cephe ve sokaktaki konumlarının görünüşü

5.3. Malzeme ve İnşa Tekniği

Anadolu ve İstanbul Muvakkithaneleri'nde kullanılan ana yapım malzemeleri genellikle aynıdır. Ancak Kesme taş malzemenin hâkim olduğu Anadolu Muvakkithaneleri'nden farklı olarak, İstanbul Muvakkithanelerinde mermer malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. (Tablo 11) Anadolu Muvakkithaneleri genellikle bulunduğu yörenin malzeme özelliğine uygun olarak Batı Anadolu'da yer alan Muğla ve Tire Muvakkithaneleri'nde tuğla ve taş malzemenin almaşık olarak kullanıldığı görülürken; Trabzon Ortahisar, Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa, Balıkesir

[435] Tali, Şerife, **İstanbul, Suriçi Sebilleri**, Erzurum, 2005, s.22. (Atatürk Üniversitesi SBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Zağanos Paşa, Kayseri Meydan, Tokat, Kütahya, Diyarbakır Ulu ve Afyon Yeni Cami Muvakkithaneleri'nde yöreye özgü malzeme, ana yapım malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Tablo 12) Bunun dışında Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi zemin su basman seviyelerinde kabayonu moloz taş; beden duvarlarında çimento sıvalı olarak taş malzeme, çatı ve üçgen alınlıklarda ise bağdadi malzemenin kullanıldığı görülmektedir. (Fotoğraf 325-326)

Anadolu muvakkithane mimarisine genel olarak bakıldığında birçok malzemenin bölgesel farklılıkların dikkate alınarak kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda kirpi saçaklarda, üst örtüde, pencere hafifletme kemerlerinde ve aynalıklarında, tuğla; yakın dönemlerde yapılan bilinçsiz müdahalelerde çimento; zemin ve tavan döşemesi dışında kapı ve pencere doğramalarında ahşap; pencere ferforjelerinde demir; üst örtülerde ise çinko ve kurşunun kullanıldığı görülmektedir. (Tablo 12)

Anadolu'da yer alan muvakkithanelerde, taş, tuğla ve ahşap olmak üzere üç ana yapım malzemesi ve bu malzemelere bağlı olarak farklı teknik ve uygulamalar görülmektedir. Ancak özellikle bu temel yapım malzemelerinin bir arada kullanılması ve bu malzemelerin yardımcı malzemelerle zenginleştirilmesi ile güçlü etkiler bırakan tasarımların üretilmesine imkân vermiştir.

5.3.1. Taş

Taş malzeme, muvakkithanelerde geniş bir kullanım alanına sahip ana yapım malzemesidir. Duvar örgü malzemesi dışında, muvakkithanelerin ana cephelerinde farklı renkteki taşların bir arada ve farklı tekniklerle kullanılması ile cephelere hareketlilik kazandırılmıştır. Bu anlamda kapı-pencere söve ve lentolarında, üçgen alınlıklarda, iç ve dış bükey silmeli saçaklarda ve saçak üzerindeki taç kısımlarında yaygın bir taş malzeme kullanımı görülmektedir.

Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi'nde zemin subasman seviyesinde kesme taş; kapı-pencere söve ve lentolarında ise mermer malzeme kullanılmıştır. Amasya II. Beyazıt Cami Muvakkithanesi'nde bu malzeme zeminde kabayonu moloz; kapı-pencere söve ve lentolarında ise kesme taş malzeme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesi'nde taş malzeme yapının ana yapım malzemesi olup, farklı bir malzemeye yer verilmemiştir. Kolay eriyebilen kalkerist özellik gösteren bu malzeme kaş kemerli pencerelerde, pencere altındaki dikdörtgen tablalı silmelerde, kırma çatıyı gizleyen dairesel hatlı taç kısımlarında, giriş kapısı üzerindeki bitkisel kompozisyon içerisindeki yazılı tezyinat ve kapının sağ ve solundaki burmalı

sütuncelerde kullanılan taş malzeme yapıyı tekdüzelikten kurtararak muvakkithane cephelerini hareketlendirmiştir.

Diyarbakır Ulu Cami Muvakkithanesi'nde yer alan taş malzemenin, yapının iç mekânında sıva altında kaldığı için görülememektedir. Kütüphane yapısı içerisinde yer alan muvakkithanenin bulunduğu cephe, kütüphane yapısının da batı cephesini oluşturmaktadır. Avlunun doğu cephesini oluşturan kütüphane ve muvakkithanenin bu cephelerindeki sütunlar ve süsleme frizleri yöreye özgü keme taş malzemeden yapılmış olup, farklı tekniklerle karşımıza çıkmaktadır.

Hatay Meydan ve İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithaneleri'nde taş malzeme yapının ana yapım malzemesi olup, cephelerin sıvalı olmasından dolayı algılanamamaktadır. Bunun yanında Hisar Cami Muvakkithanesi giriş kapısı söve ve lentoları dışında güneyindeki mermer sütünce yapının dış cephesine hareketlilik kazandırmıştır. Şadırvanaltı Cami Muvakkithanesi'nde ise ana yapım malzemesi kesme taş olup, iç mekân yakın dönemdeki onarımlar sonrası alçı sıva ile sıvanmıştır. Kayseri Muvakkithanesi'nde diğer muvakkithanelerde olduğu gibi ana yapım malzemesi yöreye özgü taş malzeme olup, farklı olarak pencere etrafı ve muvakkithane köşelerinde rustik taş dizilişindeki renkli taş işçiliği ile üçgen alınlığın köşelerine yerleştirilmiş piramidal taş külahlar yapının dış cephesine hareketlilik kazandıran öğelerdir. Bunun dışında yapıya girişi sağlayan yuvarlak kemerli kapının kilit taşında da akant yapraklı kabartmalı bitkisel tezyinat neoklasik üslubu hatırlatmaktadır. Simetrik olarak giriş kapısının doğu ve batısındaki kare sütunların ortasında madalyon içerisinde, zemin oyma tekniğinde yapılan, bitkisel kompozisyon yer almaktadır. Bu kompozisyonun benzeri yarım olarak sütunun başlık ve kaide kısmına gelmeden kullanılmıştır. Yapının cephelerinde kullanılan renkli taş üslubu bize güney üslubunu hatırlatmasının yanında cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Böylece yapıda neoklasik üsluptan, barok, ampir üsluba kadar çeşitli mimari akımların etkilerinin görülmesinden dolayı yapıyı eklektik üslup özellikleri içerisinde incelemek mümkündür[436].

Kütahya Muvakkithanesi'nde taş malzeme, ana yapım malzemesi olup, duvarlarda örgü ve taşıyıcı malzeme dışında da kullanılmıştır. Pencere etrafından dışarı taşırılmış, kenarlarda başlıklı sütünceler ve üzerlerinde kademeli silme kuşağından oluşan, süsleme kompozisyonu dışında pencere altındaki dikdörtgen tablalar ana cepheyi hareketlendiren öğelerdir. Muğla Muvakkithanesi'nde kullanılan taş malzeme,

[436] Arslantaş, Fatma, **Age.,** s.33.

diğer muvakkithanelerden farklı olarak, taş, tuğla ve mermer malzemelerden yapılan almaşık duvar tekniği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi'nde kullanılan taş malzeme aralarda tuğla malzeme ile birlikte kullanılmıştır. Safranbolu Köprülü, Tokat ve Trabzon Muvakkithaneleri'nde kullanılan taş malzeme diğer muvakkithanelerde olduğu gibi yapının ana yapım malzemesini oluşturmaktadır. Safranbolu ve Trabzon Muvakkithanelerinde ana caddeye bakan cephelerde kesme, arka cephelerde ise kabayonu moloz taş malzeme kullanılmıştır. Tokat Muvakkithanesinde farklı olarak üçgen alınlıklı çatının etrafındaki iç ve dış bükey simlerde ve köşelerdeki plaster görünümlü sütünceler dışında basık kemerli giriş açıklığının kilit taşında cepheden dışarı taşırılmış süsleme kompozisyonu yer almaktadır.

5.3.2. Tuğla

Tuğla malzeme, muvakkithane mimarisinde yaygın olmamakla birlikte kemerlerde, saçaklarda ve bazı muvakkithane cephelerinde almaşık duvar örgü malzemesinde kullanılmıştır. Muğla, Tire ve Afyon Yeni Cami Muvakkithanelerinde tuğla malzeme cephelerde taş malzeme ile birlikte kullanılmaktadır. Afyon Yeni ve Tire Yoğurtluoğlu Cami Muvakkithaneleri'nin kapı ve pencere üstlerindeki hafifletme kemerlerinde tuğla malzemeye yer verilmiştir. Bunun dışında Tire'deki rasathane ve muvakkithanenin yer aldığı yapının testere dişi (kirpi saçak) saçaklarındaki benzer kullanım, Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesinde de görülmektedir.

Muvakkithane yapılarının üst örtülerinde de alaturka kiremit malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamada Kütahya, Safranbolu, Tire, Tokat ve Trabzon da yer alan muvakkithanelerin üzeri alaturka kiremit ile kaplıdır. Hatta orijinalinde kırma çatılı olan Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi yakın dönemde kurşun kubbe ile kapatılmıştır.

5.3.3. Alçı

Alçı malzeme, muvakkithane mimarisinde fazla kullanılan bir malzeme olmamakla beraber, duvar ve tavan yüzeylerinde süsleme unsuru olarak tercih edilmiştir. Bu anlamda Anadolu'da yer alan: Kütahya, Balıkesir Zağanos Paşa İzmir Hisar ve İzmir Şadırvanaltı Cami Muvakkithanelerinde alçı malzeme iç mekân sıva malzemesi olarak kullanılmıştır. Bunun yanında İzmir Hisar Cami Muvakkithanesi tonozlu üst örtü merkezinde alçıdan yapılmış, beş kollu yıldız motifi yer alırken;

Balıkesir Zağanos Paşa Cami Muvakkithanesi'nin basık kubbeli üst örtü merkezinde, daire içine alınmış, geometrik desenli kompozisyon yer almaktadır. Alçı malzeme Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinde diğer muvakkithane örneklerinden farklı bir kullanım özelliği göstermektedir. Bu malzeme iç mekân duvarlarında yer alan yazılı, bitkisel, nesnel ve geometrik süslemelere zemin oluşturmasının yanında batı cephedeki altın yaldızla süslü bitkisel kompozisyonlu nişinde ana yapım malzemesidir.

5.3.4. Ahşap

Ahşap malzeme, muvakkithane mimarisinin iç mekân tavan, dolap, kapı ve pencere doğramalarında karşımıza çıkmaktadır. Trabzon ve Tokat Muvakkithaneleri'nin iç mekânları yakın dönemlerde yapılan onarımlarla ahşap malzeme ile kaplanmışsa da Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa ve Amasya II. Beyazıt Muvakkithaneleri iç mekân dolap kapaklarında ve raflarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Anadolu'da yer alan orijinal ahşap tavanlı muvakkithanelere örnek ise Amasya II. Beyazıt ve Muğla Muvakkithaneleri verilebilir.

5.3.5. Metal

Metal malzeme, muvakkithane mimarisinde dış cephede pencere ferforjelerinde ve kapılarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle devrin üslubunu yansıtan bu ferforjeler lokmalı, yarmalı ve sarmalı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda İzmir Şadırvanaltı, İzmir Hisar, Safranbolu Köprülü Mehmet ve Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithane pencerelerinde yer alan ferforjeler sarmalı teknikte yapılmışken; Kütahya, Afyon Yeni, Amasya II. Beyazıt, Hatay Meydan Cami Muvakkithane pencerelerindeki ferforjeler ise yarmalı teknikte yapılmıştır.

Demir malzemesi dışında yapının üst örtülerinde farklı malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Kayseri Meydan Muvakkithanesi üst örtüsün de çinko malzeme kullanılırken; Afyon Yeni, Amasya II. Beyazıt, Balıkesir Zağanos ve İzmir Hisar (Yakub Bey) Muvakkithanelerinde kurşun malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

5.3.6. Diğerleri

Çimento malzeme, muvakkithane mimarisinde genellikle yakın dönemdeki yapılan onarımlarda kendini göstermektedir. Özelliklede İzmir Hisar ve Hatay Meydan Cami Muvakkithaneleri cephelerinde sıva malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin üst örtüsünde betonarme malzemenin kullanımı, son dönemlerde yapılan bilinçsiz müdahalelerin açıkça kanıtıdır.

5.4. Tavan ve Üst Örtü Sistemi

Anadolu Muvakkithaneleri genel olarak, üzeri alaturka kiremit kaplı kırma çatı ile kaplıdır. Bunu yanında kubbe ve düz damda görülmektedir. Bu anlamda katalog bölümünde incelemiş olduğumuz muvakkithanelerden Amasya II. Beyazıt, Trabzon Ortahisar, Kayseri, Kütahya, Balıkesir Zağanos Paşa, Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa, İzmir Hisar (Yakub Bey), Tokat Muvakkithaneleri'nin üzeri kırma çatı olup, sadece Afyon Yeni Muvakkithanesinin üzeri kubbe, Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin üzeride düz damla örtülüdür. Bunların dışında kalan İzmir Şadırvanaltı, Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami, Diyarbakır Ulu Cami ve Muğla Muvakkithaneleri'nin iç mekânda yer almalarına bağlı olarak, üst örtüleri sadece iç mekândan düz tavan olarak görülmektedir.

İstanbul Muvakkithanelerinde de farklı üst örtü biçimleri ve malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda bakıldığında muvakkithane mimarisinde üst örtü sisteminin herhangi bir düzen görülmediği hatta yapıların üst örtüsü muvakkithanenin plan düzeni ve külliyedeki konumuna bağlı olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir. Anadolu Muvakkithanelerinde üst örtüde genellikle alaturka kiremit yanında kurşun malzeme kullanılırken; İstanbul Muvakkithanelerinde ise kurşun malzeme yanında ağırlıklı olarak alaturka kiremit kullanılmıştır.

5.5. Süsleme

Anadolu muvakkithanelerinde süsleme oldukça az olup, belli alanlarda yoğunluk kazandığı görülmektedir. Muvakkithane mimarisinde süsleme anlayışının az olması, mekânda asıl önemli olan işlevden kaynaklanmaktadır. İç ve dış süsleme diye iki başlıkta toparlayacağımız süsleme anlayışında dış süsleme içeriye göre daha fazladır. Dış cephedeki süslemeler genellikle kullanılan ana yapım malzemesinin estetik olarak değerlendirilmesi ile ele alınmakta ve ana cepheler özellikle de giriş kapısı ve pencere çevresinde yoğunlaşmaktadır. Balıkesir Zağanos Paşa, İzmir Hisar, Kayseri, Kütahya ve Tokat Muvakkithaneleri'nin ana cepheleri diğer cephelerden ayrı bir özellik göstermektedir.

Anadolu Muvakkithaneleri'nin iç mekân süslemeleri az olmakla birlikte Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa ve Amasya II. Beyazıt Muvakkithanelerindeki tablalı

dolap kapaklarında basit bir süsleme anlayışı kendini gösterirken; Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi iç mekân duvarlarında yer alan, boyalı tezyinat ile taşradaki en süslü muvakkithane olma özelliğini de göstermektedir. Bunun dışında diğer Anadolu Muvakkithaneleri'nin iç mekânları sıvalı ya da ahşap malzeme ile kaplı olmasına rağmen iç mekanda kayda değer herhangi bir süsleme özelliği görülmemektedir.

İstanbul Muvakkithanelerindeki süsleme özelliği tıpkı Anadolu Muvakkithanelerinde olduğu gibi ana caddeye bakan dış cephelerde kendini göstermektedir. İstanbul Muvakkithaneleri yapıldığı dönemin mimari üslup anlayışına göre daha süslü olup, ana caddeye bakan cephelerde barok, rokoko ve ampir üslup özellikleri kendini göstermektedir.

5.5.1. Bitkisel Süsleme

Bitkisel süsleme, Anadolu Muvakkithanelerinde genellikle stilize edilmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Kayseri Meydan, Balıkesir Zağanos Paşa, İzmir Hisar ve Tokat Muvakkithaneleri'nin ana caddeye bakan cephelerinde taş malzeme üzerine, zemin oyma tekniğinde stilize edilmiş, bitkisel kompozisyonlar yer almaktadır. Bu muvakkithaneler dışında Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi iç mekân duvarlarındaki boyalı tezyinatta ise natüralist anlayışta bitkisel kompozisyonlar kendini göstermektedir.

5.5.2. Geometrik Süsleme

Geometrik süsleme muvakkithanelerin ana caddeye bakan cephelerinde ve kısmen de iç mekânlarda görülmektedir. İzmir Hisar Cami Muvakkithanesi tonozlu üst örtü merkezinde alçıdan yapılmış, beş kollu yıldız motifi yer alırken; Balıkesir Zağanos Paşa Cami Muvakkithanesi'nin basık kubbeli üst örtüsünün merkezinde ise daire içine alınmış, geometrik desenli kompozisyon iç mekânda kendini göstermektedir. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi'nin iç mekânındaki boyalı tezyinatta geometrik süslemeye yer verildiği görülmektedir.

5.5.3. Yazılı Süsleme

Yazılı süsleme muvakkithane mimarisinde kitabeler dışında sadece Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinde görülmektedir. Yapının revaklı cephesinin üçgen alınlığında etrafı bitkisel kompozisyon ile çevrilmiş, madalyon içerisinde aynalı sülüs

olarak "*'Mâşaallah' kâne*"[437] ibaresi siyah zemin üzerine beyaz harflerle yazılmıştır. Bunun dışında alçı sıvalı, iç mekân duvarlarında beyaz zemin üzerine siyah konturla etrafı bitkisel kompozisyonla hareketlendirilmiş, gri zeminli madalyonlar içerisinde Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ilk dört halifenin isimleri yer almaktadır. Yapıya ait sülüs yazlı iç mekân kitabesin de "*Bismillahirrahmanirrahim kul mâşâllah la kuvvete İllâ billâh fî târîhi sene hamse ve hamsîn ve mieteyn ve elf (1255)*" ibaresi siyah zemin üzerine, beyaz konturla yazılmıştır. Bunun dışında Muğla, Balıkesir Zağanos Paşa ve Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithane kitabelerinde de yazılı süsleme dış cephede kendini göstermektedir.

5.5.4. Nesnel Süsleme

Genel olarak Anadolu Muvakkithanelerinde bu tarzda süslemelerin görülmediği bilinmemektedir. Sadece Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi'nin iç mekân tavan eteklerinde yaklaşık 30 cm genişliğindeki süsleme şeridinde ağaçlar arasına yerleştirilmiş cami, kale, köprü, namazgâh, çadır gibi yapılar manzara içerisinde verilmiştir. Minyatür şeklinde verilen bu duvar resimlerinde dönemin renk tonu ve natüralist üslup anlayışı ilk bakışta kendini göstermektedir.

[437] Renda, Günsel, **Agm.**, s.182'de madalyon içerisindeki aynalı yazıyı "Maşallah"; Özkan, Daştan, Meltem, **Age.**, s.65'de madalyon içerisindeki yazıyı "Allahu Yezdan" olarak okumuştur.

6. SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde, muvakkithanelerin gelişimi açık olarak bilinemese de ilk örneklerine İslam coğrafyasında rastlamak mümkündür. Zaman kavramının doğru tayinine büyük önem verilen Müslüman topluluklarda İlk muvakkithane örnekleri Emeviler Dönemi'nde görülmeye başlanmıştır. Muvakkithaneler plan, süsleme, malzeme ve teknik açıdan en üst düzeye her mekânın işlev ve amacına uygun olarak biçimlendirildiği külliyelerin yaygınlaşması ile Osmanlı Döneminde ulaşmışlardır.

Bir ilim ve kültür birikiminin izlerini üzerinde taşıyan muvakkithanelerin kusursuz bir biçimlenme içerisinde ele alınmasının sebebi, bu birimlerin tayin ettiği zaman-vakit kavramının kesinliğinden gelmektedir. Zaman tayini muvakkithanelerin görevlileri durumundaki muvakkitler tarafından yapılırdı. Muvakkitler iyi bir eğitim sahibi olan, entelektüel kişiliklerinin yanında dini ritüelleri, emirleri, sayısal zekâ gerektiren matematik, geometri, trigonometri ve astronomiyi iyi bilen kişilerden seçilmekte idiler. Bu üst düzey entelektüel bilgi birikimine sahip insanların medreselerde görevlendirilmemeleri, bağımsız birimlerin de temelinin atılmasını sağlamıştır. Çünkü İslâm kültürünün bu bilge kişileri vakit tayini sebebi ile camiye bağlamış, bunun sonucu olarak da muvakkithanelerin oluşmasına zemin hazırladığı yaygın bir görüştür. Özellikle Fatih Dönemi'nde yapılan bilim, kültür ve sanat alanındaki mütekâmil çalışmalar sayıları gittikçe artan muvakkithanelerin de bir sebebidir. Sosyal Hizmet Elemanlarına bağlı Muhtelif Hizmetli olarak görevlerini sürdüren muvakkitler, görevlerine karşılık vakıftan cihetlerini yani maaşlarını alırlardı. Geçmişte Anadolu'nun hemen hemen her il ve ilçesinde bir veya iki muvakkithanenin yer aldığı, buna bağlı olarak da bir o kadar muvakkitin bulunduğu tahmin edilmektedir.

Anadolu'nun değişik ile ve ilçelerinde karşımıza çıkan muvakkithaneler, gerek bir yapı grubuna bağlı, gerekse bir yapı grubundan bağımsız; bazen bir sokak başında, bazen bir külliyenin içinde ve bazen de bir meydanda yer almaktadırlar. Birbirinden farklı mimari kuruluş ve plan tarzında, farklı malzemelerden yapılan bu mekânların tek ortak noktası ise doğru zaman-vakit tayinidir. Birbirinden farklı özelliklerde olan bu mekânlar, ilk bakışta aynı işlevi yerine getiren birbirinin tekrarı yapılar gibi görülseler de detaylarda önemli farklılıkların bulunduğunu görülmektedir.

Muvakkithaneleri biçimlenmesine etki eden sebepleri doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür: Doğrudan etkenlerin başında muvakkithanenin

yaptıranı (banisi)[438] ve mimarı gelmektedir. Dolaylı etkenler ise yapının bulunduğu ildeki mimari anlayış ve dönem ile iklim, coğrafya ve malzeme gibi çeşitlilik göstermektedir.

Anadolu Muvakkithaneleri adlı çalışma kapsamında ele alınarak incelen, 28 adet muvakkithanenin toplamda 14'ü (Tablo 9) günümüze ulaşırken; diğer 14'ü ise günümüze ulaşamamıştır. Araştırmamızın katalog bölümündeki muvakkithanelerin plan, süsleme ve mimari özellikleri ayrıntılı olarak ele alınmasının yanında günümüze ulaşmamakla berber sadece arşiv kayıtlarında yer alan, 18 adet muvakkithanenin varlığı il ve ilçe bazında ayrıca tespit edilmiştir. Bu tespitlerin dışında İstanbul da yani başkentte günümüze ulaşan 31[439], (Tablo 8) ulaşamayan ise 38 olmak üzere toplamda 69 adet muvakkithanenin varlığı daha önceki yıllarda yapılmış bilimsel çalışmalarda belirlenmiştir[440]. Tespit edilen rakamlara bakarak Anadolu bazında toplamda 50'ye yakın muvakkithanenin günümüze ulaştığı; bundan çok daha fazlası olarak 70'e yakının ise farklı nedenlerle günümüze ulaşamadığı görülmektedir. Şu an için toplamda 130 civarında bir rakama ulaşan muvakkithane sayısının, Anadolu ve Balkanları kapsayacak; arşiv kayıtlarının da incelenmesi ile daha derinlikli bir niteliğe ulaşacak akademik çalışmalarla daha yüksek bir rakama ulaşacağı ve daha sağlıklı bir tipolojiye ulaşabileceği açıktır. Osmanlı Muvakkithaneleri hakkında yapılacak genel bir tipolojinin oluşturulması; günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bu mekânların gelecek kuşaklara aktarılmasını da sağlayacaktır.

Muvakkithaneler bulundukları bölgenin zaman tayininin yanın da "İlm-i heyet" ve "İlm-i nücum" olarak adlandırılan astronomi-astroloji dersleri ile beraber devletin takvim ve yıldız çizelgesinin de hazırlandığı mekânlardır. Bu tayin güneş saati, rub'u tahtası, usturlab, kıble-nüma ve kum saati gibi aletler yardımıyla yapılmaktaydı II. Abdülhamit Döneminde Saat Kulelerinin yapılması ile eski önemin kaybeden muvakkithaneler 20 Eylül 1952 tarihinde ise resmen kapatılmıştır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde de Muvakkithaneler ile ilgili pek çok belgenin bulunduğu Osmanlıcaya vakıf akademisyenlerin bu belgeleri detaylı bir şekilde inceleyerek Muvakkithanelerin işleyişi ve onarımları ile ilgili önemli bir boşluğu doldurmaları da mümkündür.

---

[438] Muğla Muvakkithane ve Saat Kulesi'nin yapımında banilerin isteklerinin birinci dereceden etkili olduğu bilinmektedir.
[439] Kumbasar, Zeliha, **Age.**, s.42.
[440] Ünver, Süheyl, **Agm.**, s.217-257; Kumbasar, Zeliha, **Age.**, s.1-168.

Külliye içinde, sokak başlarında ve meydanlarda yer alan kültür tarihimizin küçük ölçekli ancak bir o kadar da önemli yapılarından olan muvakkithanelerin, mimari özelliklerine zarar vermeyecek şekilde yeni fonksiyon verilerek koruma altına alınmaları Anadolu topraklarında yaşayan insanların sorumluluklarındandır. Aksi takdir de bu mekânlar vakit-zaman tayini yerine yok olan tarihimizi tayin edeceklerdir.

Kaynaklar

Anonim, "Muvakkit", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Cilt: 16, İstanbul, 1986.

Anonim, "Muvakkit", **Meydan Lûgat Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi**, Cilt: 14, İstanbul, 1992.

Anonim, "Muvakkit", **Rehber Ansiklopedisi**, Cilt: 12, İstanbul, 1984.

Anonim, "Muvakkit", **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, Cilt: 15, İstanbul, 1994.

Anonim, "Muvakkithane", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Cilt: 16, İstanbul, 2004.

Anonim, **Eğitimde İyi Örnekler Konferansı 2007,** İstanbul, 2007.

Anonim, **Milliyet Gazetesi**, 23.08.1950.

Anonim, **Safranbolu Belediyesi 2006 Dönemi Korumacılık Faaliyetleri**, Safranbolu, 2006.

Anonim, **Septimus'tan Muvakkit Nuri Efendi'ye Ayar Farkları** (http://www.kitap.metu.edu.tr/2005/septimus.html (06/ Mart/ 2009)

Anonim, **Türk Saatçılık Dergisi**, Sayı:1-12, İstanbul, 1985-1988.

Anonim, **Türkiye de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler**, Cilt: II, Ankara, 1977.

Anonim, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, Cilt:1, Ankara, 1983.

Anonim, **Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler**, Ankara, 1983.

Anonim, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Cilt: I, Ankara, 1972.

Acar, Şinasi, "El vardır el üstüne: Meyer'in Ayar Gerektirmeyen Ezani Saati", **Yapı Dergisi**, Sayı:287, İstanbul, 2005,http://www.yapi.com.tr/Haberler/el-vardir-el-ustune-meyerin-ayar-gerektirmeyen-ez%C3%A2n%C3%AE-saati_61108.html (06 /MART/2009)

Acar, Şinasi, "İrtıfâ Vakte Âlâtdır Etem Rub'u Tahtaları", **Yapı**, Sayı:232, İstanbul, 2001.

Acar, Şinasi, "Rubu Tahtalarının Tarihçesi", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009.

Acun, Hakkı, "İstanbul Saat Kuleleri", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Acun, Hakkı, **Anadolu Saat Kuleleri**, Ankara, 1994.

Acunsal, F., **Gerçeklerin Diliyle Tokat**, İstanbul, 1947.

Adıvar, Abdülhak, Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, 1943.

Akozan, Feridun, "Türk Külliyeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: VII, Ankara, 1969.

Aksoy, Nurşah, **Tarihteki Ünlü Bilim Adamları,** İstanbul, 2008.

Aktepe, M., Münir, "İzmir'in Hisar veya Yakub-Bey Cami'i", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 27, İstanbul, 1973.

Aktepe, M., Münir, "Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescidleri Hakkında Ön Bilgi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 4-5, İstanbul, 1973.

Albayrak, Hüseyin, **Trabzon Orta Hisar ve Çevresi**, Trabzon, 1998.

Altun, Ara, "Kütahya'nın Türk Mimarisi Bir Deneme", **Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan Kütahya**, İstanbul, 1981-82.

Altuntaş, Mehmet, **Kırklareli'ndeki Türk Devri Yapıları**, Konya, 1995. (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Arseven, Celal, Esad, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1984.

Arık, Rüçhan, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Ankara, 1976.

Arslantaş, Fatma, **20.Yüzyıl'ın İlk Yarısında Kayseri'de Kamu Yapıları**, İstanbul, 2009. (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Aslanapa, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul, 1986.

Aydın, Sayılı, **The Observatory İn İslam And Its Place İn The General History Of The Observatory,** Ankara, 1988.

Aydüz, Salim, "İstanbul'da Zamanın Nabzını Tutan Mekânlar Muvakkithaneler", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Aydüz, Salim, "Muvakkithane", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:31, İstanbul, 2006.

Aydüz, Salim, "Osmanlı Astronomi Müesseseleri", **Türkiye Araştırma Literatür Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara, 2004.

Aydüz, Salim, "Osmanlı Devleti'nde Küçük Gözlemevleri Muvakkithaneler", **Osmanlı**, Cilt:8, Ankara, 1999.

Aydüz, Salim, "Osmanlı Devleti'nde Küçük Gözlemevleri, Muvakkithaneler", **Yeni Türkiye**, Yıl:6, Sayı:33, Ankara, 2000.

Ayverdi, Ekrem, Hakkı, "Fatih", **Türkler**, Cilt:9, Ankara, 2002.

Baltacı, Cahit, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", **Türkler**, Cilt:11, Ankara, 2002.

Baş, Gülsen, **Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme I-II**, Van, 2006. (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Baykara, Tuncer, Türkiye'nin **Sosyal ve İktisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)**, Ankara, 2000.

Bayrak, M., Orhan, "Muvakkithane", **Osmanlı Tarihi Sözlüğü**, İstanbul, 1999.

Bayrak, Orhan M., "Muvakkithane", **İzahlı İstanbul Sözlüğü**, İstanbul, 2000.

Bayrakdar, Mehmet, **İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi**, Ankara, 1992.

Bayyiğit, Mehmet, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumu Olarak Vakıflar", **Türk-İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi**, Konya, 1999.

Bilecik, Gülberk, "Güzden Kaçan Bir Kültür Mirasımız Yeni Cami Muvakkithanesi", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, Sayı:10, Erzurum, 2006.

Bir, Atilla, "İstanbul'da 3500 Yıllık Güneş Saati", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Bir, Atilla, "Zamanı Belirlemeye Yarayan Aletler", **Osmanlı İmparatorluğunun Doruğu 16. Yüzyıl Teknolojisi**, İstanbul, 1999.

Bir, Atilla; Kaçar, Mustafa "Takiyüddin Bin Maruf Gözlem Saati", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009.

Bir, Atilla; Kaçar, Mustafa, "Güneş Saatlerinin Tarihçesi ve Türleri", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul; 2009.

Bizbirlik, Alpay, **16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliği'nde Vakıflar**, Ankara, 2002.

Braesch Fuzeau, Suzel, **Astroloji**, İstanbul, 1991. Çevirenler: Meltem Cansever-Okşan Taşkent.

Can, Yılmaz, **İslâm Şehirlerinin Fizikî Yapısı**, Ankara, 1995.

Cantay, Gönül, **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, Ankara, 2002.

Cyrıl, Mango, "Materials for the Stady of the mosaics of St, Sophia at İstanbul (İstanbul'da Ayasofya'nın Mozaiklerinin İncelenmesi için malzeme", **Belleten**, Sayı: 109-112, Cilt: XXVIII, Ankara,2001.

Çakmak, Sevim, **Sultan II. Abdülhamid'in 25. Cülüs Yıldönümü Kutlamaları**, İstanbul, 2000.

Çakmut, Feza, "Topkapı Sarayı Müzesi Saat Koleksiyonu", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Çam, Nusret, "Osmanlılarda Güneş Saatleri", **Osmanlı**, Cilt:8, Ankara, 1999.

Çam, Nusret, "Zamanı, Gölgeden İzlemek İstanbul'un Güneş Saatleri", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Çam, Nusret, **Güneş Saatleri Osmanlı**, Ankara, 1990.

Çarşılıoğlu, Uzun, Hakkı, İsmail, **Bizans, Selçuklu, Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul, 1932..

Çayırdağ, Mehmet, "Kayseri'de Sultan II. Abdülhamit Dönemi Bina ve Kitabeleri", **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri(11-12 Nisan 1996),** Kayseri, 1997.

Çerkez, Murat, **Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri I-II**, Ankara, 2005. (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Dayıoğlu, Server, "Osmanlı Kültüründe Muvakkithaneler ve İstanbul", **İstanbul Seçme Yazılar**, İstanbul, 2002.

Dayıoğlu, Server, "Osmanlı Muvakkithanelerinde Kullanılan Aletler", **İlgi**, Sayı: 87, Ankara, 1996..

Dayıoğlu, Server, "Saatleri Ayarlama Enstitüleri İstanbul'un Muvakkithaneleri", **İstanbul**, Sayı:13, İstanbul, 1995.

Dayıoğlu, Server,"Muvakkithaneler", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009.

Demir, Kaya, Nur, Ayşe, **II. Abdülhamit Dönemi Kayseri Yapıları**, Kayseri, 2006. (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Demir, Remzi, **Takiyüddin de Matematik ve Astronomi**, Anakara, 2000.

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1992.

Dizer, Muammer, **Rubu Tahtası**, İstanbul, 1987.

Duymaz, A., Şevki, **II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)**, Isparta, 2003. (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Duymaz, A., Şevki, "Sultan II. Abdülhamid'in 25. Cülus Töreni Kapsamında Yer Alan Saat Kulesi Yapım Etkinlikleri", **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-23 Mayıs, 2010 Bildiriler Kitabı**, Safranbolu, 2011.

El Fergani, **The Elements of Astronomy**, Harvard University, 1998, Tıpkı Basım: Yavuz Unat

Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871**, Cilt: 3, Ankara, 1993.

Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872**, Cilt: 4, Ankara, 1994.

Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873**, Cilt: 5, Ankara, 1995.

Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1874**, Cilt: 6, Ankara, 1995.

Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1875**, Cilt: 7, Ankara, 1995

Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1876**, Cilt: 8, Ankara, 1995.

Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1877**, Cilt: 9, Ankara, 1995.

Emiroğlu, Kudret, **Trabzon Vilayeti Salnamesi 1878**, Cilt: 10, Ankara, 1999.

Erdemir, Yaşar, **Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi**, Konya, 2009.

Eren, Muharrem, **Zağanos Paşa**, Balıkesir, 1994.

Eroğlu, Bahtiyar, **Anadolu Kütüphanelerinde Mimari Kompozisyon Özellikleri**, Konya, 1988. (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri)

Eroğlu, Bahtiyar, **Bazı Örnekleri ile Anadolu'da Tarihi Türk Kütüphane Mimarlığı**, Konya, 1990. (Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri)

Eroğlu, Bahtiyar, **XVII-XIX yüzyılda İç-Batı ve Güneybatı Anadolu da Kütüphane Mimarisi**, Konya, 1998. (S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim dalı yayınlanmış Doktora Tezi)

Eroğlu, Bahtiyar, Yaldız, Esra, Tomar, Erdal, Zeki, "Külliye Elemanı Olarak Muvakkithane Yapıları: Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi Örneği", **Safranbolu Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı**, Safranbolu, 2011.

Eryüksel, Erengül, **Safranbolu Şehrinde 17-19. Yüzyıl Osmanlı Camileri**, Ankara, 2005. (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisas Tezi).

Erzurum'lu, İbrahim, Hakkı Hz. **Marifetname**, Cilt:I, İstanbul, 1991. (Sadeleştirenler: Durali Yılmaz, Hüsnü Kılıç)

Evliya, Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Cilt: 9, İstanbul, 1966.

Eyice, Semavi, "Ayasofya'daki Otomat Saat", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Fazlıoğlu, İhsan, "Ali al-Muwaqqit. Muslih al-Din Mustafa İbn Ali al-Qustantini al-Rumi al-Hanafi al-Muwaqqit", **Biographical Envyclopedia of Astrınomers**, New York, 2007.

Fazlıoğlu, İhsan, "Mustafa b. Ali el-Muvakkit", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XXXI, İstanbul, 2006.

Gökmen, Fatih, **Rubu Tahtası Nazariyatı ve Tersimi**, İstanbul, 1948.

Göktaş, Uğur, "Eski İstanbul'da Saatçilik", **İlgi**, Sayı: 103,Ankara, 2002.

Geyik, Gül, **İzmir Su Yapıları**, Erzurum, 2007, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Gültekin, B., Hakkı**, İzmir Tarihi**, İzmir, 1952.

Gündoğdu, Hamza, **Erzurum Lala Mustafa Paşa Külliyesi**, Ankara, 1992.

Gündüz, Doğan, "Alaturka Saatten Alafranga Saate Geçiş Osmanlı'nın Mekanik Saatle Buluşması", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004..

Gündüz, Doğan, "Evvel Zaman "Tik Tak"ları Arasında", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Günyol, Zübeyde, **Eski Vakitlere Dair İz: Muvakkithaneler,** http://www.ebediyyen.biz/archive/index.php/t-23552.html (06/MART/2009)

Gürbüz, Şule, "Osmanlı Saatçileri", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009.

Gürsoy, C, R, "Takvim", **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: XXX, Ankara, 1981.

Hakkı, Uzun, Çarşılıoğlu, İsmail, **Bizans, Selçuklu, Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri**, İstanbul, 1932..

Halifeoğlu, Meral, Fatma, "Diyarbakır Ulu Cami'de Yer Alan Güneş Saatleri", **Safranbolu Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı**, Safranbolu, 2011.

Huff, Toby, E., **Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi İslâm Dünyası**, Çin ve Batı, Ankara, 2010.

Hunka, Sigrid, **Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi,** İstanbul, 1991.

Hüsameddin, Abi-Zâde, Hüseyin, **Amasya Tarihi**, Cilt: I, Ankara, 1986.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bilim", **Osmanlı Uygarlığı**, Ankara, 2004.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Astronomisi ve Müesseseleri", **Osmanlı İmparatorluğunun Doruğu 16. Yüzyıl Teknolojisi**, İstanbul, 1999.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Medeniyet Tarihi**, Cilt:1-2, İstanbul, 1999.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlılar ve Bilim**, İstanbul, 2003.

İhsanoğlu, Ekmeleddin; Kaçar, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Bilim Geleneğinin Tarihçesi", **Türkler**, Cilt:11, Ankara, 2002.

İlter, Zerrin, **Salnamelere Göre Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bilecik**, Eskişehir, 2007. (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

İnci, Şule, **Manisa'da Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri**, Konya, 2008.

İpşirli, Mehmet, "Cihet", **Türk Diyanet İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: VII, İstanbul, 1993.

Juynboll, Th, W, "Zaman", **İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya, Lugati,** Cilt: XIII, İstanbul, 1986.

Kabaş, Avşar, **Güneş Saatleri**, Çanakkale, 2004. (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fizik Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Kaçar, Yasemin, **Bahrî Memlûk Devleti'nin Eğitim Sistemi ve Medreseler (1250-1382)**, Tokat, 2006. (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Kafadar, Nafız; Yeşilyaprak, Hülya, "Geçmişten Günümüze Kandilli Rasathanesinde Zaman Ölçümü", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Kahrıman, Ömer, **Trabzon'daki Türk Devri Mimari Eserleri**, Erzurum, 2003. (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Kandehlevi Yusuf, , M., **Hadislerle Müslümanlık**, Cilt:4, İstanbul, 1984.

Karazeybek, Mustafa; Polat Zelkif; İlgar, Yusuf, **Afyonkarahisar Vakıf Eserleri**, Cilt:1, Afyonkarahisar, 2005.

Kara, Adem, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850)**, Ankara, 2004. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Karpuz, Haşim, " Muvakkithane", **Konya Türk Kültür Varlıkları Envanteri**, Cilt:1, Ankara, 2009.

Karpuz, Haşim, "Konya'nın Tarihsel Kimliği ve Koruma Sorunları", **Prof. Dr. Halûk Karamağralı Armağanı**, Ankara, 2002.

Karpuz, Haşim, **Rize,** Ankara, 1999.

Kazancıgil, Aykut, **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji**, İstanbul, 2007.

Kılıç, Nermin; Kayapınar, Ayşe; Kaya, Bilge; Kılıç, Fahri; Kayapınar, Levent; **Bolu Livası 1921-1925 Senesi Salnamesi (Giriş-Metin-Tıpkıbasım-Dizin),** Bolu, 2008.

Kozak, Yasin, **V ve VI Numaralı Maraş Ahkam Defterlerinde Maraş'a Gönderilen Hükümler**, Kahramanmaraş, 2005. (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Kuban, Doğan, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1981.

Kumbasar, Zaliha, **Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri**, İstanbul, 2008, (Yayınlanmamış Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Kur'ân-ı Kerîm, Al-i İmrân Sûresi, 37. Ayet, s.53.

Kurz, Otto, "Yakındoğu'daki Avrupa Saatleri", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı: 51, İstanbul, 2004.

Küçükdağ, Yusuf, **Karapınar Sultan Selim Külliyesi**, Konya, 1997.

Merçil, Erdoğan, **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, Ankara, 2000.

Meyer, Wolfgang, **İstanbul'daki Güneş Saatleri**, İstanbul, 1985.

Muhyiddin-i Arabi, **Saatlerin Hazinesi**, İstanbul, 1973, Tercüme: Selâhaddin Alpay.

Mülayim, Selçuk, "Tuğra ve Medhiyeleri Kaldıran Kanun", **Konya Kitabı X Özel Sayı Aralık 2007**, Konya, 2007.

Müneccimbaşı, Ahmed, Dede, **Müneccimbaşı Tarihi**, Cilt:1-2, Çeviren: İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser.

Naneci, Özlem, **Kayseri İli Ziyaret Yerleri**, Manisa, 2006. (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi Bilim Dalın Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Neftçi, Aras, "Vakıf Mimari Mirasımız", **Vakıflar Dergisi 2006 Vakıf Medeniyet Yılı Özel Sayısı,** Ankara, 2006.

Odabaşı, A., Sefa, **20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü**, Konya, 1998.

Ögel, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, Cilt: I, Ankara, 2000.

Ortaylı, İlber, "Takvim", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009.

Önge, Yılmaz **Konya Mevlânâ Dergâhı'nın Kaybolan Yapısı: Türbe Hamamı**,http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://akademik.semazen.net/images/article/5325.jpg&imgrefurl=http://muze.semazen.net/content.php%3Fid%3D00134&usg=__0pMqhkZUofc7BnccH14sK9jMcAw=&h=267&w=425&sz=43&hl=tr&start=7&um=1&tbnid=T3yT9YRzbbo0QM:&tbnh=79&tbnw=126&prev=/images%3Fq%3Dm

uvakkithane%26hl%3Dtr%26rlz%3D1W1GGLR_en%26sa%3DX%26um%3D1 (20.07.2009)

Özen, Hamiyet; Tuluk, İskender, Ömer; Engin, Emre; Düzenli, İbrahim, Halil; Sümerkan, Reşat, Mustafa; Tutkun, Murat, Demirkaya, Üstün, Fulya; Keleş, Servet, **Trabzon, Kent İçi Kültür Varlıkları, Envanteri**, Trabzon, 2010.

Özbek, Yıldıray; Celil, Arslan, **Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, Cilt: II, Kayseri, 2008.

Özbilgen, Erol, **Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniye, Devlet, Kurumlar, Toplum, Şehir, Aile, Birey, Bilim, Sanat, Kültür, Ticaret, Sanayi, Teknoloji**, İstanbul, 2003.

Özkan, Daştan, Meltem, **Amasya İli Yapılarındaki Kalem İşi Süslemeleri**, Ankara, 2001. (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Öztuna, Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, Türkiye nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat tarihi,** Cilt: XI, İstanbul, 1978.

Özün, Mustafa, Nihat, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, İstanbul 1987.

Özker, Zeki, "Kütahya'da İz Bırakanlar", **Kütahya Ekspres**, Kütahya, 23 Mayıs 2003.

Pakalın, Zeki, Mehmet, "Muvakkit", **Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri - Sözlüğü**, Cilt:2, İstanbul, 1983.

Parmaksızoğlu, İ., "Muvakkit-Hâne", **Türk Ansiklopedisi**, Cilt:25, Ankara, 1977.

Pay, Salih, "Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi", **Türkler**, Cilt:10, Ankara, 2002.

Polat, Sibel**, İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri**, Konya, 2011. (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Renda, Günsel, "Amasya II. Beyazıt Külliyesindeki Muvakkithane", **Sanat Tarihi Yıllığı**, Sayı: VI, İstanbul, 1976.

Satoğlu, Abdullah, **Kayseri Ansiklopedisi**, Ankara, 2002.

Selman, Barış, "Saatin Eski Çağlardaki Teknolojisi: Güneş ve Su Saatleri", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler,** İstanbul, 2009.

Senemoğlu, S, Yavuz, "Muvakkithaneler", **Milliyet Gazetesi**, 18.05.1987.

Sertoğlu, Midhat, "Muvakkit", **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul, 1986.

Şahiner, Makbule, **Trabzon Salnamesi (1295)**,Tokat, 1999. (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Şancı, Fuat, **Hatay İlinde Türk Mimarisi I- II**, Ankara, 2006. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (Türk-İslam Sanatları Tarihi) Anabilim Dalı)

Şapolyo, Enver, Behnan, "Muvakkithaneler", **Önasya**, Yıl:4, Sayı:43, Cilt: 4, Ankara, 1969.

Şapolyo, Enver, Behnan, "Türk Kültüründe Kuleler", **Önasya**, Yıl:4, Cilt:4, Sayı:48, Ankara, 1969.

Şapolyo, Enver, Behnan, "Türk Kültüründe Rasathaneler", **Önasya**, Sayı: 49, Ankara, 1969.

Şerifoğlu, Ömer, Faruk, **Su Güzeli İstanbul Sebilleri**, İstanbul, 1995.

Tali, Şerife, **İstanbul Suriçi Sebilleri**, Erzurum, 2005. (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Tali, Şerife, "Importance And Posıtıon Of Emınonu Sabıls In Water Archıtecture Istanbul", **The Journal of International Social Research**, Volume: 3/10, 2010.

Tağman, Ertan, S., **Mustafa İbn Ali El-Muvakkit'in Usturlab Risalesi**, Ankara, 2007, (Ankara Ünivarsitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yayınlanmamış Y.T.)

Tanman, Baha, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", **Osmanlı Uygarlığı**, Ankara, 2004.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, İstanbul, 2008.

Taşkın, Ünal, "Ottoman Educatıon Founda Tıons in Classical Terms" **The Journal Of İnternation Social Research**, Volme: 1/3, 2008.

Tekeli, Sevim, **16'ıncı Asırda Osmanlılarda Saat ve Takiyüddin'in Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar Adlı Eseri**, Ankara, 1966.

Tekin, Mehmet, "Hatay'da Osmanlı Dönemi Eserlerine Bir Bakış", **Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri,** Cilt: I, Ankara, 2001.

Tunçözgür, Ünsal, **Dünü ve Bu günü ile Safranbolu,** Safranbolu, 2002.

Uluengin, Mehmet, Bengü, "Seclarızıng Anatolıa Tıck By Tıck: Clock Towers in The Ottoman Empıre And The Turkesh Republic", **İnt. J. Middle East Stud: 42**, Cambridge Üniversity Press, 2010.

Unat, Yavuz, "Türk Astronomi Tarihi Literatürü /1923-2004)", **Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, İstanbul, 2004.

Unat, Yavuz, 'İslam da ve Türklerde Zaman ve Takvim', **Türk Dünyası, Nevruz Ansiklopedisi,** Ankara, 2004.

Unat, Yavuz, "Osmanlı Astronomisine Genel Bir Bakış", **Yeni Türkiye**, Yıl:6, Sayı:33, Ankara, 2000.

Unat, Yavuz, "Osmanlı Teknolojisine Genel Bir Bakış", **Osmanlı**, Cilt: 8, Ankara, 1999.

Unat, Yavuz, "Osmanlı Teknolojisine Genel Bir Bakış", **Osmanlı**, Cilt: 8, Ankara, 1999.

Unat, Yavuz, "Takiyüddin'in İstanbul Gözlemevi", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Unat, Yavuz, **İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi**, Ankara, 2001.

Unat, Yavuz; Kalaycıoğulları, İnan, "Cumhuriyet Döneminde Astronomi Çalışmaları", **XVI. Ulusal Astronomi Kongresi 31 Ağustos- 4 Eylül 2004**, Kayseri, 2004.

Uslubaş, Tolga; Keskin, Yılmaz, "Muvakkit", **Alfabetik Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul, 2007.

Uysal, Ali, Osman, "Tokat'taki Osmanlı Camileri", **Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986**, Ankara, 1987.

Uz, Mehmet, Ali, **Yok Olan Hatıralar**, Cilt:7, Sayı:37, Konya, 2007.

Üçer, Cumhure, "İstanbul'da Zaman ve Takvimler", **Zaman İçinde İstanbul**, Sayı:51, İstanbul, 2004.

Ünver, Süheyl, "İstanbul Muvakkithaneleri Vazifelerinin İlmi ve Kültürel Değerleri Üzerine", **International Symposium On the Observatories in Islam 19-23 September, 1977**, İstanbul, 1980.

Ünver, Süheyl, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", **Atatürk Konferansları**, Sayı: V, Ankara, 1975.

Ünsan, Behçet, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", **Taç Dergisi**, Cilt: I, Sayı: III, İstanbul, 1986.

Wolfgang Mayer, "İslamiyet'teki Güneş Saatleri", **Zamanın Görünen Yüzü Saatler**, İstanbul, 2009.

Yıldırım, Mustafa, **Konya'da Son Asırda Kaybolan Bazı Türk Yapıları**, Konya, 1997. (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Sanatları Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Yılmaz, Salih; Akça, Bayram, "Yaşayan Bir Tarih Muğla Saat Kulesi", **Safranbolu Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı**, Safranbolu, 2011.

Yıldız, Ahmet, "Muvakkithaneler",**Beşinci Mevsim Dergisi**, http://www.besincimevsimdergisi.com/baglanti.asp?baglanti=2&dosyano=239(06Mart2009)

Yılmaz, Çelik, İbrahim, **XIX. Yüzyılının İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840 Fiziki, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapı)**, Ankara, 1995.

Yılmaz, Muzaffer, **Aydın İli Merkezi'ndeki Tarihi Su Yapıları**, Konya, 2010. (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Yücel, Erdem, "Muvakkithaneler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: VI, İstanbul, 1994.

Yüksel, Murat, **Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler,** Cilt:1, Trabzon, 2000.

Zorlu, Tülay; Yılmaz, Demet, "Kültürel Süreklilik Bağlamında Muvakkithaneler: Trabzon Örneği", **Safranbolu Zaman Ölçerler Sempozyumu 21-22 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı**, Safranbolu, 2011.

http://www.sondakika.com/haber-restorasyon-bitti-izmir-in-tarihi-hisar-camisi-2586896/ (11/Mart/2011)

http://www.bugun.com.tr/haberin-galerisi/?id=13717&sira=1

Minyatür Listesi

Minyatür 1. 1720 yılında yapılan şenlikte Sultan III. Ahmet'e diğer armağanlarla birlikte bir masa saati sunuluyor (Surname-i Vehbi'den)

Minyatür 2. 1720 yılında yapılan şenlikte Sultan III. Ahmet'e diğer armağanlarla birlikte alt sağda kalkan saat taşıyan Saatçiyan Esnafı (Surname-i Vehbi'den)

Minyatür 3. Takiyüddin ve arkadaşlarının İstanbul Rasathanesinde çalıştığını gösteren minyatür (Şehinşahnâme'den)

Minyatür 4. 1577 de İstanbul semalarını gözleyen görevli ve elindeki Rubu Tahtası (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

Tablo Listesi

Tablo 1. Osmanlı Muvakkitlerinin çalıştığı cami ve yaşadığı yüzyılı gösterilişi

Tablo 2. Osmanlı'da Astronomi alanında yazılan eserlerin yüzyıllara göre dağılımı (Ekmeleddin İhsanoğlu'ndan)

Tablo 3. Osmanlı'da Astronomi alanında yapılan yayınların konularına göre oranları (Yavuz Unat'tan)

Tablo 4. Osmanlı'da Astronomi alanında yapılan yayınların konularına göre dağılımı (Yavuz Unat'tan)

Tablo 5. Türk-İslam Kültüründe Zamanın Mekâna Yansıması

Tablo 6. Konumlarına göre muvakkithanelerin sınıflandırılması

Tablo 7. Plan tiplerine göre muvakkithanelerin sınıflandırılması

Tablo 8. İstanbul Muvakkithanelerinin Sınıflandırılması

Tablo 9. Anadolu Muvakkithaneleri Sınıflandırılması

Tablo 10. İstanbul Muvakkithanelerinin külliye içerisindeki yerleri

Tablo 11. İstanbul Muvakkithanelerinin genel görünüşleri

Tablo 12. Anadolu Muvakkithanelerinin genel görünüşleri

Tablo 13. İstanbul Bayrampaşa Sebili ve Trabzon Ortahisar Muvakkithaneleri'nin plan olarak karşılaştırılması

Tablo 14. Sıbyan Mektepleri ile Anadolu Muvakkithaneleri'nin plan olarak karşılaştırılması

Tablo 15. İstanbul Sebilleri'nin cephe ve sokaktaki konumlarının görünüşü

Çizim Listesi

Çizim 1. Ayasofya Muvakkithanesi'nin Planı (Semavi Eyice'den)

Çizim 2. Dikey Güneş Saati ve güneş açılarına göre çubuk gölgeleri arasındaki ilişki (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

Çizim 3. Efes Müzesi'ndeki Antik Dönemi Güneş Saatinin Çizimi (Atilla Bir Mustafa Kaçar'dan)

Çizim 4. Topkapı Sarayı'ndaki Yatay Güneş Saati ve Çizimi (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

Çizim 5. Rubu Tahtasının Güneş Saati olarak kullanılması (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

Çizim 6. Usturlap çizimi (Zeliha Kumbasar'dan)

Çizim 7. Günümüze ulaşan ve ulaşmayan muvakkithanelerin Türkiye Haritası'ndaki gösterilişi

Çizim 8. Türkiye'deki günümüze ulaşan ve ulaşmayan muvakkithanelerin il bazında Türkiye Haritası'ndaki gösterimi

Çizim 9. Katalog bölümünde incelenen Günümüze Ulaşan Anadolu Muvakkithanelerin Türkiye Haritası'ndaki gösterilişi

Çizim 10. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesi vaziyet planı

Çizim 11. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesi çatı planı

Çizim 12. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesi planı

Çizim 13. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesi 1-1 kesiti

Çizim 14. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesinin batı cephesi

Çizim 15. Afyon Yeni Camii Muvakkithanesinin doğu cephesi

Çizim 16. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi Plan çizimi

Çizim 17. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi 1-1 Kesiti

Çizim 18. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi 2-2 Kesiti

Çizim 19. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi doğu cephenin çizimi

Çizim 20. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi kuzey cephenin çizimi

Çizim 21. Muvakkithane de yer alan iki pencere arasındaki hat süslü kalem işi tezyinatın çizimi

Çizim 22. Muvakkithane de yer alan barak süslü niş ve iki pencere arasındaki hat süslü kalem işi tezyinatın görünüşü

Çizim 23. Pencere ve dolap üstlerinde yer alan "Allah" yazılı tezyinat

Çizim 24. Pencere ve dolap üstlerinde yer alan “Muhammed” (s.a.v) yazılı tezyinat

Çizim 25. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesi planı (D. Çopur’dan)

Çizim 26. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesi 1-1 kesiti

Çizim 27. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin ön cephesi

Çizim 28. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güney cephesi

Çizim 29. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin batı cephesi

Çizim 30. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin kapı ve pencere detayı

Çizim 31. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin giriş kapısı üzerindeki kitabe

Çizim 32. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin pencere üstündeki süsleme kompozisyonu

Çizim 33. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin cephedeki taç kısımları

Çizim 34. Diyarbakır Ulu Cami Külliyesi’nin planı (Arkmim’den)

Çizim 35. Kütüphanenin birinci kat planı (Arkmim’den tadilen)

Çizim 36. Kütüphanenin batı cephesi (Arkmim’den)

Çizim 37. Kütüphanenin batı cephesindeki muvakkithane olabilecek mekânın cephesi (Arkmim’den)

Çizim 38. Kütüphane yapısının batı cephedeki süsleme kompozisyon detayı (Arkmim’den)

Çizim 39. Kütüphanenin batı cephedeki pencere ve süsleme detayı (Arkmim’den)

Çizim 40. Kütüphane yapısının batı cephesindeki yazılı ve bitkisel süslemeli silmeler (Arkmim’den)

Çizim 41. Batı cephedeki farklı tarz süslemeler (Arkmim’den)

Çizim 42. Batı cephedeki bitkisel ve yazılı süslemenin görünüşü (Arkmim’den)

Çizim 43. Ulu Cami’nin doğu cephe görünüşü (Arkmim’den)

Çizim 44. Kütüphanenin doğu cephesindeki muvakkithane olabilecek mekânın cephesi (Arkmim’den)

Çizim 45. Diyarbakır Ulu Cami ve etrafındaki diğer tarihi mekânların üç boyutlu görünüşü (Google Earth’den)

Çizim 46. Diyarbakır Ulu Cami’nin üç boyutlu görünüşü (Google Earth’den)

Çizim 47. Diyarbakır Ulu Cami’nin üç boyutlu görünüşü (Google Earth’den)

Çizim 48. Solda güneş saati karşıda ise Diyarbakır Ulu Cami'ne ait kütüphane yapısının üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Çizim 49. Avlunun kuzeyinde yer alan güneş saatinin üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Çizim 50. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin vaziyet planı

Çizim 51. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 52. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin 1-1 Kesiti

Çizim 53. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin güney cephesi

Çizim 54. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin batı cephesi

Çizim 55. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami'nin son cemaat yeri ve avlu etrafındaki yapı komplekslerinin görünüşü (Miraç Bozal'dan)

Çizim 56. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami'nin kuzeybatısındaki yapı kompleksi içerisinde muvakkithanenin konumu (Miraç Bozal'dan tadilen)

Çizim 57. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin planı (Miraç Bozal'dan tadilen)

Çizim 58. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin bulunduğu kuzey cephe

(Miraç Bozal'dan)

Çizim 59. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin kuzey cephesi (Miraç Bozal'dan tadilen)

Çizim 60. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami muvakkithanesinin güney cephesi (Miraç Bozal'dan tadilen)

Çizim 61. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Kütüphane ve Muvakkithanenin Total Station ile alınmış üç boyutlu ölçümler

Çizim 62. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Kütüphane ve Muvakkithanenin Total Station ile alınmış üç boyutlu ölçümler

Çizim 63. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Kütüphane ve muvakkithanenin planı (Bahtiyar Eroğlu'ndan tadilen)

Çizim 64. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 65. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi'nin 1-1 kesiti

Çizim 66. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi'nin batı cephesi

Çizim 67. Kayseri Muvakkithanesi'nin planı (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 68. Kayseri Muvakkithanesi'nin A-A kesiti (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 69. Kayseri Muvakkithanesi'nin B-B kesiti (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 70. Kayseri Muvakkithanesi'nin doğu cephesi (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 71. Kayseri Muvakkithanesi'nin güney cephesi (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 72. Kayseri Muvakkithanesi'nin kuzey cephesi (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 73. Kayseri Muvakkithanesi'nin batı cephesi (Kayseri Belediyesi'nden tadilen)

Çizim 74. Kayseri Meydanı ve meydanın ortasında yer alan muvakkithanenin üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Çizim 75. Kayseri Muvakkithanesi'nin üç boyutlu görünüşü (Google Earth'den)

Çizim 76. Kütahya Muvakkithanesi'nin vaziyet planı (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 77. Kütahya Muvakkithanesi'nin çatı planı (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 78. Kütahya Muvakkithanesi'nin planı (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 79. Kütahya Muvakkithanesi'nin tavan planı (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 80. Kütahya Muvakkithanesi'nin A-A kesiti (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 81. Kütahya Muvakkithanesi'nin B-B kesiti (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 82. Kütahya Muvakkithanesi'nin kuzey cephesi (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 83. Kütahya Muvakkithanesi'nin batı cephesi (Aslı Yoldaş, Nihal Türk'ten tadilen)

Çizim 84. Muğla Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 85. Muğla Muvakkithanesi'nin güney ve doğu cepheleri

Çizim 86. Muğla Muvakkithanesi'nin güney cephesi

Çizim 87. Muğla Muvakkithanesi'nin doğu cephesi

Çizim 88. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin vaziyet planı

Çizim 89. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin çatı planı

Çizim 90. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 91. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin 1-1 kesiti

Çizim 92. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin 2-2 kesiti

Çizim 93. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesinin doğu cephesi

Çizim 94. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin doğu cephesinin görünüşü

Çizim 95. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithane ve Rasathanesinin zemin kat planı

Çizim 96. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 97. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Rasathanesi'nin planı

Çizim 98. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithane ve rasathanesinin kuzey ve güney cepheleri

Çizim 99. Tokat Saat Kulesi ve Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 100. Tokat Muvakkithanesi'nin planı

Çizim 101. Tokat Saat Kulesi ve Muvakkithane'nin batı cephesi

Çizim 102. Tokat Muvakkithanesi'nin batı cephesi

Çizim 103. Tokat Muvakkithanesi'nin üçgen alınlığı

Çizim 104. Muvakkithane'nin kemer kilit taşındaki bitkisel kompozisyon

Çizim 105. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi vaziyet planı

Çizim 106. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi planı

Çizim 107. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi 1-1 kesiti

Çizim 108. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi 2-2 kesiti

Çizim 109. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi güney cephe

Çizim 110. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi doğu cephe

Çizim 111. Günümüze ulaşmayan muvakkithanelerin il bazında Türkiye Haritası'ndaki gösterimi

Çizim 112. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi'nin 1946 yılı imar planındaki yeri (Asım Kömürcü'den)

Çizim 113. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi'nin 1946 yılı imar planındaki yeri (Asım Kömürcü'den)

Çizim 114. Trabzon Çarşı Camii Muvakkithanesi bulunduğu yerin görünüşü (T. Zorlu'dan)

Çizim 115. Laleli Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Tokay'dan)

Çizim 116. Şehzade Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (A. Mertler'den)

Çizim 117. Ramazan Efendi Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Tanman'dan)

Çizim 118. Atik Valide Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Müller-Wiener'den)

Çizim 119. Yeni Valide Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Nadide Seçkin'den)

Çizim 120. Yenicami Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Müller-Wiener'den)

Çizim 121. Galata Mevlevihanesi'nde muvakkithanenin yeri (Tokay'dan)

Çizim 122. Nusretiye Külliyesi'nde muvakkithanenin yeri (Nar'dan)

Çizim 123. Sultanahmet Külliyesi'nde muvakkithanenin konumu (Doğan Kuban)

Çizim 124. Kocamustafapaşa Külliyesi'de muvakkithanenin yeri (Müller-Wiener'den)

Çizim 125. Bayrampaşa Sebili (Şerife Tali'den)

Çizim 126. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi Planı

Çizim 127. İstanbul Yavuz Sultan Selim Sıbyan Mektebi Planı (Özturna'dan)

Çizim 128. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi Planı

Çizim 129. İstanbul Atik Valide Sıbyan Mektebi Planı (Özturna'dan)

Çizim 130. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf Listesi

Fotoğraf 1. Ayasofya Muvakkithanesi'nin dış cephe görünüşü

Fotoğraf 2. Son Müneccim Hüseyin Hilmi Efendi ve Arkası Dönük kişi

Beylerbeyi Muvakkiti (Server Dayıoğlu'ndan)

Fotoğraf 3. Hacı Hasan Camii Güneş Saati

Fotoğraf 4. Efes Müzesi'ndeki Antik Dönemi Güneş Saatinin görünüşü (Atilla Bir Mustafa Kaçar'dan)

Fotoğraf 5. Topkapı Sarayı'ndaki Yatay Güneş Saati ve Çizimi (Atilla Bir-Mustafa Kaçar'dan)

Fotoğraf 6. Rub-u Tahtası ve Şâkülü (Şinasi Acar'dan)

Fotoğraf 7. Usturlâbın görünüşü (www.flickr.com'dan)

Fotoğraf 8. Usturlap parçalarının görünüşü

Fotoğraf 9. Usturlap görünüşü (Zeliha Kumbasar'dan)

Fotoğraf 10. Kum Saati (Rahmi Koç Müzesi'nden

Fotoğraf 11. Edirne Selimiye Cami'ndeki mimaride görülen kum saatinin görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 12. Mum Işığında bir astronom (Washington National Gallery of Art'dan)

Fotoğraf 13. Kıble-nüma'nın görünüşü (Türk-İslam Eserleri Müzesi)

Fotoğraf 14. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 15. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesinin güneybatı cephe görünüşü

Fotoğraf 16 Afyon Yeni Cami Muvakkithanesinin kuzeybatı cephe görünüşü

Fotoğraf 17. Afyon Yeni Cami Muvakkithanesinin güneydoğu cephe görünüşü

Fotoğraf 18. Muvakkithane iç mekândaki pencere ve nişlerin görünüşü

Fotoğraf 19. Muvakkithanenin İç mekân görünüşü

Fotoğraf 20. İç mekâna girişi sağlayan kapı ve yuvarlak kemerli pencere nişlerinin görünüşü

Fotoğraf 21. İç mekân da yer alan niş ve kubbenin görünüşü

Fotoğraf 22. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin Külliye İçerisindeki Konumu

Fotoğraf 23. Amasya II. Beyazıt Cami Külliyesinin Görünüşü

Fotoğraf 24. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin kuzeydoğudan görünüşü

Fotoğraf 25. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin güneydoğudan görünüşü

Fotoğraf 26. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin güney görünüşü

Fotoğraf 27. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesinin kuzey görünüşü

Fotoğraf 28. Muvakkithane önündeki revaklı bölümün görünüşü

Fotoğraf 29. Muvakkithanenin giriş kapısı üzerindeki beş satırlık kitabenin görünüşü

Fotoğraf 30. Muvakkithanenin İç mekânın görünüşü

Fotoğraf 31. Muvakkithanenin İç mekânın görünüşü

Fotoğraf 32. Muvakkithanenin iç mekânın güney cephe görünüşü

Fotoğraf 33. Muvakkithanenin iç mekânın kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 34. Muvakkithanenin iç mekânda yer alan altın yaldızlı nişin ve pencere arasında kıble yönünü gösteren kompozisyonun görünüşü

Fotoğraf 35. Muvakkithanenin iç mekan giriş kapsı üzerindeki ikinci kitabenin görünüşü

Fotoğraf 36. İç mekân pencere arasındaki boyalı ve yazılı süslemenin görünüşü

Fotoğraf 37. İç mekân pencere üstü ve arasındaki süslemelerin genel görünüşü

Fotoğraf 38. Pencere üstündeki yazılı, bitkisel kompozisyonun görünüşü

Fotoğraf 39. Muvakkithanenin çıtalı ahşap tavan ve dolapların görünüşü

Fotoğraf 40. Muvakkithanenin iç mekân tavan köşelerinde yer alan Amasya II. Beyazıt Külliyesinin minyatürü

Fotoğraf 41. İç mekân tavan köşelerinde yer alan manzara ve mimari mekân tasvirlerinin görünüşü

Fotoğraf 42. İç mekân tavan köşelerinde yer alan manzara ve mimari mekân tasvirlerinin görünüşü

Fotoğraf 43. Balıkesir Zağanos Paşa Külliyesi ve muvakkithanenin görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 44. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin üst örtü görünüşü

Fotoğraf 45. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 46. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesi ve kuzeyindeki minarenin güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 47. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 48. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin ana cephenin görünüşü

Fotoğraf 49. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güney cepheden görünüşü

Fotoğraf 50. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin batı cepheden görünüşü

Fotoğraf 51. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin girişi üzerindeki kitabenin görünüşü

Fotoğraf 52. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin batı cephedeki pencere üstündeki süsleme kompozisyonun görünüşü

Fotoğraf 53. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güney cephedeki pencere üstündeki süsleme kompozisyonun görünüşü

Fotoğraf 54. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin batı cephe pencere altındaki tablalı süsleme kompozisyonunun görünüşü

Fotoğraf 55. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin basık kubbeli üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 56. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin iç mekân doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 57. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güney cephesinin iç mekândan görünüşü

Fotoğraf 58. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin iç mekânın genel görünüşü

Fotoğraf 59. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin güneybatısındaki güneş saatinin görünüşü

Fotoğraf 60. Balıkesir Zağanos Paşa Muvakkithanesinin avlusundaki güneş saatinin görünüşü

Fotoğraf 61. Balıkesir Zağanos Paşa Cami'nin kıble duvarındaki mermer saat kadranının görünüşü

Fotoğraf 62. Caminin 1904 yılındaki inşaatın iki buçuk yıl sürdüğünü gösteren mermer saat kadranının görünüşü

Fotoğraf 63. Diyarbakır Ulu Cami'nin kütüphaneden avlunun görünüşü

Fotoğraf 64. Diyarbakır Ulu Cami'nin kütüphaneden avlu ve avlunun kuzeyindeki güneş saatinin görünüşü

Fotoğraf 65. Diyarbakır Ulu Cami kütüphane yapısının kuzeybatıdan görünüşü

Fotoğraf 66. Diyarbakır Ulu Cami avlusundaki güneş saati ve arkasında muvakkithanenin içerisinde olduğu kütüphane yapısının görünüşü

Fotoğraf 67. Diyarbakır Ulu Cami avlusundaki güneş saati ve arkasında çatısı onarılan kütüphane yapısının görünüşü

Fotoğraf 68. Diyarbakır Ulu Cami'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 69. Doğu cephedeki kütüphane yapısının dış cephe görünüşü

Fotoğraf 70. Avludan kütüphane yapısının görünüşü

Fotoğraf 71. Kütüphane yapısının güneybatı köşesin de yer alan muvakkithanenin batı cepheden görünüşü

Fotoğraf 72. 02.05.2011 tarihindeki restorasyonlar sırasında kütüphane yapısının güneybatı köşesinde yer alan muvakkithanenin batı cephede çıkan yangının görünüşü

Fotoğraf 73. 02.05.2011 tarihindeki restorasyonlar sırasında kütüphane yapısının güneybatı köşesinde yer alan muvakkithanenin batı cephede çıkan yangının görünüşü

Fotoğraf 74. Muvakkithane olarak düşündüğümüz odanın iç mekân görünüşü

Fotoğraf 75. Muvakkithane olarak düşündüğümüz odanın iç mekân görünüşü

Fotoğraf 76. Muvakkithane olarak düşündüğümüz mekânın avluya bakan pencerelerin görünüşü

Fotoğraf 77. Muvakkithane olarak düşündüğümüz mekâna girişi sağlayan güney cephenin görünüşü

Fotoğraf 78. Muvakkithane olarak düşündüğümüz mekâna girişin yapıldığı güney cephenin görünüşü

Fotoğraf 79. Muvakkithane olarak düşündüğümüz mekâna çıkışı sağlayan merdivenlerin görünüşü

Fotoğraf 80. Kütüphanenin iç mekânında ki okuma salonlarının görünüşü

Fotoğraf 81. Kütüphanenin iç mekânında ki okuma salonlarının görünüşü

Fotoğraf 82. Kütüphanenin iç mekân tavan ve üst örtüyü taşıyan kemerlerin görünüşü

Fotoğraf 83. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin doğu cephesindeki minarenin görünüşü

Fotoğraf 84. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin doğu kapısının görünüşü

Fotoğraf 85. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin harim girişi kapısı üzerinde kitabenin görünüşü

Fotoğraf 86. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin minareli taç kapıda yer alan kitabenin görünüşü

Fotoğraf 87. Hatay Meydan Cami avlu ve arkadaki muvakkithanenin görünüşü

Fotoğraf 88. Hatay Meydan Cami Külliyesi'nin kuzeydoğusunda yer alan muvakkithanenin görünüşü

Fotoğraf 89. Hatay Meydan Cami avlu ve sağdaki muvakkithanenin görünüşü

Fotoğraf 90. Hatay Meydan Cami avlunun kuzeydoğusundaki muvakkithanenin görünüşü

Fotoğraf 91. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin güney cephesinin görünüşü

Fotoğraf 92. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin güney cephesinin görünüşü

Fotoğraf 93. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi ve külliyeye girişi sağlayan minareli taç kapının güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 94. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin batı cephesinin görünüşü

Fotoğraf 95. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin güney cephedeki basık kemerli giriş kapısının görünüşü

Fotoğraf 96. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin iç mekan görünüşü

Fotoğraf 97. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin iç mekânında yer alan basık kemer formlu ahşap kitaplıkların görünüşü

Fotoğraf 98. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi iç mekânın da yakın dönemde yapılan basık kemerli ahşap kitaplıkların görünüşü

Fotoğraf 99. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi giriş kapısının kuzey cepheden görünüşü

Fotoğraf 100. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi'nin iç mekân kitap raflarının görünüşü

Fotoğraf 101. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi iç mekân tavanının görünüşü

Fotoğraf 102. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi kara mozaik zemin döşemesinin görünüşü

Fotoğraf 103. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami'nin 20. yüzyılın başlarındaki görünüşü (Sevil Alihanoğlu'ndan)

Fotoğraf 104. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami'nin 20. yüzyıldaki görünüşü

Fotoğraf 105. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami avlusundan muvakkithane ve kütüphane yapılarının genel görünüşü

Fotoğraf 106. Geçmişte de yoğun bir insan trafiği yaşanan, Hisarönü mevkiinin günümüz görünüşü

Fotoğraf 107. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin ana caddeye bakan kuzey cephesinin görünüşü

Fotoğraf 108. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin kuzey cephe görünüşleri

Fotoğraf 109. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin kuzey cephesinde yer alan kaş kemer ve içerisindeki saatin görünüşü

Fotoğraf 110. Hisar Cami avlusunun kuzeybatısında yer alan, muvakkithane ve kütüphanenin genel görünüşü

Fotoğraf 111. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 112. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin güneydoğu ve güney cephelerinin görünüşü

Fotoğraf 113. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin iç mekândaki tonozlu üst örtünün genel görünüşü

Fotoğraf 114. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin iç mekândaki tonozlu üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 115. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin ahşap kaplı zemin görünüşü

Fotoğraf 116. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin iç mekân pencere ve zemin döşemesinin görünüşü

Fotoğraf 117. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin tonozlu üst örtünün ortasında yer alan beş kollu yıldız motifinin görüşü

Fotoğraf 118. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi'nin iç mekânında yer alan yuvarlak pencerenin görüşü

Fotoğraf 119. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Caminin batısındaki şadırvan ve kütüphanenin görünüşü

Fotoğraf 120. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Caminin batısındaki muvakkithane ve kütüphaneye çıkışı sağlayan merdivenlerin görünüşü

Fotoğraf 121. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami'nin batısındaki şadırvan genel görünüşü

Fotoğraf 122. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Şadırvanının görünüşü

Fotoğraf 123. Şadırvanaltı (Niflizade) Cami şadırvanının üst örtüsündeki boyalı tezyinat ve yazı kuşağının görünüşü

Fotoğraf 124. Şadırvanının üst örtüsündeki boyalı tezyinat ve yazı kuşağının görünüşü

Fotoğraf 125. Muvakkithanenin alt hizasına gelen boyalı süslemeden yapılan saat motifinin şadırvanın tonozlu üst örtüsündeki bölümden görünüşü

Fotoğraf 126. Şadırvanın doğudaki tonozlu üst örtüsünde yer alan saat motifinin detaylı görünüşü

Fotoğraf 127. Şadırvanın üstünde yer alan muvakkithane ve kütüphanenin görünüşü

Fotoğraf 128. Caminin revaklı bölümünden muvakkithanenin doğu cephelerinin görünüşü

Fotoğraf 129. Muvakkithanenin güneydoğu cepheden görünüşü

Fotoğraf 130. Muvakkithanenin doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 131. Muvakkithanenin güneybatısında yer alan kütüphane giriş kapısı ve üzerindeki altın yaldızlı kitabenin görünüşü

Fotoğraf 132. Kütüphane ve muvakkithane kapılarının görünüşü

Fotoğraf 133. Total Station ile alınan üç boyutlu rölöve ölçümleri

Fotoğraf 134. Muvakkithanenin iç mekân güney cephe görünüşü

Fotoğraf 135. Muvakkithanenin kuzey cephesinde yuvarlak kemerli niş içerisinde yer alan pencerenin görünüşü

Fotoğraf 136. Muvakkithanenin iç mekânındaki çıtalı ahşap tavanın görünüşü

Fotoğraf 137. Muvakkithanenin iç mekân güney cephedeki kapı ve pencerenin genel görünüşü

Fotoğraf 138. Muvakkithane zemininin görünüşü

Fotoğraf 139. Kayseri Muvakkithanesi'nin 20.yy başlarındaki görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 140. Kayseri Muvakkithanesi'nin 1950'li yıllardaki görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 141. Kayseri Muvakkithanesi'nin 1930'lu yılardaki törende görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 142. Kayseri Muvakkithanesi'nin 1930'lu yılardaki törende görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 143. Kayseri meydanı ve meydanda yer alan muvakkithanenin genel görünüşü

Fotoğraf 144. Kayseri Muvakkithanesi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 145. Kayseri Muvakkithanesi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 146. Kayseri Muvakkithanesi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 147. Kayseri Muvakkithanesi'nin kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 148. Kayseri Muvakkithanesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 149. Kayseri Muvakkithanesi'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 150. Kayseri Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 151. Kayseri Muvakkithanesi'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 152. Kayseri Muvakkithanesi'nin doğu cephede kesilen piramidal taş külahın görünüşü

Fotoğraf 153. Kayseri Muvakkithanesi'nin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 154. Kayseri Muvakkithanesi'nin kemerli giriş kapısının görünüşü

Fotoğraf 155. Muvakkithane giriş kapısı kilit taşı ve sövelerde yer alan bitkisel kompozisyonlu motiflerin görünüşü

Fotoğraf 156. Zemin oyma tekniğinde yapılan plastik süslemenin görünüşü

Fotoğraf 157. Muvakkithane giriş kapısı kilit taşındaki akant yapraklı plastik süslemenin görünüşü

Fotoğraf 158. Kütahya Muvakkithanesi'nin 1945 yılındaki görünüşü (A.Yakupoğlu'ndan)

Fotoğraf 159. Kütahya Muvakkithanesi'nin 2007 yılındaki restorasyonlar sırasındaki görünüşü

Fotoğraf 160. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi ana cephenin görünüşü

Fotoğraf 161. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi ana cephenin görünüşü

Fotoğraf 162. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi kuzey cephenin görünüşü

Fotoğraf 163. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi doğu cephenin görünüşü

Fotoğraf 164. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi batı cephenin görünüşü

Fotoğraf 165. Kütahya Muvakkithanesi restorasyon öncesi güney cephenin görünüşü

Fotoğraf 166. Kütahya Muvakkithanesi'nin sokaktaki konumunun görünüşü

Fotoğraf 167. Sokağın köşesinde yer alan Kütahya Muvakkithanesi'nin kuzeybatıdan görünüşü

Fotoğraf 168. Sokağın köşesinde yer alan Kütahya Muvakkithanesi'nin kuzeyden görünüşü

Fotoğraf 169. Kütahya Muvakkithanesi kuzey cephenin görünüşü

Fotoğraf 170. Kütahya Muvakkithanesi kuzey cephenin genel görünüşü

Fotoğraf 171. Kütahya Muvakkithanesi batı cephenin genel görünüşü

Fotoğraf 172. Kütahya Muvakkithanesi batı cephenin genel görünüşü

Fotoğraf 173. Kütahya Muvakkithanesi doğu cephenin genel görünüşü

Fotoğraf 174. Kütahya Muvakkithanesi'nin iç mekâna girişi sağlayan kapının görünüşü

Fotoğraf 175. Kütahya Muvakkithanesi'nin yuvarlak kemerli pencere nişlerinin görünüşü

Fotoğraf 176. Kütahya Muvakkithanesi'nin yuvarlak kemerli pencere nişlerinin görünüşü

Fotoğraf 177. Günümüzde kırtasiye olarak hizmet veren Kütahya Muvakkithanesi'nin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 178. Günümüzde kırtasiye olarak kullanılan muvakkithanenin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 179. Kütahya Muvakkithanesi'nin iç mekân kuzey cephesinde yer alan dikdörtgen nişin görünüşü

Fotoğraf 180. Kütahya Muvakkithanesi iç mekân üst örtüsünün görünüşü

Fotoğraf 181. Kütahya Muvakkithanesi iç mekân üst örtüsündeki kademeli bağdadi tavanın görünüşü

Fotoğraf 182. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin sokaktaki konumunu

Fotoğraf 183. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin hizmet verdiği sokağın görünüşü

Fotoğraf 184. Sokağın köşe noktasında yer alan Muvakkithane ve Saat Kulesi'nin görünüşü

Fotoğraf 185. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin restorasyon öncesi görünüşü

Fotoğraf 186. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin restorasyon öncesi görünüşü

Fotoğraf 187. Muğla Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin restorasyon sonrası görünüşü

Fotoğraf 188. Muğla Muvakkithanesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 189. Muğla Muvakkithanesi'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 190. Muğla Muvakkithanesi giriş kapısı ve üzerindeki kitabenin genel görünüşü

Fotoğraf 191. Muvakkithanenin giriş kapısı üzerindeki kitabenin görünüşü

Fotoğraf 192. Muğla Muvakkithanesi'nin doğu cephedeki çeşmenin görünüşü

Fotoğraf 193. Kaş kemerli niş üzerindeki çeşme kitabesinin görünüşü

Fotoğraf 194. Muvakkithanenin giriş kapısı ve zeminin görünüşü

Fotoğraf 195. Muvakkithanenin giriş kapısı ve tavanın görünüşü

196. Muğla Muvakkithanesi'nin iç mekân görünüşleri

Fotoğraf 197. Muğla Muvakkithanesi'nin iç mekân görünüşleri

Fotoğraf 198. Muğla Muvakkithanesi'nin iç mekân tavan kaplamasının görünüşü

Fotoğraf 199. Muvakkithanenin batısından saat kulesine çıkışı sağlayan ahşap kapı ve merdivenlerin görünüşleri

Fotoğraf 200. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'ndeki muvakkithane ve kütüphanenin konumu

Fotoğraf 201. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithane ve kütüphane'nin güneydoğudan görünüşü

Fotoğraf 202. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve kütüphanenin doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 203. Muvakkithanenin kuzey cephesi ve kapatılan kapının görünüşü

Fotoğraf 204. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin güney cephesinin görünüşü

Fotoğraf 205. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin güney cephesinin görünüşü

Fotoğraf 206. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve kütüphanenin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 207. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve kütüphanenin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 208. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve Kütüphane'nin saçağındaki testere dişi (kirpi saçakların) görünüşü

Fotoğraf 209. Muvakkithanenin giriş kapısı üzerindeki kitabenin görünüşü

Fotoğraf 210. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve Kütüphane'nin orta bölümdeki antrenin görünüşü

Fotoğraf 211. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi ve Kütüphane'nin orta bölümdeki antrenin tekne tonozlu üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 212. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin bursa kemerli giriş kapısının görünüşü

Fotoğraf 213. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi'nin iç mekân doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 214. Muvakkithanenin batı cephesindeki ocak ve dolapların görünüşü

Fotoğraf 215. Muvakkithanenin ahşap kaplı zemin döşemesinin görünüşü

Fotoğraf 216. Muvakkithanenin kuzey cephesinde kapatılan kapının görünüşü

Fotoğraf 217. Muvakkithanenin kuzey cephesindeki dolabın görünüşü

Fotoğraf 218. Muvakkithanenin tekne tonozlu üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 219. Muvakkithanenin tekne tonozlu üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 220. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin bursa kemerli giriş kapısının görünüşü

Fotoğraf 221. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi'nin iç mekân doğu cephesinin görünüşü

Fotoğraf 222. Kütüphanenin batı cephesindeki ocak ve dolapların görünüşü

Fotoğraf 223. Kütüphanenin ahşap kaplı zemin döşemesinin görünüşü

Fotoğraf 224. Kütüphanenin tekne tonozlu üst örtüsünün görünüşü

Fotoğraf 225. Kütüphanenin tekne tonozlu üst örtüsünün görünüşü

Fotoğraf 226. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami'sini genel görünüşü (Muzaffer Yılmaz'dan)

Fotoğraf 227. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Külliye'sinin genel görünüşü (Muzaffer Yılmaz'dan)

Fotoğraf 228. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Külliye'sinin kuzeybatısında yer alan Rasathane ve Muvakkithane'nin genel görünüşü

Fotoğraf 229. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Külliye'sinin kuzeybatı avlu duvarı üzerinde yer alan Rasathane ve Muvakkithane'nin genel görünüşü

Fotoğraf 230. Muvakkithane ve Rasathane'nin güneydoğu ve güneybatıdan görünüşü

Fotoğraf 231. Muvakkithane ve Rasathane yapısının zemin katındaki külliyeye geçişi sağlayan tonozlu mekânın görünüşü

Fotoğraf 232. Yapının birinci katındaki muvakkithane mekânın genel görünüşü

Fotoğraf 233. Muvakkithanesine giriş ve çıkışı sağlayan tuğla kemerli kapının görünüşü

Fotoğraf 234. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Muvakkithanesinden ikinci kata, rasathaneye çıkışı sağlayan ahşap merdivenin görünüşü

Fotoğraf 235. Muvakkithanenin üst örtüsündeki ahşap kirişlemeli tavanın görünüşü

Fotoğraf 236. Muvakkithaneden rasathaneye çıkışı sağlayan ahşap merdivenin görünüşü

Fotoğraf 237. Yapının ikinci katındaki rasathanenin genel görünüşü

Fotoğraf 238. Tonozla örtülü rasathanenin dikdörtgen pencereli güney ve kuzey cephelerinin görünüşü

Fotoğraf 239. Rasathanenin sivri tonozlu üst örtüsünün görünüşü

Fotoğraf 240. Tokat Saat Kulesi ve muvakkithanenin 19. yüzyıldaki görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 241. Tokat Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 242. Tokat Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin sokaktaki konumunun görünüşü

Fotoğraf 243. Tokat Muvakkithanesi'nin sokaktaki konumunun görünüşü (Cüneyt Öz'den)

Fotoğraf 244. Tokat Muvakkithanesi'nin batı cephenin genel görünüşü

Fotoğraf 245. Tokat Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 246. Tokat Muvakkithanesi'nin kuzey ve batı cephelerinin görünüşü

Fotoğraf 247. Tokat Muvakkithanesi'nin kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 248. Tokat Muvakkithanesi ve Saat Kulesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 249. Tokat Saat Kulesi'nin güney giriş kapısı üzerindeki kazınan kitabenin görünüşü

Fotoğraf 250. Tokat Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 251. Muvakkithanenin basık kemerli ön cephesinin görünüşü

Fotoğraf 252. Tokat Muvakkithanesi üçgen alınlığının görünüşü

Fotoğraf 253. Üçgen alınlıktaki kuşgözleri arasındaki pencere ve üzerindeki mermer kitabeliğin görünüşü

Fotoğraf 254. İç ve dış bükey silme silmelerin görünüşü

Fotoğraf 255. Muvakkithanenin batı cephedeki basık kemerli girişin kilit taşındaki bitkisel süslemenin görünüşü

Fotoğraf 256. Ahşap lambir kaplı muvakkithanenin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 257. Ahşap lambir kaplı muvakkithanenin iç mekân görünüşü

Fotoğraf 258. Muvakkithanenin iç mekân vitrin görünüşü

Fotoğraf 259. Karaman Hatuniye ve Niğde Ak Medrese Ana giriş kapısı kemer kilit taşındaki plastik süslemenin görünüşleri

Fotoğraf 260. Trabzon Ortahisar Fatih Cami ve kuzeydeki Muvakkithane'nin 19. yüzyıl görünüşü

(Anılarda Trabzon'dan)

Fotoğraf 261. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin bulunduğu Hükümet Konağı önünün 1930'daki görünüşü (Anılarda Trabzon'dan)

Fotoğraf 262. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin bulunduğu sokağın 1960'daki görünüşü

Fotoğraf 263. Trabzon Ortahisar Fatih Cami ve kuzeydeki Muvakkithane'nin görünüşü (M. Aktaş'tan)

Fotoğraf 264. Trabzon Ortahisar Fatih Cami Muvakkithane'nin genel görünüşü (Wow Turkey'den)

Fotoğraf 265. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin güneydoğudan görünüşü

Fotoğraf 266. Trabzon Ortahisar Fatih Cami ve Muvakkithanesinin görünüşü

Fotoğraf 267. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 268. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin güney cephe görünüşü

Fotoğraf 269. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 270. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 271. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin 2008 yılında yapılan restorasyon sırasında değişen üst örtünün görünüşü

Fotoğraf 272. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin 2008 yılındaki restorasyon sırasında değişen kapı ve pencere doğramalarının görünüşü

Fotoğraf 273. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin 2008 yılındaki restorasyon sırasındaki bozulan duvar derzlerin görünüşü

Fotoğraf 274. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin 2008 yılındaki restorasyon sırasındaki yenilenen derzlerin görünüşü

Fotoğraf 275. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi'nin iç mekân pencerelerinin görünüşü

Fotoğraf 276. Muvakkithane batı duvarında yer alan saat ve zaman kavaramı ile ilgili hatlı yazının görünüşü

Fotoğraf 277. Muvakkithanenin lambir kaplı duvarlarının görünüşü

Fotoğraf 278. Muvakkithanenin güneyindeki çift kanatlı ahşap kapının görünüşü

Fotoğraf 279. Sultan Selim Muvakkithanesi'nin 1940'lı yılardaki görünüşü (S. Odabaşı'ndan)

Fotoğraf 280. Sultan Selim Muvakkithanesi'nin 1940'lı yılardaki görünüşü (S. Odabaşı'ndan)

Fotoğraf 281. Sultan Selim Muvakkithanesinin 1940'lı yılardaki batıdan görünüşü (Ticaret Odası Arşivinde)

Fotoğraf 282. Sultan Selim Muvakkithanesi'nin giriş kapısı üzerindeki kitabenin görünüşü

Fotoğraf 283. Günümüzde Mevlana Müzesi'nde sergilenen kitabenin görünüşü

Fotoğraf 284. Rize iskelesi ve hükümet meydanının görünüşü (Rize Belediyesi Arşivinden)

Fotoğraf 285. Rize muvakkithanesinin genel görünüşü (Rize Belediyesi Arşivinden)

Fotoğraf 286. Trabzon Çarşı Cami Muvakkithanesi'nin Ayasofya Müzesi'nde sergilenen mermer kitabenin görünüşü

Fotoğraf 287. Yalvaç Devlethan Cami'nin kuzeybatıdan görünüşü

Fotoğraf 288. Yalvaç Devlethan Cami'nin doğu cephe görünüşü

Fotoğraf 289. Yalvaç Devlethan Cami'nin kuzey cephe görünüşü

Fotoğraf 290. Yalvaç Devlethan Cami'nin batı cephe görünüşü

Fotoğraf 291. Laleli Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 292. Laleli Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 293. Kadıköy İskele Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 294. Kadıköy İskele Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 295. Şehzade Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 296. Şehzade Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 297. Ramazan Efendi Muvakkithanesi

Fotoğraf 298. Ramazan Efendi Muvakkithanesi

Fotoğraf 299. Atik Valide Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 300. Atik Valide Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 301. Yeni Valide Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 302. Yeni Valide Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 303. Eyüp Sultan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 304. Eyüp Sultan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 305. Humbarahane Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 306. Humbarahane Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 307. Üsküdar Selimiye Muvakkithanesi
Fotoğraf 308. Üsküdar Selimiye Muvakkithanesi
Fotoğraf 309. Beylerbeyi Muvakkithanesi
Fotoğraf 310. Beylerbeyi Muvakkithanesi
Fotoğraf 311. Yeni Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 312. Yeni Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 313. Nusretiye Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 314. Nusretiye Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 315. Sultanahmet Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 316. Sultanahmet Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 317. Sultan II. Mahmud Muvakkithanesi
Fotoğraf 318. Sultan II. Mahmud Muvakkithanesi
Fotoğraf 319. Kocamustafapaşa (Sünbül Efendi) Muvakkithanesi
Fotoğraf 320. Kocamustafapaşa (Sünbül Efendi) Muvakkithanesi
Fotoğraf 321. Ayasofya Muvakkithanesi
Fotoğraf 322. Ayasofya Muvakkithanesi
Fotoğraf 323. Afyon Yeni cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 324. Afyon Yeni cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 325. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi
Fotoğraf 326. Amasya II. Beyazıt Muvakkithanesi
Fotoğraf 327. Balıkesir Zağanos Paşa Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 328. Balıkesir Zağanos Paşa Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 329. Diyarbakır Ulu Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 330. Diyarbakır Ulu Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 331. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 332. Hatay Meydan Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 333. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 334. İzmir Hisar (Yakub Bey) Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 335. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 336. İzmir Şadırvanaltı (Niflizade) Cami Muvakkithanesi
Fotoğraf 337. Kayseri Muvakkithanesi
Fotoğraf 338. Kayseri Muvakkithanesi
Fotoğraf 339. Kütahya Muvakkithanesi

Fotoğraf 340. Kütahya Muvakkithanesi

Fotoğraf 341. Muğla Muvakkithanesi

Fotoğraf 342. Muğla Muvakkithanesi

Fotoğraf 343. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi

Fotoğraf 344. Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithanesi

Fotoğraf 345. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 346. Tire Yoğurtluoğlu (Yavukluoğlu) Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 347. Tokat Muvakkithanesi

Fotoğraf 348. Tokat Muvakkithanesi

Fotoğraf 349. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi

Fotoğraf 350. Trabzon Ortahisar Muvakkithanesi

Fotoğraf 351. Edirne Kapan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 352. Edirne Kapan Cami Muvakkithanesi

Fotoğraf 353. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi

Fotoğraf 354. Konya Sultan Selim Muvakkithanesi

Fotoğraf 355. Rize Muvakkithanesi

Fotoğraf 356. Rize Muvakkithanesi

Fotoğraf 357. Bayram Paşa Sebili'nin görünüşü (Şerife Tali'den)

Fotoğraf 358. Eyüp Sultan Muvakkithanesi'nin görünüşü

Fotoğraf 359. İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Genel Görünüşü (Gül Geyik'den)

Fotoğraf 360. Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Genel Görünüşü (Gül Geyik'den)

Fotoğraf 361. İstanbul Nur-u Osmaniye Sebili (Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu'ndan)

Fotoğraf 362. İstanbul Nusretiye Muvakkithanesi ve Sebilin görünüşü

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Erdal Zeki TOMAR
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi : Trabzon 03.06.1983
Telefon : 0505 776 49 98
Faks : 03322363467
e-mail : erdalzekitomar@hotmail.com

EĞİTİM

Derece		Adı, İl	Bitirme Yılı
Lise	:	**Trabzon Lisesi, Trabzon/Merkez**	**2000**
Üniversite	:	**Selçuk Üniversitesi**	**2008**
Yandal		**Selçuk Üniversitesi(**Mimarlık Tarihi ve Restorasyon)	**2008**
Yüksek Lisans	:	**Selçuk Üniversitesi**	**2011**

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2005–2007	Hasankeyf Kazısı	Sanat Tarihçi
2005–2006	S.Ü.Merkez Kütüphanesinde Çalışmak	Tez Salonu Görevlisi
2007-……	Ceray Mimarlık Restorasyon	Sanat Tarihçi

UZMANLIK ALANI

Sanat ve Mimarlık Tarihi

YABANCI DİLLER

İngilizce, Rumca

YAYINLAR

-Tomar, Erdal, Zeki, **Trabzon Ayasofya'sı Resim Programı**, Konya, 2008, (Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Lisans Tezi)

-Tomar, Erdal, Zeki; Yavuzyılmaz, Ahmet, "Selçuklu Kenti Konya Kalesi'ndeki Figürlü Eserler", **II. Sanat Tarihi Öğrenci Kongresi 22-24 Mayıs 2007**, İzmir, 2008, (Yayınlanmamış bildiri)

-Eroğlu, Bahtiyar, Yaldız, Esra, Tomar, Erdal, Zeki, "Külliye Elemanı Olarak Muvakkithane Yapıları: Afyon Yeni Cami Muvakkithanesi Örneği", **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, **21-23 Mayıs, 2010 Bildiriler Kitabı,** Safranbolu, 2011.